

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

KÜTAHYA HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

KÜTAHYA VALİLİĞİ YAYINLARI

2010

T.C
KÜTAHYA VALİLİĞİ
YAYINLARI

KÜTAHYA HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI FOLKLOR ARAŞTIRMACILARI

Tülay ASLIHAK
Mahmut DAVULCU
Aydın DURDU
Ömer GÖZÜKIZIL
Bircan KALAYCI DURDU
Solmaz KARABAŞA
İzzet KOCADAĞ
Tanju OZANOĞLU
Zedal ÖZER
Ayşegül PEHLİVAN

“Makalelerin dil, imla ve bilimsel sorumlulukları yazarlarına aittir”.

T.C
KÜTAHYA VALİLİĞİ
www.kutahya.gov.tr

Bu kitap Kütahya Valiliği tarafından
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile İl Özel İdaresinin katkılarıyla bastırılmıştır.

**KÜTAHYA
HALK KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI**

ISBN 978-605-375-165-3

Kapak Tasarım: Tuğba KAYNAK Özel Kalem Müdürü

Baskı Yeri ve Yılı: Ekspres Matbaası 2010

**Ekspres Gazetecilik ve Mad. Ltd. Şti.
Menderes Bulvarı Ata Apt.Zemin Kat**

KÜTAHYA

Tel: 0 274 216 00 01

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereği kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz,
izinsiz çoğaltılamaz.

Kütahya Valisi
Şükrü KOCATEPE

ÖNSÖZ

Kütahya, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerindendir. Bilinen tarihi M.Ö.5000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Kütahya, yerleşim yeri olarak kuruluşundan bugüne kadar, pek çok medeniyete ev sahipliği ve merkezlik yapmış, antik dönemden başlayarak Hitit, Frig, Roma, Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti, Germiyanogulları Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğundan, sayısız kültür zenginliği ve değeri günümüze kadar koruyarak taşımıştır.

Bilindiği gibi kültür, geçmişte kader birliği yapmış ve gelecek için aynı ülküleri paylaşan insanların düşünce ve duygu özelliklerinden doğan değerler manzumesidir. Bu değerler, içinden çıktığı toplumla beraber yaşar, kökleri de ait olduğu milletin eski tarihinde gömülüdür. Bu anlamda, Kütahya'nın sahip olduğu maddi ve manevi kültür değerleri konunun uzmanları tarafından araştırılarak, bir metot dâhilinde derlenmiş ve elde edilen bilgiler bu kitapta toplanmıştır.

Bu kitap sadece Kütahya Halk Kültürü için değil, aynı zamanda milli kültürümüzün ve tarihimizin gerçek yönleriyle ortaya çıkarılması bakımından çok önemlidir. Çeşitli nedenlerle kaybolan, varlığını devam ettiremeyen kültür değerlerimizin yerini doğal olarak çok kısa zamanda başka yeni ve yabancı kültür varlık ve değerleri alacaktır. Küreselleşme rüzgârlarının hızlı bir şekilde estiği dünyamızda, ülkemiz için bu endişe daha da önem kazanmıştır. Bu anlamda neyimiz varsa, bunları araştırmalar yapılarak ortaya çıkartmak, tanıtım yoluyla aydınlatma, bilgilendirme ve kültürel değerleri sevdirmeye önemli görevlerimizdendir. Bu yolda harcanacak emek ve kaynakların toplumumuz için faydası küçümsenemez.

Kütahya'nın kültürel değerlerinden olan, folklorik özellikleri, gelenekleri, inanışları, yöresel yemekleri, halk oyunları, giysileri, müziği, el sanatları ve halk edebiyatının tanıtıldığı bu kitap, günümüz Kütahya'sını geleceğe taşıyacaktır. Bu yönü ile de Kütahya'mızın tanıtımına büyük katkıda bulunacağına inanmaktayım. Bu nedenle, başta Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma Eğitim Genel Müdürüne, Folklor Araştırmacılarına ve emeği geçenlere teşekkür eder, kitabın kültür hayatımıza faydalı olmasını dilerim.

Şükrü KOCATEPE
Kütahya Valisi

SUNUŞ

Ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmelerin hızla değiştirdiği dünyamızda somut kültür ürünlerinde olduğu gibi, sözlü aktarıma dayalı kültürel alanda da hızlı bir dönüşümün yaşandığı bilinmektedir. Bilimsel ve teknolojik kalkınma süreci toplumların sosyal dinamikleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Bu nedenle, geleneksel kültüre ilişkin olguların tanımlanması, kültürel üretimlerin ortaya konulması, sürdürülebilir kalkınmada öncelikli konulardan biridir. Bu kapsamda, geleceğimize devredilen kültürel mirasın tespiti ve korunması konusu, bu alanda faaliyet yürüten kişi ve kurumların ortak çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde, halkbilimi alanında yapılan çalışmaların kurumsallaştığı merkezlerden biri konumunda olan Genel Müdürlüğümüz bünyesinde, sözlü kültür mirasımızın tespiti ve korunmasına ilişkin faaliyetler yürütülmektedir. Genel Müdürlüğümüzün kültürel alanda gerçekleştirdiği çalışmaların özünü oluşturan halk kültürü alan araştırmalarında; geleneksel kültürümüze ilişkin değerler ilk elden derlenerek arşivlenmekte ve kamuoyunun hizmetine sunulmaktadır.

Genel Müdürlüğümüz içerisinde; Gelenek-Görenek ve İnançlar, Halk Edebiyatı, Halk Müziği ve Oyunları, Maddi Kültür ve SOKÜM Yönetimi olarak yapılandırılan şubelerde, kültürel mirasımızın çeşitlilik ve zenginliğinin ön plana çıkarılması için araştırmalar yapılmaktadır. Folklor Araştırmacıları tarafından alan araştırmalarında elde edilen veriler sesli, yazılı ve görsel olarak belgelenmektedir. Yarım asıra yaklaşan bir süreçte yapılan çalışmalar sonucu üretilen bilgi ve belgeler, toplanan materyallerle benzeri olmayan bir kültürel bellek oluşturulmuştur.

Ayrıca, Genel Müdürlüğümüzün UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin icrası kurumu olarak yürüttüğü faaliyetler, ulusal envanterlerin oluşturulması çalışmalarına ivme kazandırmıştır.

İllerde yapılan halk kültürü çalışmalarının yerel düzeyde benimsenerek bir işbirliği zemininde gerçekleşmesine önem veren Genel Müdürlüğümüzün; halk kültürü ürünlerini belgeleme, arşivleme, yayın ve tanıtım yoluyla kamuoyu ile paylaşma çalışmalarını yerel idare ve yönetimlerle işbirliği içerisinde yürütme yaklaşımı, **“Kütahya Halk Kültürü Alan Araştırmaları”** yayınında olduğu gibi somut örneklerle dönüşmektedir. Bu vesileyle, himaye ve destekleriyle çalışmaların kitaba dönüşmesini sağlayan Kütahya Valisi Sayın Şükrü KOCATEPE'ye, halk kültürü alan araştırmalarında elde edilen verilerle oluşturdukları makaleleri ile yayının gerçekleşmesini sağlayan Genel Müdürlüğümüzü folklor araştırmacılarına teşekkür eder, eserin yararlı olmasını dilerim.

Mahmut EVKURAN

Kültür Turizm Bakanlığı

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürü

İÇİNDEKİLER

Kütahya Halk Oyunları Üzerine Bir Değerlendirme Solmaz KARABAŞA	1-13
Yandım Ayşe Bunalımı veya İncili Çavuş Nerelidir? Ömer GÖZÜKIZIL	14-21
Kütahya Yöresi Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme Mahmut DAVULCU	22-51
Kütahya İnanç Merkezleri Üzerine Bir Değerlendirme Aydın DURDU	52-74
Kütahya’ dan Derlenmiş Maniler Üzerinde Bir Değerlendirme İzzet KOCADAĞ	75-92
Kütahya İli Emet İlçesinde Toprak İşçiliği “ Çömlekçilik” Ayşegül PEHLİVAN	93-108
Kütahya Mutfak Kültürü Zedal ÖZER	109-130
Kütahya İli Evlenme Adetleri Tülay ASLIHAK	131-143
Kütahya Yöresi Halk Müziği ve Halk Çalgıları Üzerine Bir İnceleme Tanju OZANOĞLU	144-179
Kütahya’ da Halk Meteorolojisi ve Halk Takvimi ile İlgili Bazı Gelenek ve İnanışlar Bircan KALAYCI DURDU	180-185
Kütahya’ da Dini Bayramlar ve Dini Günlerle İlgili Bazı Gelenek ve İnanışlar Bircan KALAYCI DURDU	186-192
Kütahya’ da Mevsimlik Bayramlar ve Kutlamalarla İlgili Bazı Gelenek ve İnanışlar Bircan KALAYCI DURDU	193-209
Kütahya’ da Ölümle İlgili Bazı Gelenek ve İnanışlar Bircan KALAYCI DURDU	210-256

KÜTAHYA HALK OYUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Solmaz KARABAŞA*

GİRİŞ

Bu çalışma; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün yıllık planlı çalışmaları çerçevesinde, 16-26 Mayıs 2006 tarihleri arasında Kütahya'da gerçekleştirdiği alan çalışmasının verilerine dayanır. Söz konusu çalışmada, Kütahya iliyle ve on günlük süre ile sınırlı çerçevede halk oyunları ile ilgili bir durum tespiti yapılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler, 14 Aralık 2006 tarihinde gerçekleştirilen Araştırma Sonuçları Değerlendirme Sempozyumu'nda sunulmuştur.

ÇALIŞMA ALANI

Kütahya

Kütahya, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde yer alır. Coğrafi özellikleri ve bitki örtüsü açılarından, Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş bölgesi özelliği gösterir. Kütahya Ovası'nın denizden yüksekliği ortalama 930 m.dir. (Dönmez, 1981-1982) Her ne kadar tarıma dayalı bir ekonomisi varsa da Kütahya'da maden işletmeleri, termal kaplıcaları ve çiniciliğin de önemli bir yeri vardır.

Kütahya'nın arkeolojik tarihi Kalkolitik Döneme, MÖ 4000'lere kadar gider. (Tulay, 1981-1982:53). Bundan sonrasına bakıldığında Kütahya'daki ilk siyasi hakimiyeti Frigler kurmuş ama en parlak zamanını Roma Dönemi'nde yaşamıştır. Aizanoi o dönemin önemli kentlerinden biridir. Sonrasında Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür.

Alan Çalışmasının Yapıldığı Yerleşimler

Yenicearmutçuk Köyü (Çavdarhisar): İlçeye uzaklığı 15 km'dir. Toplam 160 haneden oluşan köyün ilkokulu vardır. Geçim kaynağı tarımdır. Yaklaşık 500 sığırı, 1500 davarı olan köyde yaylacılık yapılmaktadır. Köy dışarıya göç vermektedir. Dışarıya gidenler daha çok inşaat işleriyle uğraşmaktadırlar. Yenicearmutçuk Köyü, Çavdarhisar'da müzisyenleri ile bilinir. Köyde dört takım müzisyen vardır. Bunu hayvancılıkla uğraşmalarına bağlayanlar vardır. *“Çobanlıktan herhalde”* (Sait Duman). Müziği yanında oyunu ile de bilinmektedir. *“Bu muhitin en iyi oyunu bu bölgenindir”* (Sait Duman).

Gökler Beldesi (Gediz): Gökler Beldesi Gediz ilçesine 20 km. uzaklıktadır. Beldenin nüfusu 3750'dir. Ancak Belde dışarıya (özellikle Almanya'ya) göç vermiştir. Beldenin kömür ocakları vardır o yüzden Beldede yaşayanların çoğu madende çalışır, bunun dışında Beldede geçimlik tarım yapılmaktadır.

Pazarlar İlçesi: Kütahya merkeze uzaklığı 130 km.dir. Nüfusu 5500'dir. Temel geçim kaynağı (nüfusun %80'inin) vişne ve kiraz yetiştiriciliğidir. Kiraz, vişne yetiştiriciliği için ilçede soğuk hava deposu ve işleme tesisi yapılmaktadır. Bunun ardından sırayı hayvancılık alır. İlçede bir de tekstil atölyesi vardır.

Şeyler Beldesi (Hisarcık): Şeyhler Beldesi, yeni bir belediyedir. Beldede eskiden çiftçilik ve halı dokumacılığı varken günümüzde genç nüfus göç etmiştir. Belde civarda müzisyenleri ile bilinir. Halihazırda beş müzisyen takımı vardır.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Uzmanı

I. BÖLÜM

Zeybeklik

Zeybekliğin toplumsal ve kültürel boyutlarını inceleyen A. Haydar Avcı (2001), bu unsuru kendine özgü bir kültür, yaşama biçimi, “başkaldırı geleneği” olarak görmekte ve oluşumunu bulunduğu bölgeye ve tarihsel koşullara bağlamaktadır. Bu haliyle de zeybekliği Ege Bölgesine özgü bulmaktadır.

Zeybekliğin tarihsel arka planını ve kültürel yapı içindeki yerini bir yana bırakırsak, zeybek dendiğinde bugün ilk olarak bir oyun çeşidi akla gelmektedir.

Gazimihal (1999:215) “Zeybek; kendi oyun çeşitlerinin toplu adıdır” diyerek zeybeğin bir bölgenin oyunlarının genel adı olduğunu söylemektedir. Devamında da bu oyunlara özgü tavrı genel kabul görmüş şekliyle şöyle ifade etmiştir: “Zeybek oyunları, diz vuruş figürleriyle adeta devleri çökerten bir gücün sembolünü yaratırlar...” (Gazimihal, 1999:222)

Demirsipahi (1975) de zeybek oyunlarını “diz vurup yiğitçe doğrulma” figürlerinin olduğu ağır oyunlar olarak tanımlarken zeybek oyunlarının bu yönüne işaret eder. Dahası “soylu oyunlar”, “yiğitlik ruhu damarlarında vardır” ifadeleriyle Cemil Demirsipahi, zeybek oyunlarına hem kendi hayranlığını ortaya koymuş, hem de zeybek oyunlarının toplumda yarattığı etkiye tercüman olmuştur.

Kütahya’da bir grup oluşturarak bir araya gelen ve zeybek geleneğini yaşatan kaynak kişiler de “oyun”un hafif kaçan anlamından çekinerek, zeybeği ve zeybekliği salt bir oyundan ziyade yaşam tarzı olarak değerlendirmekte ve oyunlarında zeybekliğe özgü duruşu önemsemektedirler. “*Kolağası Halil, diyelim düğüne davet edildi, ona kalk oyna demek en büyük hakaret!*” (Haldun Eralp). Oyunlarında da zeybeğin; “*kayı kadar mıhkam (sağlam), kınık kadar zarif*” (Haldun Eralp) olması gerektiğini belirtmektedirler. Merkezde görüşme yapılan bir başka kaynak kişi Mestan Turna da; “*o kıyafeti giyince bi heybetlenme geliyor, yanında dünya güzeli olsa bakmazsın*” diyor ve ekliyor “*adam zeybekleyecek*”.

Yaren Teşkilatları

Kütahya’da oyun konusunda yapılan çalışmalar, geleneksel kurumlar olan yaren teşkilatlarını da kapsamak zorundadır. Çünkü oyunların bugüne kadar devamlılığının sağlanmasında yaren teşkilatlarının* önemli bir rolü olmuştur.

Sohbet ve muhabbetin temel oluşturduğu teşkilatlar için müzik ve eğlence olmazsa olmazlardandır. Öte yandan son zamanlarda kimi yaren teşkilatları halk oyunları toplulukları da barındırır olmuştur. Bu topluluklar yarışmalara katılmakta, kurtuluş günleri, festivallerde gösteri yapmakta, dahası başka şehirlere hemşeri toplantılarına davet edilmektedirler. Bu nedenle de oyunlar mevsime bağlı olarak uygun yerlerde, örneğin hıdırellez bayramlarında dağdan inilerek, kurtuluş şenliklerinde şehir merkezinde geçit törenleri esnasında oynanır.

Yaren teşkilatlarının halk oyunları konusunda belirli kuralları vardır. Örneğin, Simav yaren teşkilatının tüzüğünde; “oyunlarda kadınlara mahsus zil, fincan gibi aletlerin kullanılmayacağı, özellikle ağır zeybeklerin hiçbir şekilde kaşıkla oynanamayacağı, küçük yarenlerin fazla misafirin olduğu kalabalık toplantılarda kırık oyun oynamayacağı, oyun esnasında ağızda sigara olmayacağı” gibi kurallar bulunmaktadır. (Er, 1988:74-75).

Çalışma esnasında Pazarlar ve Simav ilçeleri ile Güney Kasabası yaren teşkilatlarının oyunları izlenmiştir. Teşkilattaki oyuncular, oyunlarının halkın düğünlerde oynadıkları oyunlardan farklı olmadığını, ‘*ilerden gördükleri gibi*’ oynadıklarını söylemişlerdir ancak yapılan gözlemler, yaren teşkilatlarının oyunlar için getirmiş olduğu bir takım kuralların

* Yaren teşkilatları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Er, 1988)

günümüzde de hala uygulanmakta olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin Pazarlar Mor Zeybekler Yaren Teşkilatının halk oyunları ekibi; Gediz Pazarı, İslamoğlu, Baskın Zeybeğini oynamakta, kırık oyunları oynamadıklarını söyledikten sonra bunun için ‘*efenin g.tü başı oynamaz*’ demektedirler.

II. BÖLÜM

Kütahya Halk Oyunlarına Genel Bakış

Kütahya bir zeybek bölgesidir* denebilir. Zeybek oyunlarının genel karakteristiğini; duruşu, gezintisi, çökmesi ve sekmesi oluşturur. Sekmelerin nakaratlarda yapıldığını belirten Ahmet Haldun Eralp “*nakaratlarda hüner gösterilir*” diye eklemiştir.

Kütahya’nın ilçelerinde, küçük farklılıklara rağmen oynanan oyunlar ve oynanış şekillerinde benzerlik vardır. Bunu pekiştirir şekilde Gökler Beldesi’ndeki çalışmada görüşülen Kütahya doğumlu kaynak kişi Rasim Kertik, Gökler Beldesi’ndeki oyunları oynamakta zorlanmadığını çünkü Kütahya merkezdeki oyunlarla Gökler Beldesi oyunlarının aynı olduğunu söylemiştir.

Çalışma yapılan yerlerle ilgili bir genelleme yapılacak olursa, oyuna kalkan kişiler bir fasıl yaptıktan sonra oyunu bırakmaktadırlar. Her bir fasıl genellikle üç bölümden oluşmaktadır. Önce başlangıç zeybeklerinden biri oynanır. Ardından *kırıklama* yapılır ve genellikle Sepetçioğlu Zeybeği ile bitirilir.

Domaniç’da yapılan çalışmada zurnacı Aşık Nuri oyunları; “*oyunların bir aşağı havası bir de yukarı havası var*” diyerek ikiye ayırmıştır. Başlangıçta oynanan oyunlara “*yukarı hava*”, kırık havalara da “*alçak hava*” demektedir.

Oyuna bir defada, iki kişiden on kişiye kadar oyuncu kalkabilir. Yenicearmutçuk Köyü’nde “*tek kişi daha iyi oynar diye bir şey yoktur, on kişi de olsa hepsinin kaşığı birbirini tutar*” denmiştir. Bu durumun eskiden beri böyle olduğu, illa iki kişi ya da çiftli olunması gerekmediği, yedi, dokuz kişi de olabileceği söylenmiştir.

Oyunlar düğünlerde, bayramlarda (Şaphane ilçesinde dini bayramlarda da oyun oynandığı söylenmiştir. Aynı şeyi Kütahya Merkeze bağlı bir köyde doğmuş Mestan Turna da belirtmiştir), hıdrellezde ve yaren, gezek gibi sohbet ortamlarında oynanmaktadır.

Yenicearmutçuk Köyü’nde ve Pazarlar ilçesinde oyunun eskiden beri kaşıkla oynandığı söylenmiştir.* Kaşıklar özellikle oyun için yapılmış ve kısa saplıdır. Köyde kaşık yapan olmadığı için satın alınmaktadır. Ancak Gediz’in bir köyünde kaşık yapanların olduğu belirtilmiştir. Kaşıklar şimsirden yapılır. Kaşık yapıldıktan sonra iyi ses vermesi için kızgın yağ içine atılır ve eğer kaşıkların incelikleri birbirlerinden farklı ise ince olan inceyle, kalın olan kalınla eşleştirilir. Domaniç’de kullanılan kaşıkların uçlarında püsküller vardır.

Yaşlılar kınanır diye pek oyun oynamaz (Yenicearmutçuk), “*ama başka yerlerin ihtiyarlarının cebinde kendi kaşıkları olur, çıkar oynarlar*” denmiştir.

Oyunlar

Oynanan oyunların isimleri sorulduğunda Tavşanlı ve Çavdarhisarda şu cevaplar alınmıştır: Kar mı da yağdı, İslamoğlu, Gediz Pazarı, *kırıklama**, Sepetçioğlu Zeybeği. Gökler Beldesi’nde de; Kar mı Yağdı, İslamoğlu, Gediz Pazarı oynandığı, arada *kırık* yapıp “*en son Sepetçioğlu ile bağlandığı*” söylenmiştir. Aynı şekilde Şeyhler Beldesi’nde üç oyun

* Ataman (1975), Demirsipahi (1975) ve Baykurt (1995) bir tür olarak ‘zeybek’ oyunlarından ve bölgesinden bahsederler.

• Simav yaren teşkilatının tüzüğünde zeybek oyunlarında kesinlikle kaşık kullanılmadığı söylene de, yaren evinde yapılan çalışmada bugün kaşık kullanıldığı gözlenmiştir. **SOR**

* Çeşitli kırık havalara oynanan daha hareketli oyunlara verilen yerel ad.

oylandırığı; Gediz pazarı, Kar mı da Yağdı, İslamoğlu, kırık hava ve son oyunla bitirildiği söylenmiştir. Burada sadece başlangıç zeybeklerinin adlarının sayıldığı, kırık hava ve son oyunun hesaba katılmadığı dikkat çekicidir. Emet’de yapılan çalışmada oyunlar başlangıç zeybeklerinden Gediz Pazarı’nın adı değiştirilerek şu şekilde sıralanmıştır: Kar mı Yağdı, İslamoğlu, Yörük pazarı.

İslamoğlu zeybeği ile ilgili şöyle bir anlatı vardır:

Şaphane’de muhtemelen 1827 yılında doğmuş, Mustafa İslamoğlu adında biri varmış. O zamanlar Şaphane’de var olan medreseden mezun imiş. Mustafa İslamoğlu dönemin adaletsizliğine isyan etmiş ve hapse atılmış. Hapisten kaçıp, dağa çıkan İslamoğlu, soyguncu olmadığı ve yoksulun yanında olduğu için halkın gözünde kahraman olmuş. İslamoğlu Selendi’den bir ağa kızı kaçıtır. Kızının kaçılışına çok kızan ağa bir heybeye altın doldurur ve “kim kızımı kurtarır ve İslamoğlu’nun kellesini bana getirirse bu altın dolu heybe onun” der. Bu kadar altın verildiğini duyunca hem Gediz, hem de Simav birer çete kurarlar. Bir tek Şaphane, -İslamoğlu buralı diye- karışmaz. Kendisini bulurlar ancak kimse yanına yaklaşamaz. Halk İslamoğlu’nu kurşun geçmez, ölmez gerçeküstü biri zanneder. Sonunda yakın adamı tarafından yaralanır. O halde bile yakalanmaz ancak ölüsü bulunur. Ölüsüne de üç gün kimse yaklaşamaz. Bunun üstüne halk çok sevdiği bu kahraman için İslamoğlu türküsünü yakar. (Tahsin Ünlü, 20.5.2006, Şaphane)

Kırıklama bölümlerinde; Çiftetelli, Konyalı, Çiçek Dağı, Şeker Oğlan, Karataş, Atalım mı gibi türküler çalındığı görülmüştür.

Simav ve Pazarlar ilçelerinde tek kişilik bir oyun olduğu ve silahla oynandığı söylenen Baskın Zeybeği de gözlenmiştir. Bununla ilgili de şöyle bir anlatı vardır:

Efeyi düğüne çağırılmışlar. Düğünde efe oynarken zaptiyeler baskın yapmış. Haberciler efeyi uyarmış, baskın var diye. Ancak efe baskın yapanların kim olduğunu öğrenince “*ben üçbeş çapulcu için oyunumu bozmam*” diyerek hem oyununa devam etmiş, hem de ateş etmiş. Oyun böyle ortaya çıkmış. (Uğur Karayörük, 21.5.2006, Simav)

Domaniç’de yukarıda sıralanan oyunların yanında; *Çayır Çimen* oyunu ile *Atımı Bağladım Ben bi Meşeye* adlı türküyü *kemane oyunu* oynandığı söylenmiştir. Kabak kemane ile oynanan *kemane oyunu* zurna ile oynanan diğer oyunlara benzemekte ancak daha kıvrak görünmektedir. Ayrıca *kemane oyununun* da aşağı ve yukarı havasının olduğunun söylenmesi, ayrı bir oyun gibi söylenen bu oyunun, ince sazla yapılan oyunlara verilen genel bir ad olduğu çıkarımını akla getirmektedir. Zira bazı oyunlara farklı yerlerde farklı isimlerler (örn:Gediz Pazarı/Yörük Pazarı/Akdağ Yaylası) verilebilmektedir.

Oyunların Oynanışı

Başlangıçta oynanan zeybekler, türkülerinden kaynaklı farklı isimler almaktadır. Yoksa oynanış şekilleri açısından aralarında bariz bir farklılık yoktur.

Oyunlar genellikle -dört kişi olduğunda- bir daire formunda birbirlerinin peşinden dönerek, zaman zaman daireyi küçültüp daire içine ayakları vurarak oynanıyor. Daire küçültülerek oyuncuların birbirine yaklaştıkları sırada, ayakların kaldırılarak yanlardan birbirine hafifçe dokunur gibi vurulduğu da gözlenmiştir. (Bkz. F:1) Oynayan kişi sayısı iki olduğunda da aynı şekilde yuvarlak çizerek oynandığı ve birbirlerine yaklaştıklarında ayakların vurulduğu görülmüştür. Şaphane’de gözlemlenen iki oyuncu dönmeden önce birbirinin ayağına vurmuştur. Simav’daki yaren evinde yapılan çalışmada; ayakların birbirine vurulması/değdirilmesi figürünün yerine önce dizlerin sonra omuzların yan yana getirilmesi figürünün yerleştirildiği görülmüştür. Bu hareket oyun içinde yapıldığında ardından çöküşler gelmekte, oyun sonunda yapıldığında da oyun bitişini göstermektedir. Oyunun en sonunda kucaklaşmalar da gözlenmiştir.

Fot. 1: Oyunda ayakların birbirine vurulması

Oyun içinde sekme, çökme, dönme (kimi zaman da ikili dönme) hareketleri vardır. Oyun, kollar hep birlikte yukarı kaldırılarak, diz vuruş ve çöküşlerde hep birlikte kollar indirilerek oynanır. Ellerde kaşık vardır. Oyun içinde zaman zaman oyuncular düz çizgi formuna gelip çevrede izleyenlere, müzisyenlere hatta çekimi yapan kameraya doğru yürüyüp (Bkz. F: 2), geri gelerek daire formuna girmişlerdir. Bu esnada dışarıdan oyunculara doğru “*yaşa, varol*” şeklinde naralar atılır. Bunun oyuncuyu coşkulandırmak için yapıldığı söylenmiştir. Etrafta izleyenlere doğru gidildiğinde kimi oyuncuların ayaklarını kaldırıp kenardaki insanlara doğru vurur gibi yaptığı da gözlenmiştir. Dışarıdakilere ayak vurma hareketini, Mestan Turna daha çok odalarda yapılan eğlencelerde yapıldığını belirtmiştir.

Başlangıç oyunlarında her bir zeybeğin bitişinde; önce sağ, sonra sol ayakların burnu yere topuğu yukarı doğru getirilerek yahut Gökler Beldesi’nde olduğu gibi ayakların yanlardan birbirine değdirilmesi ile bitiş işareti veriliyor. Bu şekilde oyuncunun müzisyeni yönlendirebildiği söyleniyor.

Fot.2: Oyuncuların seyirciye doğru yürümesi

Başlangıç zeybeklerinden *kırıklama* oyununa geçişte müzisyenin yaptığı geçiş ezgisine, oyuncular da kaşıklarını sık sık vurarak eşlik ederler. *Kırıklama* oyununda, adı üstünde daha hareketli kırık havalara oynanır. Bu oyunlarda omuz titretilmesi ve adımların daha sık atılması *kırıklamanın* genel karakteristiği olarak görülüyor. Domaniç ve Tavşanlı’da olduğu gibi kırık havalar sağ ayağın topuğu, sol ayağın burnu basılarak da oynanıyor. Yine bir kırık hava olan Karataş oyununda ise Şaphane ilçesi’nde ayaklar kaydırılarak oynanmıştır. Kırık oyunların içinde de yere çökme figürü vardır ancak bu defa dizlerin üstünde kalınır omuzlar titretilerek iki yana salınma hareketi yapılır. Hatta bu esnada “*heeey!*” diyerek uzun bir nara da atılır. Naraya, Domaniç’de gözlemlendiği üzere ezginin belirli bir bölümü geldiğinde çökerken de başlanıyor. Kırık havalarda daire formundan çıkılıp iki kişi birbirine dönerek de oynanmaktadır.

Sepetçioğlu zeybeği adeta; başlangıç zeybekleri, *kırıklama* ve son zeybekten oluşan bir fasılın bitiş oyunu gibidir. Bu oyunda da başlangıç oyunlarındaki gibi kollar havada diz çekip sekme ve çöküp yere diz vurma gibi bariz zeybek figürleri vardır*. Sepetçioğlu zeybeğinin bitiş de yine aynı şekilde ayakların burnu dikine yere vurularak yapılmıştır. Gökler Beldesi (Gediz), Şeyler Beldesi (Hisarcık) gibi bazı yerlerde Sepetçioğlu oyununa geçildiği ancak neredeyse hiç oynanmadan bitirildiği gözlenmiştir. Kimi yerlerde Sepetçioğlu zeybeği ile bir fasıl bitirildiğinde oyuncular kaşıkları yere bırakıp öyle oyun meydanından ayrılmışlardır.

Halk Oyunları Toplulukları

Zeybek oyunlarının, zeybekliğin bu konuda bilimsel çalışmalar yapan insanları bile etkilemiş olan toplumsal değeri nedeniyle her zaman özel bir hayran kitlesi olmuştur. Bu sebeple hele de bir zeybek bölgesi olan Kütahya’da zeybek topluluğunun oluşturulmasında geç kalınmamıştır. Hatta eski zamanlar; “*zeybeğin sert estiği zamanlar*” (Mestan Turna) olarak adlandırılmıştır.

Esasında Kütahya’da halk oyunları konusundaki örgütlenmeler, 1932 yılında Halkevi’nin açılış dönemine kadar uzanır. Kütahya Halkevi, halk oyunları ve müzikleri konusunda çalışmalar yapmıştır. Kütahya’nın bir merkez köyünde doğmuş ve zeybek oynamayı öğrenmiş 1937 doğumlu kaynak kişi Mestan Turna, “*eskiden halkevi olan cemiyette Hisarlı Ahmet halk oyunları öğretiyordu*” diyerek, Kütahya’da halk oyunları (daha doğrusu zeybek) öğreticiliğinin ne kadar eskiye gittiğini göstermektedir.

“Zeybeklik”i yaşatmayı hedefleyen girişim ise, zeybekliğe gönül vermiş kaynak kişi Ahmet Haldun Eralp ve dört arkadaşı Muammer Tezcan, Mesut Tezcan, Ahmet Emin Alpgiray, Mehmet Emin Alpgiray’ın 1965’li yıllarda bir araya gelerek, Kütahya Zeybek Alayını oluşturması ile ortaya çıkmıştır. Bu grup önceleri Hisarlı Ahmet ile çalışarak zeybek oyunlarını oynamışlar ve 1975’li yıllarda ilk defa bir halk oyunları yarışmasına katılmışlardır.

Fot. 3: Zeybek Alayı Oyuncuları

Kütahya Zeybek Alayının repertuarında şu oyunlar yer almaktadır: Ferace (tek oynanır), Hisarlı Zeybeği (halk arasında Kütahya zeybeği olarak bilinir ve ağırdır), Kar mı yağdı zeybeği (ağır), Ahmet Bey zeybeği (ağır), Mustafam (hızlı), Sinanoğlu (hızlı), Çatalçam (hızlı).

Mestan Turna, eskiden köyünde gördüğü oyunlarla ekipteki oyunları kıyasladığında şunları söylemiştir: “*Köyde davul-zurna ile ve iki kişi tarafından (çünkü zeybeği oynayabilen çok kişi olmazmış), sadece Kar mı yağdı, Ahmet Bey, Kesik Zeybek, Sinanoğlu oynanırdı,*

* Demirsipahi (1975:337-372), zeybeklerin karakteristik figürünün ‘diz vurup yiğitçe doğrulma’ olduğunu söylemektedir.

ekiplerde ise bu oyunlara Mustafam, Çatalçam ilave edilmiştir. Ayrıca ekiplerde ince saz grubuyla ve iki kişiden daha fazla 4-8 kişiyle disiplinli oyun oynanmaya başlamıştır”.

Mestan Turna bölgenin en eski zeybek öğreticilerinden olan Hisarlı Ahmet'in Ahmet Bey oyunundaki bir figürü, kadın oyunlarındaki bir figürle değiştirdiğini söylemiştir. Zeybek Alayının da bazı zeybekleri değiştirdiğini, hatta birbirine benzettiğini söylemiştir. Örneğin ortaya çökme sadece bir oyunda yapılırken hepsinde yapmaya başlanmış, Ahmet Bey'de dönüp de çökme yokken Mustafam'daki gibi dönüp de çökme hareketi konmuş.

Kütahya'da halk oyunları toplulukları arasında yaren teşkilatlarının halk oyunları toplulukları önemli bir yer tutar.

Mor Zeybekler Yaren Teşkilatı (Pazarlar): Yaren teşkilatı içinde halk oyunları topluluğu 1994'de oluşmuştur. İlçede yapılan festival buna vesile olmuştur. Daha sonra da çeşitli şenliklere, yarışmalara gitmeye başlamışlardır.

Mehmet Yavuz Yareni (Simav): Simav'daki iki yaren teşkilatından biridir. Kurtuluş günleri gibi özel günlerde halk oyunları gösterileri yapmışlardır. Dışarıya kendi hemşerilerinin davetlerine de gitmişlerdir. Simav'daki çalışmada yaren teşkilatlarında esasında sınırlamaların olduğu, bu nedenle İslamoğlu, Akdağ Yaylası gibi oyunların oynandığı söylenmiş ancak şimdilerde Çiftetelli, Konyalı gibi düğünlerde görülen kırık oyunların da oynandığı eklenmiştir.

Fot. 4: Yaren Teşkilatı Oyuncuları

Güney Kasabası Yaren Teşkilatı: Teşkilatın halk oyunları ekibinin, hıdrellez şenliğinde dağdan inerek oyun oynadıkları gözlenmiştir. Bu şenlikte oyunlara elektronik saz eşlik etmiştir.

Fot. 5: Güney Kasabası Yaren Teşkilatı Halk Oyunları Ekibinin Hıdrellez Gösterisi

Bölgedeki diğer halk oyunları topluluklarından bazıları şunlardır:

Emet Eti Bank Bor İşletmeleri Halk Oyunları Topluluğu: Emet'de Eti Bank Bor İşletmeleri işçileri tarafından kurulmuştur. Topluluk düğünlerde oynanan oyunları oynadıklarını belirtmişlerdir. Bazı oyunlarda (İslamoğlu) küçük sahne düzenlemesine gitmişlerdir. Ekip içinde kırık hava oynanmadığı görülmüştür. Bunda Kütahya Merkezde yaşatılmaya çalışılan “zeybeklik”e özenmenin etkisi olduğu söylenebilir.

Domaniç Turizm Folklor Araştırma Derneği: Derneğin 1986 yılında gelenek, örf ve adetlerin yaşatılması için kurulduğu söylenmiştir. Dernek bünyesinde bulunan halk oyunları ekibi şehir dışında da gösteriler yapmaktadır.

Tavşanlı Halk Eğitim Müdürlüğü Halk Oyunları Toplulukları: Müdürlük bünyesinde Yetişkinler, Gençler Otantik, Gençler Sahne Düzenlemeli olmak üzere üç topluluk vardır. Bu topluluklardan birinin oynadığı oyunlar arasında; Ferace, Yoğurdum, Tıtır Tıtır, Kütahya Zeybeği, Kar mı Yağdı, Dağlar Göşeli, İğde Dalı, Keklik Sesi ve Duman Duman oyunları yer almaktadır.

Kadın Oyunları

Çalışma esnasında Yenicearmutçuk Köyü'nde Yılmaz Şimşek'in kızının düğününe katılarak gözlem yapma fırsatımız olmuştur. Kadınlar, oyunları kız çeyizinin altında oynamışlardır. Köyde kadın oyunları *kadın oyunları* ve *adam oyunları* olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Fot. 6: Kadın Oyunları

Kadın oyunlarının genellikle iki kişi ile oynandığı görülmüştür. İki kişi karşılıklı olarak birbirlerine gidip gelerek, ayaklarını çok yavaş sağa sola basarak, kollardan birini sıra ile öne doğru savurarak, kimi zaman (örneğin türkünün bir dörtlüğünün sonunda) kollarını indirip yeniden kaldırarak, zaman zaman aynı anda kendi etraflarında dönerek veya birbirlerinin yerine geçerek oynamaktadırlar. Oyun içinde kimileri çökme figürleri yapmıştır. Çökemeyen kadınların çöker gibi yaptıkları görülmüştür.

Adam oyunlarına bu adın verilisinin sebebi, erkeklerin oynadıkları daha bariz hareketleri olan oyunlar olmalarıdır. Kaynak kişiler de bunu “*bu oyunları erkekler oynar*” şeklinde açıklamışlardır. Burada adımlar daha iri atılırken, erkekler gibi ayağı savurma ve çökme hareketleri vardır.

Gökler Beldesi'nde kadın oyunları ve adam oyunlarına ilaveten *Köroğlu*, *Haylalom*, *Kabataş* gibi oyunlar tespit edilmiştir. Köroğlu oyunu sürekli sağ ayaklar öne doğru atılarak oynanmıştır. *Haylalom* oyunu ise iki yana sıçranarak ve ayaklar sıra ile dizden kırılıp çekilip savrulularak oynanmıştır. Kıvrak bir oyun olan Kabataş oyununda ise çökülmüş şekilde sağa sola sıçramalar vardır. Burada Kar mı Yağdı Kütahya'nın Dağına adlı türkü söylenmiştir.

Domaniç ilçesi'nde yapılan çalışmada kaynak kişi (Hasibe Boz); kadın oyunlarının *düz oyun*, *titrek* ve *sekme*'den oluştuğunu söylemiştir. Oyuna her kalkan kişinin bu üçünü de oynayıp öyle oyunu bitirdiği belirtilmiştir. Domaniç'te söylenen oyun türkülerinden bazıları

şunlardır: Boz Pınar Başına Salmış Koyunu, Yörük Yaylalarında Yaylıyamadım, Yörük Ali'nin Evleri.

Kütahya ilinin kuzeyinde yer alan Tavşanlı İlçesi'nde Tepecik köylüleri oyunlarının düz ve onun sekmesinden oluştuğunu söylemişlerdir. Video çekimi esnasında kadınlar İğdenin Dalları adlı türküye düz oyun oynamış, ardından da içinde daha bariz hareketlerin, sekmelerin olduğu *sekme*'yi oynamışlardır. Tavşanlı ilçesinde tespit edilen *Çömüdü*m oyununda türkünün "*çömüdüümü çömüdüümü çömüdüümü yar*" bölümünde yere çömüldüğü görülmüştür. Tavşanlı'nın Nusretler Köyü kadınları ise oyunlarının Düz Oyun, Köroğlu ve Menekşeli'den oluştuğunu söylemişlerdir. Düz oyun oynanırken Aşağıdan Gelen Hanım adlı türkü söylenmiştir. Köroğlu'nda; başka yerlerde *kasnaklar*, *yangızlar* adı altında oynanan oyunlar gibi ayaklar birleştirilmiş halde ileri geri sıçranıp, yan yana gelince kalçadan vurma vardır. En son sırada ve Menekşesi Tutam Tutam türküsüne oynanan Menekşeli oyununda ise Gökler beldesindeki *Haylalom* gibi sürekli sekip sıra ile bir sağ, bir sol ayak atılarak oynanmaktadır.

Sonuçta kadın oyunları ile ilgili bir genelleme yapacak olursak; Kütahya'nın hemen her yerinde kadın oyunları -Yenicearmutçuk Köyü oyunlarına benzer şekilde- düz oyun adı verilen ağırılarla başlayıp, yerine göre farklı adlar alan hareketli oyunlarla bitirilmektedir denebilir. Hareketli oyunlar içinde bazı oyunların kendine özgü oynanışları vardır. Örneğin; *Köroğlu*, *Haylalom*, *Kabataş*, *Çömüdü*m, *Menekşeli*, *Yangızlar*, vb.

Kadın oyunları arasında güldürme niteliği öne çıkan oyunlar da vardır. Yenicearmutçuk Köyü'ndeki *kasnaklar* oyunu bunlardan biridir. *Kasnaklar* oyununun türküsünde bir Çingenenin köylüden bir şeyler isteyişi anlatılmaktadır. Bu sebeptendir ki *kasnaklar* oyununa Çingene oyunu da denmiştir. Bu oyun, iki kişi tarafından ayaklar birleştirilip, iki yana sıçrayarak ve birbirlerine yaklaşıp kalçalardan vurmaya çalışarak oynanmaktadır. Bu esnada zaten gülüşmeler başlamaktadır. Gökler Beldesi'nde bu oyuna *yangızlar* denmiştir ve oyunun başında sağ ayakların burunları öne doğru getirilerek oynanmıştır.

Kadın oyunları içinde farklı bir özellik gösteren bir başka oyun da gene Yenicearmutçuk Köyü'nde gözlemlenen *Şıkıdım Dengi Oyunu*'dur. Bu oyunun kına gecelerinde yapıldığı söylenmiştir. Oyunda; defçi kadın elinde defîyle öne geçer, arkasına da diğer oyuncular ellerinde kaşıklarla dizilerek halka olurlar. Defçi kadın içinde "*deng oyunu deng oyunu*" sözlerinin geçtiği bir ezgiyle bir dörtlük söyler, bu dörtlüğün peşinden arkadaki kadınlar sırayla kendi deyişleriyle "*deyiş atmaya*" yani mani söylemeye başlarlar. Her bir mani dizesinin ardından öteki kadınlar da hep birlikte "*âlâ*" diye bağırır. Mani bilmeyen kadınların yerine de başkaları söyler. Oyun böyle devam eder. Atılan manilere bir örnek;

*Birinci oğlan birinci,
Pazardan aldım pirinci.
Kapıda bi oğlumuz var,
Bu köyde birinci.*

Bölgede kına gecelerinin vazgeçilmezlerinden biri de gene kadınlar tarafından yapılan "*sini çevirme*"dir. Yazının sınırlarını aşmamak için kısaca bahsetmek gerekirse; "*sini çevirme*" geleneğinde, ortada büyük bir sini çevrilir ve bunun yaptığı hava akımından yararlanılarak (sesi dalgalandırır) siniye doğru eğilir ve mani söylenir. Kaynak kişilerin deyimiyle; '*kadınlar burda derdini döşüyo*'. (Hamide Öztürk, Yenicearmutçuk). Zira aşağıdaki dörtlükte de görüldüğü gibi maniler daha çok gurbette olan yakınlar için söylenir.

*Gediz'in kavakları,
Dökülür yaprakları.
Kütahya'daki ablamın,
Çınlasın kulakları.*

Oyunlara Eşlik Eden Çalgılar

Düğünlerin oturak alemlerinde cümbüş, darbuka, keman vb. varken, kına gecelerinde halk arasında ‘*gırnata, düdük*’ de denen klarnet, cümbüş, davul yer almaktadır. Çalışma esnasında sadece Domaniç’de zurna ile oyun oynandığı görülmüştür. Bunda ilin kuzeyinde Yörük kültürünün daha ağır basmasının etkisi olabilir.

Domaniç’de oyunlara kabak kemane de eşlik etmiş ve o takdirde türküler de “*kemane havası*” olarak adlandırılmıştır.

Kadın oyunlarının, Yenicearmutçuk Köyü’nde def ve darbuka ile, Domaniç’te süt bakırıyla oynandığı görülmüştür. Bakırın iyi ses vermesi için dibinin ince olması gerektiği vurgulanmıştır. Kütahya merkezinde ise önceleri zilli def çalan çengilerin olduğu söylenmiştir.

Fot. 7: Def Çalan Kadın

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bilim teknoloji çağında yaşanan değişim, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkisini göstermektedir. Örneğin oyunlar açısından birincil öneme sahip olan düğünler, değişen hayat koşullarına bağlı olarak gittikçe farklılaşmaktadır. Açık alandan kapalı düğün salonlarına geçilmesi, davul-zurnanın yerini elektronik sazlar ve özellikle de organ alması bunlardan bazılarıdır.

Kütahya’da da gözlemlenen düğünlerde; önce davul, zurna gibi geleneksel çalgılarla oyunların oynandığı, ardından aynı kaynak kişilerin aynı ortamda aynı oyunları orgla oynadığına şahit olunmuştur. Bu durum bize her iki biçimi de kıyaslama ve değerlendirme fırsatı vermiştir.

Buna göre; geleneksel oyunlar, her ne kadar aynı ezgiyi çaldığı iddia edilse de orgla oynanamamaktadır. Davulun “güm”leri*, olmadan kaşık sesleri duyulmadan ayakların vuruşları, yere çöküşler ne izleyene ne de oynayana haz vermektedir. Oyunun doğasında var olan “doğaçlama hareketler” ancak canlı bir müzik performansı ile ortaya çıkabilmektedir. Oysa düğünlerde çalınan orgla müzik mekanize edilmiş, standartlaştırılmış ve hiçbir şekilde oyuncu ile iletişim kurma şansı kalmamıştır. Geçişlerde, bitişlerde yapılan ara ezgiler, yahut oyuncuyu iyice coşkuya getirecek süslemelerden yoksun bir müzikle oyuncu da kendini oyuna verememektedir.

Orgla oynanan oyunlarda *kırıklamanın* uzatıldığı gözlenmiştir. Bunun birinci sebebi, orgla zeybekten ziyade *kırıklama* oyunun daha iyi gitmesi, ikinci sebebi de zeybek oyunlarını bilmeyen gençlerin daha çok, oynanması kolay olan *kırıklamayı* tercih etmesidir.

* Mestan Turna, zeybeği oynamanın davul-zurna ile daha kolay olduğunu söylemiştir.

Sonuç olarak; Zeybek bölgesi olan Kütahya’da geleneksel oyunlar ne yazık ki terk edilmektedir. Öte yandan zeybek alayı ve yaren teşkilatları geleneğin aktarımı için yeni bir yol halini almıştır. Böylece günümüz koşullarında zeybeklik de, oyunlarla yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ancak oyunlar bu topluluklarda kendi biçimini almaktadır. Çünkü bu topluluklar artık birer gösteri topluluğudur ve oyunları bu şekilde değerlendirmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Ataman, S.Y. (1975) *100 Türk Halk Oyunu*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayını
Avcı, A.H (2001) *Zeybeklik ve Zeybekler*, Almanya: Verlag Anadolu Yayınevi
Baykurt, Ş. (1995) *Anadolu Kültürleri ve Türk Halk Dansları*, Ankara: Yeni Doğu Matbaası.
Demirsipahi (1975) *Türk Halk Oyunları*, İstanbul: T.C. İş Bankası Yayınları
Dönmez, Y. (1981-1982) “Kütahya ve Çevresi Fiziki Coğrafyası” *Kütahya*, s:1-19, İstanbul: Kütahya 100 Yıl Kutlama Komitesi Yayını
Gazimihal, M. R. (1999) *Türk Halk Oyunları Kataloğu*, III. Cilt, (Hızl: N. Tan, A. Çakır), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
Er, T. (1988) *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
Tulay, A. S. (1981-1982), “Kütahya Arkeolojisi” *Kütahya*, s:53-63, İstanbul: Kütahya 100 Yıl Kutlama Komitesi Yayını

EKLER

1- Kaynak Kişi Listesi

Kütahya Merkez

Ahmet Haldun Eralp, 1941, İstanbul, ÜM*, Evli, 2ç., Eczacı, Kütahyalı Halil Efe ile Ördəkçioğlu Ahmet Efe aile büyükleri, Zeybek Alayı üyesi.
Mehmet Mesut Tezcan, 1950, Kütahya Merkez, YO, Evli, 2ç., Emekli, Zeybek Alayı üyesi.

Muammer Tezcan, 1955, Kütahya Merkez, YO, Evli, 2ç, Devlet Memuru, Zeybek Alayı üyesi.

Kerim Vural, 1954,Çavdarhisar, YO, Evli, 3ç., Hlk. Eğt. Md. Yrd.

Mestan Turna, 1937, Merkez Çubukçu Köyü, İO, Evli, 3ç.,

Yenicearmutçuk Köyü/Çavdarhisar

Necati Uygun, 1968, Yenicearmutçuk Köyü, İO, Evli, 2ç, Muhtar,

Ahmet Altıngöl, 1953, Yenicearmutçuk, İO,

Halil Şimşek, 1963, Yenicearmutçuk, İO, Sıva Ustası,

Yılmaz Şimşek, 1966, Yenicearmutçuk, İO,

İbrahim Şimşek, 1966, Yenicearmutçuk, İO, Çiftçi.

Akif Uyar, 1970, Yenicearmutçuk, İO,

Ali Rıza Yavuz, 1941, Yenicearmutçuk, İO,

Sait Bülbül, 1946, Yenicearmutçuk,

Osman Afil, 1950, Yenicearmutçuk,

Gökler Beldesi/Gediz

Murat Bardakçı, 1970, Gökler Beldesi, YO, Belediye Başkanı (1. Dönem).

Ahmet Bardakçı, 1946, Gökler Beldesi, Maden emeklisi.

Mustafa Uyar, 1951, Gökler Beldesi, Emekli,

* ÜM: Üniversite Mezunu, YO: Yüksek Okul Mezunu, LM: Lise Mezunu, OM: Orta Okul Mezunu, İM: İlkokul Mezunu, OYY: Okuma Yazması Yok

Rasim Kertik, 1954, Kütahya (eşi Göklerli),
Sultan Aktaş, 1956, Gökler Beldesi, Evli, İO, 14 yaşından beri def çalar.

Pazarlar

Ahmet Torun, 1968, Pazarlar, YO, Evli, 2ç., Belediye Başkanı (1.Dönem).
Kazım Karakaş, 1953, Pazarlar, Fatih Mah. Muht. (3. Dönem). Yaren başı.
Hüseyin Andaş, 1954, Pazarlar, İO, Evli, Yaren Teşkilatından
Özkan Karakaş, 1984, Pazarlar, LM, Bekar, Yaren Teşkilatından
Gökhan Karadağ, 1985, Pazarlar, LM, Yaren Teşkilatından
Nazmi Kul, 1988, Pazarlar, LM, Yaren Teşkilatından
Yusuf Pektaş, 1988, Pazarlar, LM, Yaren Teşkilatından,
Nurullah Karataş, 1994, Pazarlar, Öğrenci, Yaren Teşkilatından.

Şaphane

İrfan İncepınar, 1970, Şaphane, LM,
Mustafa Kurt, ..., Ayvacık Köyü (Şaphane), İO, Evli, 2ç., Emekli,
Tahsin Ünlü, 1947, Şaphane, UM, Emekli, uzun süre Almanya'da kalmış. 2005'de
kurulan Şaphane Kültür, Tanıtma, Geliştirme ve Çevre Derneği YK üyesi.

Güney Kasabası/Simav

Mülayim Şahin, 1948, Güney Kasabası, İO, Çiftçi, Yaren teşkilatı üyesi.
Mehmet Kara, 1955, Güney Kasabası, İO,

Simav

Uğur Karayörük, 1970, Simav, Evli, 2ç., YO, Mehmet Yavuz Yarenlerinden,
Dündar Karaman, 1965, Simav, Evli, 2ç., LM, Mehmet Yavuz Küçük Yarenbaşı.

Şeyhler Beldesi/ Hisarcık

Halil İbrahim Kaplan, 1934, Şeyhler Beldesi, İO, Evli, 8ç.,
Ali Çakıcı, 1931, Şeyhler Beldesi, OYY, Evli, 3ç.,

Emet

Ahmet İnceer, 1964, Emet, LM, Eti Bank Bor İşletmelerinde işçi. Eti Bank Bor
İşletmeleri Halk Oyunları Topluluğu ekip başkanı.
Ali Kalaycı, 1957, Emet, İO, İşçi. İşletmenin halk oyunları ekibi oyuncusu.
Ahmet Özkul, 1950, Emet, YO, Emekli Öğretmen, Halk oyunları çalıştırıcısı,
İşletmenin halk oyunları ekibi oyuncusu.
Ahmet Yılmaz, 1964, Emet, İO, İşçi. İşletmenin halk oyunları ekibi oyuncusu.
Salih Toprak, 1965, Emet, OM, İşçi. İşletmenin halk oyunları ekibi oyuncusu.
İdris Bal, 1971, Emet, İşçi. İşletmenin halk oyunları ekibi oyuncusu.

Domaniç

Ahmet Tükenmez, 1940, Domaniç, İO, Evli, 2ç., Emekli, 2 yıldır oyuncu.
Hüseyin Ceylan, 1937, Domaniç, İO, Emekli, dernek ekibinde oyuncu.
Ahmet Gezer, 1949, Kozluca Köyü (Domaniç), İO, Emekli, dernek ekibinde oyuncu.
Mustafa Koç, 1947, Domaniç, İO, Emekli, dernek ekibinde oyuncu.
Serpil Boz, 1990, Domaniç, Öğrenci.
Kadriye Boz, 1987, Domaniç, Öğrenci.

Tavşanlı

Orhan Benli, 1967, Tavşanlı, LM, İşçi,
Kazım Taşdemir, 1986, Tavşanlı, LM,
İbrahim Esen, 1950, Tavşanlı, Halk Eğitim Müd. halk oyunları ile uğraşıyor.

Müzişyenler:

Ali Rıza Duman, 1978, Yeniearmutçuk, İO, 2000 yılından beri düğünlerde org,
davul, saz, darbuka çalar ve bu işle geçinir.

Sait Duman, 1945, Yenicearmutçuk, Zurna çalar. Düğünlere, bayramlara, özel günlere giderler.
Murat Yiğit, 1959, Gökler Beldesi (Gediz), maden emeklisi, bağlama, davul çalar.
Nurettin Önder, 1961, Gediz, maden emeklisi, zurna çalar, 1-2 yıldır düğünlere gider.
Soner Aydın, 1991, Uşak, Davul çalar,
Mehmet Aydın, Anlaşılamadı, Uşak, 30 yıldır müzisyen, düğünlerde bağlama çalar,
Hüseyin Aksu, 1953, Şaphane, İO, Evli, 2ç., Emekli, 16 yıldır davul çalar, düğünlere gider.
Alaaddin Özdiñ, 1952, Şahpane, LM, Emekli, Evli, 2ç., 20 yıldır cümbüş çalar,
Yaşar Güder, 1960, Simav, İO, 1975'den beri cümbüş çalar.
Cahit Demirci, 1946, Simav, Evli, 5ç., klarnet, cümbüş çalar.
Metin Pelen, 1950, Simav, OYY, 1966'dan beri davul çalar.
Bayram Ölmez, 1962, Şeyler Beldesi (Hisarcık), 1977'den beri klarnet çalar. Babası ve dedesi de klarnet çalamış. Halk oyunlarında usta öğreticilik yapıyor.
Hüseyin Aşar, 1962, Şeyler Beldesi (Hisarcık), 1972'den beri keman çalar.
Kenan Ölmez, 1985, Şeyler Beldesi(Hisarcık), Bayram Ölmez'in oğlu. 15 yıldır cümbüş çalar.
Ali Ölmez, 1985, Şeyler Beldesi (Hisarcık), Kenan Ölmez'in ikizi. Davul çalar.
Memiş Can, Şeyhler Beldesi (Hisarcık), 20 yıldır bağlama çalar.
Nuri Türk (Aşık Nuri), 1945, Domaniç, İO, zurna çalar.
Osman Demiröz, 1956, Domaniç. Emekli, davul, bağlama çalar.
Mehmet Demirtaş, 1960, Domaniç, İO, Memur. Bağlama çalar.
Reşat ..., 1952, Bağlama çalar, türkü söyler.
Sabri Aksoy, 1960, ritm sazı çalar.
Hasibe Boz, 1966, Donamiç, OYY, Evli, 2ç. Düğünlerde bakır çalar, türkü söyler.
Nurettin Akkaya, 1965, Tavşanlı, LM, Evli, Darbuka çalar,
Ahmet ..., 1959, Tavşanlı, LM, Evli, 2ç., Bağlama çalar.

2- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Arşiv Belgeleri Listesi

BVB

BVB2006.0006-12

MD

MD2006.0035

FOTOĞRAF

Fot. 1: S2006.1350

Fot. 2: S2006.1358

Fot. 3: S1997.2435

Fot. 4: S2006.1393

Fot. 5: S2006.1382

Fot. 6: S1997.2503

Fot. 7: S2006.1289

YANDIM AYŞE BUNALIMI VEYA İNCİLİ ÇAVUŞ NERELİDİR?

Ömer GÖZÜKIZIL*

Her şey, unutkanlığıyla beni kızdıran hafızamın, bana yaptığı bir oyun ile başladı. Dinleyeceğiniz bu bildiri, hafızamda oluşan yanılığın ürünüdür diyebilirim. Yanılığımın başlangıç anından itibaren gelişen süreci kısaca özetleyeyim isterseniz.

17 Mayıs 2006 tarihinde, kaynak kişi Mehmet Mustafa KALYON ile Kütahya İl Merkezi'nde, halk edebiyatı ile ilgili derleme çalışması yaparken, söz döndü dolaştı, İncili Çavuş anlatılarına geldi ve kaynak kişim ortamın başlangıcında, İncili Çavuş'un aslen Kütahya'nın Aslanapa (Gireyi) İlçesi'nin Kusura Köyü'nden olduğunu ve mezarının da adı geçen köyde bulunduğunu belirterek, anlatılara giriş yaptı.¹ İşte İncili Çavuş anlatılarının başlangıcında, kaynak kişimin vermiş olduğu bu tarihî bilgi, yanılığımı tetikleyen süreci başlatmış oldu. Şöyle ki:

2001 yılından itibaren, Çanakkale'de halk ağzından derleme çalışmaları yapmaktaydım. Ve hafızama yerleştirdiğim kadarıyla, bu ilde yaptığım tespitlere göre, İncili Çavuş, Merkez İlçe'ye bağlı Kızılkeçili Köyü'nden idi. Böylece İncili Çavuş'un halkbilimsel açıdan nasıl hem Kütahyalı, hem de Çanakkaleli olabileceğini ortaya koyan bir bildiriyle karşınızda olabilmeyi tasarlamıştım. Ancak Çanakkale derlemelerimin çözümlemelerini yeniden incelediğimde, hafızamın bana oyun oynadığını kavrayabildim. Evet bant çözümlemelerim İncili Çavuş'un Çanakkale ile bağlantısının olduğunu ortaya koyuyordu ama bu benim sandığım gibi, İncili Çavuş'u Çanakkaleli yapan bir bağ değildi. Çanakkale'nin –şimdilik- üç köyünde, İncili Çavuş'un, padişah tarafından saraydan sürgün edilmesi üzerine Çanakkale Merkez İlçe'nin Kızılkeçili Köyü'ne geldiğini ortaya koyan kaynak kişi anlatımları tespit edebilmiştim. Yani bu üç derlemeye göre İncili Çavuş Çanakkaleli değildi. Yalnızca, saraydan kovulduktan sonra bir süre (“altın saban” anlatısına kadar geçen bir süredir bu) Çanakkale'de kalmış, yaşamış idi.²

Evet Çanakkale ile Kütahya arasında, İncili Çavuş'un nereli olduğuna dair bir bağlantının varlığından söz edebilmem mümkün değildi. Pekiyi öyleyse anlatı kahramanlarının kimliklerinin ve anlatı mekanlarının yerelleşebilme özelliklerini ortaya

* Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

¹ Kaynak kişim, İncili Çavuş'la ilgili üç anlatı sundu. Bunlardan birincisi “özü kabahatinden büyük” adıyla bilinen anlatı; ikincisi “padişahın altın saban yaptırması” adıyla aktarılan anlatı; üçüncüsü ise “marsık özleştirmesi” adıyla adlandırdığım anlatıdır. Burada bir parantez açıp, ilk iki anlatının, ülke coğrafyasının birçok bölgesinde yaygın olarak bilinen anlatılar olduğunu, son anlatının ise nadiren rastlanılan bir anlatı olduğunu belirteyim.

² Bu üç köy, kaynak kişiler tarafından yapılan değerlendirmeler ve anlatı sunum sıralaması şöyledir:

a) Merkez-Yukarı Okçular, (24.09.2001), “...u gaçıyo urulādan, buraya geliyo. Buraya, bu Kızılkeçili Köyü'ne yerleşiyö. Burada aratlığı vāmiş. Burada aratlığında yatıp gākāmiş. Burada duruyomuş.” Anlatı sunum sırası ise şöyledir: 1)Padişahın karısına İncili Çavuş'un ayakkabı yaptırması, 2)Eşyalarını eşşeğe yüklerken, hepsini heybenin yalnızca bir gözüne koyması. (Bu anlatı sonunda İncili Çavuş saraydan kaçır ve Kızılkeçili'ye gelir.), 3)(Kızılkeçili'de) Altın saban anlatısı (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Halk Kültürü Arşivi, B.01.115)

b) Merkez-Özbek, (10.02.2002), “...(İncili Çavuş'un bu bölgede) yaşamış olduğu söyleniyö ama belge, kayıt yok yani. Bizim köyün doğu kısmında Kızılkeçili Köyü var. Orda da temel durumları vā. Orda bi inşaata başlamış; yarım kalmış.” Anlatı sunum sırası ise şöyledir: 1)Özü kabahatinden büyük anlatısı, 2)İncili Çavuş'un kendi kendini düzmeye çalışması anlatısı (Bu anlatı sonunda İncili Çavuş –bu anlatıda kaçma veya kovulma olayları gerçekleşmeden- Kızılkeçili'ye gelir, 3)Altın saban anlatısı (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Halk Kültürü Arşivi, B.02.001)

c) Merkez-Kızılkeçili, (24.09.2001) İncili Çavuş: 1)Özü kabahatinden büyük anlatısından sonra Kızılkeçili'ye sürgün edilir. Burada, 2)Altın saban, 3)Osruk değmedik yatak yorgan anlatısı gerçekleşir. (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Halk Kültürü Arşivi, B.01.114)

koymayı tasarladığım bu çalışmamdan vaz mı geçmeliydim? İncili Çavuş anlatılarını, diğer tüm halk edebiyatı tür ve şekillerinden soyutlayıp, Hüda-î nâbit anlatı olarak görseydim, evet, bu çalışmayı yapmaktan vazgeçmeli idim. Ancak, genelde halk kültürünün, özelde ise halk edebiyatının önemli bir özelliği, hafızamın bana oynamış olduğu oyunun altında kalmamı önleyecek bir koruma kalkanı olabilir miydi? Örneğin Yunus Emre'nin, Sarı Saltuk'un, Karacaoğlu'nın, Köroğlu'nun birbiriyle ilintisiz coğrafyalarda yaşadıklarına ve öldüklerine dair bilgiler, bilinen bir gerçekliktir.³

Hafızamın bana yapmış olduğu oyun, Kütahya-Çanakkale ekseninde bu anlatıları değerlendirmemi engelliyordu ama acaba, ülkenin diğer kentleri içinde İncili Çavuş'u sahiplenecekler çıkmayacak mıydı? (İletişimin hızı sağ olsun. On-on beş dakikalık internet yolculuğu, bana, kurgumda yanılmadığımı gösterdi.) Yanıt Kayseri⁴ ve Isparta⁵ illerinden geldi: İncili bizimdir / Bizim kalacak!

Kısaca “tarihî-coğrafi metod” olarak adlandırılan ve günümüzde önemini yitiren bu metod, halkbiliminin bir bilim dalı olarak tarih sahnesinde boy göstermesini sağladığı için, kuramsal ve uygulama eksikliklerine rağmen, yine de saygıya değer bir metoddur.

Adı geçen metodun ülkemizde mikro milliyetçi yaklaşımların oluşumuna katkı sağladığını, malzemenin kendisinden çok, coğrafyası ve tarihine yönelinmesine neden olduğunu hemen belirtmem de yerinde olacaktır.⁶

³ Bu noktada üzerinde durmak istediğim husus, kahramanın, edebiyat tarihi açısından değerlendirilmesi değildir. Bir halkbilimci için önemli olması gereken, kahramanın değişik coğrafyalara yayılımıdır. Örnekecek olursam: Halkbilimcinin asıl uğraşı, hangi şiirin Yunus Emre'ye ait olduğunu, hangi Yunus Emre'nin “gerçek” olduğunu bulmak olmamalıdır. Halk hafızasının ve bu hafızada oluşan beğenin neden bir başkasına değil de Yunus Emre'ye yöneldiğini, bu yönelişin süreçlerini ortaya çıkartmaktır asıl, halkbilimcinin görevi. Tarihçiler veya edebiyat tarihçileri Yunus Emre'nin gerçek mezarını arayadursunlar, halkbilimci için, Anadolu'nun epey fazla yöresindeki Yunus Emre mezar ve makamları birbirinden üstün veya aşağı tutulamaz derecede önemlidir.

⁴ a) www.kayseriliyim.com: “16. asrın sonu ile 17. asrın başlarında yaşadı. Sarayda meddahlık yaptığı için üne kavuştu. Kendisinin hazır cevaplılığı, nükteleri ve hareketli kişiliği, döneminde vazgeçilmez adam olmasına sebep oldu. Elçilik göreviyle İran'a gönderildiği de rivayet edilmektedir.” (Bir parantez açarak, edebiyat tarihi açısından konuyu inceleyenler için ne denli zorlukların bulunduğunu göstermeme izin veriniz. Dört cümlede, kimliği hakkında bilgi verilen kahramanımız –rivayet derecesinde olduğu belirtilse bile- İran gibi kuvvetli bir devlete elçi olarak gönderilmiş ama aynı zamanda sarayda meddahlık yapan bir kişiliktir. Eh pirincin taşını ayıklamak edebiyat tarihçilerine düşer; tıpkı hangi anlatının hangi Nasrettin Hoca'ya ait olduğunu bulmak gibi. Öyle ya: Timurlenk'le sohbet eden de Nasrettin Hoca'dır, komşu kadınla, cinsel organının neresinde olduğu üzerine iddiaya giren de. Bitmez tükenmez bir konudur bu. Ya Namık Kemal'e ne dersiniz?)” İncili Çavuş'a çeşitli bölgeler sahip çıkar. Kayseri'nin Travşın (Tomarza'ya bağlı) Köyü'nde doğduğu rivayet edilir... İstanbul Edirnekapı Mezarlığı'nda yatmaktadır. Mezar taşında H.1040 (1630) ölüm tarihi olarak yazılmıştır.”

b) www.kenthaber.com : “Enderûn-i Hümayun'da eğitim gördü... Divân-ı Hümayun çavuşları arasına girdi. 1615 İran'daki elçilik görevinden geri döndü.”

⁵ www.isparta.gov.tr : “İncili Çavuş Türbesi: Sav Kasabası'nda İncili Çavuş'a ait olduğu söylenen, içi boş bir türbe vardır... İncili Çavuş'un İstanbul Aksaray'da da bir mezarı vardır.”

⁶ Şimdi, bildirimizin başlığının bir bölümünü oluşturan Yandım Ayşe'ye atıf yapmamızın zamanı gelmiştir diye düşünüyorum. Yandım Ayşe, aynı zamanda Karyolamın Demiri adıyla bilinen, mani kalıbında sözlere sahip bir halk türküsü. Bu türkünün, bir oyununun da var olduğunun tespiti, geçen yüzyılın birinci yarısında yapılmış.

Evet bu türkü ilk kez Çanakkale'de resmî kayıda alınmış bir türkü. Ancak bu türkü ve oyun, yalnızca Çanakkale'de biliniyor değil. Çanakkale'nin komşusu olan illerde ve hatta komşusu dahi olmayan kimi Ege illerinde bu türkü ve oyun bir takım farklılıklar göstermesine rağmen bilinmekte. Bugün Çanakkale halk oyunları camiasında “Yandım Ayşe” adlı oyunun Çanakkale'ye ait olduğu, Ege Bölgesi'nin diğer illerinde oynanmaması gerektiğine dair, belirgin bir rahatsızlık var. (Eh! Mikro milliyetçilikten yakayı kurtarmak, pek de kolay olmuyor.) Bu tür bir yaklaşım, Türkiye halkının ortak geçmişini reddetmenin ötesinde bir sonuca varamıyor maalesef. Daha 150-200 yıl öncesine kadar göçer halde yaşayan Yörük toplulukları, merkezî otoritenin baskıları sonucunda yerleşik hayata geçmek zorunda kalırken, farklı coğrafyalara dağılmanın da

Bildirimin sonunda anlatıcı ve çevrenin, anlatı kahramanını ve mekânını yerleştirmesinin gerekçelerini topluca ortaya koyacağım ama başlangıç itibarı ile, önemli saydığım bir tespitte bulunmama da izin veriniz. Bir kahraman veya bir coğrafi alan ile ilişkilendirilen her anlatı, illa ki o kahraman ve coğrafi alan ile varlık bulmaz. Bir anlatı, anlatıda bahsedilen zamandan çok önce veya sonra anlatıda verilen coğrafi alandan çok daha farklı bir alanda ortaya çıkmıştır çoğu kez. Yine bir kısım anlatının da kahramanının ortaya çıkmasından çok sonra, kahramana yamandığını söyleyebiliriz.

Kısacası, bir tipe ait olarak sunulan anlatılar:

a) Tipin ortaya çıkışından önce var olan anlatılardır. Tipin çekim gücü, oluşumundan (ortaya çıkışından) önceki anlatıları da etkileyip, onları güncelleştirerek kendine mâl edilmesine neden olur. Ama kimi kez bu anlatılar, tipin olduğu coğrafyaya, bu oluşumdan sonra gelebilir ve tipe “yeni” imiş gibi eklenilebilir.

b) Bir tipin oluşabilmesi için, sıra dışı bir kahramana ve bu kahramanın başından geçen ve en az bir yönüyle toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak derecede normal dışı anlatılara ihtiyaç vardır. Tip oluşturan kahramanın niteliklerine göre anlatılar, toplumun eğlenme, düşünme, yiğitlik vb. gibi ihtiyaçlarına karşılık verebilmelidir.

Anlatı ile tipin zaman yönünden örtüştüğü durumlarda, aynı dönemde ortaya çıkmaya başlayan birden fazla tipten biri, diğerlerini bastırarak başat tip oluşturup, diğerlerine ait olan anlatıları da kendi bünyesinde toplayabilir.

c) Kimi durumlarda tipin ortaya çıkmasından çok sonra üretilen anlatılar da o tipe eklenilebilir. Hatta yeni üretilen anlatıların bir bölümü hem var olan bir tipe aitmiş gibi anlatılabilir, hem de bu tipten bağımsız olarak varlığını sürdürebilir. Ama süreç çoğu zaman, tipin anlatıya egemen olma olasılığını güçlendirir.⁷

Birçoğumuzun bildiği bir Nasrettin Hoca anlatısıyla, söylediklerimi biraz daha anlaşılır hâle getirmeme için veriniz.

Nasrettin Hoca ve oğlu yanlarına bir at alıp, kasabadaki pazara doğru yola koyulmuşlar. Yolda karşılaştıkları insanlar, hayvanın yüksüz, Hoca ve oğlunun da yaya gittiklerini görünce, eleştirip alay etmişler. Hoca, yoldan geçenlerin sözlerine hak vermiş ve oğlunu atının üzerine bindirmiş. Kendi de atın yanında yürümeye başlamış. Onları bu halde görenler durumu yadırgamışlar, Hoca’yı eleştirmişler: Yahu Hocam, sen babası ol da yayan git. Oğlunsa ata binsin. Bu olacak iş mi? Hoca bu sefer de söylenenlere hak vermiş ve oğlunu indirerek, ata kendisi binmiş. Bu durumu görenler Hoca’yı kınamışlar. Yahu Hoca, sen

önüne geçememişlerdir. Yani aynı kültürel geçmişe sahip olan topluluklar, iskâna tâbi tutulmaları nedeniyle coğrafi anlamda birbirlerinden kopmuşlardır. Pekiyi böyle bir coğrafi kopuş, ani bir kültürel kopuşu tetikleyebilir mi? Elimizdeki hemen tüm veriler, bunun mümkün olmadığını gösteriyor bize. Ama yine de Yandım Ayşe’yi diğer illere kaptırmamak isteyen Çanakkalelilere önerim şu olacaktır: Eğer bu oyun, diğer illerde örgün eğitim yoluyla veya bireysel çabalarla öğrenilmişse tabiidir ki bu oyunu diğer illere mal edemeyiz. Ancak yapılacak saha çalışmaları sonucunda bu oyun –diyelim ki- Manisa’nın sekiz-on köyünde, atadan öğrenilme tekniğiyle biliniyorsa –yani ortama dışarıdan yapılmış bir müdahale söz konusu değilse- Çanakkaleliler’in bağrılarına taş basıp, bu türkü ve oyunu Manisalılar’la paylaşmaları gerekecektir. Yandım Ayşe’nin TRT repertuarına Çanakkale adına girmesi, oyun ve türkünün yalnızca Çanakkale’ye ait olduğunu göstermez. Olsa olsa bu türkü için ilk kez Çanakkale’de kayıt altına alınmıştır denilebilir.

⁷ Bu noktada şu sorunu da ortaya koymamızda ve mümkünse bunu yanıtlamamızda da yarar olduğu kanısındayım. Evet, bağımsız bir anlatı süreç içinde, belirginleşen bir tipin egemenliği altına girebilir; ki söz konusu anlatı ister tipin oluşumundan önce, ister tipin oluşumundan sonra üretilmiş olsun, fark etmez. Ancak kimi durumlarda bir anlatı aynı anda hem bölgesel ve ulusal bir tipe, hem de yerel bir tipe ait olarak da anlatılabilir. Hatta aynı anlatı ulusal ve yerel tipler üzerinden anlatılırken, aynı zamanda herhangi bir tipe mâl edilmeden, anonimleştirilerek “adamin biri” düzeyine de indirilebilir. Örneğin “Osuruk değmedik yatak” anlatısı ülkemizin pek önemli bir alanında, İncili Çavuş’un failliğinde anlatılırken, aynı anlatı Erzurum’da, Mehmet Hoca adlı kahramanın etrafında geçer. Böylelikle anlatıların genel eğilimi –uygun iletişim kanallarının bulunduğu hallerde- yerel tiplerin, anlatılar üzerindeki etkilerinin giderek silinmesi, yerlerini –coğrafi anlamda- daha yaygın tiplerin alması yönündedir.

koskocaman adamsın. Küçük oğlunu yürütüp de ata binmen ayıptır. Eh Hoca bu söylenenlere de hak vermiş ve oğlunu da ata bindirmiş. Bu sefer gelip geçenler, yine söylenmişler: Yahu Hocam, zavallı ata iki kişi birden binilir mi? Siz de hiç mi Allah korkusu yok? Yazıktır, günahdır! Haydi Hoca'yla oğlu yine en başa dönüp attan inmişler ve atın yanı sıra yürümeye başlamışlar.⁸

1335'te, Don Juan Manuel tarafından İspanya'da yayımlanan Kont Lucanor / Patronio'nun Kitabı⁹ adlı eserde İspanyolca olarak, bu hikayenin anlatılış nedeni ile birlikte (ki Nasrettin Hoca'ya ait olarak sunulan baba-oğul-eşsek anlatısında, anlatılış nedeni bildirilmez, yalnızca olay anlatımıyla yetinilir) yer almıştır.

Peki bu gerçeği öğrenmiş olmak, halis Türk kültürüne bir gâvur sızması olduğunu görmek, bizi rahatsız etmeli midir? Bir başka deyişle, bu anlatının başka bir coğrafyada daha önceden kayıt altına alınması¹⁰, Nasrettin Hoca'nın büyüklüğüne –o büyüklüğün Nasrettin Hoca'nın kendisinden çok, bu halkın ataları tarafından yaratıldığı, korunduğu gerçeğini göz ardı etmeden- halel getirir mi? (“Yandım Ayşe” bunalımına dikkatinizi çekerim.)

Yanıtımız çok nettir ve bunu ağzımızda gevelemeden söyleyebiliriz şimdi: Evet bu anlatının Anadolu coğrafyasında kayıt altına alınmasından önce başka coğrafyalarda kayıt altına alınması, Nasrettin Hoca'nın büyüklüğüne gölge düşürmez. Kaldı ki bu anlatı, aslında Nasrettin Hoca'nın, diğer anlatılarında baskın olan en önemli özelliğine uygun olmamasına rağmen, Hoca'ya yamanabilmeyi başarmıştır. Nedir Hoca'nın –anlatılar yardımıyla öğrendiğimiz- baskın olan önemli özelliği? Hoca, en zorda kaldığı anlarda bile (örneğin komşusunun bahçesinden soğan aşırırken yakalandığında dahi) zorluktan kurtulabileceği bir söylem bulabilmektedir. İster güldürme amaçlı, isterse ders verme, durum açıklama amaçlı olsun, Hoca, anlatılarında baskın karakter olarak rol alır. Oysa bu anlatıda Hoca, edilgen karakterdedir. Bulunduğu en olumsuz durumlardan kurtulma becerisine sahip Nasrettin Hoca, anlatı içinde birkaç kez fırsat gelmesine rağmen, edilgen pozisyondan kurtulmayı bir türlü başaramaz.

Eğer bu anlatı özelinde: Bu anlatı Nasrettin Hoca'ya ait değildir diyeceksek, anlatının daha önce kayıt altına alındığını gördüğümüz için değil, Hoca'nın anlatılardaki baskın karakterine uymadığı için, bu anlatıyı reddetmemiz gerekir. (Ki bir halkbilimcinin de böyle bir lüksü olduğunu sanmıyorum.)

Bir tipin genel karakterine uyan yeni (yeniden kastım, illa ki yeni üretilmiş olması değildir anlatının. Yeni ile kastettiğim –bununla birlikte- daha eski zamanlarda üretilmiş olup da, tipe yeni eklenmeye başlamış olan anlatılardır aynı zamanda) anlatıların, halk veya halkın öncülleri tarafından yamanması anlaşılabilir. Ama kimi zaman da –sıklıkla olmasa bile- tipin genel karakterine zıt anlatılar da, o tipin koruyuculuğu altında, anlatı geleneği içinde yer bulabilir. Bu noktada, tipin geniş halk toplulukları tarafından kabul görmüş olması, anlatının –o tipe ait olmayan anlatının- tipin içinde yaşamasına olanak sağlar. Kısacası tipin yaygınlığı ve ünü, kendisinin dışındaki anlatılar için bir çekim alanı oluşturabilir.

⁸ Anlatıyı bitirdiğimde, salonda oturan izleyiciler ile üniversiteden toplantıya “müzakereci” sıfatıyla katılan bilim insanlarına şu soruyu sordum: “Nasrettin Hoca'nın bu hikayesini daha önceden duymuş olanlar, lütfen ellerini kaldıracaklar mı? Salonda bulunan, yaklaşık 40-50 kişilik grubun neredeyse dörtte üçü Nasrettin Hoca'nın bu hikayesini (!) bildiklerini gösterebilmek için ellerini kaldırdılar.

⁹ Bkz. Kont Lucanor-Bir Masal Yumağı ve İletileri, Nil ÜNSAL, TC Kültür Bakanlığı Yayınları: 2580, XIV-175 sf., Ankara 2001

¹⁰ Nasrettin Hoca ile ilgili bilinen en eski tarihli eser, 1571 yılına aittir. Kısacası hikâyenin İspanya'da kayıt altına alınışından yaklaşık 250 yıl sonrasına rastlar, Nasrettin Hoca ile ilgili ilk Türkçe yazılı kaynak. Ki bahsettiğimiz ‘baba-oğul-at’ anlatısı, bu en eski Nasrettin Hoca yazmasında yer almamaktadır.

Bkz. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri II.C., Ankara 1992, Prof. Dr. Günay KUT, “Nasreddin Hoca Hikayeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme”, sf.148

Ancak řu konu da gözden uzak tutulmamalıdır. Yukarıda belirttiğim düşünceler, anlatı geleneğinin normal seyiri için geçerlidir. Günümüzde ise genelde halk kültürünün, özelde halk anlatılarının normal aktarım kanalları tıkandığı için¹¹, hem gelenek zayıflamasının sonuçlarından biri olarak, hem de -bir ölçüde buna bağı- derleme ortamının kendine özgü koşulları nedeniyle, yeni anlatıların eski bir tipe, eski anlatıların da yeni bir tipe ulanması söz konusudur. Koşulların malzemeyi etkilemesi ile ilgili daha ayrıntılı açıklamayı, bildirimim sonuna bırakarak, konuyu şimdilik nadasa terk ediyorum.

Don Juan Manuel'in Kont Lucanor'una dönelim biz yine. Tarihî coğrafi metoda (Yandım Ayşe bunalımına da diyebiliriz) yaslanalım ve anlatının, yazıya kaydedilişinden de eski zamanlara ait olup olmayacağını sorgulayalım isterseniz.

Neden bu anlatı İspanya'da ortaya çıkmıştır? Bu sorunun yanıtı, dünya tarihindeki gelişmelerle ilintilidir. Emeviler'in daha bininci yıllarda tüm Kuzey Afrika'yı katederek Cebelitarık'tan İber Yarımadası'na ulaşmaları ile birlikte, yalnızca İslâm dini, Arap kültürü – tabii ki geçiş yolu üzerindeki Kuzey Afrika toplumlarının kültürlerini de gözden uzak tutmadan- Avrupa'ya ulaşmış değildir. Bunun yanında diğer Asya halklarının kültürleri de – geleneksel geçiş yolu olarak kullandıkları deniz ve kara yollarına ek olarak- kıtanın güneybatı ucundan Avrupa'ya etki etmeye başlamışlardır. Ki bu süreç, 1492'de İspanya'daki son İslâm Krallığı olan Gırnata Sultanlığı'nın yıkılışına dek, yoğun bir şekilde sürmüştür.

“Her masalın –öykünün girişinde, Kont Lucanor'un araya girerek, karşılaştığı bir sorunu anlatıp, Patronia'dan yardım istemesi ve bunun yapının başından sonuna dek yinelenmesi, çerçeve anlatıyı vurgulamak için başvurulmuş bir yöntemdir.”¹² Bu yazım tekniğı, yalnızca bu kitaba özgü bir teknik midir? Tabii ki hayır. Bu teknik, ders vermeyi amaç edinen Arap-Hint anlatı geleneğı tarafından sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Peki genelde Avrupa, özelde ise İspanya, “doğu”nun bu anlatı tekniğinden haberi mi idi? Evet. Örneğın Hint Kitabı Pançatantra, Fars diline çevrilirken Kelile ve Dimne adını alıyordu. Bu kitap 8.yüzyılda Arapça'ya, 1251'de ise İspanyolca'ya çevriliyordu. Nihayetinde, yazım tekniğı konusunda doğudan yardım alan batının, onun üretimi olan anlatıları da benimsemesi kaçınılmazdır.¹³

Edindiğimiz bu bilgileri yedeğimize alarak, soruyu olgunlaşmış hâlde bir kez daha soralım öyleyse. Adam (Nasrettin Hoca), oğlu ve atının yola gitmesi ile ilgili anlatı, önce İber Yarımadası'nda mı, yoksa Anadolu Yarımadası'nda mı ortaya çıkmıştır? (Unutmadan –bir kez daha- söyleyelim ki, bir halkbilimcinin asıl uğraşı bu soruya yanıt aramak değildir.) Yazılı kaynaklara aktarılışı itibarı ile, evet İber Yarımadası'nda bu anlatının ortaya çıkışı, Anadolu Yarımadası'nda ortaya çıkışından eskidir. Ancak anlatının daha eski bir zamanda İber'de kaleme alınması, bu anlatının o dönemde Anadolu'da bilinmediğini kanıtlamaz. (Yandım Ayşe oyunu ve türküsü nerenindir sorusunu, bir kez daha yanıtlamış oluyoruz böylece.) Kaldı ki anlatıların yayılım yolları göz önüne alındığında, bu anlatının Anadolu'da, İber'den önce ortaya çıkmış olması daha kuvvetli bir olasılıktır.

Tarihî-coğrafi metodun açmazlarından biri de budur işte. Bu metoda göre kaynak araştırması, yazılı metinler (derlenmiş metni kast etmekteyim) üzerinden yapılmak zorundadır. Oysa bu metod, anlatı geleneğini ve iletişimini daha çok ‘söz’e dayayan halkların aleyhinedir. Bu metodun diğer bir açmazı da, bir anlatının, birden fazla birbiriyle ilintisiz coğrafyada ortaya çıkabileceğini hesaplayamamasıdır. Oysa halk kültürünün birçok alanında

¹¹ Geleneksel aktarım kanallarının tıkanmasının nedenleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Çanakale Halk Kültürü I adlı kitabım ile Türk Halk Kültürü Araştırmaları 2001'de yer alan “Halk Edebiyatı Alanında Yapılacak Derlemelere Dair Tespitler, Öneriler” adlı makalem.

¹² Bkz. Kont Lucanor- Bir Masal Yumağı ve İletileri...

¹³ Friedrich von der Leyen: “Bugün bile zevkle dinlenen birçok masalların menşei Hindistan'dır. Hindistan menşeli masal ve hikayelerin yanı sıra, Arap menşeli olanlar da vardır. Bizim Grimm masallarının takriben iki düzine kadarı 1001 Gece Masalları'ndan alınmıştır.” Nil ÜNSAL: Kont Lucanor Bir Masal Yumağı ve İletileri, sf:23, Ankara -2001, Kültür Bakanlığı Yayınları.

olduğu gibi, anlatı alanında da, birbiriyle hiçbir coğrafi, ekonomik, kültürel, tarihî bağları olmayan toplulukların aynı veya benzer uygulamaları, anlatıları ortaya koydukları, günümüzde bilinen bir gerçekliktir.

Kont Lucanor adlı kitapta tespit ettiğimiz ‘baba, oğul, at’ anlatısı, Nasrettin Hoca külliyyâtı içine nasıl sızabilmiştir? (Soruyu bu şekilde soruyorum ama sizler, bu anlatının Türkler arasında Anadolu’ya göç etmeden önce, hatta Nasrettin Hoca tipinin oluşumundan çok önce dahi öğrenilmiş olabileceği olasılığını gözünüzden uzak tutmayın lütfen. Her iki durumda bile, sorumuz yine de yanıtlanmaya muhtaç hâledir.)

Bir anlatının, anlatı tipinin içine sızabilme becerisini, birçok etken tetikler. Bu etkenlerden biri de, anlatı örgülerindeki benzerliklerdir. Şöyle ki: Bir başka Nasrettin Hoca anlatısının örgüsü, ‘Hoca, oğlu, at’ anlatısının örgüsüne benzemektedir. Belki de tip dağarcığında benzer örgüdeki bir anlatının bulunması, bu anlatının da Nasrettin Hoca tipi içinde kabul görmesini sağlayabilmiştir. Anlatı kısaca şöyle özetlenebilir: “Nasrettin Hoca bir gün oğluyla birlikte fırın yapmaya başlar. Komşulardan biri Hoca’ya gelip: Hocam, fırının ağzını poyraz rüzgârına vermişsin. Bu fırın yanmaz deyince, Hoca hemen fırını yıkıp, ağzını güneye gelecek şekilde yapar. Bu sefer de bir başka komşusu gelip: Hocam, fırının ağzı hiç güney rüzgârına açık hâlde bırakılır mı? der. Hoca fırını yıkıp, bu sefer ağzı gün doğusuna gelecek şekilde yapmaya başlar. Başka bir komşusu gelir: Böyle olmaz der. En sonunda Nasrettin Hoca oğluna, kağnyı getirmesini söyler ve fırını kağının üzerine inşa eder. Oğluna dönüp: Eh işte şimdi oldu. Rüzgâr nereden eserse, fırının ağzını öbür tarafa çeviririz der.”

Dikkat edilirse Hoca’nın ‘fırın’ anlatısı, onun anlatı karakteri ile örtüşmektedir. Oysa ‘at’ anlatısı, Hoca’nın baskın karakterine aykırı bir anlatıdır. Ancak anlatıcı ve dinleyici çevresi ‘at’ anlatısını, karakter aykırılığına rağmen, belki de örgü benzeşmesi nedeniyle, Nasrettin Hoca tipi içine yerleştirmeyi başarmıştır.

Karakter aykırılığına rağmen bu anlatının Nasrettin Hoca tipi içinde yer bulmasında etken olan, (örgü benzeşmesi bu durumu hem destekler hem de bu durumdan yararlanır) tipin yaygınlığıdır. Bir tip yaygınlaştıkça, kendisine ait olmayan anlatılar bile, bu tip içinde yer alabilir. (Azınlık durumlarda ise, gelenek sönümlenmesi nedeniyle, gerçekte tipe ait bir anlatı da tam ters bir işleyişle, tipe ait olmayan bir anlatı olarak da sunulabilir.)

Tipin coğrafi yaygınlığı ve aynı topluluk içinde yaşayan tüm kesimlerce bilinirliği azaldığı ölçüde, baskın karaktere aykırı anlatıların, o tip içinde yer alma olasılığı düşer. Örneğin İncili Çavuş ve Namık Kemal anlatılarında karakter sapması, Nasrettin Hoca anlatılarında olduğu derecede gerçekleşmez.

ANLATI KAYMALARINDA GELENEK SÖNÜMLENMESİNE BAĞLI (GÜNCEL) NEDENLER

Yukarıda açıkladığım hususlar, normal anlatı geleneği içinde olan, olması gereken hususlardır. Oysa günümüzde normal anlatı geleneğini oluşturan koşullar gün geçtikçe sınırlandırılmakta ve giderek ortadan kalkmaktadır.

Tip ve anlatı kaymalarının derleme ortamı ile ilgili nedenleri de vardır kuşkusuz. “Anlatı aynı kaldığı halde, kahramanın isminin değiştirildiği anlatılar da mevcuttur. Anlatıcı ya kahramanın adını yanlış hatırlamakta yada o anki anlatılarda adı geçen kahramanın adını, kendi anlatacağı anlatıya almaktadır. Anlatıcı, anlatı çevresinin o kahramana alışık olması ve hemen önceki anlatılarda o ismin geçmesi nedeniyle, bilinçli olarak kahramanın ismini değiştirmektedir. İkinci olarak anlatıcı, önceki anlatılarda geçen kahramanın adını bilinçsizce kendi anlatısına eklemekte ve zaten pek iyi bilmediği anlatısını, topluma daha rahat sunma

avantajını yakalamaktadır. Bu tip anlatıcılar, isim değişikliklerini bilerek yapmazlar. Her iki durumda da ortam ve önceki anlatılar, sonraki anlatılanı etkiler.¹⁴”

“Kahramanın kimliğinin değiştirilmesi eylemi, yalnızca anlatıcı tarafından gerçekleştirilmez. Bazı durumlarda derleyicinin kahraman ismiyle sorduğu anlatılara, anlatıcı: Derleyiciliği yanlış çıkartmamak amacıyla yada kendisinin de kahraman isminde bir kesinlik sağlayamadığı hâllerde, derleyiciye riayet etmekte sakınca görmez. Derleyicinin yaptığı bu müdahale –derleyicinin bilirkşi kabul edilmesi nedeniyle- anlatıcının, sonraki aşamada sunacağı anlatı kahramanlarının değişiminde de rol oynar. Böylelikle derleyici –amacı ne olursa olsun- hem anlatıyı hem anlatı ortamını etkilemiş olur.¹⁵”

Tip ve kahramanlar arasındaki, derleme ortamından kaynaklanan geçişler, yalnızca yukarıda belirttiğim durumlarda geçerli değildir. Kimi zaman bir anlatı, anlatı çevresi tarafından o bölgede, gerçekten olduğuna inanılarak anlatılır. (Burada, anlatının ‘birinci tekil’de anlatılması tekniğinden bahsetmiyorum.) Bunun doğruluğuna derleyiciyi de inandırmak için, çeşitli deliller getirilir. (Kahramanın gerçekliğine vurgu yapılan anlatıların masal kalıplarında olmayıp, genelde hikaye, fıkra ve efsane kalıplarında ortaya çıktığını belirtmeliyim.)

İşte bu noktada, anlatının kahramanlarıyla birlikte, mekânın da yerelleşmesi söz konusu olmaktadır. Aynı kültür dairesinde şahıs ve mekân yerelleşmesi söz konusu olduğu gibi, birbiriyle ilintisiz kültür çevreleri arasında –özellikle günümüzde- tepeden (kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilme yolunu kastetmekteyim) gerçekleştirilen bir çok aktarım da, aktarılan toplum tarafından benimsenmesi amacıyla, şahıs ve mekân yönlerinden yerelleştirilir. (Yıldırım Akbulut fıkralarının, bu konuya uygun bir örnek olduğunu düşünmekteyim.)

Aslında anlatı mekânlarında ortaya çıkan yerelleşmenin nedenleri sadece bu kadarla sınırlı değildir. Anlatıcı, kimi zaman anlatı mekânını yerelleştirmek suretiyle, anlatısını dinleyicilerin daha dikkatli bir biçimde izlemesini sağlamak amacını da güdebilir. Böylece anlatı ve dinleyici çevresi arasında doğrudan bağ kurmaya çalışır. (Böyle bir nedenle yerelleştirilerek sunulan bir anlatının, birkaç anlatıcı ve dinleyici nesli sonunda, sahiden o bölgede ve kendi aralarında çıkan kahramanlarca gerçekleştirildiğine inanılması sağlanacaktır. Kahramanın tarihi kimliği de bu nedenle yadsınabilir; kahramana ‘yerel bir geçmiş’ sağlanabilir.)

Anlatı mekânlarının yerelleşmesinin başka bir nedeni de şudur: Diğer anlatım coğrafyaları ile kültürel etkileşimin sınırlanması veya kesilmesi durumunda, anlatım çevresi kendi içine kapanmaya başlar. Bu kapanma sonucunda, anlatı içinde geçen mekânların unutulmaya başlamasıyla birlikte, anlatıcı –genellikle- tanımadığı, bilmediği bir mekânın ismini vermektense, kendisinin ve dinleyici çevresinin bildiği mekânları anlatısına eklemeye başlar.

Sonunda, bildirimizin başlığında yer alan –iki farklı halk kültürü alanındaki- sorunun, aslında tek olan yanıtını halkbilimsel bakış açısı içinde verebilecek duruma geldik sanıyorum. Sorumuzun birinci aşaması, Yandım Ayşe türküsü ve oyununun Çanakkale’ye ait olup olmadığıyla ilgilidir. Ki bu sorunun yanıtını bunca sözcük kullandıktan sonra, rahatlıkla açıklayabiliriz. Evet bu türkü ve oyun Çanakkale’ye aittir. Çünkü bu türkünün ilk resmi kayıt altına alındığı kent Çanakkale’dir ve hâlâ bu türkü kentte yoğun olarak bilinmekte, oyunu ise oynanmaktadır. İyi de, diğer Ege illerinin de bu türküyü ve oyuna sahip çıkması düşüncesini nasıl değerlendirmeliyiz? Bunun yanıtı türkü ve oyunun çevre illerde örgütlenmiş eğitimle mi, doğal aktarım yolu ile mi öğrenildiği ve diğer illerde birden çok yerleşim alanlarının bu oyunu

¹⁴ Türk Halk Kültürü Araştırmaları 2001 sayısında yayınlanan “Halk Edebiyatı Alanında Yapılacak Derlemelere Dair Tespitler, Öneriler” adlı makalem, sf.118

¹⁵ Agm. sf. 112

bilip bilmediği ile ilintilidir. Bu türkü ve oyun Çanakkale ili dışında bir başka ilde, yerleşik halk tarafından doğal aktarım kanalları kullanılarak öğrenilmiş ve değişik yerleşimlerde de tespit edilmiş ise, bu türkü ve oyun Çanakkale'nin olduğu kadar, bir başka ilin de olabilir. Burada ölçütümüz malzemenin öğreniliş ve öğretiliş tekniği ile malzemenin yaygınlığıdır. (Bir parantez: Yukarıda saydığım iki ölçüt, malzemenin 'normal' şartlardaki yayılımıyla ilgilidir. Ancak günümüzde, bu ölçütlerin yanında başka ölçütleri de hesaba katmamız gerekiyor. Örneğin son sekiz on yıldır Çanakkale'nin Trakya yakasında kalan köylerde 'Damat Halayı' adı verilen bir oyun –ki bu türkölü bir oyundur ve oyun hem Türkçe hem de diğer Balkan dilleriyle söylenerek oynanmaktadır- yoğun bir yayılım göstermektedir. Bu yayılım hem köyler arasındaki kültürel etkileşim kanalıyla –yani doğal süreçle- hem bu oyunları öğrenen çocukların eğitim için gittikleri ortak alanlarda hem de bu oyunları öğrenen eğitimcilerin, diğer öğrencilere öğretmesi kanalıyla –yani yapay süreçle- aktarılmaktadır. Pekiyi Damat Halayı'nı son yıllarda bu denli yaygın hâle getiren ve belki de önümüzdeki on yıllarda "Hora"nın yerini aldırabilecek etkenler nedir? Yanıtlamamızın kolay olduğu bir soru bu. Bir: Basit bir ezgisi ve söz düzeni var. İki: Oyun yavaştan hızlıya giden kolay bir hareket grubundan oluşuyor. Ki bu haliyle gençlerin yoğun ilgisini çekebiliyor. Üç: Ezgi olsun, figürler olsun, bu bölge insanının yabancı olan ezgi ve figürler değil. Siz de bu örneği Yandım Ayşe özelinde Ege Bölgesi'ne taşırsanız, sanıyorum aynı sonuca ulaşmamız kaçınılmaz olur. Evet kolaylıkla söyleyebiliriz ki: Benzer toplumsal-kültürel yapılar arasındaki geçişler daha kolay, daha hızlı ve daha yaygın gerçekleşir.)

Pekiyi İncili Çavuş Kütahyalı mıdır? Tabii ki İncili Çavuş Kütahyalı'dır. İncili Çavuş, Kütahyalı olduğu kadar Ispartalı'dır, Kayserili'dir.¹⁶ Zaten İncili Çavuş, bu ülke halkının gözünde bu denli değerli olmasaydı, emin olun onu, gerçekte doğmuş olduğu il bile kabul etmekte zorlanırdı.

Kültürel coğrafyayı, idarî coğrafya ile sınırlandırmaya çalışmak, bu ülke halkının kültürel kökeninde yer alan aynılığın, benzerliğin varlığını göz ardı etmekten öte hiçbir işe yaramayan bir uğraştır. Halkbiliminin, mikromilliyetçi bakış açısıyla bir arada bulunabilmesi mümkün değildir.

Bu sorulara yanıt verdikten sonra, bir başka toplantıda yanıtlanması amacıyla, bir küçük soru sorarak konuşmamı sonlandırmak istiyorum izninizle. Sorum şu: Tarihî kişilikleri hakkında az çok bilgi sahibi olduğumuz ve genellikle zamanlarının en azından okur-yazar zümreleri arasında yer alan İncili Çavuş, Namık Kemal ve Nasrettin Hoca gibi şahsiyetler, nasıl oluyor da, halk arasında yaşayan anlatılarda birer müstehcenlik abidesi, birer porno yıldızı olarak hayat buluyorlar? Bir ipucu vererek sorumu bağlayayım: Avam, seçkinden, kahramanlarını maskaraya çevirerek, intikam mı almaktadır?

¹⁶ Bu sözlerimi tamamlayıp kürsüden indikten bir süre sonra, tarafıma yöneltilen sorular nedeniyle yeniden kürsüdeki yerimi aldım. Gelen soru –aslında sorudan çok bir bilgilendirme demem doğru olur- aslında anlatmak istediğimi, anlaşılır kılmakta başarısız olduğumu gösteriyordu. Ben bütün bildirim boyunca anlatı ve tip kaymalarını örnekleri ile açıklamaya; bir anlatı ve bir kahramanın yalnızca bir topluma ait olmasının imkânsızlığını ve bir ölçüde gereksizliğini anlatmıştım. Oysa karşımdaki kişi: İncili Çavuş'un Aslanapa'nın Kusura Köyü'nden olmayıp Merkez Adaköylü olduğunu, bir kısım akrabasının da Merkez Akse Köyü'nde yaşadığını belirterek, beni ve ortamda bulunanları bilgilendirdi. Aslında bu aidiyet çekişmesi, bizi doğruya ulaştırmaktadır. Öyle ya İncili'nin doğduğu, yaşadığı köy, kent sayısı arttığı sürece, gerçek kişiliğinden ayrılarak bir anlatı kahramanı olarak karşımıza çıkacak ve her yere ait olduğu için de aslında hiçbir yere ait olamayacak. Bu türden sahiplenmeler İncili'yi mekândan münezzeh hâle getiriyor. Bir adım sonrasında da O'nu zamanın dışına iterek, her devrin anlatılarını kendi bünyesinde toplamasına neden oluyor.

KÜTAHYA YÖRESİ HALK MİMARİSİ GELENEĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mahmut DAVULCU ^Ψ

1- HALK MİMARİSİ

Endüstri Öncesi Dönemin (Tarım Çağı) kendisine has şartları içerisinde yaratılan ve 19. yüzyılda meydana gelen Endüstri Devrimiyle birlikte yok olmaya başlayan halk mimarisi; yaratıldığı çağın ve çevrenin sunduğu teknik, malzeme ve bilgi birikimi ile halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen; yaratıcısı olan toplumun yaşam tarzını, toplumsal ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgudur. Akademik olarak tanımlanabilecek bir eğitim sisteminden ya da yazılı kaynaklardan beslenmeyen bu olgunun oluşumunda en önemli unsur olarak karşımıza çıkan tecrübe ve bilgi birikimi babadan oğula usta-çırak ilişkisi içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılmakta, bu da mimariye anonim bir çehre kazandırmaktadır.

Estetik ve lüksten çok işlevsel kaygıların ve rasyonel çözümlerin ağır bastığı halk mimarisi; ev, ambar, samanlık, köyodası, çeşme, kuyu, türbe, değirmen, cami, mescit gibi anıtsallıktan uzak; yapılaşları itibarıyla içerisinde yer aldığı iklim, coğrafya ve doğa ile uyumlu eserleri kapsamaktadır.

Herhangi bir mimari eserin halk mimarisi kategorisi içerisinde yer almasını sağlayan kıstas onun adı, tipi, büyüklüğü ya da fiziki olarak bulunduğu yer değildir. Kıstas, o yapının üretilmesi sürecine hâkim olan felsefi düşünce ile yaratıcılarının dünyaya bakış açısıdır. Bundan dolayı halk mimarisi ürünleri merkezi idarenin ya da toplumun ortak eğilimlerinden kopuk elitist sınıfların otorite, güç, zenginlik ve ihtişamlarını simgeleyen; bir parça da olsa "ölümsüzlük iksirinden" pay almayı uman mimari yapıtlardan kesin olarak ayrılır. Endüstriye dayalı yapay malzemelerden ziyade yakın çevrede kolaylıkla ulaşılabilen doğal malzemelerin kullanılmasından dolayı (ormanlık alanlarda ahşap, volkanik bölgelerde taş, bozkırda çamur) ortaya çıkan ürünler de içerisinde yer aldıkları doğaya ve iklime uyumludur.

2- ARAŞTIRMA BÖLGESİ VE YÖNTEM

Kütahya ilinde 16-26 Mayıs 2006 ve 08-14 Nisan 2007 tarihlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığınca kent merkezi, kasabalar ve köylerde kaybolmakta ve değişmekte olan mevcut mimari değerlerin ve geleneksel mimarlık bilgisinin tespiti, belgelenmesi ve arşivlenmesi amacıyla bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması sırasında gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmış, görüşmeler ses kaydı ve yazarak derleme metodu ile kayıt altına alınmış, görsel malzeme slayt çekimleri ile belgelenmiştir. Kütahya İli Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez yörede araştırma yürütülen başlıca yerleşim yerleridir.

3- HALK MİMARİSİNİ BİÇİMLENDİREN ETKENLER

I-Kütahya Tarihi

İl sınırları içerisinde bulunan çeşitli ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılar bölgenin tarihsel geçmişinin Kalkolitik Döneme kadar indiğini göstermektedir. Tunç Çağında da çeşitli yerleşmelere sahne olan bölgeye MÖ. XII. Yüzyılda yaşanan büyük göçler sırasında Frigler yerleşmiştir. MÖ. VII. Yüzyılda bölge Lidya krallığı tarafından ele geçirilmiş, MÖ. V.

^Ψ Kültür ve Turizm Bakanlığı-Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı
mahmut.davulcu@kulturturizm.gov.tr

Yüzyılda ise tüm Anadolu gibi Kütahya da Pers egemenliğı altına girmiştir. MÖ. IV. yüzyıla doğru Büyük İskender İmparatorluğına katılan bölge MÖ. III. Yüzyıldan itibaren Bergama Krallığına yönetilmeye başlanmıştır. MÖ. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu sınırları bünyesine dâhil olan bölgede MS. I. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık yayılmaya başlamış ve IV. Yüzyılda bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir. Büyük Roma İmparatorluğunun 395 yılında ikiye ayrılması sırasında Doğu Roma'nın (Bizans) payına düşen bölge XI. Yüzyılda başlayan Selçuklu akınları neticesinde Müslüman Türklerle tanışmış ve uzun mücadelelerden sonra XIII. Yüzyılda kesin olarak Türk egemenliğıne dâhil edilmiştir. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu Selçuklu Devleti tarafından Kütahya yöresinde iskân edilen Germiyanlı aşireti, Selçukluların Moğol baskısı nedeniyle zayıflaması ve çökmeye başlaması sonucu 1300 yılında bağımsızlığını kazanmış ve kurulan beylik 1429 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. 1429 yılında Kütahya ve çevresinin kesin olarak Osmanlı devletince ele geçirilmesi ile bölgede Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.

II-Coğrafya

İçbatı Anadolu bölgesinde yer alan Kütahya ili coğrafi olarak Ege bölgesi ile İç Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlin batısında Manisa ve Balıkesir, güneyinde Uşak, güneydoğusunda Afyon, doğusunda Eskişehir, kuzeydoğusunda Bilecik ve kuzeyinde Bursa illeri yer alır. İle bağlı 13 ilçe (Altıntaş, Aslanapa, Çavdarhisar, Dumlupınar, Emet, Gediz, Hisarcık, Merkez, Pazarlar, Simav, Şaphane, Tavşanlı), 50 belde ve 579 köy bulunmaktadır.

İlin genel görünümü oldukça engebeldir. İl topraklarının yaklaşık olarak %57'si dağlarla, %31'i ise platolarla kaplıdır. %12'lik arazi parçası ise dağlar ve paltolar arasında yer alan çöküntü alanların tabanlarında bulunan ovalık bölgelerdir.

III-İklim

Kütahya ili coğrafi konumu nedeniyle geçiş özellikleri gösteren bir iklime sahiptir. Kışların soğuk, yazlarınsa sıcak ve kurak geçtiğı bölgede yağışlar genellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde yaşanmaktadır.

IV-Bitki Örtüsü ve Ormanlar

Kütahya ili orman varlığı açısından oldukça zengin bir bölgedir. İlin yaklaşık %53'ü ormanlarla kaplıdır. Ormanlar genellikle ilin yüksek dağlık alanlarında ve platolarda karşımıza çıkar. Ağaç örtünün pek bulunmadığı düzlük alanlar tarımsal üretim için ayrılmıştır. Karaçam, ardıç ve meşe en yaygın ağaç türleridir. Ayrıca köknar, çınar, sedir, kavak ve kestane gibi ağaç türleri de mevcuttur. İl toprakları üzerinde bitki örtüsü açısından bozkır özellikleri gösteren alanlar da mevcuttur.

V-Ekonomi

Bölge ekonomisi temel olarak tarım, hayvancılık ve ormancılığa dayalıdır. Çini, porselen ve seramik üretimi bir yana bırakılacak olursa bölgede sanayi pek fazla gelişme gösterememiştir. En yaygın tarımsal ürün buğday ve arpa gibi tahıllardır. Bunun yanı sıra şekerpancarı, ayçiçeğı, haşhaş, kenevir gibi sanayi bitkilerinin de ekimi yapılmaktadır. Ayrıca bağcılık ve meyvecilik de görülür. Kırsal kesimde görülen besicilik ve kümes hayvancılığı gelenekselliğini muhafaza etmekte ve ev içi tüketime dönük bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

VI-Doğal Afetler

Kütahya ili zaman zaman can ve mal kaybına neden olan şiddetli depremlerin yaşandığı bir deprem bölgesidir. En son büyük depremin 1970 yılında yaşandığı (Gediz

depremi) bu bölgede XVIII. Yüzyıldan günümüze kadar onlarca büyük deprem meydana gelmiştir. Ahşap karkas tekniğinin bu bölgede yaygın bir şekilde uygulanmış olmasının en büyük nedeni yaşanan bu yıkıcı depremlerdir.

4.KIRSAL YERLEŞMELER, TOPOGRAFYA VE DOKU

Nüfusun büyük kısmının ovalık kesimlerde toplanmış olması nedeniyle kırsal yerleşmeler genellikle toplu yerleşme özelliği gösterir. Bu yerleşmeler cami, köyodası, çeşme gibi yapılarla çeşitli dükkânların (demirci, bakkal vs.) bulunduğu bir merkez etrafında kurulmuş ve gelişme göstermiştir. Geniş bahçeler içerisinde kurulu bulunan evler dar toprak yolların iki yanında sıralanmıştır. Kimi kasabalarda yollar taş döşelidir ve sokağın ortasına doğru verilen meyil sayesinde yağmur ve kar suları binalardan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Evlerin avluları aynı zamanda müstemilat yapılarının da bulunduğu alandır. Mezarlık sahası olarak genellikle yerleşme dışında bulunan bölgeler tercih edilmiştir. Bu durumun tek istisnası tarihi cami ya da mescitlerin hemen yanı başında bulunan ve artık defin amacıyla kullanılmayan hazirelerdir. Değirmen, çamaşırlık gibi suyla ilintili ortak kullanım alanları doğal olarak akarsulara yakın bölgelerde inşa edilmiştir. Toplu yerleşme ilin engebeli arazi üzerinde kurulu yerleşmelerinde de büyük ölçüde korunmuştur.

5. GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ

Kütahya yöresinde karşılaştığımız “halk tipi” konutlar genellikle iki katlı kısmen de tek katlı olarak tasarlanıp inşa edilmiş olan yapılardır. Kat sayısı üçü aşan ve konak olarak nitelendirilen yapılar kırsal kesimden ziyade kent ve kasaba merkezlerinde bulunmaktadır.

Bölgede tek katlı konutlar **yerev** olarak adlandırılmaktadır. Bu konutlar aynı zamanda bölgedeki en eski konut tipidir. İki katlı konutlar ise **hanev** ya da **haney** olarak adlandırılır. İki katlı evlerin zemin katları da gene yerev olarak tanımlanır.

Evler genellikle bir avlu içerisinde yer alır. Avlu ya da bahçe oldukça sıkışık bir dokunun mevcut olduğu kent merkezinde dahi konut planlamasında varlığını korumuştur. Taş ya da kerpiç bir duvarla dış dünyadan ayrılan bu alana çift kanatlı ahşap cümle kapıları ile ulaşılır. Günlük hayata dönük bir takım meşgalelerin yanı sıra kışa hazırlık faaliyetlerinin de gerçekleştirildiği avluda ayrıca çeşitli müstemilat yapıları da (tuvalet, fırın, ocak, ambar, samanlık, kuyu, ahır, ağıl vs.) yer almaktadır.

Konutların zemin katları yaşamadan ziyade genel hizmetler, depolama, hayvancılık ve ev içi üretim faaliyetleri için ayrılmıştır. Giriş mekânı yani **hayat** bir koridor işlevi görmesinin yanı sıra depolama amacıyla da kullanılır. **Sarpın** adı verilen ahşap zahire sandıkları burada yer alır, çeşitli tarım alet ve gereçleri bu alanda muhafaza edilir. Büyükbaş hayvanların barındırılması için ayrılan ahır mekânı **dam** olarak adlandırılır. Bu kısım içerisinde yer alan ve **ahar**, **har** olarak adlandırılan ahşap yemlik hayvanların yem yemesine mahsus öğedir. Ahırda oluşan hayvan pisliği **çeliklik**, **dam deliği** ya da **bok deliği** olarak adlandırılan bir açıklık vasıtasıyla dışarı atılır. Ahırın bir köşesi samanlık olarak değerlendirilmiştir. Gene zemin katta yer alan ve **mazla** olarak adlandırılan bir mekan ise depo olarak kullanılır.

Evlerin üst katları esas yaşama alanıdır. Bu katta bir sofa ile odalar yer almaktadır. Ev içerisinde sirkülasyonu sağlayan sofa mekânı genellikle iç sofa ya da dış sofa olarak düzenlenmiştir. Bu mekan **divanhane** (Kütahya Merkez), **yaazık** (Domaniç, Emet, Hisarcık), **yazlık** (Eskigediz) **haney** (Beyce), **hanen** (Tavşanlı) gibi farklı isimlerle adlandırılır. Sofanın bir kenarında el yüz ya da bulaşık yıkanan **apteslik** mekânı, onun hemen gerisinde de hela bulunmaktadır. Sütçük olarak da adlandırılan bir tel dolabı sofanın içerisinde yer almaktadır.

Halk tipi konutlarda oda sayısı ailenin maddi gücü ve büyüklüğüne göre iki ile dört arasında değişmektedir. Ev içinde sirkülasyon işlevini yerine getiren sofanın bir kenarında

abdestlik ve tuvalet yer alır. Odalar ev içi hayatın geçtiği esas mekan olması nedeniyle bir takım mimari öğeler ihtiva eder. Örneğin taş ya da kerpiç malzeme ile inşa edilmiş olan ocaklar ısınma ihtiyacını karşılamasının yanı sıra yemeğin pişirildiği ve banyo suyunun ısıtıldığı alandır. **Ocakbaşı** ya da **baca** olarak da adlandırılan ocağın hemen yanında yer alan yüklük dolabı yatak, yorgan gibi eşyaların tutulduğu, hamamlık dolabı ise gusül ihtiyacının giderildiği bölgedir. Bu dolap **hamam**, **hamamlık**, **gusulhane**, **kilerlik** gibi farklı isimlerle adlandırılır. Yer yataklarında yatılan odalarda oturma faaliyeti ahşap sedirlerde gerçekleştirilir. Gene yemekler yer sofrasında yenir. **Seki**, **seke**, **makat**, **maket**, **kaldırım** gibi isimlerle adlandırılan ahşap sedirler oda içerisinde oturma ihtiyacını karşılayan mimari öğelerdir.

Konutların cephe düzenlemesi oldukça sadedir. Cephe üzerinde sınırlı sayıda pencere ile kapı açıklığı yer alır. Evlerin cephelerinde karşılaştığımız pencereler genellikle iki tiptedir. Giyotin olarak da adlandırılan üstten sürmeli pencereler ve yandan sürmeli pencereler. Pencerelerin üzerinde ahşap kapak ya da kepenkler bulunmaktadır. Evlerin cümle kapıları hayvanların giriş çıkışlarını kolaylaştıracak şekilde çift kanatlı ve oldukça büyük boyutlu olarak tasarlanmıştır. İç kapılar ise tek kanatlı olarak imal edilmiştir.

Ev içerisinde aydınlatma amacıyla kullanılan en eski gereç çam ağacının özünden elde edilen çıradır.

“Dağda şu çam yıkılıyordu, bu çam dura dura dura, dibinde çıra vardı alıyoduk. Onları çıkarır gelirdik. Onlarla mallara bakmaya giderdik. Yani çirayı yakardık, mallara bakmaya giderdik.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Daha sonra topraktan ya da tenekeden imal edilen ve içerisinde yağ yakılan **kandil** adı verilen aydınlatma araçları kullanılmıştır. İdare, lüks, gemici feneri gibi araçların kullanılmaya başlanmasının ardından 50’li yıllardan itibaren özellikle kırsal kesimde elektrik yaygınlaşmaya başlamıştır.

6. GEÇİCİ KONUTLAR

Yayla Evi/Yale Evi

İnsanların hayvanlarıyla birlikte mevsimlik olarak ikamet ettikleri yapılar olan yayla evleri genellikle ahşap karkas-ahşap kaplama tekniğiyle inşa edilmiş olan yapılardır. Ahşap iskelet oklan ya da yırtma tahta adı verilen çam kerestesi ile kaplanmıştır. İki katlı olan bu yapıların zemin katları hayvanların barındırılması için kullanılmıştır. Üst kat ise yaylaya çıkan insanların ikamet etmesine mahsus alandır.

Bağevi

Bağ evleri bağ zamanı ikamet edilen geçici konutlardır. Kerpiç malzemeden inşa edilen tek ya da iki katlı basit yapılardır.

Kelik

Tarla ya da bahçelere çalışmak amacıyla gidenlerin güneşten ya da yağmurdan kaçınmak amacıyla gölgelendikleri ya da kısa süreli olarak dinlendikleri çalı çırpı ve ağaç dallarından yapılan oldukça basit yapılardır.

7. KONUTA YARDIMCI EK YAPILAR/MÜŞTEMİLAT

Ağıl

Keçi, koyun gibi küçükbaş hayvanların barındırıldığı kerpiç veya taş malzemeden inşa edilmiş olan yapılardır. Bu yapılar bir çitle çevrili olan açık bölüm ile üstü kapatılmış olan kapalı bölüm olmak üzere iki ayrı bölmeden müteşekkildir.

Ahır

Genellikle evlerin zemin katlarında yer alan ve dam olarak adlandırılan ahırlar kimi zaman evin bünyesinden ayrılarak bağımsız bir hüviyet kazanmıştır. Ahır yapıları büyükbaş hayvanların ya da binek hayvanlarının barındırıldığı yapılardır. İnşa malzemesini genellikle taş ya da kerpiç teşkil eder. İçerisinde hayvanların yem yediği yalak ile hayvan pisliğinin dışarı atıldığı bir açıklık yer alır.

Ambar

Kırsal kesimde temel besin gıdası olarak tarımı yapılan buğday gibi çeşitli tahılların depolanması ve bozulmadan muhafaza edilmesi gereksinimi ambar yapıları ile karşılanmıştır. Bu yapılar marangozlar tarafından 2–3 santim kalınlığında kesilen düzgün kesitli hatılların ya da kabaca işlenmiş kare kesitli ağaç kütüklerin, köşelerde açılan boğazlar vasıtasıyla üst üste yığılması suretiyle inşa edilmiş olan ahşap depo yapılarıdır. Bu yapılar genellikle evin yanında bahçededir. Fare ve böcek gibi zararlı canlıların depolanan ürünlere zarar vermesini önlemek amacıyla ambarın yapımında kullanılan ağaç hatıllar birbirlerine kınış ve lamba kullanılarak yanaştırılmıştır. Büyüklükleri maliklerin zenginliği, ailenin büyüklüğü ve arazi genişliğine göre değişir. Genellikle çam ağacından inşa edilen ambar yapıları dikdörtgen ya da kare planlıdır ve esas ambar kısmı göz adı verilen kapaklı birkaç bölmeye ayrılmıştır. Bu gözler buğday, un, yulaf, arpa gibi farklı ürünlerin depolanması amacıyla kullanılır.

Fırın/Kara Fırın

Fırın yapıları ailenin ekmek ihtiyacının karşılandığı yapılardır. Bir kaide ve onun üzerinde yükselen kubbemsi fırın bölümünden oluşur. Esas fırın kısmı bindirme tekniğiyle inşa edilmiştir. Kubbemsi bir görünüme sahip olan bu bölüm **kümbet** olarak adlandırılır. Malzeme olarak genellikle taş kimi zaman da ateş tuğlası kullanılmıştır.

“Evvela seksen santim yüksekliğinde bi kaide yapıyoz...Tuğlayla, tuğlayı dikine işleyerek, bu taşıyıcı tuğlayı dikine işleyerekten, patlatır öbürkünü sıcak, burayı bi çeviririz. İçine kızıl daş dediğimiz taşla doldururuz. Taşın arasına çakıl kum atarız. Çakıl kumdan sonra on santim kalınlığında kaya tuzu, iri tuz, şöyle on santim kalınlığında dört barmak kalınlığında kaya tuzu sereriz. Bu gara fırın! Kaya duzunun üstüne ince, bu yemekil tuzlardan sereriz. Tokmak yaparız böle, balyozlarla döveriz onu. Dümdüz döveriz, mastardan geçiririz onu. Ateş tuğlasıyla arasına çamut koyarak, çamut ateş tuğlasının ana maddesi, onu koyarekten altının daban tuğlasını döşeriz. Külhanı yoksa daban tuğlasının hepsini döşeriz. Onu döşedikten sonra onu da döveriz, böle kürek dakılmayacak. Ondan sonra ortasını buluruz pergelle...Bi çivi çakarız ortasına, metresini buluruz, bi tuğlayla çizeriz şöyle tarafını. Evvela tuğlayı dikine, böyle dikine. Çamırı buraya koruz...bu tuğlayı buraya koduk mu tokmakla deperiz...Sıkıştırı sıkıştırı bi defa dikine döneriz. Ondan sonra başlarız böyle süre süre, bi santim süre, bi santim süre..üstüne bindire bindire...hiç kalıpla olmaz. Atmışbeş santime getirdin mi ortası böle olur onun, dışardan kendi bildiğimiz daşlardan böle oval şey yaparız, onu oraya sokarız. Göbek taşı (deriz). Oa göbeğinden balyozla vururuz, o şişirir kemeri, onu dutar. Ondan sonra üstünü samanlı çamurla (sıvarız). Burada kapısını koruz, buhar deliklerini koruz. Onun üstünde arkadan bi delik koruz, o kubbenin üstünden, kubbenin üstünün alev almaması için kubbenin üstüne büz döşeriz. Büzlen ordaki kapağı açar adam, eğer çok kızgınsa arkadan kızgınlığını alır yukarı. Onun üstüne dolgu yaparız. Dolgunun üstüne çimento harçsız, kireçle dümdüz sıvarız.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kuyu

Su kuyuları yeraltında bulunan su tabakasına ulaşınca kadar toprağın kazılması ile meydana getirilen yuvarlak ve derin çukurlardır. Derinliği yerine ve arazinin yapısına göre değişir. Kuyunun kazılmasından sonra ustalar kuyunun etrafını gerçekleştirebilecek olan çökmeleri önlemek amacıyla taşla ancak harç kullanmadan kuru duvar şeklinde örür. Kimi yerlerde kuyunun ağzına bilezik adı verilen ortası delik büyük bir taş yerleştirilir. Kuyular ayrıca sıcak aylarda yiyeceklerin bozulmasını önlemek ve soğutmak için, bir nevi buzdolabı gibi de kullanılmıştır.

Kümes

Kümesler kanatlı evcil hayvanların yetiştirildiği, onları zararlı hayvanlara ve iklim koşullarına karşı korumayı sağlayan yapılardır. Konuta yardımcı bu yapılar genellikle kerpiçten veya ahşap malzemeden hatta zaman zaman taştan yapılan, birkaç metrekare ebadında küçük boyutlu yapılardır. İçerisinde folluk, suluk, tünek, yemlik gibi öğeler bulunur.

Samanlık

Samanlık yapıları hayvancılığın günlük hayatta önemli bir yer işgal ettiği bu bölgede, hayvan yemlerinin bozulmadan depolanması ve muhafaza edilmesi işlevini yerine getirir. Kışın yağın kar düşünülerek eve yakın, ulaşılması kolay bir arazi parçası üzerinde inşa edilen samanlık yapıları tek mekânlı, dikdörtgen planlı, çift yöne eğimli kırma çatı ile örtülü basit örneklerdir. Genellikle kerpiç ya da moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olan bu yapıların, ahşap malzemeden yığma tekniği ile inşa edilmiş örnekleri de mevcuttur.

Tuvalet

Konuta yardımcı yapılardan birisi de tuvalettir. Genellikle evin iç bünyesinde yer alan tuvalet yapıları zaman zaman bu yapıdan ayrılarak evin dışına taşınmıştır. Bunlar evin bahçesinin bir köşesinde, çok basit ve kaba bir biçimde inşa edilmiş olan genellikle kerpiç yapılardır. Tahtadan ya da taştan yapılmış örnekler de mevcuttur. Küçük bir mekândan ibaret olan tuvaletin evin dışında yer almasının nedeni modern tesisat imkânlarına sahip olmayan kırsal bölge halkının koku, sinek ve hastalıktan korunma kaygısıdır.

8. ORTAK KULLANIM ALANLARI

Cami/Mescit

Dini mimarlık yapıtları olan cami ve mescitler, kırsal kesimde üç ana tipte karşımıza çıkmaktadır: Yığma kerpiç, ahşap iskeletli ve yığma taş. Bu yapıların ortak özelliği tek mekânlı, kareye yakın dikdörtgen planlı, kadınlar mahfili olarak kullanılan bir ikinci kata sahip, kırma çatı ile örtülü basit ve tümüyle işlevsel yapılar olmalarıdır. Minareli ve minaresiz örnekler olduğu gibi bazıları son cemaat yerine sahiptir.

Çamaşırlık/Yunak

Çamaşır yıkamaya mahsus yapılardır. Eski evlerde temiz su ve atık su tesisatı bulunmaması bu tip yapıların inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Her mahallede ya da köyde bulunan bu yapılar kadınların belli günlerde giderek çamaşırları yıkadıkları yerlerdir. Aynı zamanda bu mekanlardan yıkanma yeri olarak da faydalanılmıştır. Genellikle bir akarsuya ya da çeşmeye yakın bir yerde inşa edilmişlerdir. İç mekânda yer alan büyük bir ocak, çamaşır için gerekli suyun ısıtıldığı çamaşır taşları ise üzerinde kirli çamaşırların yıkandığı yerdir.

Çeşme

Çeşme yapıları halkın temiz su ihtiyacını karşılayan ortak kullanım alanlarıdır. Bu yapılar hazna adı verilen taş bir su deposu, taştan ya da suya dayanıklı ağaç kütüklerinin içinin oyulması ile elde edilen ahşap bir yalak, bu yalağın dayandığı taş bir duvar ile suyu yalağa akıtan bir oluktan ibaret basit örneklerdir. Halk arasında **bulak**, **bunar** olarak adlandırılır.

Mahalle Fırını

Mahalle fırınları özellikle kasabalarda (örneğin eski Gediz’de) bulunan yapılardır. Mahallenin ortak malı olan bu yapılar haftalık ekmeğin pişirildiği alandır. Kare bir kaide üzerine oturtulmuş olan ve basık kubbeyi andıran bir görünüme sahip olan bu yapılar genellikle taş malzemeden bazense kerpiçten, çamur harcı kullanılarak inşa edilmiştir.

Köy Odası/Mahalle Odası

Köy odaları geleneksel kültürde, esas işlevi misafir ağırlamak olmakla birlikte bunun dışında köy ya da kasaba hayatında bir takım sosyal ve kültürel ihtiyaca da cevap verebilen çok işlevli yapılardır. Bu binalar köy ya da kasabalarda halkın bir araya geldiği, çeşitli meselelerle ilgili toplantıların yapıldığı, askere giden gençler için eğlencelerin düzenlendiği, Ramazan aylarında iftar yemeklerinin verildiği yerlerdi.

Köy odalarının gerek inşa şekli, gerek mekansal organizasyonu ve gerekse iç döşemi minyatür bir ev şeklindedir. İki katlı olan bu yapıların alt katı konukların hayvanlarını bağladığı ahır olarak kullanılmıştır. Üst katta ise esas konuk odası bulunur. Bu oda içerisinde ocak, yüklük, sedir gibi mimari öğeler mevcuttur. Her odanın sorumluluğunu, ve bakımını belirli sayıdaki hane halkı sırayla gerçekleştirmektedir.

“Her kabilenin yani her sülalenin kendine ait bi odası vardı. İki kat olur. Altı boş, yani dam olarak yani misafirin hayvanı, eşeği efendim atı nesi varsa katmak için. Üstünde de kendisi durur.” (Kaynak Kişi İbrahim Kardaş, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

Su Değirmenleri/Kara Değirmen

Değirmenler mısır, buğday gibi tarımsal ürünlerin su gücüyle çalışan bir mekanizma ile öğütülüp un haline getirildiği yapılardır. Kara değirmen olarak da adlandırılan bu yapılar ihtiva ettikleri değirmen taşı sayısına göre *tek ocaklı*, *iki ocaklı*, *üç ocaklı* vs. olarak nitelendirilir. Taş, ahşap ya da kerpiç malzemeden inşa edilen ve genellikle köyden uzakta akarsulara yakın mevkiilerde kurulmuş olan su değirmenleri iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi değirmenci odası ile onun müstemilatıdır. Değirmenci ve ailesinin içinde yaşadıkları mekân olan değirmenci odası normal bir oda şeklinde düzenlenmiştir ve içerisinde ocak, sedir gibi günlük hayatı idame ettirmeye dönük çeşitli mimari elemanlar mevcuttur. Müstemilat olarak ise ahır, ağıl, tuvalet vs. yer almaktadır. Diğer kısım ise esas değirmenin bulunduğu mekândır. Bu bölümde değirmen taşları, çarklar, oluklar ve çeşitli sandıklar yer alır. Öğütme işlemi üst üste konulmuş iki silindirik taş arasında gerçekleşir. Alttaki taş sabit, üstteki ise hareketlidir. Öğütülmek istenen buğday taşların üzerinde yer alan tekne içerisine alınır ve düzenli bir şekilde taşların üzerine bırakılır. Üstte bulunan taşın ortasında yer alan delikten geçen hububat iki taş arasında sıkışarak ezilir, un ve kepek haline gelir. Bunlar taşların kenarından dışarıya atılır. Değirmenin çalışmasını sağlayan su ark adı verilen büyük ahşap oluklarla getirilmiştir. Değirmenlerin yamaçlar üzerinde inşa edilmiş olması suyun akış hızını artırıcı bir etkidir. Oluklar kalın ve düz çam ağacı bloklarının içinin baltayla oyulmasıyla oluşturulmuştur. Bu olukların değirmenle bitleştirildiği bölgede, istenince suyu kesen ya da serbest bırakan bir düzenek mevcuttur. Değirmene alınan su çarkları

döndürmesini müteakiben çarkın altında yer alan bir kuyuya dolar ve oradan da zemindeki bir kanal vasıtasıyla dışarı atılır.

9. YAPI MALZEMESİ

Köylerdeki yapılaşma faaliyetlerinde %55 oranında taş, %36 oranında kerpiç ve %9 oranında ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Gediz ve Altıntaş İlçelerinde en fazla kullanılan yapı malzemesi kerpiçtir. Bunun en önemli nedeni bu bölgelerde önemli bir yer tutan alüvyal toprak yapısıdır. Ormanlık alanların geniş yer tuttuğu Domaniç bölgesinde ise taşın yanı sıra ahşap malzemeden de yoğun olarak faydalanılmıştır¹⁷.

Ahşap

Ahşap, inşaat faaliyetlerinde kullanılan önemli bir yapı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahşap malzeme kapı ve pencere doğramalarında, tavan ve taban döşemelerinde, dolaplarda, çatı kaplamasında, hatıl, kiriş ve dikme olarak da ahşap çatkıda karşımıza çıkmaktadır.

En yaygın olarak kullanılan ağaç cinsi çamdır. Bunun en önemli nedeni çam ağacının bölge ormanlarında yaygın oluşudur. Bunun dışında kavak, ardıç gibi ağaç türleri de inşaat faaliyetlerinde zaman zaman kullanılmıştır. Bölgede ağacın kesilmesi ve işlenmesi ile ilgili bazı geleneksel uygulamalar mevcuttur:

“Kestiğin ağacı ay karanlığında kesersen daha dayanıklı olur derler. Bahar ayında kesilen bira daha dayanıklı olur.” (Kaynak Kişi İbrahim Kardaş, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

“Şimdi su yörüyünce ağacın kabuğunu soyamak kolay olur. Mayıs, bahara doğru yani. Bahara doğru öyle olur. Şimdi ağacın kabuğunu kolay soyamak için su yörüyünce mayıs aylarında, o zaman kesilir. Amma bi de misalen şimdi konuşmamız çam ağacı, ama kavak ağacından konuşursak bunu su yörümeden kesmek gerekir. İlkbaharda su yörümeden kesilir.” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

“Şimdi şöyle bir duyduğumuza göre, bazı tecrubelerimize göre ayın karanlığı ve şavkı diye bi şey vardır. Göğ ayında yani bu...şimdi göğ ayı diyoz biz lahap olarahtan. O ayın yani gündüzlerden geceye dönme şeysinde, o gece karanlığında ağaç kesildi mi ağaç dayanıklı olur biraz. Ağaç olduğu gibi kalıyo yani. Ayın şavkıdenilen sırada kesilirse çürük oluşuyo ona. İçinde kurtlanma yapıyo yani ağaç çürüyo şeysi.”(Kaynak kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

“...çamın kesilme mevsimi vardır. Ayın karanlığı, ayın şavkı denen mevsimde...Ayın karanlığı mevsimi. O, sert oluyo. Sert, çiği bile zor gidiyo. O sert oluyo.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Taş

Özellikle yığma taş binaların ana malzemesini teşkil eden taş, kerpiç yapıların inşasında da kullanım alanı (temel ve subasman) bulmuştur. Ev içerisinde bulunan ocakların da büyük bir kısmı taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Bölgede en yaygın olarak kullanılan taş cinsi yassı taş veya gırgan taş olarak da adlandırılan kayrak taşıdır. Ayrıca volkanik bir taş olan kızıl taş ile kefeke taşı da yer yer kullanılmıştır. Taş malzeme geldiği ocağa veya toplandığı yere göre çeşitli isimlerle adlandırılır: Beyköy taşı, Baraban taşı, Dedeler taşı vs. Taş malzeme taş ocaklarından satın

¹⁷ ANONİM, “Kütahya Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt VII, Anadolu Yayıncılık AŞ, İstanbul 1986, sf.5348

alınarak ya da dere yataklarından, tarlalardan toplanarak temin edilmiş ve inşaatlarda kullanılmıştır.

Toprak

Toprak ve toprak kökenli çeşitli malzemeler bölgenin geleneksel mimarisi içerisinde çok önemli bir yer tutar.

Duvar örgüsünde kullanılan kerpiç, kısaca toprağın saman ve su ile karılarak, kalıplanması ile elde edilen bir tür çiğ tuğladır. Kullanılan kalıbın ölçüleri hemen her yerleşimde birbirinden farklıdır. Gene kalıbın göz sayısı da değişmektedir. Ancak kullanıldığı yere göre iki tür kerpiç bulunmaktadır. Birinci grup kerpiç ahşap iskeletli yapılarda dolgu malzemesi olarak kullanılan ve kuzu olarak da adlandırılan küçük boyutlu kerpiçlerdir. İkinci grup kerpiç ise yığma yapılarda kullanılan ana duvar kerpici ya da ana kerpiç olarak tanımlanan büyük boyutlu kerpiçlerdir. Kerpici yapıldığı toprak **geren, gara çamur, ılık toprağı, sarı toprak** ya da **kesme toprak** gibi farklı isimlerle adlandırılır. Bu toprağın en önemli özelliği içerisinde çakıl, taş kırığı vs. ihtiva etmemesi ve yağlı bir toprak olmasıdır. Kerpici içerisine katılan samanın da belirli bir ölçüsü ya da standardı yoktur. Kerpici hazırlayan usta samanı kerpiç çamuruna göz kararı ilave eder. Eski ustaların kerpiç hamuruna saman yerine içerisinde bol miktarda saman ihtiva eden beygir dışkısı ilave ettikleri anlatılmaktadır.

“...kerpiç yapan adam üstünün çimenini alır. Alıyo kıyıya, ordan başlıyo bellen, belliyo toprağı. Belledikten sonra suluyo onu, üstünde depiniyo yalın ayak. İçine beygir fişkısı eskiden. Beygir geviş getirmedeği için samanılan beraber çıkarıyo. O çok kıymetli bi şey bizim nazarımızda. Burada beygirler varmış çok. Tabi onlar bittikten sonra saman katılıyo.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kerpiç malzeme özellikle kent merkezinde ve kasabalarda kerpiççiler tarafından imal edilip parça başına satılmış, köylerde ise bizzat yapı ustaları tarafından yapılarak kullanılmıştır.

İnşaatlarda yaygın olarak kullanılan ve çamur adı verilen harç da toprak kökenli bir yapı malzemesidir. Killi toprak ve samanın karıştırılması ile elde edilen ve yapımı kerpiç yapımına benzeyen bu harç, ister taş isterse kerpiç hemen her tür yapıda kullanılagelmıştır.

Binaların iç ve dış sıvası da toprak kökenli bir malzemedir. İnce kıyılmış samanla karıştırılan killi çamur bu amaçla kullanılmıştır. Sıva bir hafta önceden hazırlanır, ve bir hafta dinlendirildikten sonra tekrar su ile karıştırılarak duvar üzerine uygulanır.

Tuğla/Kiremit

Hımış tekniği ile inşa edilmiş olan yapılarda dolgu aracı olarak kullanılan tuğla malzeme, yerli ustalar tarafından işletilen tuğla harmanlarında üretilmiştir. Bu harmanlarda killi toprağı önce özleşene kadar su ile karılır ve bir müddet dinlendirilirdi. Hazır hale gelen çamur daha sonra ağaç kalıplarla kesilerek kurumaya bırakılırdı. Güneşte iyice kuruyan ve pişirmeye hazır hale gelen çiğ tuğlalar uygun şekilde üst üste istiflenir, istifleme sırasında ise tuğla sıraları arasına kömür, kömür tozu, odun ya da odun kömürü gibi pişirmeyi gerçekleştirecek olan yakıt yerleştirilirdi. İstiflenen tuğlalar çamurla sıvanır, uygun yerlerde havanın girişini sağlamak amacıyla delikler bırakılırdı. Bu bir nevi açık ocaktı ki meydan ocağı olarak adlandırılmaktaydı. Tutuşturulmasının ardından günlerce yanan harmandaki yakıtın tükenmesi ve tuğlaların soğumasının ardından ocak bozulur, ustalarca kırık ve yanık tuğlalar sağlam olanlardan ayrılarak satışa sunulurdu.

Tuğlanın bir diğer yapım şekli ise kapalı fırınlarda gerçekleştirilmekteydi. Pişirme işlemi tuğladan örülen iki buçuk, üç metre yarıçapındaki ocaklarda gerçekleştirilmekteydi.

Bölgede kiremidin çatı örtüsü olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması XIX. Yüzyıldan sonradır. XVII. Yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi yassı damla örtülü binalardan bahseder. Kasabalarda ve hatta köylerde, ustalarca açılan kiremit ocaklarında üretilen bu malzeme yörede yerli olarak tabir edilmektedir. XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren fabrika mamulü ucuz kiremitlerin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte üretimi sona eren yerli kiremit, yarım silindir şeklinde ve bir ucu diğerine göre daha geniştir. Kara kiremit olarak da adlandırılan ve yapımı tuğlaya benzeyen yerli kiremidin nasıl imal edildiği kaynak kişiçe şöyle tasvir edilmektedir:

“Kiremit ustaları vardı burada, bu köyde. Şimdi ovada, ovaya ocak açarlardı. Toprağı çok güzeldir buranın. Elverişli toprağı var. Kiremit ustaları vardı evvelden, çoğudu. Bu köyün ilk zanaatı urgancılık, demircilik, kiremitçilikti buranın. Kuruluş zanaatı o. Marsilya kiremidi çıktı o da bitti...Kiremidin, bi de herkez ustadır da patronluk vardır bi de. Benim maddiyatım iyidir, giderim ovaya açarım bi tane tarlama. Veya kiralaram bi tarla. On onbeş amele bulurum, götürürüm bunları, toprağı kazdırırım. Hazıratı, fırını yaptırırım. Fırın yapılır, altı izgaralı. Başlarım kiremidi yaptıрмаğa. Çamırı gararlar, dışarı çıkarırlar, ustalar başlarlar şey yapmağa; bi tezgah vardır taa şöyle, bi de onun bi galıbı vardır, aynı o kiremidin kendine benzer...kiremidi usta eder, kalıbı çıkartıyo, bi kulağından dutar çeker. Gider meydana dökerler kiremidi. Alttan kalıbı çekerler, yere kodular mı kalıbın sapı vardır çekiverirler, gelir o. Kiremid orda kalır. Ertesi gün ayıklamaya giderler onu. Bir gün kurutulur o. Bir gün sonra ertesi gün ayıklama yaparlar. Üç denesini böyle dikerler bi de destek yaparlar tüfek çatar gibi çatarlar. Hasılı kuruyanı fırına doldururlar. Kiremit fırını vardı. Tuğladan. Bizim burada evlerde kullanılan eski tuğlalar var ya, kara tuğla, onu da orda keserler daha evvel, onu da yaparlar. Kurudu mu pişirmeden örerler, pişirmeden. O oranın ateşiyle, o tuğlalar da pişerdi, duvardaki tuğlalar da bişerdi...O zaman kömür yoğudu buralarda, gelmedi buralara. Odun. Şu karşiki orman köyleri eşeklerlen, katırlarlan, beygirlerlen odun getirirlerdi ocaklara. Bu sefer kömür çıktı, meydan ocağı yapmağa başladılar kiremide. Meydan ocağı. O şeydir o, fırınsız. Sıralarlar, kiremitleri sıralıyolar kömür düşüyolar üstüne, yakıyolar. Böle dört beş kiremit boyunda, yok yaa on kiremit, onbeş kiremit boyunda, insan boyu yüksekliğinde, iki metre yüksekliğinde böyle buradan uzun banket yapıyolar. Tuğla şey düşüyolar priket, neydi? Tuz kiremidi çamuru. Daha başlarkana bi metrelikten ateş yanar oradan, bi metre gitti mi o gari yan yana gelir, senlen gider o...O iki metre yükseklikteki döşemenin kiremidinin kömürü tabandan yanar, taa üsttekine çıkar yana yana. (yanması) on beş yirmi gün sürer. Daha da fazla sürer. Çünkü, açarlar ağzını bi yol, ocak köreldi mi bakarlar eyice pişmiş mi, yanicek daha kömür var mı? Yanicek kömür varsa ona gaz püskürtürler, gaz akıtırlar o kömürlere. Kömürleri yeniden yansın diye yaparlardı...Kırkiki senesinde eski evleri yaptırdık biz,ben de on yaşındaydım. Kiremitçiden kiremidi oniki liraya aldık. Bin tanesi oniki lira.” (Kaynak Kişi İsmail Altıner, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

“...kiremit ocağını böle toprağın altına eşerlerdi, böle kerpicilen aynı kemer şeklinde çevirirlerdi, kubbe gibi çevirirlerdi. Onun üstünün dabanını gine kerpicilen delik delik yaparlardı...bunun altı odunluk, yanacak yer. Onu kerpicilen yaparlardı, oralardan delik verirlerdi. Buradan bu tam tabandan tabana ocağı yakarlardı, etrafını da yukarı doğru çıkarırlardı. Onun içini kiremidilen, çiğ, yani çiğ toprağıılan kiremidi vurur bağlardı...Odunu ateşlerlerdi, o tam alttaki odun yana yana yana o kiremidin üstü başlardı kızarmaya gari. Yanak yanak, onun bi kırığı olurdu ki o kadar! Yandı mıydı o fırından odunu keserlerdi, iki gün sonra çıkarırlardı...Bi gece yanar, iki gün sonra anca çıkar. Soğumaz ki!” (Kaynak Kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Parmakören Köyünde Geleneksel Tuğla İmalatı

Geleneksel tuğla imalatı ile ilgili bilgiler eskiden Kütahya Merkez'e bağlı bir köy iken daha sonra Merkez'e bağlı bir mahalle haline getirilen Parmakören'de ikamet eden eski tuğla imalatçıları (Ahmet GÜMÜŞ, Mehmet UYGUN) ile gerçekleştirilen derleme vasıtasıyla elde edilmiştir.

Yerli ustalarca geleneksel teknik ve malzemelerle üretilen tuğla; **koftor tuğlası, kara tuğla, dolu tuğla** gibi farklı isimlerle adlandırılır. Bu malzeme hımış tekniği ile inşa edilmiş olan yapılarda duvar dolgusu olarak kullanılmıştır. 1960'lı yıllarda başlayan ancak fabrika mamulu ve maliyeti ucuz tuğla ile rekabet edemeyen geleneksel tuğla üretimi 1980'li yılların başında sona ermiş ve bir daha üretim yapılmamıştır. En karlı döneminde seksene yakın ocağın işletildiği ve köy halkının istihdam için yeterli olmaması nedeniyle dışardan çalışmak amacıyla insanların geldiği ifade edilmiştir.

Tuğlanın üretiminde kullanılan ana malzeme özel bir tür topraktır. Bu toprak bölgede **geren** olarak adlandırılmaktadır. İçinde çakıl, kum vs. ihtiva etmeyen milli bir toprak cinsidir. Üretimin yapıldığı yer **harman** ya da **ocak** olarak adlandırılır. Burada geren toprağı önce **toprakçı** adı verilen işçi tarafından kazılarak çıkartılır, daha sonra **çamırcı** bu toprağı özleşene kadar su ile karar ve bir müddet dinlenmeye bırakır. **Galasçı** adı verilen çalışan el arabasıyla bu toprağı tezgâha kadar taşır. **Kalıpçı** üç gözlü ağaç kalıplarla hamur haline gelen toprağı keser. Kesilen çiğ tuğlalar sergi adı verilen düz bir sahada kurumaya bırakılır. On gün kadar kurutulan çiğ tuğlalar pişirmeye hazır hale gelir. Yaklaşık yüz, yüz elli bin tuğla birikmesinden sonra fırın hazırlanır. Fırın aslında açık bir ocaktır ve tuğlaların yakıtla karıştırılarak istiflenmesi ile oluşturulur. istifleme sırasında ise tuğla sıraları arasına kömür, kömür tozu ya da daodun kömürü gibi pişirmeyi gerçekleştirecek olan yakıt yerleştirilir. Tuğla istifinin, uygun yerlerinde havanın girişini sağlamak amacıyla delikler bırakılır. Tutuşturulmasının ardından harman günlerce yanar, ön yüzünde pişen tuğlalar alınarak satışa sunulur, arka tarafına ise yeni istif dizileri eklenir ve bu böylece devam eder. Tuğla imalatı mevsim olarak nisan, mayıs aylarında başlar; eylül ayı gibi sona erer. Çalışmaya sabahları oldukça erken bir saatte –altı gibi- başlanır ve akşam geç vakitlere kadar devam edilir. Üretimin sona ermesinden hemen önce bin adet tuğlanın elli ile yüz lira arasında bir fiyatla satışa sunulduğu kaynak kişilerce ifade edilmiştir.

10. YAPI TEKNİKLERİ

Ahşap Yığma Tekniği

Ormanlık bölgelerde uygulanan en eski ve yaygın inşaat tekniğidir. Bununla birlikte günümüze pek fazla örneği gelememiştir. Bu teknikle inşa edilmiş olan yapılardan ancak ambar, samanlık gibi müştemilat binaları günümüze gelebilmiştir.

“...daha evvelden düver ev vardı buralarda... Çam ağacı deriz biz buna, o zamanlar buralar komple çamıymış. Hatta benim dedem ben bilmiyom onun düverev dediğini ben kendim yıktım. Düver ev, teee şu telefon direği gibi çamlar. Onları öküzlerle sürdürür getirirlermiş. Mesela şöyle bi düver, bi de şöyle düver birbirine aynı öyle çata çata. Doluydu, dolu dolu! Bayağı da kalmadı onlardan...Samanlıklar vardı düverden...Bu köyün evi, samanlığı düveridi.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Ahşap yığma tekniği bölgede **çatma, çandı, düver ev** gibi değişik isimlerle adlandırılmaktadır. Bu teknikte yapılar, ahşap hatılların veya kabaca düzeltilmiş ağaç kütüklerin köşelerde açılan ve boğaz adı verilen kertikler vasıtasıyla birbiri üzerine bindirilmesi yöntemiyle meydana getirilir.

Yığma Taş Tekniği

İlin özellikle dağlık ve taşlık alanlarında karşımıza çıkan yığma taş tekniğinde binalar taşların üst üste konulması ve ahşap hatıllarla desteklenmesi yöntemi ile inşa edilmektedir. Oluşturulan duvarlar hem taşıyıcı hem de ayırıcı özelliktedir. Kullanılan bağlayıcı madde içerisine saman katılmış olan çamur harcıdır.

Ahşap Çatki Tekniği

Özellikle kent merkezinde ve kasabalarda uygulanan bir yapı tekniğidir. Bu teknikte ahşap dikme, giriş ve payandaların çatılması ile bir iskelet oluşturulur ve çatkının arası ahşap, tuğla, taş, kerpiç gibi malzemelerle doldurularak iç ve dış duvarlar meydana getirilir. Bu teknik bölgede **dolma duvar** ya da **firenk** olarak adlandırılmaktadır.

Bağdadi Tekniği

Kent merkezi ile kasabalarda yoğun olarak kullanılmış olan bir duvar tekniğidir. Ahşap karkas yapı tekniğinin bir çeşitlemesi olan bu teknik ustalarca **bağdadiye** olarak adlandırılır. Bu teknikte ağaç direklere içerden ve dışardan çakılan ince çıtaların bir tür sıva ile sıvanması yöntemi ile duvarlar oluşturulmaktadır. Bağdadi sıvası hayvan kılından elde edilen kıtık ya da ince kıyılmış saman, kireç ve ince kumun su ile karılması ile elde edilir. Bir hafta bekletilip ekşitilen bu materyal daha sonra duvar üzerine tatbik edilir.

Kerpiç Yığma Tekniği

Bu teknikte yapının taşıyıcı strüktürü ve bölme duvarları kerpiç tuğlaların üst üste istiflenmesi yöntemi ile oluşturulmaktadır. Kullanılan bağlayıcı, içerisine saman katılmış olan çamurdur. Kerpiç yapılarda taş temel örgüsünün bitirilmesinden sonra taş duvarın üst kısmı mümkün olduğunca düzgün bir şekilde tesviye edilir ve ahşap hatıllar atılır. Daha sonra bu hatılların üzerinden kerpiç tuğlalarla duvar örgüsüne devam edilir. Örgü arasında gene duvarı sağlamlaştırmak amacıyla yer yer ahşap hatılların atılması bir zorunluluktur. Bu hatıllar kapı ve pencere gibi duvarı zayıflatan açıklıkların alt ve üstleri ile beden duvarının nihayetinde dam girişlerine yastık vazifesi görmesi amacıyla atılır. Kerpiç örgü, ustalar tarafından **anah-kuzulu** olarak adlandırılan şekilde gerçekleştirilir. Kerpiç yığma tekniği genellikle yapıların zemin katlarında uygulanmıştır. Ancak tümüyle bu tekniğin kullanıldığı yapılar da özellikle ilin kırsal kesiminde ve düzlük alanlarda mevcuttur.

Örtü Sistemi

XVII. yüzyılda Kütahya kentine uğrayan seyyah Evliya Çelebi kent merkezinde ve Gediz gibi kasabalarda yer alan toprak damlı evlerden bahseder¹⁸. Günümüze hemen hiç örneği ulaşamayan yassı dam bölgedeki en arkaik örtü sistemidir. Yapımı son derece basit olan yassı damın kurulması binanın beden duvarlarının tamamlanması ile başlar. Bu amaçla iki duvar arasında kabukları soyularak kabaca yonulan ağaçlar giriş vazifesi görmesi amacıyla karşıdan karşıya atılır. Bu ağaçların üzeri daha ince ağaçlarla merteklenir. Son olarak da bu ahşap örtünün üst kısmı kalın bir toprak tabakasıyla kaplanır.

Bugün için bölgenin en yaygın örtü türü kırma çatıdır. Kırma çatı binayı örten ahşap iskeletli meyilli bir damdır. Yapı ustaları eğimli çatıları üç ana gruba ayırmaktadır: Dört akıntılı veya kumru (yıkımlı, yüzlü), üç akıntılı ve iki akıntılı (kalkan çatı, beşik örtü). Burada çatının eğimli yüzeylerinin sayısına göre bir ayırım söz konusudur.

¹⁸ ANONİM, “Kütahya Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt VII, Anadolu Yayıncılık AŞ, İstanbul 1986, sf.5313–14

“Avlusunda olan adamın dört akıntılı yaparız. Avlusu, arsası büyükse, evi de ortasına yaptıysa onu dört akıntılı. Komşuya dayanıyorsa bi tarafı, onu üç akıntı yaparız. İki tarafı komşuya dayanıyorsa da iki akıntılı.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Çatı kaplaması olarak kullanılan en arkaik malzeme **tahta**, **kara tahta** ya da **yırtma tahta** olarak adlandırılan pedavradır. Özellikle dağlık ve ormanlık alanlarda kullanılmıştır.

“Şu çamın bi doğrusu olan var bi de kamburu olan var. Onun doğrularını bilirlerdi ihtiyarlar. Bunu yıkarlardı. Onun böğründen bi şey çıkarırlardı şöyle, körs diyolardı ona. Onu çıkarırlardı, onun burada demiri vardı yaracak, tahta demiri derlerdi. Böğrünü ayırırlar ayırırlardı. Mesela bunun böğründen çıkan iki dene üç dene tahta olurdu, dört dene tahta olurdu. Onu getirir (çatıya) vururlardı. Kiremit yoğudu bu köyde.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

“...şu çamı kestiler mi bir metre bir buçuk metre boyunda mesela, tırpanları varmış onların, böyle vurup kafasından yarıyormuş aşağı doğru. Ama teni düzgün, temiz, teni düzgün ağaçlardan. Her ağaçtan da olmaz o! Bazı ağaçlar mesela ...içinde böyle damarı doğru olur. O doğru ağacı vurdun mu dopdoğru aynen yarılr, yani aşağı doğru. Böyle çamlardan yaparlarmış onu, biz onu yapmadık yani de o tahta kullanılıyordu eskiden, kiremitten önce.” (Kaynak kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Harmanda yapılan ve **kara kiremit** olarak adlandırılan alaturka kiremidin kırsal kesimde yaygınlaşması 20.yüzyılın ilk yarısında meydana gelmiştir. İlin bazı bölgelerinde ise çatı kaplaması olarak doğal olarak elde edilen şist taşı kullanılmıştır.

11. USTALAR

Meslek piri olarak Habib ün-Neccar'ı kabul eden ve halk tarafından usta olarak adlandırılan dülger ve marangozlar kendilerine yardımcı olan amele, çamurcu ve kerpiççilerle birlikte inşaat faaliyetlerini yürüten kişilerdir.

Yapı Ustası İbrahim Karaca-Emet İlçesi Yenice Beldesi

Yapı Ustası İbrahim Karaca'ya ait aletler-Emet İlçesi Yenice Beldesi

“Dülgerim. Anahtar çekmece; eski usul evleri, kapısını, çerçevesini, tavanını, dabanını, sıvasını hep yaparım. Fakat çamırlan. Toprak, eski usul.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

“...dülger, inşaat ustası. Şimdi o devirde babamgilin zamanında ve biz de öyle yetiştik, Bayram usta da öyle yetişti muhakkak, bir usta binayı alır temelinden başlar çatısına kadar bitirir. Hatta yağlıboyasını da yapar, yaptırır, alektiriği her şeyi! Anahtar teslim. Kapısını çerçevesini kendisi yapar, hatta içerde konsoldur, dolaptır gibi şeyleri de yapar, bitirir. Komple sanatkarlık vardı.” (Kaynak Kişi Ahmet İçyar, Kütahya İli Merkez)

Ancak inşaat faaliyeti tüm ailenin ve hatta akrabaların ve komşuların da bizzat katıldığı; ailenin büyüklüğünün, ekonomik durumunun ve özel ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulduğu kolektif bir süreçtir.

“...Arsaya bakarız, adamın parasına bakarız, adamın kendine bakarız, ailesine bakarız. Ailesini de çağırırız, nasıl bi iş istiyon, çaluğun çocuğun kaç tane, ona göre kafamızda bi taslak çizeriz biz kendimiz.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

İstisnaları olmakla birlikte ustalık babadan oğula aktarılan ya da hep aynı aileler tarafından icra edilen geleneksel bir meslektir.

“Bize ustalık babamdan gelmedir. Babam ustaydı. Hem marangoz hem dülger, ikisini beraber yapardı.”(Kaynak kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

“Babamdan öğrendim, babamdan. Marangoz Faruk usta derlerdi, o da marangozdu. Onun yanında yetiştim, onun yanında çalıştım. Beraber çalıştık. İlkokulu tamamladım, başladım...iki üç sene bilemedin beş sene çalıştık, ondan sonra ...tabi kalfalık dönemi var.Ondan sonra ustalık dönemi var. Sırayla.” (Kaynak Kişi Ahmet İçyar, Kütahya İli Merkez)

“Ali Gönen, babam; Mehmet Gönen, amcam. Bunlardan öğrendim. İki sene bedava cıraklık yaptım bunların yanında...Onüç yaşında başladım...Ondan sonra elime bi çekiç verdiler, daş yapmak suretiylen ...o daşları yapmak suretiyle başladım..Üçüncü sene para almaya başladım.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Babası ya da yakın bir akrabası ile birlikte çalışmaya başlayan veyahut ta *“Eti senin kemiği benim”* denilerek bir ustanın yanına verilen ve böylece bu mesleğe adımını atan genç, ilk yıllarında basit bir amele olarak çalışır; ustalara harç, kerpiç, tuğla taşır; çamur karar. Bir yandan da yapıcılıkla ilgili temel bilgileri edinir. Yeteneğine bağlı olarak birkaç yıl içerisinde kalfa olarak anılmaya başlayan genç, askerliğini yapmasının ardından usta olarak çalışmaya başlayabilir.

“...Her yaptığın, her koduğun tuğlaya veyahut kara tuğla verdi eskiden böle, her yaptığın tuğlaya gözünün ucuyla bakar (Usta). Her koduğun daşa, daş duvarlara onlara bakarlar.Tamam derler, ondan sonra gıyından çekilirler, haa bu yapar gari derler. Sonra köşeye geçirirle, köşede şakulle bakmak suretiyle öğretirler. Ondan sonra güvencesi, itimadı geldi mi bırakır.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Yayı Usta İbrahim Kardeş-Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü

Yapı Ustası İbrahim Kardaş'a ait aletler-Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü

Ustalar yalnızca içerisinde ikamet ettikleri kasaba ya da köylerde çalışmamış, talep geldikçe yaşadığı yerleşim yerinden ayrılarak komşu köy ya da kasabalara da inşaatlarda çalışmak amacıyla seyahat etmişlerdir. Özellikle kent merkezinde ve büyük kasabalarda inşaat işleri ile ilgili konularda çalışan kişilere mahsus kahvehaneler mevcuttu. Bu kahvehaneler aynı zamanda halkın ihtiyaç anında bu insanlara ulaşabilecekleri en önemli mekanlardı.

“...(inşaatçıların) oturduğu kahve vardı burada, Köpek Hüseyin’in kahvesi denirdi. Şu karşı, Hükümet Caddesi, orada bi han vardı. Köpek Hüseyin’in hanı denir, içerde bi kahve vardı. Orası marangoz ve inşaatçıların esnaf dernekleriydi, kahvesi. Orda oturulurdu. Hatta o zaman sigorta yok, sağlık kuruluşları yok! Kışın seyyar esnaflardan maddi yönden bunalan olursa o kahvede tepsiyle para toplanırdı isim verilmeden. Esnaftan biri sıkışmış yardım edelim diye herkes üç beş kuruş atar, kahveci dışarı çıkar o parayı alır, o adam görünmeden, o ustaya verir giderdi, isim zikredilmezdi. (Kütahya’da) tek kahve...o kahveden usta bulacaksın, temin edeceksin.” (Kaynak kişi Ahmet İçyar, Kütahya İli Merkez)

“Çınaraltı deriz, orda Çınaraltında otururlardı. Şimdi halen daha orda, amaleler orda, amele lazım oldu mu gider ordan alırız.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Çatıya kiremit döşeyen ustalar-Tavşanlı İlçesi Merkez

Ustaların el emeği genellikle günlük olarak kendilerine ödenmiştir. Usta yevmiyesi amele veya çamurcu yevmiyesinin yaklaşık iki katı kadardır. Götürü usulü bölgede yakın zamanlara kadar hemen hiç uygulanmamıştır.

“Atmışbir senelik sanat hayatımda hiç götürü iş yapmadım. Vermediler götürü.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

İnşaat mevsimi ilkbaharla birlikte başlar ve sonbahara doğru sona erer. *“...mevsim itibarıyla aranır. Mesela ekserisinde nisanın onbeşinden sonra başlayabilir buralarda. Ondan önce donma olur buralarda. Çamur da olsa harç da olsa mesela don gördü mü ölür.” (Kaynak Kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)*

Haftanın altı günü çalışılır. Sabah erkenden başlayan inşaat alanında başlayan çalışma akşam havanın kararmasına kadar devam eder.

“Gündoğdu işbaşı, günbattı paydos.” (Kaynak kişi Ahmet İçyar, Kütahya Merkez)

“Gün doğdu, bir adam boyu çıktımı böyle iki üç metre kadar, akşam buraya kölge basana kadar çalışılırdı yani.” (Kaynak Kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

“Sabahleyin ...bizim sığırlarla gideriz, sığırlarla geliriz. Güneş doğdu mu (başlarız), güneş batınca da bırakırız.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Keser, balta, testere, taşçı çekici, el bıçkısı, çeşitli büyüklüklerde rende, planya, şavul (şakul), terazi, gönye dölgerlerce kullanılan başlıca aletlerdir. Bu aletler zembil adı verilen meşinden örme sepetler içerisinde taşınmıştır. Bugün için tüm ustalar metrik hesaplama yöntemlerini bilmekte ve uygulamakta iseler de eski ustalar uzun süre kendi geleneksel yöntem ve tekniklerini devam ettirmiştir.

“...eski evler yapılırken malum, ölçü dartı urgan hesabıydı, metre hesabı değildi. Adım hesabı yahut ta urgan hesabı.” (Kaynak Kişi İsmail Altınır, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

Duvara taş işleyen bir usta-Şaphane İlçesi Merkez

12. YAPI GELENEKLERİ VE MİMARİ İLE İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Kütahya ilinde tespit edilen ve kaynağını Eski Türk inançları ile Anadolu'nun eski kültürlerinden alan inşaatla ilgili bir takım geleneksel uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar özellikle temel atılması ve çatının örtülmesi sırasında karşımıza çıkmaktadır.

İnşaata başlanması hoş görülmeyen hatta uğursuzluk getireceğine inanılan bazı günler vardır:

“Batıl bi inanç vardır, Salı günü işe başlarsan bitmez, sallanır derler”. (Kaynak Kişi Ahmet İçyar, Kütahya Merkez) “Benim babalarımın, dedelerimden duyduğum kadar, Cuma gün Müslümanın tatilidir yani, Cuma günü işe başlama derler.” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Temel çukurunun kazılması sırasında bir kurban kesilmesi en yaygın pratiklerden birisidir. Eti pişirilerek işçilere yedirilen bu kurban yapının felaket görmemesi ve kaza bela olmaması amacıyla kesilmektedir. Bu kurbanın evin tamamlanmasından sonra kesilmesi de oldukça yaygındır.

“Temel kurbanı. Kaza bela olmasın, inşaat anında veya inşaattan sonra. Bereketlendir o, adetten...Onun da etini orda çalışan ustalara yediriyolar...Temele akıtırlar kanını.” (Kaynak Kişi Ahmet İçyar, Kütahya Merkez)

“...hoca getirir; bi kurbandır koyundur, keçidir...her temelde kurban keserler...(kanını) temele akıtırlar. Etini bize yedirirler orada. Kemikleri, başını bazı şeye gömerler kellesini, o temele gömerler. Ayaklarını gömerler, temele gömerler.” (Kaynak Kişi Hasan Gönen, Tavşanlı İlçesi Merkez)

“Zaten kurbanı kesmeden temeli atmazlar efendim. Kurbanı keserler ondan sonra. O kurban efendim şimdi bizim duyuşumuza göre bu evin temeli sağlam olsun. Bu kurban adak olsuncasına. O kurbanı keser millet yir...Kurbanın etini ordaki çalışan inşaatçılar, çalışanlar, komşular yir. Kanı temelin içine gider. Kemiklerini gene toprağa gömerler. Ayak basmayacak bi yere gömerler, temizlik amacıyla.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

“Bizde kesen keser onu, illa kesecek diye bi olay yok. Adamın hali vakti biraz normaldir, evime bi kurban keseyim der keser. (Kanını) temele akıtırlar. Temele, taş duvara başlarken temele akıtırlar. Onu orda çalışan ustalara, işçilere, komşulara yedirirler.” (Kaynak Kişi İbrahim Kardaş, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

“Binanın temeli kazıldıktan sonra kan akıtmak uğur sayılır. Eskiden tavuk, horoz keserlerdi. Sonra sonra oğlak, kuzu döndü. Kesilen kurbanın eti ustalara yedirilirdi.”(Kaynak Kişi Kadir Köse, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

“(Temelde kurban) kestik, kesilir. Kazaya belaya vergi olsun diya. Etinin birazını ustalar yedi, çalışan ustalar, yarisını da fakirleri topladık, anam rahmetli yemek yaptı,

yedirdik. Kanı temelde kalır, zaten temelin üzerine yatırırın onu.” (Kaynak kişi İsmail Altınır, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

“Temel kurbanı derler ona, bina yaparkene... Yani uğurlu olacakmış veya bi kaza olmasın, sadaka mı deniyo ne? Geleneklere göre temele varırlar, temelin başında keserler. Kanı oraya akacakmış yani...(Etini) ordaki işçilerine yedirirler, yettiği kadarını dağıtırlar işçilerine yedirirler.” (Kaynak Kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Temelin yapımı sırasında gerçekleştirilen bir başka uygulama da temel çukuruna devrin madeni paralarından atılmasıdır. Bu para ya olduğu gibi temel yatağına yerleştirilmiş ya da bir cam kavanozun içerisine konularak temele bırakılmıştır. Bu para eve bereket, uğur ve bolluk getirmesi için atılmaktadır. Temele para atılması ile ilgili değişik bir yorum şöyledir:

“Zamanın para birimini belli etmek için. Mesela yıkıldığı zaman onlar ele geçer. Tarihtir tabi o. Bir lira, iki lira, üç lira; neyse, küçük paralar”. (Kaynak kişi Eyüp Sabri Sürücüoğlu, Kütahya Merkez)

Temelle ilgili ilginç bir uygulama ise şöyledir:

“Temelin içine de bi şişe hazırlar, kağıda evin sahibinin, ailesinin, ustaların adını yazıp şişeye kor temele atarlardı”. (Kaynak kişi Kadir Köse, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Binanın örtü sisteminin yapılması sırasında ustaların çatıya bir bayrak asmaları ve bahşiş istemeleri de oldukça yaygın bir yapı geleneğidir. Alınan bahşiş genellikle dikilen bayrağın yanına evi yaptıran kişiye asılan peşkir, mendil, kumaş gibi çeşitli dokumalardan ibarettir.

“Usta binayı tamamlayıp da çatıyı yapmaya başlayınca bahşiş ister. Bahşişi almak için de baba direğini dikerken aşağı bağıır:-Eyyy bak bu direk yamuk duttu! Diye. Adam ufak bi para verir, sigara parası olacak kadar.” (Kaynak kişi Kadir Köse, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

“(Çatı yapılırken bayrak) asılır, o ustaya arsa evinden bi hediye, yani bi gelenek o. (Buna) askı derle, evin askısı...o bayrağı görünce ev sahibi anlar zaten. Önceden basma getirirlerdi, şimdi gömlek getiriyolar. Gönlünden ne koparsa. İlla da şunu getirmek diye bi olay yok.” (Kaynak Kişi İbrahim Karadaş, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

“Çatı dikildi mi, kiremit döşenirken bayrak dikilir oraya, yapan ustalar hediye ister mal sahibinden...O adam da maddi durumuna göre onlara biraz gömlektir, pantolondur bir şeyler, yiyecek içecektir, verir”. (Kaynak kişi Ahmet İçyar, Kütahya Merkez)

“Ustalar evin çatısını örtünce iki direk arasına da bi ip gererlerdi. İp gerilince evi yaptıran, onun hısım akrabası, komşusu, arkadaşları hediye getirir ustalara verirdi. Genelde basma veya gömlek getirirlerdi. Bazısı ufak tefek para verirdi onlara. Usta bunları alıp ipe güzelce bağlardı. Her seferinde de bağıırdı:

*Hey heyyy yine mi geldin,
Erenler meydanına
Ermeyenler ersin, görmeyenler görsün
Ev sahibi falancadan hediye geldi.
O beni sevindirdi,*

Allah da onu sevindirsin.” (Kaynak kişi Kadir Köse, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

“Baba direğine bayrak asılır ...isteyen para verir, isteyen gömlek takar. İsteyen bi nasıl deyim hediye takar, bayrağa takar gider. Bayrak orda bi müddet dalgalanır yani tepede.” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

“...şimdi son oraya aynı baba direği deriz, onu diktik mi oraya bayrak asar yani bi yandan da isteyiciliğe başlarlardı. Ben onu yapmadım. Oraya bayrağı takarlardı, ona beş, on kuruş verir ev sahibi.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

“...bizim burada bi afedersin sığır kellesi, bi de cam, lamba camı, evvelden fitilli camlar lambalar vardı, bombeli camlar olurdu. Onu dakarlar...bi de göz boncuğu, dee şu köşeye, çatının köşesine asarlar. Hem nazar için, hem de oraya astı mı garihediye ne der ustaya. Benim der hediye isteyene bağlıdır derler, muhabbet ederler...tamam al ver. Orda işçi çok ya, birer paket cigara ver bakalım derler. Adeti usulu böyleydi buranın.” (Kaynak kişi İsmail Altınır, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

“O, camilerde minarelerde! –Aha Ahmet oğlu Memet’ten şapka geldi. Verene de vermeyene de. Ama ille verene.”

Anadolu’da özellikle Güney batı Ege bölgesinde yaygın olarak uygulanan, ve ustanın el hünerinin yanı sıra evin tamamlanmakta olduğunun da haberini veren bir gelenek olan ve “keser oynatma” olarak adlandırılan yapı geleneği de kimi ustalarca bilinmekte ve uygulanmaktadır:

“Çatıyı ayakta tutan şöyle iki direği diktiğin zaman, payvantalarını çaktığın zaman üzerine kaldırıp o boylama ağacı koycaz ya, o zaman ustalar oturur, biri bi yana biri bi yana oturur. Ne oluyo dediği zaman patron, -Baba direği kalkmıyo. (Keseri oynatırlar) patronun haberi olsun hesabı. Oynar gibi yani, oturur tık tık eder. Patron sorar, yaa baba direği kalkmıyo dersin, tekerlemesi bu, ee neylen kalkar ...ama para ama gömlek ama bi hediye.” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Bölgede nazara karşı gerçekleştirilen pek çok pratik mevcuttur. Bunların en yaygın olanları evin saçağına ya da kapı üstüne kaplumbağa kabuğu ya da mavi boncuk asılması, atnalı çakılması, üzerlik otu ilıştırılması ya da saçağa ayna gömülmesidir.

Nazara karşı başvurulanan bir başka pratik ise evin bütünüyle tamamlanmadan bırakılmasıdır.

“...evi işlerler, odanın birini işlemezler. Yani tavan, daban, yüklük, dolap gibi bi şeyler yapmazlar. Sivanır, çarı geymiş ağaç vaziyetinde öyle bırakırlar. Hatta sıra bile yapmazlar içine. O vaziyette bırakırlar...Adamın nesli tükenmiştir, o oda hala işlenmemiş olarak kalan binalar gördüm. O da sözde şunun içinmiş yani: Binayı tam olarak bitirirse işimiz bitti ölüm geldi olmasın inancı. Ama adam ölür, çoluğu çocuğu bile ölür o bina hala öyle kalır...Ben şöyle bir konakta durdum kirayla, bina yıkılıyo gari, oranın bile odasının bi tanesi hala işlenmedikdi, kaç nesil geçmiş!”. (Kaynak Kişi Ahmet İçyar, Kütahya Merkez)

“...iş çok güzel yaptığın zaman nazar değmesin diye bi yanını noksan yap derler...” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

“... yarı kerpiçten, yarı tahtadan yamru yumru, derme çatma bazı evler yapılmaya başlamış; fakat, bunların hepsinde üst katların yapısı yarım bırakılmıştı ve bu yüzden kasabanın manzarası daha kasvetli, daha hazin bir şekle girmiştir. Sonradan öğrendim ki, bu tarafların halkınca, yeni yapılan evleri böyle yarım bırakmak bir zarurete müstenit değilmiş (zorunluluğa dayanmıyormuş), sadece bir adetmiş. Beş altı sene kadar binaların üst katları direksiz birtakım eski püskü eşya asılan bir kafes halinde kalıyor, sonra yavaş yavaş tamamlanıyor. Zira, birdenbire her tarafı mükemmel olarak meydana gelen evler göze gelip mutlaka, bir kazaya uğrarmış, ya yanar, ya yıkılmış.”¹⁹

13. İMAR KURALLARI

Tüm Anadolu’da olduğu gibi Kütahya yöresinde de geleneksel bir imar hukuku mevcuttur. Yerleşim yerinin gelişimini ve yapılaşma faaliyetlerini çok da katı olmayan bir düzen içerisinde tutmaya ve birlikte yaşamanın getirdiği bir takım problem ya da husumetleri önlemeye ve çözmeye yarayan bazı temel kural ve kaidelerden müteşekkil olan bu örfi hukuk, ustalarca ya da bizzat yerli halk tarafından nesilden nesile aktarılmıştır. Köy ve kasabalarda

¹⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, İstanbul 1980, sf.114-115

belli ölçüde farklılaşan bu sözlü hukukun özünü komşuya zarar vermemek, ortak mülk ya da kullanım alanı olarak kabul edilen bazı sahaları (yol, patika, meydan vs.) işgal edecek ya da daraltacak çeşitli müdahalelerden kaçınmak oluşturur.

“Birisi ev yaptırırken hemen yanında başka bir ev varsa ona bakan pencere açtıramazdı. Bi de saçığın damlası yanındaki evin camına, duvarına değmeyecek. Ona göre arasını boş bırakacak.” (Kaynak kişi Kadir Köse, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

“Varsa ikibuçuk metre yerin ön tarafta komşuya pencere açılır. Diyelim ki elli santim yerin varsa komşudan tarafta, biz ona damlalık deriz, işte anca oraya bi tuvalet penceresi koyabilirsin, yani böyle aydınlık pencere olmaz.” (Kaynak kişi Mehmet İşler, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

“...çok yakın olursa müsaade vermezler yani. Ama şimdi kanunlara göre aradan bir yol geçiyorsa engel yok diyolar. Ama kimse razı olmaz pencere pencereye karşı. Bugün aile birbirine açık gezer, kapalı gezer mesela, kimse razı olmaz...Çatıların arasında atmışar santim mutlaka boşluk olması lazım. Atmış birinden, atmış birinden” (Kaynak kişi İbrahim Karaca, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

“(Yolu) kesemezsin...Misal şimdi şuraya, diyelim ki buraya bina yapacaksın... sen şu cama karşı buradan oraya cam, pencere veremezsin, şuraya verebilirsin. Ama o adam ona doğru cephe almış, pencere vermiş, sen de buraya bina yapıyorsun, sen de ona karşı veremezsin.” (Kaynak kişi Mustafa Yıldız, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

“Çatıyı duruma göre yaparlar. Komşuya zarar olacaksa damlanın birini vermezler, akıtmazlar. (Komşuya) bi zarar gelmeyecek. Ve komşunun arsasına akacaksa, yapılan binanın kendine payı yoğunsa, komşu gelince zarar edicekse oraya akıntı verdirmezler. Verseler bile ilerde o da yapacağı zaman damlayı, o akıntıyı kesmesi lazım. Adam sonradan bunu kesceme diyo damla koymuyo, iki akıntı yapıyo.” (Kaynak Kişi İsmail Altiner, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

14. YÖRESEL MİMARİ TERİMLER

Acem ocağı: Maltız. (Kütahya Merkez)

Ahar: Ahşap yemlik ya da yalak (Gediz İlçesi Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Akıntı: Çatının eğimli yüzeyi. (Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Ana/anaç: Kerpicin büyüğü (Kütahya İli Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Andaşı: Tarlaların arasında sınır çizen taş duvar ya da sınır taşı.(Gediz İlçesi Merkez)

Anduvar: Bahçe ya da tarla duvarı (Gediz İlçesi Merkez)

Apteslik: Abdestlik. (Kütahya İli Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Aptezhane: Tuvalet. (Kütahya İli Merkez)

Aptazlık: Abdestlik. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Arbaçan: Ahşap merdiven (Karacaören)

Arnavut kaldırımı: Yassı taşlarla yapılan yol kaplaması. (Kütahya İli Merkez)

Aşdamı: Yemek yapmak ve yemek yemeğe mahsus oda (Köprüören)

Avlak: Bahçe duvarı, çit (İnköy).

Baba: Çatıyı ayakta tutan büyük ağaç direk (Kütahya Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Baca: Ocak. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Badavra: Çıralı ağaçlardan elde edilen bir tür çatı kaplaması

Bağdadiye: Bağdadi duvar tekniği. (Kütahya İli Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Barhana: Ev halkı, aynı evde ikamet eden kişiler (Kütahya İli Merkez).

Bekit: Ahşap ya da madeni kapı sürgüsü (Kütahya İli Tavşanlı İlçesi).

Belleme: Baba ağaçlarını birbirine bağlayan ahşap eleman. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Beşik: Çift pahlı kırma çatı. (Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Beşik direği: Çatıda ahşap taşıyıcı direk. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Beşik ağacı: Baba ağaçlarını birbirine bağlayan ahşap eleman. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Bilezik: Temel duvarının üst yüzüne tesviye ve ahşap iskelete bir taban oluşturma amacıyla yerleştirilen ağaç hatıl. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Bok deliği: Ahır duvarına açılan ve hayvan dışkısının dışarıya atıldığı açıklık. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Bokluk: Tuvalette oluşan pisliklerin bir delik vasıtasıyla aktarıldığı alan. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Bondirek: Ahşap iskeletli yapılarda iki payanda arasına çakılan ağaç eleman.(Tavş. İlç.Mer.)

Boylama ağacı: Baba direklerini birbirine bağlayan ahşap eleman. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Bulak: Çeşme. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Bunar: Çeşme. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Caplama: Kiremit altı tahtası. (Kütahya İli Merkez)

Cihanname: Sofanın dışarıya taşırılan kısmı. (Kütahya Merkez)

Çanaklık: Mutfak gereçlerinin muhafaza edildiği dolap ve raflar. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Çandi: Ahşap yığma tekniği. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Çarmık: Ahşap iskelette çapraz eleman. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Çatma: Ahşap yığma tekniği. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Çelmelik: Pencere

Çeliklik: Ahır duvarına açılan ve ahırda oluşan hayvan pisliğinin dışarıya atıldığı açıklık. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Mer., Tavşanlı İlçesi Merkez)

Çıkartma: Konutların ikinci katlarında, cepheden taşan balkonvari çıkma (Tavşanlı)

Çıra: Çam ağacından elde edilen bir tür aydınlatma aracı. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Çirahlık: Çeşitli aydınlatma araçlarının muhafaza edildiği dolap. (Kütahya İli Merkez)

Çiçeklik: Ahşap dolap. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Çilte: Oturmaya mahsus minder (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Çiten: Çitalardan yapılmış pencere parmaklığı (Tavşanlı İlçesi Merkez, Emet İlçesi Merkez)

Çitme: Sofanın ahşap bir kafes şeklindeki dış cephe kaplaması. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Daban ağacı: Temel duvarı üzerine tesviye amacıyla yerleştirilen ahşap hatıl. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Dağan: Ağaç merdiven.

Dağar: Evlerde yiyecek depolamak amacıyla kullanılan küp. (Kütahya İli Merkez)

Dam: Ahır. (Kütahya İli Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Dam deliği: Ahır duvarına açılan ve hayvan pisliğinin dışarıya atıldığı açıklık. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Damlalık: İki bina arasında bırakılan saçak payı. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Damüstü: Yassı damların üst yüzü. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Daraba: Kerpiç bahçe duvarlarının üzerine duvarı yağıştan korumak amacıyla yerleştirilen ahşap elamanlar. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Demiste: Yassı dam (Gediz İlçesi Merkez)

Destilik: Odalarda testilerin yerleştirildiği alan. (Kütahya İli Merkez)

Değirmen: Değirmen yapısı. (Kütahya İli Merkez)

Dilme: Biçilmiş kereste. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Divanhane: Sofa. (Kütahya İli Merkez)

Dolav: Dolap. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Dolma duvar: Ahşap çatkı tekniği. (Kütahya İli Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Dolu tuğla: Geleneksel teknik ve malzemelerle inşa edilmiş olan tuğla. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Düver. Ağaç tomruk: (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Düver ev: Ağaç tomruklarla inşa edilen yığma konut. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Egidemiri: Marangozlarca kullanılan madeni keski (Tavşanlı).

Elmalık: Odalarda ayva ve elma gibi çeşitli meyvaların muhafaza edildiği ahşap raf. (Kütahya İli Merkez)

Enseri: İnşaatlarda kullanılan demirci yapması çivi. (Emet İlçesi Yenice Bel. Merk.)

Et toprak: Kerpiç yapımında kullanılan bir tür toprak. (Hisarcık İlç. Halifeler Köyü)

Feldir: Odun sobası. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Fıldır: Yel değirmeni, yel değirmenlerinin ahşap kanatları (Aslanlı)

Firengi: Ahşap çatkı tekniği. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Firenk: Ahşap çatkı tekniği. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Geren: Kerpiç imalinde kullanılan bir tür toprak. (Kütahya İli Merkez) 2. Tuğla imalatında kullanılan ve “yağlı” olarak tanımlanan bir tür milli toprak. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Geriz: Kanal (Gediz)

Gibi: Dolap kapaklarının üzerinde yer alan ağaç mandallar (Tavşanlı).

Göbek taşı: Fırın kubbesinin en üst tepesine yerleştirilen kilit taşı. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Görek: Bir tür kapı kilidi. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Gusülhane: Oda içerisinde bir dolap şeklinde düzenlenmiş olan yıkanma alanı (Kütahya İli Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Güme: Ahırda ya da ağılda yavruların barındırıldığı mekan. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Günlük: Yemek pişirme, yemek yeme, oturma gibi günlük hayata dönük faaliyetler için ayrılmış oda (Merkez).

Halka: Ahşap çatkırı üstten dolanan kuşak. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Hamamlık: Yıkanma dolabı. (Kütahya İli Merkez, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Hanay: Sofa. (Kütahya İli Merkez)

Hanev: İki katlı konut. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Haney: 1.Sofa. (Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez) 2. İki katlı konut. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Hanen: Sofa. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Har: Ahşap yemlik. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Harman: Geleneksel tuğla üretimi yapılan yer. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Hatıl: Biçilmiş kereste. (Kütahya İli Merkez, (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Havenk: Mum, çıra, lamba gibi aydınlatma araçlarının üzerine yerleştirildiği tavandan asılan demir (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Havız: Baba ağaçlarını desteklemek amacıyla çakılan çapraz eleman. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

Hayat: 1.Sofa (Kütahya İli Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez) 2. Avlu (Kütahya İli Tavşanlı İlçesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez) 3. Evin zemin katında yer alan giriş mekanı. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

Hazna: Çeşme yapılarında su deposu. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Hela: Tuvalet. (Kütahya Merkez)

Horosan: Tuğla kırığı, kireç kaymağı, kendir, ince kum, yağ ve yumurta akından yapılan bir tür harç. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

İdare: Bir tür lamba. (Kütahya Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Kabırğa: Kıрма çatıda mertek. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Kabram: Arıkovanı (Köprüören).

Kakkak: Çekiç (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kaldırım: Ahşap sedir. (Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Kalkan: Çift pahlı kıрма çatı. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Kanara: Tuvalet.

Kandil: Toprak ya da tenekeden imal edilen ve içerisinde yağ yakılan bir tür aydınlatma aracı. (Kütahya İli Merkez, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Kara kiremit: Alaturka kiremit. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Kara tahta: Pedavra. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Kara tuğla: Geleneksel teknik ve malzemelerle inşa edilmiş olan tuğla. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Karlık: Dama çıkılan açıklık (Gediz İlçesi Merkez)

Kekeç: Taşçı çekici. (Kütahya İli Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Kelik: Güneşten ya da yağmurdan sığınmak amacıyla kullanılan basit çardak. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Kem: Duvar inşasında kullanılan ahşap hatıl (Tavşanlı İlçesi Merkez).

Kenef: Tuvalet. (Kütahya Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Kenet: Yığma taş duvarlarda bağlantı taşı (Tavşanlı).

Kesmik: Çamur harç yapımında da kullanılan bir tür killi toprak (Gediz)

Kıtık: Bağdadi sıvasının yapımında kullanılan kıyılmış hayvan kılı. (Kütahya İli Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kırgan: Kayrak taşı. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Kiler/Kilerlik: Yıkanma dolabı. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kiriş: Ahşaptan elde edilen yatay taşıyıcı eleman. (Kütahya İli Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Kocakapı: Çift kanatlı cümle kapısı. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Koftor: Tuğla yapımında kullanılan ocak. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Koftor Tuğlası: Geleneksel teknik ve malzemelerle inşa edilmiş olan tuğla. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Koltuk ağacı: Kıрма çatıda mertek. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Konak: Üç katlı ve gösterişli konut. (Kütahya İli Merkez)

Kumru: Dört pahlı kıрма çatı. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Kurakaltı: Ahşap direkler üzerine oturtulan bir örtüden müteşekkil, basit mekan. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Kurma ambar: Evlerin bahçesinde yer alan ve ahşap elemanların üst üste bindirilmesi yöntemiyle inşa edilen ambar yapıları. (Kütahya İli Merkez)

Kuruluk: Ahşap direkler üzerine oturtulan basit örtü. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

Kuzu: Kerpicin küçüğü (Kütahya İli Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Mer. Emet İlçesi Yenice Bel. Merkez)

Kuzuluk: Çatı penceresi.

Külhan: Fırın yapılarında esas fırının altında yer alan oyuk. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Küllük: Bahçenin bir kenarında bulunan ve ocaktan alınan külün döküldüğü yer (Gediz)

Kümbet: Fırının kubbemsi bölümü. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Künk: Pişmiş toprak boru. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Lüküs: Bir tür lamba. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Makatlık: Sedir. (Kütahya İli Merkez)

Maket: Ahşap sedir. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Malak: Ahşap kapı mandalı (Gediz İlçesi Merkez)

Manila: Kiremit altı tahtası. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Maya ağacı: Mahya. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Mazla: Evin zemin katında depo mekanı. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Merdimen: Merdiven. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Meydan ocağı: Kiremit ocağı. (Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)

Moloz: Kırma taş. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Mutbak: Mutfak. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Ocak: Geleneksel tuğla üretimi yapılan yer. (Kütahya İli Merkez Parmakören Köyü)

Ocakbaşı: Şömine tarzında ocak. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Ocaklık: Ocak. (Kütahya İli Merkez)

Ocak tuğlası: Geleneksel teknik ve yöntemlerle imal edilen tuğla. (Kütahya İli Merkez)

Oklangı: Temel duvarının üzerini tesviye etmek amacıyla yerleştirilen ahşap hatıl. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Oklan: Yayla evlerinde ahşap iskelete cephe kaplaması olarak çakılan ince ağaç kereste. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Ot yastık: Evlerin iç döşemesinde kullanılan bir tür yastık. (Kütahya İli Merkez9)

Oygu: Ahşap yığma yapılarda boğaz. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Öz: İnşaatla çeşitli amaçlarla kullanılan ağaç tomruk. (Kütahya İli Merkez, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Payanta: Ahşap iskelette çapraz eleman. (Kütahya İli Merkez)

Payende: Ahşap iskelette çapraz eleman. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Payvante: Ahşap iskelette çapraz eleman. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Pişdivan: Ahşap iskelette çapraz eleman. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)

Pişirgeç: Üzerinde yufka pişirilen sac (Alayunt)

Sile: Ahşap yemlik (Kütahya İli Gediz İlçesi)

Sakahane: Suyu serin tutmaya yarayan bir tür su deposu (Kütahya İli Merkez).

Salma: Kırma çatıda mertek. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Tavşanlı İlçesi Merkez)

Sarpın: Ahşap zahire sandığı. (Pazarlar İlçesi Orhanlar Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)

Saruç: Kireç.

Seke: Sedir. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Seki: Sedir. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü)

Sergah: Sofa (Kütahya İli Merkez)

Sergen: Ahşap raf. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)

Sergi: Ağaç taban kirişi. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Siğ salması: Mahya ağacı. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)

Su düzeci: Ustalarca kullanılan su terazisi. (Kütahya İli Merkez)

Suluk: Oda içerisinde yer alan ahşap yıkanma dolabı.

Sütlük: Tel dolabı. (Kütahya Merkez)

Şapına: Üzüm ezilen taş havuz (Gediz İlçesi Merkez)

Şaşırtma: Kargir duvarlarda uygulanan bir tür örgü tekniği. (Emet İlçesi Yenice Bel. Merkez)

Şıkşık: Madeni kapı kilidi. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Bel. Merkez)

Tabla: Ahşap yer sofrası (Tavşanlı İlçesi Merkez)

Tarıl ağacı: Ahşap iskeletli yapılarda direkleri üstten birbirine bağlayan ağaç kuşak. (Tavşanlı İlçesi Merkez)

- Taşra:** Tuvalet. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)
- Tatar bıçkısı:** Ağaç yonmak amacıyla kullanılan büyük hızar. (Tavşanlı İlçesi Merkez, Simav İlçesi Beyce Beldesi Merkez)
- Tavanlama/Tavan ağacı:** Tavan döşemesinin çakıldığı ağaç kirişlerden her biri. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)
- Tersik:** Gübrelik (Gediz)
- Tırkaz:** Kapı sürgüsü (Gediz)
- Tırkıç:** Bahçe kapısı (Merkez)
- Tokat:** Ahşap malzemeden yapılmış bahçe çiti (Gediz)
- Toplu:** Ahşap ya da demir parmaklıklı pencere.
- Tura:** 1. Çatı eteklerinde, kiremit altında ve bahçe duvarlarının üzerine yerleştirilen yarma tahtaları. (Kütahya İli Merkez) 2. Kiremit altı tahtası. (Simav İlç. Beyce Bel. Merkez)
- Tütsek:** Baca (Alayunt)
- Unevi:** Evin zemin katında yer alan, yiyecek maddelerinin muhafaza edildiği ahşap bölüm. (Kütahya İli Merkez)
- Yançalan/Yan küstüre:** Bir cins rende (Tavşanlı).
- Yastığaç:** Ahşap direk başlığı (Dumlupınar).
- Yazla:** Açık sofa. (Kütahya İli Merkez)
- Yaazık:** Sofa. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)
- Yarma tahta:** 1. Taban ve tavan döşemesinde kullanılan kereste. (Kütahya İli Merkez) 2. Pedavra. (Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)
- Yazlık:** Ev içerisinde sofa bölümü, açık sofa (Gediz İlçesi Merkez, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)
- Yerev:** Tek katlı konut. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)
- Yıkım:** Çatının eğimli yüzeyi. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)
- Yırtma tahta:** Pedavra. (Domaniç İlçesi Sarıot Köyü)
- Yolak:** Yol boyunca devam eden su yolu (Gediz)
- Yuvak:** Loğ taşı. (Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Merkez)
- Yüklük:** Odaların duvarlarında yer alan ve içerisinde yatak, yorgan gibi yüklerin muhafaza edildiği ahşap dolap (Kütahya İli Merkez, Gediz İlçesi Merkez, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Tavşanlı İlçesi Merkez)
- Zenbil:** Kapı kilidi. (Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez)
- Zırlak:** Testere. (Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez)
- Zobcuk:** Ağaç kütüklerin kaldırıldığı bir cins kaldıraç (Tavşanlı İlçesi Merkez).

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

(İsim, doğum tarihi, doğum yeri, meslek, öğrenim durumu, medeni durumu)

1. İsmail ALTINER, 1932, Simav İlçesi Beyce Beldesi, Urgancı, İlkokul, Evli
2. Zeki ERMUMUCU, 1933, Kütahya, Emekli memur, Üniversite 3. sınıf terk, Evli
3. Hasan GÖNEN, 1932, Tavşanlı İlçesi Merkez, Dülger/Marangoz, İlkokul, Evli
4. Ahmet GÜMÜŞ, 1945, Kütahya İli Merkez Parmakören Mahallesi, Tuğla Ustası, İlkokul, Evli
5. Ahmet İÇYAR, 1933, Kütahya İli Merkez, Dülger/Marangoz, İlkokul, Evli
6. Mehmet İŞLER, 1951, Gediz İlçesi Eskigediz Beldesi Polat Köyü, Yapı Ustası, İlkokul, Evli
7. İbrahim KARACA, 1939, Emet İlçesi Yenice Beldesi Merkez, Yapı ustası/marangoz, İlkokul, Evli

8. İbrahim KARDAŞ, 1959, Hisarcık İlçesi Halifeler Köyü, Yapı ustası, İlkokul, Evli
9. Kadir KÖSE, 1934, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü, Emekli öğretmen, Öğretmen okulu, Evli
10. Bahattin ÖZKAYA, 1954, Gediz İlçesi Mortaş Köyü, Yapı Ustası, İlkokul, Evli
11. Eyüp Sabri SÜRÜCÜOĞLU, 1929, Kütahya İli Merkez, Marangoz, İlkokul, Evli
12. Bayram URLU, 1929, Kütahya İli Merkez, Marangoz, İlkokul, Evli
13. Mehmet UYGUN, 1952, Kütahya İli Merkez Parmakören Mahallesi, Tuğla Ustası, İlkokul, Evli
14. Mustafa YILDIZ, 1932, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi Merkez, Yapı ustası, İlkokul, Evli

KAYNAKÇA :

- ACIPAYAMLI, Orhan (Haz.), **Zanaat Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976
- AKOK, Mahmut, “Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri”, **Türk Etnografya Dergisi**, (6), 1963, sf.5–17
- ALTUN, Ara, “Kütahya’da Türk Devri Mimarisi-Bir Deneme”, **Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul 1981–82, sf.171–700
- ANONİM, “Kütahya Maddesi”, **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt VII, Anadolu Yayıncılık AŞ., İstanbul 1986, sf.5278-5395
- ANONİM, **Kütahya Ansiklopedisi**, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya 1999
- BATUR, Atilla-Cevdet DADAŞ-Zekai METE, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya’da Sosyal Hayat-III/1–2**, Kütahya Belediyesi Kütahya Kültür ve Tarihini Araştırma Merkezi Yayınları, Kütahya 2002
- BEKTAŞ, Cengiz, **Halk Yapı Sanatı**, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2001
- BİÇER, Mukaddes, **Anadolu’nun Geleneksel Konutlarından Kütahya Evleri**, Kütahya 1996, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Belgeliği, (YB.1996.0027)
- ÇETİNOR, Bülent, “Kütahya Evleri ve Kossuth Müzesi”, **İlgi Dergisi**, 21(48), 1987, sf.18–23
- DAVULCU, Mahmut, **Kütahya İli Halk Kültürü Alan Araştırması-Araştırma Raporu**, Ankara 2006, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi
- DAVULCU, Mahmut, **Kütahya İli Halk Kültürü Alan Araştırması-Araştırma Raporu**, Ankara 2007, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi
- ESER, Lemi, **Kütahya Evleri**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1955
- ESER, Lemi, “Kütahya Evleri”, **Mimarlık Dergisi**, (6), 1963, sf.218–223
- GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Kütahya”, **İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul 1977, sf.1118–1126
- GÜNER, Hamza, **Tarihte Kütahya**, Vilayet Matbaası, Kütahya 1961
- KALYON, M. Mustafa, **Kütahya’da Selçuklu, Germiyan ve Osmanlı Eserleri**, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları, Kütahya 2000
- KARAKOÇ, Kazım (Editör), **Kütahya Araştırmaları**, Kütahyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Bursa 2004
- OĞUZ, Burhan, **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri,III, İnşa-Isıtma ve Aydınlatma Teknikleri**, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul 2001

ÖZTOP, Şener, “Dünden Bugüne Kütahya Evleri”, **Milli Kültür Dergisi**, (90), 11, 1991, sf.36–39

SAYILI, Aydın, “The Wajidiyya Madrasa of Kütahya”, **Belleten**, (XII), Ankara 1948, sf.667–677

SÜMER, Şenol, “Kütahya Evleri”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, (176), 6/1988, sf.81–82

TAMER Şükrü - İsmail LAFCIOĞLU - Suat ÇAVŞI, **Kütahya İl Çevre Durum Raporu**, Kütahya Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Kütahya 2004, (http://www.cedgm.gov.tr/icd_raporlari/kutahyaicd2004)

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Bizans vs Selçukilerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, Devlet Matbaası, İstanbul 1932

VARLIK, M. Çetin, “XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S.3, İstanbul 1988, sf.189–271

YALÇIN, Osman, **Kütahya**, Özyürek Yayınları, İstanbul 1972

“YEŞİL, Mustafa, **Kütahya İli ve İlçelerinin Tarihsel Durumları Hakkında Kısa Notlar**, Vilayet Matbaası, Kütahya 1958

AEGM ARŞİVİ

1. YB.2006.0171

2. YB.2006.0172

3. YB.2006.0173

4. YB.2006.0174

5. YB.2006.0175

6. YB.2006.0176

7. YB.2006.0177

8. YB.2006.0178

9. YB.2007.0017

10. YB.20070018

KÜTAHYA İNANÇ MERKEZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME²⁰

Aydın DURDU*

GİRİŞ

Anadolu'nun hangi bölgesine giderseniz gidin mutlaka bir türbe, ziyaret ya da eren mezarıyla karşılaşsınız. Bir anlamda Anadolu erenler diyarı olarak da adlandırılabilir. Ancak birçok türbe ya da eren mezarının kime ait olduğunun bilinmemesine rağmen büyük bir saygı ve huşuyla ziyaret edilmektedir. Salt bir kutsallaştırılmış mekân olmanın ötesinde hiçbir bilgiye sahip olunamamasına rağmen buraların bu derece halk kültüründe ve psikolojisinde önemli yer tutmasının kaynağı, binlerce yıllık bir tarih ve kültür birikiminin sonucu olduğu gibi doğa karşısında çaresiz kalan insanoğlunun kendisine bir kurtuluş yolu aramasının da sonucudur.

Evlenemeyen kız, hastalığından kurtulmak isteyen hasta, günlük hayatında refah, ferahlık isteyen kişi bu mekânlarda kendisine çözüm arar. Genel olarak bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu gibi kutsallaştırmaların ortadan kalkacağını savunan tezler de bizce çok haklı değildir; çünkü içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda dahi bu inançlar günün koşullarına göre şekil değiştirerek devam etmektedir. Örneğin 20 yüzyılda ortaya çıkan bir inanç olan ve dünya dışı yaşamın varlığını savunan bazı kişi ve kuruluşlar kendilerine bir türbeyi merkez olarak kabul edebilmektedirler. Trabzon'un Sürmene ilçesinde yaşayan ve 130 yaşında öldükten sonra mezarı "Ufo"cular tarafından kutsallaştırılan Meyveş "Universal mother" (Evrensel Anne) olarak nitelenmektedir. Bu nedenledir ki bazı mekânların dünyanın diğer yerlerinden soyutlanarak kutsallaştırılması ve inanç konusu yapılması, bu sürecin oluşum şekliyle beraber uygarlıkların gelecekte de nasıl şekillenebileceği konusunda aydınlatıcı olup son derece önemlidir. Biz bu çalışmamızda Kütahya örneğinde halk tarafından kutsallaştırılan ve halen bir kült konusu olan yerler hakkında bir özet bilgi vereceğiz. Bu bilgileri vermeden önce Evliya ve yadır kavramı üzerinde durmayı gerekli görüyoruz. Halk inançlarımızda Evliyaların Tanrının dostları olduklarına, olağanüstü yeteneklere ve öngörüye sahip olduklarına inanılır. Hz. Muhammet, "Onlar öyle kimselerdir ki görüldüklerinde Allah hatırlanır" diyerek bu kurumu İslamiyet'in de kabul ettiğini söylemiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in Yunus: 62, El-Araf: 196 ve Bakara: 269. surelerinde de Evliya inancı İslamiyet tarafından kabul edilmiştir. Hristiyanlıkta ise "Saint" (Allah dostu) olarak adlandırılan Evliyalar, gösterdikleri üstün/insanüstü nitelikleriyle Tanrıyla birleşmiş kabul edilirler.

Halk inançlarına göre Evliya, sahip olduğu üstün niteliklerle Tanrının keramet bağışladığı kişidir. Bu niteliğiyle ölüm onun için bir son değildir ve öldükten sonra da yaşamaya devam eder. Hayattayken gösterdiği kerameti öldükten sonra da devam ettirir. Evliyaların gösterdikleri kerametler genellikle insanüstü bir başarı göstermek, normal insanların gerçekleştiremeyeceği bir durumu gerçekleştirmek (örneğin ateşe çıplak eliyle dokunmak, ateşe girmek, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurmak vs.) olarak özetlenebilir. Evliyalar için ve ya kutsal mekânlar için anlatılan söylenceler, bu söylencenin içerisinden doğduğu toplumun arzularını, olmasından mutluluk duyacağı durumu ve ya tam tersi oluşmasını istemediği bir durumu dile getirir.

* Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Şube Müdürü

²⁰ Bu yazı Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün 16-26 Mayıs 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen Alan Araştırmasından elde edilmiş olan bilgiler ve literatür taramalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ziyaret, kutsal olarak bilinen evliya mezarına, herhangi bir dileğin olması, yerine getirilmesi isteğiyle yapılan gidip görme, bu işlem sırasında örneğin adak gibi belli uygulamaları yapma işidir.

Adak için belli bir nesne şart değildir. Adak sahibi, gönlünden neyi geçirmişse, onu adaması gerekir. Bunlar çoğunlukla, Kuran okuma, namaz kılma, oruç tutma, ihtiyaç sahibi bir kişinin ihtiyaçlarını giderme, kurban kesme, helva vb. çeşitli yiyecekler pişirip dağıtma, türbenin ya da ziyaret yerinin bulunduğu yerdeki ağaçlara, türbenin çeşitli yerlerine veya evliya mezarının mezar taşına bez bağlama, eşarp veya mendil bağlama, mum yakma gibi uygulamalardır.

Adak genellikle, evliya mezarlarının yanında adanır; çünkü evliya mezarları Tanrıya yakın olduğuna ve bu nedenle Tanrı katında duasının makbul olduğuna inanılan kişilere aittir ve bunlar aracılığıyla yapılan duanın Tanrı katında daha değerli olduğuna inanılır.

ALTINTAŞ İLÇESİ / AZİZ DEDE TÜRBESİ

Altıntaş ilçesi Akçaköy köyündedir. Söylenceye göre Aziz Dede, askere giden bir kişiye “Evladım, eğer başın sıkışırsa Yetiş Ya Aziz Dede diyerek beni çağır.” Der. Nasihati alan askerin savaşta gerçekten başı sıkışınca “Yetiş Ya Aziz Dede” diye çağırır. Harman yerinde askerin çağrısını duyan Aziz Dede elindeki yabayı sallamaya başlar. Bu sırada Aziz Dede’nin yabasının bir parmağı kırılır. Bu kırık parçayı yanına alan asker tezkeresini aldığı anda beraberinde köyüne getirir ve köylülere Aziz Dede’nin savaş sırasında kendisine yardıma geldiğini söyler. Bu duruma inanmayan köylülere Aziz Dede’nin yabasını getirterek elindeki kırık parçayla karşılaştırır ve gerçekten de bu kırık parça ile Aziz Dede’nin kırık yabasının birbirine uyduğunu ispatlar, böylece köylüler Aziz Dede’nin keramet sahibi bir evliya olduğuna inanırlar.

Diğer bir söylenceye göre ise Aziz Dede’nin talebi üzerine kayalar dile gelir, şahitlik yaparlar. Bu inancın derinliklerinde "kaya kültü", tabiatın canlı olduğu inancı vardır.

DOMANIÇ İLÇESİ / EBE ÇAMLIGI EFSANESİ

Domanıç’ta Ebe Çamlığı olarak isimlendirilen ağaçlık bölgeden ağaç kesilmesi ve kozalak toplanması günah kabul edilmekte, böyle bir davranış içerisinde olanların evlerinin yanacağına, ailelerinin dağılacağına inanılmakta ve bu nedenle de bu davranışlardan kaçınılmaktadır. Bu inancın temelinde ise çeşitli efsaneler bulunmaktadır. Bu efsanelerden bir tanesine göre bir zamanlar şimdiki "Ebe Çamlığı" denilen yerde, halkın “Ebe” diye çağırdığı bir ihtiyar kadın yaşarmış. Zamanında kıraç olan bu yerin ağaçlandırılması ise Ebe’nin bir rüyası üzerine gerçekleşmiş. Ebe’nin gördüğü rüyada ondan buraya ağaç dikmesi istenmiş. Rüya üzerine Ebe buraya ağaç dikerek etrafını çevirmiş, ağaçları her gün sulamaya, bakım yapmaya özen göstermiş. Gün geçtikçe büyüyen ağaçları kesenlere, kozalak toplayanlara beddua eden Ebe öldüğünde ise buranın adı onun adıyla anılmaya, Ebe Çamlığı olarak halk arasında adlandırılmaya başlanmış. Ebe’nin buradan ağaç kesenlere beddua etmesinden dolayı Ebe’nin ölümünden sonra dahi buradan ağaç kesilmesini günah kabul edilmeye başlanmış. Bu gün de buradan ağaç kesilmesi, kozalak toplanması günah kabul edilmektedir.

Ebe Çamlığı ile ilgili anlatılardan bir tanesi ise Ebe Çamlığı denilen bölgenin Osmanlılar zamanında bu bölgenin temiz havası nedeniyle kadınların kolay doğum yapacakları inancıyla doğum hastanesi olarak kullanıldığı ile ilgilidir.

SARIKIZ EFSANESİ

Bundan yıllar önce bölgede, Sarıkız adında, sarı saçlı güzel bir kız yaşarmış. Sarıkız’ın üç tanede ağabeyi varmış. Bir gün Sarıkız, rüyasında aksakallı bir derviş görmüş ve Derviş onu zikir çekmeye davet ederek yerini söylemiş. Ertesi gece herkes uykuda iken,

rüyasında gördüğü dervişle buluşarak zikir meclisinde toplanıp zikir çekmeye başlamış. Bu durum günlerce devam edince günlerden bir gün Sarıkız, şafak vakti eve dönerken komşusu tarafından görülmüş. Sarıkız'ın durumundan şüphelenen komşu, Sarıkızın kötü yola gittiğini düşünerek durumu Sarıkız'ın ağabeylerine anlatmış.

Durumu öğrenen Sarıkız'ın ağabeyleri Sarıkız yine zikir meclisine gitmek üzere, gece vakti evden ayrılınca ağabeyleri onu takip etmişler. Ve nihayet, Sarıkız şafak vakti eve dönerken evin önünde ağabeylerini görünce şaşırmış. Ağabeyleri Sarıkıza nereden geldiğini sormuşlar, Sarıkız da “Bir dervişle zikir meclisine gittiğini, Allah yolunda olduğunu” söylemiş; ancak ağabeyleri Sarıkız'ın söylediklerine inanmamış “Doğru söylemiyorsun” diyerek onu dövmeye başlamışlar. Daha fazla dayanamayan Sarıkız, ağabeylerinin elinden kurtularak; günümüzde Sarıkız denilen yere kadar kaçıp, çalılıklar arasına saklanmış. Ağabeyleri kaçan Sarıkız'ı bulamayınca eve geri dönmüşler. Hava aydınlanınca Sarıkız çalılıklar arasından çıkmış ve nereye gideceğini bilmez bir durumda yürürken bir süre sonra ekmek teknesi ile hamur götüren bir ihtiyar kadın görmüş. Kadın çok yaşlı olduğundan ekmek teknesini taşımakta oldukça zorlanmaktaymış. İhtiyar kadının durumuna çok üzülen Sarıkız, ihtiyar kadına yardım etmek istediğini söyleyince ihtiyar kadın çok sevinmiş. Sarıkız, ihtiyar kadının hamur teknesini götürülmesi gereken yere kadar götürmüş ve yardım etmek amacıyla hamuru da yoğurmaya başlamış. Sarıkız, hamur yoğurmayı bitirdikten sonra eli yüzü un ve hamur içinde olduğu halde yürümeye başlamış. Ancak artık bir evliya olan Sarıkız'ın ayak bastığı yerlerden su fışkırmaya başlamış. Ne var ki sırrı ortaya çıkan her evliya gibi Sarıkız da sırrı ortaya çıkınca sır olmuş ve bir daha görülmemiş.

Halk arasında anlatılan söylencelere göre Sarıkız bir evliyadır ve kaybolmadan önce de Ilıcasu Köyünün bolluk ve bereket kaynağı olan suyu bahşeder. Bu nedenle günümüzde Sarıkız olarak isimlendirilen bu su kaynağı ve çevresi kutsal kabul edilir.

Sarıkız ile ilgili diğer bir söylenceye göre ise asırlar önce bu bölgede ikisi erkek biri kız üç kardeş yaşarlarmış. Sarıkız diye çağrılan kız kardeş büyüyüp de ergenlik çağına gelince ormana gidip saatlerce eve dönmemeye başlamış. Zamanla Sarıkız ile ilgili dedikodular ağızdan ağza yayılmaya başlamış. Fakat gerçekte ise Sarıkız, Sarıkız denilen bu bölgede kırk tane kız arkadaşıyla buluşup ibadet ederlermiş. Gerçeğin farkında olmaya erkek kardeşleri ise dedikodulara daha fazla dayanamayıp Sarıkız'ı takip etmeye başlamışlar. Sarıkız takip edildiğini anlayınca kaçmaya başlamış; ancak yorulan Sarıkız daha fazla kaçamayacağını ve yakalanacağını anlamış. Ne olduysa tam bu sırada olmuş ve Sarıkız'ın bastığı her yerden su fışkırmaya başlamış. Sarıkız tam yakalanmak üzereyken fışkıran bu sulara sır olmuş ve bir daha görülmemiş. Sarıkız'ın masumluğunu ve evliya olduğunu anlayan erkek kardeşleri ancak o sır olmadan önce ancak Sarıkız diyebilmişler. Ne var ki artık kız kardeşlerinden af dilemek için çok geç kalmışlar.

Günümüzde hala kutsal kabul edilen bu bölgede geçmiş tarihlerde adak da yapılmakta, adak olarak üzüm getirilmekte imiş. Günümüzde ise adak adanan bir bölge olma özelliğini yitirmekle beraber kutsal kabul edilmeye devam edilmektedir. Yöre halkının inancına göre burada yapılan her yağmur duası kabul edilmekte ve yağmur yağmaktadır.

Her birinin ısısının diğerinden farklı olduğuna inanılan yedi su kaynağının suyunun şifalı olduğuna, bu kaynaklardan çıkan suyun içerisindeki hava kabarcıklarının ise Sarıkız ve arkadaşlarının nefesleri olduğuna inanılmaktadır.

GEDİZ İLÇESİ / KARADONLU CİHAN(CAN) BABA TÜRBESİ

Türbede iki mezar bulunmakta olup üzeri bir demir kafesle kapatılmıştır. Bu mezarlardan bir tanesi Karadonlu Can Baba'ya diğeri ise kaynak kişi ifadesine göre yanında bulunan kamberine aittir. Çünkü Karadonlu Can Baba gibi kişilerin yanında mutlaka bir yardımcısı bulunurmuş. Karadonlu Can Baba'nın diğeri bir ismi de Karadonlu Cihan Baba

olup bu nitelemenin bir yüceltme amacı taşıdığı, “Cihanın Babası” olarak adlandırmak için bu ismin verildiği kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir.

İlk hali ahşaptan olan Karadonlu Can Baba Türbesi 1974 yılında depremde yıkıldıktan sonra yeniden betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir.

Karadonlu Can Baba Hacı Bektaş Veli'nin hizmetkârlarından olarak kabul edilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin gerçekleştirdiği cemlerde yedinci hizmet olan postnişinlik görevini yaptığı ifade edilmektedir. Alevi-Bektaşî metinlerinde on iki hizmet ve on iki postun birer manevi önderi vardır. Karadonlu Can Baba, Ahçı postuna oturduğu kabul edilen bir kişidir.

Yöre halkı arasındaki yaygın söylenceye göre Karadonlu Can Baba Akçaalan'a teftiş için gelmiş, teftiş esnasında burada vefat etmiş ve Akçaalan'da türbesinin bulunduğu yere gömülmüştür.

Karadonlu Can Baba hakkında anlatılan en yaygın söylence göre Karadonlu Can Baba, Hacı Bektaş dergâhında bulunan kazanında 12 öküz etini bir defada içine koyar, bir mumla kaynatır.

Karadonlu Can Baba bir evliya olarak kabul edildiğinden hakkında anlatılan söylenceler ölümünden sonra da devam etmiştir; çünkü Karadonlu Can Baba bir evliya olarak kabul edilmekte, gerçekten ölmemiş, don değiştirmiş olarak insanlar arasında yaşamaya devam etmektedir. Kaynak kişinin kendi başından geçen bir olaya göre kaynak kişi yöre halkının çobanlığını yaparken başka bir şahsa ait koyunlardan bir tanesini kaybetmiş, tüm aramalara rağmen koyunu bulamamış; ancak tam umudunu kaybetmek üzere iken Türbe yakınından duyulan ve Karadonlu Can Baba'ya ait olduğunu düşündüğü bir ses koyunun bulunduğu yeri ona tarif etmiş ve koyunu bu şekilde bulabilmiştir.

Anadolu'da evliyaların ölümünden sonra da savaşlara katıldıklarına dair söylenceler oldukça yaygındır.

Karadonlu Can Baba hakkında anlatılan bir diğer söylenceye göre de Karadonlu Can Baba Kore Savaşında Türk askeri ile birlikte düşmana karşı savaşmıştır. Hatta Kore Savaşında savaşan bir asker kendilerini düşman askeri tarafından sarılmış bir vaziyetteyken ortaya çıkarak düşmanı bozguna uğratan kişinin kim olduğunu merak ederek kimliğini sormuş, o da “Bana Karadonlu Can Baba derler. Beni bulmak istersen Kütahya'nın Gediz ilçesine bağlı Akçaalan'da bulabilirsin” demiştir. Askerliğini bitiren kişi daha sonra olanları unuttukça tekrar rüyasında Kore Savaşında meydana gelen olayları görmüş ve Karadonlu Can Baba rüyasına girerek “Sen görevini yerine getirmedin” demiştir. Rüya üzerine Akçaalan'a gelen kişi ancak askerle tanıştığı kişinin yıllar önce ölmüş bir evliya olduğunu görebilmiştir.

Yine bir diğer söylenceye göre Karadonlu Can Baba Kıbrıs Barış Harekâtında da düşmana karşı savaşmıştır. Türk askerinin savaş alanında çok zor durumda kaldığı bir anda yine ortaya çıkmış ve Türk askerlerini kurşun işlemeyen abası altına saklayarak korumuştur. Savaş alanında yine Karadonlu Can Baba ile tanışarak adresini alan asker savaştan sonra Akçaalan'a gelerek onun bir evliya olduğunu öğrenmiş ve kurban keserek geri dönmüştür.

Yine başka bir söylenceye göre Kurtuluş Savaşı yıllarında beldeyi yakmak üzere gelen Yunan askeri bir tane eve dahi dokunamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır; çünkü Karadonlu Can Baba evliliğiyle beldeyi korumaktaymış.

Karadonlu Can Baba'nın ancak özellikle temiz yürekli olarak kabul edilen bazı kişilerin rüyasına girmektedir. Rüyasında görenler ise onu genç bir kişi olarak tarif etmektedirler.

Halk arasında evliyaların birbirleriyle buluştukları, haberleştiklerine dair söylenceler oldukça yaygın olup benzerleri Karadonlu Can Baba için de anlatılmaktadır. Kaynak kişiye göre bu tür olaylar özellikle geçmiş yıllarda yöre halkı tarafından görülmüştür. Söylenceye göre yöredeki evlialar Karadonlu Can Baba Türbesinde buluşarak, kudüm eşliğinde yöredeki

tüm evliya mezarlarını dolaşırlarmış. Ancak iyi kalpli insanların görebildikleri bu durumu yöre halkı “Geçiciler geçiyor” şeklinde isimlendirmektedirler.

Evliyaların geyiklerle yük taşınması gibi evliyalar ile geyikler arasında söylencelere konu olan bir ilişki bulunur. Türbede bulunan geyik boynuzları ile Karadonlu Can Baba için ise böyle bir anlatı tespit edilememiştir.

Türbenin yanında bulunan ve tamamen kurumuş olan ağacın kutsal olduğuna ve kesilmesinin günah olacağına inanılmaktadır. Bu nedenle de bu ağaç çeşitli ritüellere konu olmaktadır. Karadonlu Can Baba Türbesi yanında bulunan kurumuş ardıç ağacı da bu özelliklere sahip bir ağaçtır.

HİSARCIK İLÇESİ / ŞEYHLER KÖYÜ TÜRBELERİ

Hisarçık ilçesi Şeyhler köyündedir. Türbe iki oda ve bu odaların açıldığı şadırvandan oluşmaktadır. Odaların birinde sekiz sanduka, diğerinde üç sanduka bulunmaktadır. Herhangi bir kitabesi bulunmayan türbedeki sandukaların kimlere ait olduğu bilinmemekle beraber bu sandukalardan bir tanesinin Turabi Haksız Hasan olarak bilinen ve köyün kurucu olarak da kabul edilen kişiye ait olduğu söylenmektedir.

Türbe 1986 yılında eski binası yıkılarak yeniden betonarme olarak inşa edilmiştir. Haksız Hasan'ın sandukası bahçe kapısından girildiğinde sağ taraftaki bina içerisinde, Haksız Hüseyin'in sandukası ise sol tarafta bulunan bina içerisinde bulunmaktadır. Türbe içerisinde bulunan diğer sandukaların ise Haksız Hasan'ın aile fertlerine ait oldukları ifade edilmektedir.

Turabi Haksız Hasan'ın Tarihi Kişiliği

Halk arasındaki genel kanaat göre Turabi Haksız Hasan, Hacı Bektaş Veli'nin torunu Behice Sultan'ın torunudur. Halk arasındaki söylencelere göre Behice Sultan'ın, keramet sahibi bir evliya olduğuna inanılmaktadır. Behice Sultan hakkında anlatılan söylence de bu düşünceyi desteklemektedir:

“Osmanlı İmparatorluğu'nun “Ehli-Beyt ile uğraştığı yıllarda” yöre halkının cem ibadetlerini müzik eşliğinde yapmalarından dolayı Behice Sultan Manisa Kadısı tarafından mahkemeye çağrılır. Behice Sultan'ı mahkemeye götürmek üzere köye iki tane zabıt gelir ve kadının emrini Behice Sultan'a iletir. Behice Sultan, zabıtlere dönerek

— Peki, oğlum, gidelim; ancak siz yürüyün, ben size yetişirim. Ben yaşlıyım, size yetişemem ama Akdağ Tepesindeki çeşmede buluşuruz der.

Zabıtlar tereddüt etmekle beraber Behice Sultan'ın haline, görünümüne bakarak söylenenlere inanırlar ve yola çıkarlar. Bir süre sonra Akdağ Tepesindeki çeşmeye ulaştıklarında gerçekten de Behice Sultan'ın kendilerinden önce buraya ulaştığını ve kendilerini beklediğini görürler.

— Efendim, siz bizden önce nasıl buraya ulaşabildiniz diye soran zabıtlere, Behice Sultan

— Evladım, kestirme bir yol biliyordum, oradan geldim diye cevap verir.

Tekrar

— Buyurun, gidelim diyen zabıtlere Behice Sultan benzer bir şekilde

— Siz yürüyün ben size Salihli'de, Hamza Baba Türbesinde yetişirim der.

Zabıtlar, uzun bir yolculuktan sonra Hamza Baba Türbesine ulaştıklarında yine Behice Sultan'ın kendilerinden önce oraya vardığını görerek şaşırırlar.

— Efendim, siz yaşlı olmanıza rağmen nasıl olup da bizden önce buraya varabildiniz diye soran zabıtlere Behice Sultan tekrar

— Oğlum, kestirme bir yol biliyordum, onun için ben sizden önce buraya vardım diye cevap verir.

Nihayet Manisa'ya, Manisa Kadısının huzuruna çıkılır ve mahkeme kurulur, Behice Sultan yargılanır ve cem yaptığı kudümlerine mahkeme tarafından el konularak cem yapması yasaklanır. Mahkeme sonunda dışarı çıkan Behice Sultan bir doğan kuşu donunda uçarak köye döner ve evin saçağına konar. Evin saçağına konan doğanın kocası olduğunu anlayan Behice Sultan'ın karısı,

— Zabitlerle gittin, doğan olarak geri geldin, ne caf caf ediyorsun diye çıkışır.

Durumdan rahatsız olan Behice Sultan ise

— Lanet olsun böyle köye diyerek köylü tarafından şikâyet edilmesine içerlenir.

Halk arasındaki inanışa göre Behice Sultan'ın o günlerde yaşadığı Şeyhçakır köyü bu lanetle beraber yok olur. Söylenceye göre Şeyhler yakınında bulunan Hamamköy'de o günlerde Hristiyanlar yaşamaktadır. Şeyhçakır köyünün yok olduğunu gören Hamamköylü Hristiyanlar birbirlerine

— Gidelim bakalım, Şeyhçakır köyü battı, hem seyredelim hem de avlanalım derler; çünkü söylenceye göre Hamamköylüler ava meraklı bir topluluktur.

Söylenceye göre bunu söyleyen Hamamköylü bir Hristiyan'ın da çocuğu olmamaktadır.

Şeyhçakır'a ulaştıklarında köyden geriye hiç bir şey kalmadığını, geriye sadece oyun oynayan iki çocuk kaldığını görürler.

Çocuğu olmayan Hamamköylü Hristiyan arkadaşlarına seslenerek

— Gelin, bakın, iki tane çocuk buldum, ben avımı yakaladım der.

Hristiyan avcı çocukları oradan alarak eve getirir, çocukları evlat edinerek onlara bakmaya başlar. Bir zaman sonra çocuklar büyürler, çocuklar evden ayrılır ve bir daha dönmezler. Çocukları evlat edinen Hristiyan avcı çocukları aramaya başlar ve bugün Haksız Hasan Türbesinin bulunduğu yerde çocukları bulur.

— Yavrum, aç, susuz ne yapıyorsunuz? Size kim ekmek veriyor? diye soran Hristiyan avcıya çocuklar,

— Baba, biz aç değiliz diye cevap verirler. Çocuklardan birisi yanlarındaki taşın kovuğundan elini sokarak ekmek çıkarır, diğeri elini uzatarak su çıkarır ve üvey babalarıyla birlikte yerler.

Çocukların artık büyüyüp kendi başlarının çaresine bakacak durumda olduğunu gören üvey baba,

— Oğlum, benim sizinle işim bitti; çünkü siz kendinize bakabilecek güçtesiniz, size ulaşabilmem mümkün değil. Size Allah selamet versin diyerek çocukların yanlarından ayrılarak evine döner.

Bu olaydan sonra buraya yerleşen iki çocuk işte Haksız Hasan ve Haksız Hüseyin'dir.

Haksız Hasan büyüyüp de şimdiki Şeyhler Köyünü kurduktan sonra, zamanında babası Behice Sultan'ın yaşadıklarını öğrenir ve Manisa'ya gidip cem yapılan kudümleri almaya karar verir. Kudümleri almak üzere Manisa'ya gider. Kudümleri almak üzere Manisa Kadılığına gelen Haksız Hasan'a ne istediği sorulduğunda

— Babamdan kalan mirası almaya geldim diyerek kendisini tanıtır.

Kadılıkta bulunan görevliler

— Babana ait kudümleri tanıyabilecek misin? Diye sorduklarında Haksız Hasan

— Ben onları tanımasam bile onlar beni tanırlar diye yanıtlar.

Görevliler kudümlerin muhafaza edildiği mahzeni açarlar. Haksız Hasan kudümlerin bulunduğu bölüme dönerek

— Kudümler, ben geldim diye bağırır.

Haksız Hasan'ın babası Behice Sultan'a ait olan kudümler kendi kendilerine ses çıkarmaya başlarlar.

Haksız Hasan görevlilere dönerek

— İşte, benim kudümlerim bunlar der.
Görevliler, Kadının zamanında Behice Sultan'a dediği gibi yine
— Böyle ibadet olmaz, çalgıyla ibadet olmaz. Müzikle Araplar dans eder, âlem yaparlar derler.
Oysa kudümle yapılan cemin ibadet olduğuna inanan Haksız Hasan karşı çıkarak
— Kudümleri verin siz bana, yalnız, sesimi duyup ta arkama takılanlara müsaade edin der.

Görevliler bu sözlere gülerek
— Bu kudümlerin arkasından kim gelecek? Diye sorarlar.

Haksız Hasan

— Hiç kimse duymazsa mahlûkat duyar diye cevap verir.

Haksız Hasan, kudümleri çalarak köyüne dönmek üzere yola çıktığında geçtiği yerlerde ne kadar adak kurbanı olarak kullanılan hayvan varsa peşinden yürümeye başlar. Kısa sürede arkasında bir sürü oluşan Haksız Hasan, bu sürüden yolu üzerinde bulunan yoksullara dağıta dağıta köyüne kadar gelir. Köye ulaştığında sürüden arta kalan hayvanları hak almadan köy halkının emrine verip yaydığı, çobanlık yaptığı için Haksız adını alır.

Haksız Hasan'ın Manisa Kadılığından geri aldığına inanılan kudümlerin Haksız Hasan'ın torunu Bayram Dede tarafından Beldenin de bağlı olduğu Şeyh Çakır Ocağına verilir. Günümüzde bu kudümler hala mevcut olup cemlerde semah bu kudümler eşliğinde dönülmektedir.

Efsanevi bir kişiliği olan Haksız Hasan'ın bir evliya olduğuna inanılır ve Çimen Dede denilen bölgedeki kaynak suyunun, köylünün deyimiyile Kocapınar'ın Haksız Hasan tarafından, çobanlık yaparken köyün susuz olduğunu düşünerek çıkardığına inanılır. Söylenceye göre Haksız Hasan Allah'a yalvarır ve elindeki asasını yere vurmasıyla buradan su çıkar, çıkan suyu köye kadar getirir. Bu söylence nedeniyle bu su kaynağı kutsal kabul edilir ve suyun çıkarıldığı yer ile Çimen Dede arasında kalan bölgede su ile vücudunu yıkamak, abdest bozmak günah kabul edilir. Kaynak kişiye göre bu inanış günümüzde çocuklar da dâhil tüm yere halkı arasında yaşamaktadır.

Evliya düşüncesi Anadolu'da evliyanın gerçekte ölmediği, don değiştirerek aramızda, farklı bir boyutta yaşamaya devam ettiği yaygın bir inanıştır. Bu nedenle gerçek hayattaki insanlar gibi kişilik özellikleri de sergilerler. Kaynak kişinin ifadesine göre Haksız Hasan sinirli bir mizaca sahip bir kişidir ve bu nedenle bu özellikleri, göstermiş olduğu kerametlerine de yansımaktadır. İnanca göre köye misafirlğe gelenler köy odasında konaklamaktadırlar. Köy odasında konaklayan bu kişiler eğer çevrelerini kirletirlerse gece mutlaka Haksız Hasan tarafından rahatsız edilerek bu davranışlarından uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Anlatılara göre aynı şekilde ormandan haddinden fazla ağaç kesenlere de gözükmekte ve bu davranışlarından vazgeçmelerini istemektedir.

Çimen Dede

Haksız Hasan Türbesinin tam karşısında yaşlı bir ağaçtan ibaret olan ve belde halkı tarafından kutsal bilinen bir alandır. Kutsal alanda bulunan ve Kabaagâç diye adlandırılan ağacın kutsal olduğuna inanılır. Kutsallaştırmayı gelenekle açıklayan kaynak kişi Alevi geleneğinde pir diye bilinen din görevlilerinin dibinde oturdukları ağaçların halk tarafından genel olarak kutsallaştırıldığından söz etmektedir. Örnek olarak da belde sınırları içerisinde bulunan Pir Dede denilen kutsal alanı vermekte ve buraya yörenin bilinen pirlerinden bir kişinin oturmasından dolayı bu ismin verildiğini, Çimen Dede için de böyle bir durumun söz konusu olabileceğinden söz etmektedir. Bu alanın kutsallaştırılmış olmasını çeşitli söylencelere dayandıran yöre halkı bununla ilgili olarak birçok söylence de anlatılmaktadır. En yaygın söylence ise yöre halkı tarafından bu bölgede Haksız Hasan'ın liderliğinde semah

dönen evliyalarla ilgili olanlarıdır. Evliya diye bilinenler ise daha çok tarih içerisinde bölgede dedelik yapan kişilerdir. Bunlar, Balım Sultan, Balım Hasan, Mahmut Dede, Recep Dede, Haksız Hasan, Haksız Hüseyin vb. kişilerdir.

KÜTAHYA MERKEZ / HÜSEYİN GAZİ TÜRBESİ

Kütahya Merkez Körs Köyünde bulunan Hüseyin Gazi Türbesi, köy meydanının hemen kenarında bulunan betonarme bir odadan ve içerisindeki sandukalardan oluşmaktadır. Bu sandukaların en büyüğü Hüseyin Gazi'ye ait olup, diğer sandukaların aile fertlerine ve Hüseyin Gazi'nin askerlerine ait olduğu söylenmektedir. Türbe olarak kullanılan yapı köylülerin geçmiş tarihlerde kullandıkları; ancak günümüzde yeni mezarlığın yapılmasından sonra artık kullanılmayan eski bir mezarlık içerisinde olup Türbenin hemen yanında ise cemevi ve aşevi olarak kullanılan bir bina bulunmaktadır. Hüseyin Gazi Türbesinin çevresinde bulunan mezarlığın genellikle Hüseyin Gazi soyundan gelen ve bir ocak olan Bektaşlar tarafından kullanılmaktayken günümüzde artık tüm cenazelerin köyün yeni mezarlığına defnedilmektedir. Türbenin içerisinde bulunan mezarlıktaki mezar taşları ise Kütahya genelinden farklı bir yapı sergilemekte, içerisinde bulunan mezar taşları ayrı bir incelemeye konu olabilecek orijinallığe sahip gibi gözükmektedir.

Kaynak kişiye göre Hüseyin Gazi, tarihsel olarak bilinmekte olan Seyit Battal Gazi'nin oğlu olup buraya babası tarafından gönderilmiştir. Hakkında anlatılan söylencelere göre bir asker olan Hüseyin Gazi'nin beş tane kardeşi olup, Hüseyin Gazi'nin Babası Seyit Battal Gazi'nin kırık bir yaba parmağını Körs köyüne atarak: “Git, attığım yaba parmağını bul, yaba parmağını bulduğun yer mekânın olsun.” demiş, Hüseyin Gazi, babasının attığı kırık yaba parmağını burada Körs Köyünde bularak buraya yerleşmiştir. Kaynak kişiye göre bu kırık yaba parmağı Hüseyin Gazi soyundan geldiklerini iddia eden dedelerde tarafından hala saklanmaktadır. Hüseyin Gazi'nin ilk yerleştiği yerleşim yerinin asıl adının Köşk olduğu, türbesinin bugün bulunduğu yere ise gezmeye geldiği söylenmektedir.

Türbede herhangi bir yazılı kaynak bulunmamakta olup kaynak kişi bunun nedenini Kurtuluş Savaşı yıllarında köyü işgal eden Yunan askerinin Türbede bulunan tüm evrakları yakmasına dayandırmaktadır. Türbede yazılı kaynak bulunmamakla beraber Körs Köyü çevresinin çok eski bir yerleşim yeri olduğu çevredeki arkeolojik kalıntılardan anlaşılabilmektedir.

Köy çevresinde Hüseyin Gazi'ye ait olduğu söylenen birçok mekân bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de günümüzde kuru bir ağaçtan ibaret olan ve Hüseyin Gazi'nin söngesi (Fırın Küreği) denilen bölgedir. Kuru bir ağaçtan ibaret olan ve köylülerce kutsal kabul edilen bu ağaç günümüzde köy sınırları dışında kalan bir tarla içerisinde bulunmaktadır. Bu tarla köylülerce başkasına satılmış; ancak bu tarlayı alan kişiye pek bir fayda sağlamadığına inanılmaktadır. Bu inancın nedeni ise kutsal ağacın, tarla içerisinde kalmasından dolayı ziyaret edilememesi ve bunun yarattığı inançsal gerilimdir. Hüseyin Gazi'nin fırın küreğini kullandığına inanılan fırını ise köy içerisinde, türbenin yakınında bulunmaktadır. Hala ayakta olan fırının yanında ise Hüseyin Gazi'ye ait olduğuna inanılan evi bulunmaktadır.

Hüseyin Gazi, halk arasında bir evliya olarak kabul edilen bir kişi olması ve bu nedenle oldukça fazla ziyaretçi tarafından ziyaret edilmesi yanında aynı zamanda ocak olarak da kabul edilmektedir. Kemal Sultan'dan icazet aldığı söylenen Hüseyin Gazi Ocağına bağlı Kütahya köyleri yanında kaynak kişi tarafından Eskişehir köylerinden on, on beş tanesinin de bu ocağa bağlı olduğu söylenmektedir.

Hüseyin Gazi Hakkında Anlatılan Söylenceler

Hüseyin Gazi'nin bir evliya olarak kabul edilmesi nedeniyle hakkında anlatılan söylenceler genellikle Hüseyin Gazi'nin kerametlerini konu almaktadır.

Hüseyin Gazi'nin hayattayken bir asker olduğu düşüncesi kerametlerine de yansımış olup konuyla ilgili halk anlatılarından bir tanesi şöyledir: Köyden bir kişi Türbenin Yunan askeri tarafından yakılmasına çok kızmış ve Türbeye giderek Hüseyin Gazi'ye "Köyün yakılmasına izin verdin madem neden kendini yaktırdın." diyerek sitem etmiş. Akşam rüyasına giren Hüseyin Gazi ise "O gün burada değildim, başka yerde savaştaydım" diye cevap vermiş.

Köy çevresinde bulunan ve Hüseyin Gazi'nin Kazan Taşları denilen yerde Hüseyin Gazi'nin askerlere yemek yapıp dağıttığıyla ilgili söylenceler anlatılmaktadır.

Halk arasındaki inanca göre Hüseyin Gazi ölmüş olarak kabul edilmez, bu nedenle onun hala insanlar arasında dolaştığına inanılır. Anlatılara göre Hüseyin Gazi Cuma akşamları yanındaki askerleri ile beraber kudüm çalarak Kazantaşlarına doğru gidermiş, hatta kaynak kişinin annesinin de bu duruma şahit olduğu kaynak kişi tarafından ifade edilmektedir.

Hüseyin Gazi Türbesi Çevresinde Gelişen Uygulamalar

Türbe genellikle dilek dilemek amacıyla ziyaret edilmektedir. Bu dilekler ise genellikle çocuk sahibi olmak, hastalığından kurtulmak, iş sahibi olmak, askere gidecek kişinin sağ salim dönmesini dilemek şeklinde olmaktadır. Dileği gerçekleştirenler ise Hüseyin Gazi Türbesine gelerek kurban keserler. Geçmiş yıllarda Türbede kurban kesim yeri yokken Türbe önünde bulunan ve deliktaş denilen bir taş üzerinde kurban kesilmekte imiş. Bu taşın özelliği ise yarısı toprağa gömülü olduğundan üzerinde kesilen kurbanın kanının delikten geçerek direk toprağa akması ve böylece kurban kanının kirlenmesinin önlenmesidir.

Türbe ortasında tavana asılı yazmalar dikkat çekmekte olup bunlar genellikle adak amacıyla buraya atılmaktadır. Ziyaretçi elindeki yazmayı tavana atmakta, yazmanın tavana asılı kalıp kalmamasına göre dileğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini öğrenmeye çalışmaktadır. Eğer atılan yazma tavana asılı kalırsa dileğinin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

Anadolu'da genellikle evliya mezarlarından herhangi bir eşya götürmenin günah olduğuna inanılır ve bu eşyayı götürmenin mutlaka cezalandırılacağına inanılır. Benzer şekilde Hüseyin Gazi Türbesi'nden de herhangi bir eşya götürmenin mutlaka Hüseyin Gazi tarafından rahatsız edileceğine inanılır.

Köyde düğün olduğu zaman düğün alayı Türbe yakınından geçerken çalgıya ara verir, Türbeye dua ettikten ve Türbeden uzaklaştıktan sonra çalgı çalınmaya devam eder.

Askere gidecek gençler Türbeyi ziyaret edip, askerden sağ salim dönmek için dua ettikten sonra askere giderler.

Yalan söyleyen kişinin yalan söyleyip yalan söylemediğini anlamak amacıyla Türbeye getirilerek dua ettirilir. Yalan söylediğinden şüphelenilen kişinin kolay kolay evliya huzurunda yalan söyleyemeyeceği, söylese dahi söylediği bu yalandan dolayı evliyanın hışmına uğrayacağına inanılır.

Türbede dilek amacıyla mum yakılmaktadır.

ŞEYH MEHMET SALİH EFENDİ TÜRBESİ

Şeyh Mehmet Salih Efendi Türbesi Balıklı Mahallesi, cadde kenarında olup, etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir.

Şeyh Mehmet Efendi'nin Bölcek Köyünden gelerek buraya yerleşen, Halveti Tarikatı kurucusu Şeyh Şaban-ı Veli dergâhında eğitim alarak tekrar dönüp burada dergâh kuran bir Halveti şeyhi olduğu halk arasındaki genel kanıdır.

Şeyh Mehmet Efendi'nin keramet ehli bir evliya olduğuna inanılmaktadır. Hakkında anlatılan kerametlerden birine göre Şeyh Mehmet Efendi, ölmeden on gün önce gömülmesini istediği yeri söylemiş ve ölümünden kırk gün sonra mezarının açılmasını, eğer vücudu bozulmuşsa tekrar kapatılarak üzerinde nalbant dükkânı açılmasını, şayet vücudu

bozulmamışsa bıraktığı para ile üzerinin tekrar kapatılması vasiyet etmiştir. Nihayetinde ölümünden sonra vasiyeti yerine getirilmiş ve vücudunun hiç bozulmadan kaldığı görülmüş ve mezarı bir türbe haline getirilmiştir.

Bu dilden dile dolaşan kerametın de etkisiyle Şeyh Mehmet Efendi'nin bozulmadan kalan bedeninin muhafaza edildiği sandukanın altına dileklerini yazarak bırakmaktadırlar.

TAVŞANLI İLÇESİ / SARI İSMAİL TÜRBESİ (ALLAH KULU)

Sarı İsmail Türbesi, İlçe Merkezine 3 km. uzaklıkta bulunan Dedeler Köyü, Dedeler Camii bitişiğindedir.

Türbede bulunan sandukalardan biri Sarı İsmail'e, bir tanesi Dölek Ana olarak Sarı İsmail ile ilgili söylencelerde adı geçen kişiye bir tanesinin de Şeyh Hatai'ye ait olduğuna inanılmaktadır.

Sarı İsmail ile ilgili anlatılan söylencelere göre Hacı Bektaş Veli Horasan'dan Sulucakarahöyük'e geldiğinde yanında bulunanlardan biri de Sarı İsmail'dir.

Sarı İsmail'in tahminen 13. Yüzyılda Anadolu'ya geldiği, Hacı Bektaş'ın en önem verdiği öğrencilerinden olduğu genel kabul görmektedir; ancak Sarı İsmail'in isminin geçtiği menkıbelerde ne yazık ki, ölüm ve doğum tarihleri konusunda hiç bir bilgi verilmemektedir.

Örneğin Sarı İsmail ile ilgili Velâyetname'de şu cümleler yer almaktadır:

“Bir gün Sarı İsmail Hünkâr'ın huzuruna gelip el kavuşturdu. Hünkâr şöyle dedi. Sarı İsmail, sizin için suçağız ıltıttım, lütfedip gelseniz dedi. Hünkâr, şimdi onun vakti değil dedi, Konya'ya Mevlana Celalettin 'in huzuruna git, onlarda bir kitabımız var, onu al gel.”

Velâyetname'nin diğer bir kısmında ise Sarı İsmail ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır.

“Sarı İsmail arkadaşlarıyla gezinirken, çift süren bir çift öküz yanı başında duruyor. Öküz dile gelip, Yirmi yıldır bu kişinin çiftini sürerim, kocadım, güçten kuvvetten düştüm, yarınki gün dilerler ki beni boğazlayalar. Lütfet Allah aşkına beni bunun elinden kurtar, der. Sarı İsmail öküzü satın alıp azat eder. Bu nedenle çevresi Sarı İsmail'e “Öküzü Söyleten Sarı İsmail” adını takarlar.

Bir süre Hacı Bektaş'ın yanında kalan Sarı İsmail daha sonra Hacı Bektaş tarafından İslamiyeti yaymakla görevlendirilir. Söylenceye göre Hacı Bektaş, Sarı İsmail'in gideceği yönü belirlemek için iğde dalından yapılmış bir oku eline alarak fırlatır ve Sarı İsmail'e dönerek: “Bu okun düştüğü yer mekânın olsun” der. Hacı Bektaş'ın atmış olduğu iğde dalından oku takip eden Sarı İsmail Dedeler köyüne kadar gelir ve okun Dedeler köyüne düştüğünü görür. Okun düştüğü yere dergâhını kuran Sarı İsmail halkı İslamiyet'e çağırmış, onları eğitmeye ve hastalıklarına şifa dağıtmaya başlamış.

Sarı İsmail'in artan ünü çok geçmeden uzak bölgelere kadar yayılır. Günlerden bir gün Sarı İsmail'in ününü Bursa'nın Keles ilçesinden duyan bir kişi hastalanan kızını iyileştirmesi için Sarı İsmail'e getirir. İsmi Dölek olan kızının derdine bir türlü çare bulamayan baba, Sarı İsmail'in, kızını iyileştirmesi durumunda kızını ev işlerini görmesi için onun yanında bırakacağını söyler; ancak Sarı İsmail'in üç-dört gün içerisinde hasta kızı iyileştirdiğini görünce sözünden döner ve kızını tekrar yanına alarak evine döner. Ne var ki Sarı İsmail'e verilen sözün tutulmaması üzerine iyileşen kız tekrar hastalanır. Kızının hastalanmasını verilmiş sözünü tutmamasına bağlayan baba hatasını anlar; kızını alarak Sarı İsmail'e getirir ve ev işlerini yapması için orada bırakır.

Sarı İsmail'in dört bir yana ün salması ve hastaların şifa bulmak için akın akın Sarı İsmail'in yanına gelmesi üzerine çevredeki bazı kişiler onu çekemezler ve Sarı İsmail'e iftira atarak Sarı İsmail'in torunu yaşındaki bir kız ile nikâhsız yaşadığı söylentisini çevreye yayarlar. Bununla da yetinmeyen iftiracılar Sarı İsmail'i Kütahya kadısına şikâyet edeler. Kütahya Kadısı Müsellem Paşa şikâyet üzerine Sarı İsmail'i getirmeleri için Dedeler Köyüne

üç asker gönderir. Sarı İsmail'i Kadiya götürmekle görevli askerler yolda acıkınca birbirlerine dönerek "Bir tarhana çorbası, pilav ve ayran olsaydı da yeseydik" diyerek iç geçirirler. Nihayet askerler Sarı İsmail'in yanına varırlar. Evliya kişiliği ile Kadının kendisini neden çağırdığını bilen Sarı İsmail askerlere dönerek yola çıkmadan önce yemek yemelerini, bu arada atlarını doyurmalarını söyler ve askerlerin daha önceden arzu ettikleri gibi önlerine tarhana çorbası, bulgur pilavı ve ayrandan oluşan sofrayı koyar.

Şaşkınlık içerisinde yemeklerini yiyen askerler bir an önce yola çıkmaları gerektiğini ve Sarı İsmail'in de kendileriyle birlikte gelmesini söyleseler de Sarı İsmail, askerlere kendilerinin önden gitmelerini, Kadiya bizzat kendisinin gideceğini söyler. Hala üzerlerindeki şaşkınlığı atamayan askerler öneriyi kabul ederler ve yanlarında Sarı İsmail olmadan geri dönerler. Askerler Kütahya'ya vardıklarında Sarı İsmail'i kapıda beklerken bulurlar.

Kadının karşısına çıkarılan Sarı İsmail, kadının suçlamalarını sabırla dinler ve "Kızın torunu yaşında olduğunu, ona karşı hiçbir kötü niyet beslemediğini" söyler. Bu sözler üzerine Kadı "Hiç ateşle pamuk bir arada durur mu?" diye Sarı İsmail'e çıkışır. Kadının sorduğu soruyu daha önceden tahmin eden Sarı İsmail, koynundan çıkardığı pamuğa sarılmış kor halindeki kömürü Kadının önüne bırakır. Pamuk yanmak bir yana sararmamıştır bile. Bunu gören Kadı büsbütün öfkelenerek Sarı İsmail'i büyücülükle suçlar. Büyücülük suçlamamasını kabul etmeyen Sarı İsmail, "Bana inanmadığın için gözlerin kör olsun!" diye beddua eder. O anda Kadının önünde duran kor parçası patlayarak Kadının gözlerini yakar ve Kadının kör olmasına neden olur. Bu olaydan sonra, Kütahya Kadısı halk arasında Kör Müsellem Paşa diye anılmaya başlar.

Keremeti halk nezdinde iyice anlaşılan Sarı İsmail ise "Allah Kulu" diye anılarak sahip olduğu ünü daha da arttırır.

Sarı İsmail'in kerametleri hakkındaki diğer bir söylence ise bugün Türbe bahçesi içerisinde balıkları kutsal kabul edilen Balıklı çeşmesi ile ilgili olandır.

Söylenceye göre hastalığı Sarı İsmail tarafından iyileştirilen Dölek isimli kız Sarı İsmail'in ev işlerini görmesi için babası tarafından evlatlık olarak Sarı İsmail'e bırakılır. Ne var ki ev işlerini yapan Dölek Kız ev işlerini yaparken kullandığı suyu uzakça bir yerden getirmek zorunda kalmakta ve bu sırada çevredeki erkekler tarafından rahatsız edilmektedir. Durumu anlayan Sarı İsmail kerametiyle esasını bugün Balıklı Havuzun olduğu yere vurarak buradan bir su kaynağı çıkarır. Balıklı Havuzun suyunun Sarı İsmail tarafından asayla çıkarılmasından sonra Dölek Kız uzağa gitmek zorunda kalmaz. Günlerini ev işlerini yaparak geçiren Dölek Kız büyüdükçe güzelleşir ve daha çok dikkat çekmeye başlar. Bu güzellik Sarı İsmail'in öğrencilerinden bir tanesinin de dikkati çekmiş ve ona âşık olmuştur; ancak hocasından utancından ve çekingenliğinden duygularını Dölek Kız'a açamaz. Nihayet Sarı İsmail, derdinden derslerine çalışmayan öğrencisini o günlerde meydana gelen savaşıardan birine asker olarak gönderir. Gurbete de gitse aşkından bir şey kaybetmeyen genç aşkıını askerdeki arkadaşlarıyla paylaşır: "Ah, ah! O, şimdi su doldurmaya gitmiştir havuza, ne olurdu Allah'ın şimdi balık olsam o havuz da Dölek'imi görsem." Diye iç geçirirmiş. Nihayet savaş meydanı, ayağından yaralanan genç şehit olmadan yine aynı cümleleri tekrarlamış ve şehit düşmüş. Gencin aşkıından çok etkilenen arkadaşları savaştan sonra Dölek Kızı ve Sarı İsmail'i görmeye karar verirler ve savaştan sonra Dedeler Köyüne gelirler. Sarı İsmail'e öğrencisinin şehit olduğunu söylerler, havuzun başına giderek arkadaşları için dua etmeye başlarlar. Tam bu sırada havuzda bulunan balıklardan bir tanesinin kuyruğunun yaralı olduğunu fark ederler. Yaralı balık askerleri takip etmekte, onlar hangi yöne giderlerse balık da o yöne yönelmektedir. Balığın başka bir yöne yöneldiğini gören askerler o yöne döndüklerinde Dölek Kızı görürler. Balık hızla bir askerlerin yanına bir Dölek Kızın bulunduğu yöne gidip gelmektedir. Şaşkınlık içerisindeki askerler ihtiyar bir adama bu balıkları kimin havuza koyduğunu sorar. İhtiyar ise bunu kendilerinin de bilmediğini, birkaç

ay önce havuzda görülmeye başladıklarını söyler. Askerlerle ihtiyarın konuşmalarına kulak misafiri olan Dölek Kız ise balıkların nasıl ortaya çıktığını bilmektedir. Söylenceye göre Dölek kız rüyasında kendisine âşık olan genci görmüş, genç ona “Yarın biz kırk arkadaşımızla birlikte gelip havuza gireceğiz” demiştir. Dölek Kız o günün sabahı havuza gittiğinde ise havuzun balıklarla dolduğunu görmüştür. Kuyruğu yaralı olanın ise sürekli kendisini takip ettiğini gören Dölek Kız rüyasını sadece Sarı İsmail’e ve yakın arkadaşlarına anlatmıştır.

Dölek kıza âşık olan gencin babası, şehit olduğu için Sadık İsmail’e yeterince hizmet edemeyen oğlunun yerine kendisi hizmet etmek üzere Sarı İsmail’in yanına gelir. Bir süre sonra Dölek Kız ile oğlunun aşkını öğrenen baba havuz başında Dölek Kız ile yaralı balığın bakışmalarını izlemeye başlar. Sarı İsmail’e hizmette kusur etmeyen baba ölünce Balıklı Havuzun yanına gömülür ve Balıklı Dede diye halk arasında anılmaya başlar.

Zamanla kutsallaşan havuzdaki bu balıklar günümüzde de yöre halkı tarafından kutsal kabul edilir, bu balıkları tutanların, onlara zarar verenlerin kendilerinin de başına yıkım geleceğine inanılır. Kutsal bilinen bu balıkların Dölek’e âşık olan gencin askerlik yapması gibi savaş zamanlarında ortadan kaybolup savaşlara katıldığına ve Türk askerinin yanında düşmanla savaştığına inanılır.

Balıklı Havuz ile ilgili kutsallaştırmalar sözlü ürünlere de yansımıştır:

Balıklı yolu toz oldu.
Yar gitti gelmez oldu.
Ya haberin, ya kendin
Yürek dayanmaz oldu.

Sözlü ürünlere yansıyan bir diğer şiir de Balıklı Havuz’un Sarı İsmail tarafından meydana getirilmesi ile ilgilidir:

Katarlandık Hakk yoluna katarız,
Çıkarız yükseklere sema tutarız,
Her kuşun dilinden bilir öteriz,
Onun için fark etmiyor el bizi.

Horasan’dan çıktım sökün eyledim
Geldim Tavşanlı’ya mekân eyledim
Yüz bin evliyaya hizmet eyledim
Keskindir nefesi Allah kulunun.
Moymul’un Ünürüstü’nde oturur.
Gelen talebeleri kendi okutur.
Balıklıyı nefesiyle akıtır,
Keskindir nefesi Allah Kulu’nun.

Yıllar sonra öldüğü zaman düştüğü yere gömülen Sarı İsmail’in mezarı başında Hacı Bektaş Veli’nin mekânını belirlemek için attığı okun yapıldığı ağaç olan bir iğde ağacı büyümeye başlar.

Tavşanlı ilçesinin en çok ziyaretçi çeken Türbelerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkan Sarı İsmail Türbesi daha çok dilek sahiplerinde dileklerinin gerçekleşmesi amacıyla ziyaret edilmekte, adak adanmakta ve dua edilmektedir.

SARI DEDE TÜRBEŞİ

Sarı Dede Türbesi Tavşanlı ilçe merkezinde, mezarlık içerisinde bulunmaktadır.

Tarihi kişiliği hakkında bilgi edinemediğimiz Sarı Dede ile ilgili söylencelerden en bilineni Tavşanlı halkına yaptığına ve gerçekten etkili olduğuna inanılan bedduasıyla ilgili olanıdır. Söylenceye göre Sarı Dede Moymul diye bilinen mahallede bulunan camide imamlık yaparken halkı camiye ve namaza davet etmekte; ancak bu davetine yeterli icabeti elde edememektedir. Bir gün yine, namaz vakti dağdan topladığı alıçları torbasından avuç avuç cemaatin üzerine serper, alıçları gören cemaat ise alıçları tutabilmek için birbirleriyle yarışmaya başlarlar ve Sarı Dede bunun üzerine “Ben sizin gönüllerinizi doldurmaya çalıştım; ama siz ona rağbet etmediniz. Ben Allah’ın yemişini toplayıp geldim ve size saçtım, ona adeta saldırdınız, kapıştınız. Kavliniz olsun, fiiliniz olmasın, kazanız olsun, kanınız olsun!” diye beddua etmiştir. Tavşanlı halkına göre bu beddua yüzünden Tavşanlılar bir şey gerçekleştirmeye karar verseler de bu kararlarını hayata geçirememekte, birbirleriyle kavga etseler de gerçekte Sarı Dede’nin bedduasındaki gibi bu kavgalar kansız sonuçlanmaktadır.

EKMEKÇİ (SOMUNCU) BABA TÜRBEŞİ

Ekmekçi (Somuncu) Baba Türbesi, Tavşanlı ilçesi Tunçbilek yolunda, Ekmeksiz yokuşunun zirvesinde, etrafı demir parmaklıklarla çevrili tek sandukadan ibaret bir türbedir.

Türbede bulunan Ekmekçi Baba (Somuncu Baba), fırıncıların piri olarak kabul edilen Şeyh Hamid-i Veli olup, Türkistan’dan Kayseri’ye gelerek yerleşen Şeyh Şemsettin Musa’nın oğlu olarak bilinmektedir. Şam ve Erdebil’de tasavvuf eğitimi alan Şeyh Hamid-i Veli, mürşitlik derecesine ulaştıktan sonra Bursa’ya yerleşerek burada fırıncılık yapmaya başlamıştır.

Hakkında anlatılan söylenceye göre Sultan Yıldırım Beyazıt, Niğbolu Zaferine şükran amacıyla yaptırdığı Ulu Cami’nin açılışında ilk hutbenin okunmasını ve ilk Cuma Namazının kıldırılmasını Emir Sultan’dan rica eder. Fakat Emir Sultan, bu göreve kendisinden daha fazla layık bir kişinin bulunduğunu ve bu kişinin Şeyh Hamid-i Veli olduğunu söyler. Nihayet Caminin açılacağı gün geldiğinde tüm halk hutbenin Emir Sultan tarafından okunacağını beklerken, Emir Sultan kalabalığa hitaben "Beldemizde zamanın kutbu bulunurken benim imamlık etmem münasip olmaz" diyerek orada hazır bulunan Şeyh Hamid-i Veli’yi gösterir. O güne kadar şeyhliğini halktan gizlemiş olan Şeyh Hamid-i Veli ayağa kalkıp minbere doğru yürür. Minbere doğru yürüten Şeyh Hamid-i Veli Emir Sultan’a dönerek "Hey Emir bizi faş ettin" der. Minbere çıkan Şeyh Hamid-i Veli o gün hutbede Fatıha Suresini yedi türlü tefsir eder ve engin bilgisi karşısında orada bulunan herkes hayranlık içerisinde hutbeyi dinler. Söylenceye göre Şeyh Hamid-i Veli o gün oradan ayrılırken caminin üç ayrı kapısından birden çıkarak gider. Söylenceye göre, bu olaydan sonra ermişliği aşikâr olan Ekmekçi Baba bir daha sokağa çıkmamış ve ekmek yapmamıştır. Şöhretinin artması ve evinin ziyaretçilerle taşmaya başlaması üzerine Ekmekçi Baba bu durumdan rahatsız olmaya başlamış ve bir gece kimseye haber vermeden Bursa’yı terk ederek Tavşanlı’ya gelerek burada çobanlık yapmaya başlamıştır.

Ekmekçi Dede o kadar iyi bir insanmış ki ondan memnun olmayan ne insan ne de hayvan varmış. Hiç bir hayvana bağırmas, konuşa konuşa götürür getirirmiş. Onun çobanlığında hayvanlar bol süt verir, köyde her şey bereketli olurmuş. Onun çobanlığı sırasında hiç bir hayvan ziyana girmez, hayvanlar dağda da otlasa, ovada da otlasa aç kalmazmış. Günlerden bir gün çok yağmur yağmış. İneği gelmeyen birisi Ekmekçi Dede’ye inekinin nerde olduğunu sorarak söylenmeye başlamış. Daha sonra her ikisi de inek aramaya başlamışlar. Ovaya vardıklarında inek görmüşler. İnek Ekmekçi Dede’nin karşısında durarak bazı hareketler yapmış. İneğin hareketlerinden bir şey anlamayan inek sahibi Ekmekçi Dedeye dönmüş. Ekmekçi Dede inek’in sahibine inek’in eve vardığında çok dövüldüğünü,

biraz ileride kayanın kovuğunda buzağıladığı için eve gelmediğini söylemiş. Bunun üzerine inek sahibi köye doğru koşarak Ekmekçi Dede'nin inekle konuştuğunu, onun bir evliya olduğunu haykırması. Sırrı ortaya çıktığı için Ekmekçi Dede oracıkta ölmüş ve daha sonra köylü tarafından bir türbe yaptırılmış.

Ekmekçi Baba ile ilgili diğer bir söylence ise şöyledir: “Orhan Gazi'nin askerlerine devamlı olarak; aynı fırından yüzlerce ekmek vermek sureti ile keramet gösteren Ekmekçi Baba'nın; İnegöl ve Domaniç Yaylası üzerinden; Uludağ'ın arkasında bulunan Tavşanlı'ya gelerek, birçok hastalara şifa verdiği ve kerametler gösterdiği; eski Ulu Cami'nin açılışında bulunduğu ve ayrılırken caminin üç kapısından birden çıktığı rivayet edilmektedir.”(Tırpan, 1996)

Halk arasında aç kalan çobanların türbesinde sıcak ekmek bulduklarına inanılan Somuncu Baba'nın Tunçbilek'ten kömür nakli için açılan yol güzergâhı üzerindeki mezarı kaldırılmak istenirken, kazma makinesinin dişlerinin kırıldığı, dozerin çalışmaz olduğuna da inanılmaktadır.

Birçok amaçla ziyaret edilen Türbe daha çok yöre halkı tarafından, malları pazarda kolay satılsın, bereketli olsun diye ziyaret edilmekte ve satılacak mallardan birer parça türbeye bırakılmakta ve dua edilmektedir.

KEMAL SULTAN TÜRBEŞİ

Kemal Sultan Türbesi Ali köyünde bulunmakta olup, Türbede Kemal Sultan'dan başka eşinin ve çocuğunun da sandukası bulunmaktadır.

Genel inanişâ göre Kemal Sultan, Süleyman Şah zamanında Türkmenlerin başında gelerek Anadolu'ya yerleşmiştir. Halk tarafından, kendisinden başka iki kardeşi daha olduğu söylenmektedir. Bir kardeşi Afyon Karacaahmet kasabasında bulunan Karaca Ahmet, diğer kardeşi ise Tavşanlı Ayvalık köyünde mezarı olan ve Ali isimli kişidir.

Söylencelere göre bir evliya olarak kabul edilen Kemal Sultan hakkındaki anlatılardan bir tanesi Kemal Sultan'ın yöreye yerleşmesi ve Türbesinin bulunduğu köyün kuruluşu ile ilgilidir. Kemal Sultan, kendisiyle birlikte göç eden toplulukla Ali köyü civarına geldiğinde yerleşim yerini beğenmeyen çevresindeki insanlar burada köy kurulmaz derler. Ancak Kemal Sultan bu düşünceye katılmayarak “Burası ala köy olur” der. Elindeki asa ile çevresinde birçok işaretler çizer. Çizilen her işaretin olduğu yer kazıldığında birer su kaynağı oluşur. Kerameti halk tarafından anlaşılan Kemal Sultan, daha sonra burada dergâh açarak dergâhta insanları eğitmeye ve hastalara şifa dağıtmaya başlar.

Halk arasında anlatılan söylencelere göre Kemal Sultan, Kurt Baba'nın kurtlara hükmetmesi gibi hayvanlara söz geçirebilmekte, köyden başka bir yere gitmek için geyiklere bindiğine, bu geyiklerle savaşımlara katıldığına inanılmaktadır. Halk arasındaki inanişâ göre Kemal Sultan bu özelliğini ise Geyikli Baba'dan el alarak kazanmıştır.

Anadolu'da, evliya söylencelerinde karşımıza çıkan motiflerden bir tanesi evliyanın yaşadığı çevre tarafından bazen kabul görmemesi ve bu nedenle kendisini çekemeyenlerin iftirasına uğramasıdır. Sarı İsmail söylencesinde de karşımıza çıkan iftiraya benzer şekilde Kemal Sultan'a da iftira edilerek hizmetçisi ile uygunsuz bir ilişkisi olduğu iftirasına uğrar. Kemal Sultan bunun üzerine iftirayı atan kişilere beddua ederek “Sizi Allah'a havale ediyorum, Allah bizi dünyada, ahirette iyi komşularla bir arada bulundursun” der. Halk arasındaki inanca göre Kemal Sultan'a iftira eden kişilerin ailesinden kim Kemal Sultan'ın mezarı yakınına gömülürse cesedi tekrar toprak üzerine çıkmaktadır.

KURT DEDE TÜRBEŞİ

Kurt Baba Türbesi kaplıcaya yakın bir bölgede olup Kurt Dede'nin, bölgede medrese kurarak eğitim veren bir eğitimci olduğuna inanılmaktadır.

Demircili Kurt Baba olarak da bilinen Kurt Baba'nın bu ismi almasının nedeninin ise bütün vahşiliğine ve kontrol edilemezliğine rağmen kurtları kontrol edebilmesi, onları hükmü altına alması; kurtları uysallaştırma gücüne sahip olduğu hakkında anlatılan söylencelerden anlaşılmaktadır.

KÜTAHYA TÜRBELERİNDE GÖRÜLEN UYGULAMALAR

—Anadolu'da yaygın olarak karşımıza çıkan ve şifa amacıyla evliya mezarından alınan toprağı yani cöheri yeme oldukça yaygın olup bu yaygınlık Kütahya ili geneli için de geçerlidir. Cöher yeme şifa amacıyla olduğu gibi çocuk sahibi olma amacıyla da kullanılmaktadır. Alınan cöherden çıkan canlı böceğin dahi yenmesi ise şarttır. (Hisarcık-Şeyhler Haksız Hasan Türbesi, Gediz-Akçalan Beldesi Karadonlu Can Baba Türbesi, Kütahya-Merkez-Körs Köyü Hüseyin Gazi Türbesi)

—Gelin olacak kızlar veya evlenen çiftler türbeye getirilerek mutlu bir hayat geçirme dileğiyle ziyaret edilir.(Hisarcık-Şeyhler Haksız Hasan Türbesi)

—Anadolu'da türbe ziyareti sebeplerinden başlıcası çocuk sahibi olma dileğiyle ziyaretir. Türbelerde çocuk sahibi olma amacıyla gerçekleştirilen çeşitli ritüellerden sonra eğer çocuk olursa ziyaret edilen türbenin ismini verme ise oldukça yaygındır. (Hisarcık-Şeyhler Haksız Hasan Türbesi, Gediz-Akçalan Karadonlu Can Baba Türbesi, Merkez-Körs Köyü Hüseyin Gazi Türbesi)

—Askere gidecek gençler mutlaka türbeyi ziyaret ederek türbeden herhangi bir şey alarak askerlikleri süresince bunu yanlarında taşırlar. Askere gidecek kişi tarafından türbeden alınan şey genel olarak türbe çevresinde kutsal bilinen ağaçlardan alınan bir parça olmaktadır. Bu davranışın onları her türlü aksilikten kurtaracağına inanılır. Askerden dönüşlerinde ise tekrar türbeye gelerek kurban keserler.(Hisarcık-Şeyhler Beldesi Haksız Hasan Türbesi, Gediz-Akçalan Beldesi Karadonlu Can Baba Türbesi)

—Anadolu'da türbeden istenen dileğin gerçekleşmesinden sonra türbeye kurban kesme oldukça yaygın bir inanıştır. Bu uygulamaya Kütahya ili genelinde de rastlamak mümkündür.

—Evliya mezarları yanında bulunan ağaçların kesilmesi, bu ağaçlara zarar verilmesinin günah kabul edilmesi Anadolu'da oldukça yaygın bir inanış olup bu ağaçların çeşitli ritüeller aracılığıyla insanlara fayda sağladığına inanılmaktadır. Örneğin bu ağaçlardan alınan parçanın askere giden genç tarafından yanında taşınması suretiyle onu kazadan beladan koruyacağına olan inanç gibi bu ağaçtan kesilen parçaların tütsü olarak kullanılması da yaygın bir inançtır. Hasta hayvan veya insana bu ağaçlardan kesilen parçalarla tütsü yapılmasının onları iyileştireceğine inanılmaktadır. (Gediz-Akçalan Karadonlu Can Baba Türbesi)

—Anadolu'da türbe yanında bulunan kutsal kabul edilen ağaçlara bez bağlama oldukça yaygın bir uygulama olup, bez bağlama genel olarak evliyaya bağlanmayı sembolize eden bir davranış olarak algılanmaktadır. Bez bağlanma hastalıklarını oraya bırakıp gitme amacı taşıdığı gibi çocuk sahibi olma amacıyla da olabilmektedir. (Gediz-Akçalan Karadonlu Can Baba Türbesi)

—Anadolu'da türbe yakınındaki su kaynaklarının kutsal olduğuna inanılır. Bu nedenle bu su kaynağından alınan suyun içilmesinin veya bu suyla yıkanılmasının kişinin hastalıklarının geçmesine yardımcı olacağına inanılır. Örneğin Gediz-Akçalan Beldesi'nde bulunan Karadonlu Can Baba Türbesi yanında bulunan ve şu an kullanılmayan mermerden ve içi oyuk kaplara konulan suyun içilmesinin gece rüyasında korkanların rahatsızlıklarını geçireceğine inanılmakta imiş.

—Türbelerde mum yakma Anadolu genelinde bir Hristiyan uygulaması olarak algılanmakla beraber özellikle Alevi-Bektaşî gruplar arasında oldukça yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşî gruplar ise mum yakma uygulamasını Kur'anı

Kerim'in Nur suresine dayandırarak mum yakmanın amacının mum yakılan yerde bulunan toplumun Allah'ın yolundan gittiklerini göstermek olduğunu ifade ederek mum yakmanın Tanrının varlığına bir delil olarak algılandığını ifade etmektedirler. Türbelerde mum yakma genel olarak kutsallıklarından dolayı Perşembeyi Cumaya bağlayan gece ile Pazar gününü Pazartesi gününe bağlayan geceler ile Kurban, Ramazan gibi bayram gecelerinde olmaktadır. (Şeyhler Haksız Hasan Türbesi, Çimen Dede, Körs Köyü Hüseyin Gazi Türbesi, Akçaalan Beldesi Karadonlu Can Baba Türbesi)

—Türbe ziyaretlerinin genel olarak abdest alınarak veya temizliğe dikkat edilerek gerçekleştirilmesi halk arasındaki ortak bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşî gruplarda abdestle kastedilenin iç temizliği olması nedeniyle bir farklılık göstermektedir. Alevi-Bektaşî gruplara göre türbeleri ziyaret edecek kişilerin vücut temizliklerinin yanı sıra abdestli ve namazlı yani iç temizliklerini sağlamış olarak türbelere gitmeleri gerekmektedir. (Gediz-Akçaalan Karadonlu Can Baba Türbesi)

—Türbeleri ziyarete gelen kişilerin türbelere hediye getirmeleri yaygın bir uygulama olmakta, türbelere hediye olarak yazma getirilip evliya sandukası üzerine örtme oldukça yaygındır. (Gediz-Akçaalan Beldesi Karadonlu Can Baba Türbesi, Kütahya-Merkez-Körs Köyü Hüseyin Gazi Türbesi)

—Türbelere ziyaret amacıyla gidildiği zaman belli dualar okunur. Bu dualar "Fatiha Suresi" gibi Kur'anı Kerim'den okunduğu gibi Türkçe dualar da olabilmektedir. Örneğin: "Bismillahirrahmanirrahim, Yarabbi Alemin çevremizde bulunan (Çevrede bulunan evliyaların isimleri sayılır) erenlerin, enbiyaların, evliyaların, ulemaların, şuhedaların, şehitlerin de ruhlarını bize musade eyle. Onların yüzü suyu hürmetine hayır dualarımızı kabul, muratlarımızı hâsıl eyle, gökten rahmetimizi, yerden bereketimizi afetsiz, kazasız, belasız ihsan eyle. Kulunu kuluna muhtaç eyleme, kendinden başkasına el açtırma Yarabbil Alemin!" gibi dualar oldukça yaygındır. (Gediz-Akçaalan Beldesi Karadonlu Can Baba)

—Türbelerde bulunan ve evliyadan kaldığına inanılan eşyalar genellikle şifa amaçlı olarak çeşitli ritüellere konu olurlar. Örneğin Karadonlu Can Baba Türbesinde bulunan ve ağaçtan bir tokmak şeklinde olan topuz hastalıkların iyileşmesi amacıyla "Ya Allah, Ya Muhammed Ya Ali Ya Hasan, Ya Hüseyin, Ya Pir" denilerek ziyaretçinin ağrıyan uzvuna sürülür, bu şekilde ağrının geçeceğine inanılır.

— Kütahya ili genelinde oldukça sık karşımıza çıkan bir uygulama da halk arasında yarık olarak tabir edilen rahatsızlığı olan z-çocukların ikiye ayrılmış bir ağacın arasından geçirilmesi ve böylece hastalığının iyileşeceğine inanılmasıdır. Bu ağaç ise genellikle sıradan bir ağaç olmayıp kutsal bilinen bir yerde olmakta ve ya ağacın kendisinin kutsal olduğuna inanılmaktadır. (Merkez-Körs Köyü)

SONUÇ

Kütahya ilinde çalıştığımız bu türbelerde yatan evliyaların kökeni olarak genellikle askeri bir kişiliğe sahip oldukları ifade edilmektedir. Bunun dışında evliyaların bazılarının Horasan'dan geldikleri, Kırklardan oldukları ve Bektaşî, Halvetî, Nakşibendî tarikatlarına mensup oldukları da söylenmektedir.

Bazı evliyalar yerleşim yerinin kurucusu veya bölgeyi fetheden kişi olarak görülmekte; hakkında her hangi bir bilgi bulunmamakla birlikte savaşlara katılarak Türk(Müslüman) askerine yardım ettikleri ifade edilmektedir.

Kütahya Türbelerinin genel olarak tip motif yapısı olarak Anadolu genelini yansıttığı söylenebilir. Ahmet Yaşar Ocak'ın "Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menakıbnameleri" isimli eserinde yayınlamış olduğu sınıflamayı esas aldığımız cetvelde de görüleceği gibi Kütahya evliya inancının İslam öncesi ve İslam kaynaklı birçok motifi içerisinde barındırmaktadır.

İSLAM ÖNCESİ İNANÇ MOTİFLERİ

(Eski Türk İnançları, Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm ve Madeizm)

Motifler	Aziz Dede	Ebe Çamlığı	Sarıköz	Karadonlu Cihan (Can) Baba	Turabi Haksız Hasan	Çimen Dede	Hüseyin Gazi	Şeyh Mehmet Salih Efendi	Sarı İsmail (Allah Kulu)	Sarı Dede	Ekmeçi Dede	Kemal Sultan	Kurt Dede
Dağ ve tepe kültü													
Taş ve kaya kültü	X				X		X						
Ağaç kültü		X	X	X	X	X	X						
Sihir ve Büyü													
Hastaları iyileştirme			X	X		X	X		X				
Gaipten ve gelecektek haber verme													
Tanrının insan gibi görünmesi													
Tabiat kuvvetlerine hükimiyet	X												
Ateşe hükmetme													
Kemiklerden diriltme													
Kadın, Erkek ortak ayınlar													
Tahta kılıçla savaşma				X	X		X						
Tenasüh inancı													
Hulul inancı													
Don değiştirme			X		X								
Ejderha ile mücadele													
Havada uçuş													
Dört unsur inancı													
Ateş kültü				X	X	X	X		X				

KURANI KERİM VE HADİSLERDEKİ MUCİZE MOTİFLERİ

Motifler	Aziz Dede	Ebe Çamlığı	Sarıköz	Karadonlu Cihan (Can) Baba	Turabi Haksız Hasan	Çimen Dede	Hüseyin Gazi	Şeyh Mehmet Salih Efendi	Sarı İsmail (Allah Kulu)	Sarı Dede	Ekmekçi Dede	Kemal Sultan	Kurt Dede
Ölüyü diriltme													
Irmak ve denizi yarma													
Hayvanları konuşturma											X	X	
Asayı ejderha yapma													
Gaybı bilme									X				
Geleceği haber verme													
Halka felaket musallat etme													
Taştan ve yerden su çıkarma			X		X				X			X	
Kemiklerden diriltme													
Bedduanın tutması		X								X		X	
Ateşte yanmama													
Cansız varlıkları canlandırma	X												
Hastalık ve vücut arızasını giderme			X	X	X	X	X		X				
Tabiat kuvvetlerine hükmetme	X												
Yoktan yiyecek içecek çıkarma					X						X		
Ölmeden göğe çekilme													
Az yiyecek çok kişiyi doyurma							X						

KİTABI MUKADDES MUCİZE MOTİFLERİ

Motifler	Aziz Dede	Ebe Çamlıĝı	Sarıkız	Karadonlu Cihan (Can) Baba	Turabi Haksız Hasan	Çimen Dede	Hüseyin Gazi	Şeyh Mehmet Salih Efendi	Sarı İsmail (Allah Kulu)	Sarı Dede	Ekmekçi Dede	Kemal Sultan	Kurt Dede
Ölmeden göĝe çekilme													
Suyu kana çevirme													
Halka felaket musallat etme													
Bereket getirme			X										
Az yiyecekle çok kişiyi doyurma							X						
Vücut anıalarını giderme				X	X		X		X				
Ölüyü diriltme													
Kısır kadın ve çocuĝu çocuk sahibı yapma					X	X	X						
Kuru odunu aĝaç haline getirme									X				
Yerden veya taştan su çıkartma			X		X						X	X	
İrmak veya denizi yarma													
Su üstünde yürüme													
Asayı ejderha yapma									X				
Hayvanları itaate alıp dost olma													X
Bedduanın tutması		X								X		X	
Tabiat kuvvetlerine hükmetme	X								X				
Hastalıkları iyileştirme			X		X	X	X						
Ejderha ile mücadele													

İncelenen bu türbelerde örneğin Haksız Hasan'ın taşın kovuğundan ekmek ve su çıkarmasında olduğu gibi taş ile ilgili motiflere rastlanmaktadır. Bu durumu içerisinde değerlendirdiğimiz taş kültü Orta Asya Türklerinde oldukça yaygın bir inanç olduğu gibi Eski Anadolu kültürlerinde de sıkça rastlanan bir durumdur. "Eskiden kalma kimi inançlarda iyi kötü davranışlar yönünden taş, ağaca, hayvana munkalip olduğuna inanılır... Jüpiter ile oğlu Merkür Firikya'ya gittiler, kendileri çok kötü karşılandılar. Yalnız Filemon ile karısı Busis adındaki iki ihtiyar yoksul kulübelerinde onları konukladı. Jüpiter iki ihtiyarı koruyup kulübelerini tapınak yapmıştır." Aynı şekilde Kütahya türbelerinde de ağaç kültüne rastlanmaktadır. Bu inanca Eski Anadolu kültüründe rastlandığı gibi Türklerde de yaygındır. Kimi söylencelerimizde, alp erenlerimizin gündüz cenk yapıp gece ağaçların yarılarak bunların içerisine saklandıkları rivayet edilmektedir. Şamanlar, ruhlarının kutsal bir ağaçtan doğduğuna inanırlardı. Aynı şekilde "Türklerin Altın Işık ya da Uygur menkıbesinde ağacın gökten inen nurdan gebe kalarak beşiz doğurduğu" rivayet edilmektedir. Uygurlar, yaşlı ağaçları kesmezler. Hatta yaşlı ağaçların yanından geçerken ağaca olan saygılarını ifade ederler.

Kütahya türbelerinde görülen kültlerden birisi de dağ-tepe kültürüdür. Bu kült Türklerde en çok görülen kültürdür. Bunun yanında türbelere bez asma geleneğine de rastlanmaktadır. Bununla ilgili olarak Bahaeddin Ögel şöyle yazmaktadır: "Dağların doruklarında bazı yerlere ya da ağaçlara da tuğ adı verilen kumaş veya bez parçalarının asıldıkları görülür. Bu gelenek Orta Asya geleneklerinde yaygın bir adet imiş..." ve Türkler kurbanı, Tanrı'ya daha yakın olsun diye yüksek dağların tepelerinde keserlermiş. "Dağ kültü diğer Türk boylarında olduğu gibi Altay Türklerinde de canlı olarak yaşamaktadır. Onlar için Altay Dağı, mukaddes bir dağdır. Dini törenlerini genellikle Altay Dağı'nda yaparlar. Özellikle Tanrıya kurban sunma merasimi Altay Dağı'nda yapılmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar dua için Altay Dağı'na giderler. Hastalar iyileşmek için Altay'dan medet umarlar. Başlarına gelen beladan kurtulmak için Tanrıya dua ettikleri kadar, Altaya'a da dua ederler. Destan kahramanlarının mukaddes yurdu Altay'dır." Yüksek dağ ve tepelerin kutsal kabul edilmesi Asya Türkleri arasında olduğu kadar Anadolu'da da geçmişe dayanan bir kutsallığa sahiptir. Hitit kral tuğralarında ve yazı dilinde dağ şeklinin tanrısal ifade etmesinden bu sonucu çıkarabiliyoruz. "Kybele aynı zamanda bir dağa tanrıçasıydı. Bir dağa üstünde oturmaktadır. Adlarının üçü de dağ adlarıdır: Ana İdeia (İda Dağı), Sipylene(yani Siplylos yahut Manisa Dağı), Dindymene(yani Dindymos yahut Murat Dağı)."

Kütahya Türbelerinde tespit edilen bir diğer kült ise ağaç kültürüdür ki bu kült Eski Türk inançlarında olduğu gibi Anadolu'nun yerleşik halklarında ve hatta tüm kültürlerde ortak bir özellik göstermektedir ve büyük bir kutsallığa sahiptir. Eski Anadolu kültürlerinde Platanus denen ve çınar ağacıyla kişileştirilen tanrıya tapılırdı. Bu inancın kökeni ise ağaçların bir ruhu olduğu ve ata ruhlarının bu ağaçlarda yaşadığı inancıdır. Aynı zamanda ağaç su gibi ölüp dirilme döngüsünü de sembolize eder; çünkü ağaç kışın yapraklarını döküp ölür ve baharda tekrar yeşererek hayat bulur.

Yahudilik ve İslam'da cennette bir hayat ağacı olduğu inancı bulunmaktadır. Müslümanlar hurma ağacını kutsal sayarlar. Mezarlıklara ağaç dikme geleneği de ağaçların ruhların barınağı olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mezarlardaki ağaçlar kesilmez ve mezarlık dışına çıkarılmaz. Aynı zamanda ata ruhlarının barınağı olan ağaç yaşayanlara yardımcı da olur. "Çerkezler, armut ağacına sığırların koruyucusu gözüyle bakar. Bunun için de, ormandan genç bir armut ağacı kesip dallarını ayırırlar ve eve taşırlar, evde kutsal bir şey gibi tapınırlar." Kırgızlar arasında ise "kısır kadınlar çocuk doğurabilmek için tek başına bir elma ağacının altında yerde yuvarlanırlar." Kırgız kadınlarının şeriata aykırı inançlarından şikâyet ederek bu adetleri şiddetle tenkid eden Molla Gazi ise bu kültürle ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır: "Sahrada tek başına biten bir ağaç, ya da bir pınar, ya da

büyük bir taş bulunursa kısır kadınlar onu ziyaret eder, kurban kesip geceyi orada geçirirler.” Ağaçların bu kutsallaştırılmasına ilkelerde de sıkça rastlanmaktadır. Mandariler, toprak ağaçtan temizlenirken, orman tanrıları ağaçların kesilmesinden rahatsız olup bölgeyi terk etmesin diye bazı bölgeleri kesmeden kutsal koru olarak bırakırlar. Bu durum Çimen Dede’de olduğu gibi çevresinde hiçbir mezarlık ve ya mezar bulunmadığı halde tek başına bir ağacın ya da bir korunun kutsallaştırıldığını açıklamaktadır.

Oldukça yaygın olan diğer bir kült ise su kültüdür. Su ilkel insan düşüncesinde ölüm doğum zincirinin bir sembolleştirmesi olarak belirmiştir; çünkü su hayatın kaynağı olduğu gibi buharlaşarak gökyüzüne çıkıyor ve tekrar yağmur olarak yeryüzüne dönüyor ve böylece bir döngü içerisinde yeryüzünde yaşayan tüm canlılara hayat veriyordu. Bu görüşün devamı olarak hemen hemen tüm tek Tanrılı dinler de hayatın kaynağı olarak suyu görmüşlerdir. İslamiyet’te abıhayat denen ölümsüzlük suyunu ancak Hızır içebilmiş. Eski Türklerde de ölümsüzlük veren suya bengisu denirdi. Suyun kutsallaştırılmasıyla ilgili olarak Dede Korkut kitabında şöyle yazmaktadır: “Uzun bıнар demek ile meşhur bir bıнар var idi: Ol bıнара periler konmuş idi.” “Şaman ruhçuluğunda, Türkler bir pınar ya da ya da ulu bir kaya gördüklerinde hemen secde ederlerdi.” Bu inanca Eski Anadolu inançlarında da rastlanmaktadır. Mitolojiye göre Akhilleus doğar doğmaz annesi tarafından ölümsüzlük suyuna batırılmış ve ölümsüzlük kazanmış. Ancak batırıldığı zaman annesinin eliyle tuttuğu topuğu ıslanmadığı için topuğundan yaralanarak ölmüş. Eski Anadolu uygarlığında Naiadlar denen ve ırmak ve çeşmeleri koruduğuna inanılan su perileri bulunurdu ki benzer inanç bu gün bile halk kültürümüzde yaşamakta, gece su kenarları tekin kabul edilmemektedir.

Kütahya türbelerinde görülen ancak günümüzde gittikçe önemsizleşen bir kült de ateş kültüdür. Ateş tapımına göre kötü ruhlar ateşten korkarlar ve ateşin yanına yaklaşmazlar. Kutsal gecelerde (Cuma, Pazar akşamları, bayram ve kandil geceleri) mum yakma ateş kültünün sonucu olarak doğmuştur; ancak günümüzde yerini elektrikle sürekli aydınlatmaya bırakmıştır.

Evliyaların ve ya halk tarafından yüceltilen bazı kişilerin önemli özelliklerinden birisi örneğin Kurt Baba ve Kemal Sultan’da olduğu gibi evcil olmayan hayvanlarla yakın ilişki kurma ve onları kontrol edebilme yeteneğidir. Kemal Sultan örneğinde görüldüğü gibi geyik bu kişiler tarafından kontrol edilebilen bir hayvandır. Eski Anadolu tanrıçalarından birisi olan Artemis’in simgelerinden biri de geyiktir. Söylenceye göre Artemis geyik kılığına girerek Naksos adasında avlanan iki kardeşin karşısına çıkmış ve onları peşinden sürükleyerek uçurumdan aşağı atmış. Bizim de benzer şekilde geyik kılığına giren (Abdal Musa) ve hatta bu isimle anılan (Geyik Erenler) evliyalarımız bulunmaktadır. Bunun yanında söylencedeki gibi avcılarının kayalıktan aşağı atılmasıyla ilgili bir türkümüz dahi vardır. Geyik, çok eskilerde Ana Tanrıça’nın (Kybele) kutsal hayvanı sayılırdı. İslamiyet’ten sonra da geyiğin kutsallığı inancı bırakılmamış, evlerin çatılarına geyik boynuzu asılmış, geyikle ilgili türküler söylenmiştir. Bu yörelerde söz konusu hayvanların öldürülmesi günümüzde de günah kabul edilmektedir.

Aslında bu inançların kökeni günümüzde dahi etkisi görülen animist dünya görüşüdür. Buna göre ölen kişilerin ruhları bu dünyayı tamamen terk etmezler. Vücuttan çıkan ruh ağaçlara, taşlara ve ya hürmet edilen dağlara geçmektedir. Bu görüşün sonucu olarak çeşitli mekân ve araçlar halk tarafından kutsallaştırılmakta ve büyük saygı görmektedir.

Kütahya Türbelerinde sıkça karşımıza çıkan mucize ve keramet, acımasız ve insanı hesaba katmayan doğa yasalarının baskısından kurtulma isteğinden kaynaklandığı gibi aynı zamanda insan arzularının sahip olduğu olanakları aşması durumunda da kendini göstermektedir. Örneğin dinsel arzuların yoğun olmasından ve bu arzusunu, örneğin hacca gitme arzusunu yerine getiremediği durumda bunu evliyaya atfederek, evliyanın her sabah namazını Kâbe’de kıldığını söylenebilmektedir.

Keramet, Kütahya inançlarına göre herkesin sahip olabileceği bir özellik olmayıp, sadece tüm dünyalık işlerini ve hareketlerini Allah aşkıyla yapanlara, yani evliyalara verilmiş bir özelliktir. Yunus Emre'nin

İşitin ey yarenler, kıymetli nesnedir aşk
Sultanları kul eyler, hikmetli nesnedir aşk
Akilleri şaşırır deryalara düşürür
Kayaları söyletir, kuvvetli nesnedir aşk
Dizelerinde de görüldüğü gibi bu aşka sahip olan evliya için taşları yürütmek, cansıza ve canlıya hükmet Tanrısal bir yardımla mümkün olmaktadır.

KAYNAK KİŞİLER:

Medet DEMİRBAĞ

Yaş: 46

Eğitim Durumu: Lise Mezunu

Mesleği: Belediye Başkanı

Ramazan TÜRK

Yaş: 51

Mesleği: İşçi Emeklisi, halen rehberlik(Din görevlisi) yapıyor

Mustafa KOÇYİĞİT

Yaş: 72

Eğitim Durumu: İlkokul Mezunu

Mesleği: İşçi Emeklisi, halen rehberlik(Din görevlisi) yapıyor

Hüseyin Ali KARTAL

Yaş: 64

Eğitim Durumu: İlkokul Mezunu

Mesleği: Emekli

Mehmet AKALAN

Yaş: 71

Eğitim Durumu: Okur-yazar

Mesleği: İşçi Emeklisi, halen rehberlik(Din görevlisi) yapıyor

Hüseyin KAHRAMAN

Yaş: 50

Eğitim Durumu: İlkokul Mezunu

Mesleği: İşçi Emeklisi, halen rehberlik(Din görevlisi) yapıyor

Ali KARAARSLAN

Yaş: 42

Eğitim Durumu: Lise

Mesleği: Esnaf

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ALTINOK, Baki Yaşa. "Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıpname ve Bu Menakıpnamede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları." Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi.

DURDU, Aydın. "Bolu İlinde Bulunan Türbeler Üzerine Bir İnceleme." Türk Halk Kültüründen Derlemeler (1998): .

DURDU, Aydın. "Kutsal İnsan, Kutsal Mekân, Evliya İnancı-Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri." Yol Bilim Kültür Araştırma Sayı 24. Yıl: Mayıs-Haziran 2003. Sf. 4-8.

Domaniç Belediyesi Dergisi. Domaniç Yaylası, Yıl:1, Sayı:1, Sf.18-24. 2005.

ERGUN, Doç. Dr. Metin. "Dağlarla İlgili Altay-Türk Efsaneleri." Milli Folklor, Sayı 31-32

ERHAT, Azra. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993 .

FRAZER, James George. Altın Dal. İstanbul: Payel Yayınları, 1991 .

HANÇERLİOĞLU, Orhan. İslam İnançları Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994 .

HANÇERLİOĞLU, Orhan. Dünya İnançları Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993 .

İNAN, Afet. Eski Türk Dini Tarihi. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

OCAK, Ahmet Yaşar. Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1984 .

ÖGEL, Bahaeddin. Türk Kültür Tarihine Giriş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

PARLA, Cihat, ERDOĞDU, Ertuğrul. Doğası, Tarihi ve Folkloruyla SİMAV. Ankara: Simav İlçesi Halk Eğitim Hizmetlerini Geliştirme ve Folklor Araştırma Derneği Yayınları, 1991 .

TIRPAN, Süleyman Sırrı. Ruhsal Anılar. İstanbul: Umur Reklamcılık&Matbaacılık Tic. ve San., 1996 .

TUNCER, Ömer. İşte Anadolu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993 .

KÜTAHYA'DAN DERLENMİŞ MANİLER ÜZERİNDE BİR DEĞERLENDİRME

İzzet KOCADAĞ*****

Bildirimize konu olan maniler, Kütahya genelinden 16–26 Mayıs 2006 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen 10 günlük saha araştırmasında elde edilmiştir. Mülakat metoduyla yaptığımız derlemelerde 40 Kaynak Kişiden 146 mani derledik.

Anonim halk edebiyatımızın en yaygın ürünlerinden biri de manidir. Genellikle hece ölçüsünün (4 + 3 = 7) duraklı kalıbı kullanılarak söylenen maniler, çoğunlukla dört dizeden oluşurlar. Dört dizeden fazla olan maniler olsa da yaygın şekli dört dizelidir. Kafiye düzeni (a a b a) şeklindedir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri kendi aralarında kafiyeli; üçüncü dize ise serbesttir. Manilerde üçüncü dizenin serbest oluşu söyleyene duygularını daha rahat ifade etme şansı tanır. Bu ana şekilden başka (a b a b), (a b c b), (a a a b) gibi şekillere de rastlanır. Maniler halk şiirimizin en küçük nazım şekli olması nedeniyle hafızalarda kolay yer etmiştir. En ilgisiz kişilerin bile belleğinde birkaç mani mutlaka vardır.

Manilerin ilk iki dizesi, çoğunlukla son iki dizede anlatılmak istenen asıl konuya hazırlık için söylenmiş, birçok araştırmacı tarafından “doldurma” olarak adlandırılan ana düşünceden bağımsız, kimi zaman anlamı bile olmayan sözlerden oluşur. Mani söyleyen kişi asıl anlatmak istediği konuyu son iki dizede söyler. Bu arada hemen söylemek gerekir ki; ilk iki dizesi konuyla ilgili olan maniler de azımsanmayacak kadar çoktur. İlk dizesi doldurma, son üç dizesi kendi arasında anlam bütünlüğü olan maniler de mevcuttur.

MANİLERDE ANLAM DİZESİ

A. Dört dizesinde anlam bütünlüğü olan maniler:

Bugün günlerden kına	Dere geliyor dere
Kınalan da gel bana	Kumunu sere sere
Allah nasip ederse	Dere beni al götür
Yar olacağım sana	Yârin olduğu yere
Gayınnayı napmalı	Gidin bulutlar gidin
Gaynar gazana atmalı	Yârime selam edin
Yandım gelin dedikçe	Yârim uykuda ise
Altına odun sokmalı	Uykusunu terk edin
Kaynanayı napmalı	Ördek suya dal da gel
Merdivenden atmalı	Yardan selam al da gel
Tıngır mıngır inerken	Yar selamı vermezse
Çifte göbek atmalı	Dut kolundan al da gel

B. Birinci serbest son üç dizesinde anlam bütünlüğü olan maniler:

Al entari alarsın	Almanın irisine
Sen burlarda nararsın	Ben yandım birisine
Geçme kapım önünden	Kime yandın derlerse
Sevdalara dalarsın	Halamın Ali'sine
Arpa ektilim olacak	Avla dibinde gazık

***** İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı.

Bu dert beni alacak
Dert değil kara sevda
Bundan adam ölecek

Kaynanam ölmüş yazık
Öldüğüne yanmıyom
Bir top kefene yazık

C. İlk iki dizesi serbest, son iki dizesinde anlam bütünlüğü olan maniler:

Bahçalarda al kabak
Açılır tabak tabak
Beni beğenmez iken
Aldığın kıza bak

Çaya şişe dalmıyor
Posta mektup almıyor
Evlen gayrı kız Ayşe
Emsallerin galmıyor

Fırına soktum kürek
Fırından çıktı çörek
Benim sevdiğim oğlan
Yedi bin altın çeyrek

Kara koyun etl' olur
Gavurması datl' olur
Sevdiğinden ayrılan
Ölmez ama dertl' olur

Penceresi perdeli
Çiçek açmış zerdali
On beşinde yar sevdim
O da benden sevdalı

Zeytin kara ben kara
Zeytine vermem para
Sevdiğini alamamış
Düşünür kara kara

Maniler diğer nazım biçimlerine göre daha az edebi kaygıyla söylenen şiirlerdir. Bu nedenle usta şairlerce pek tercih edilmemiştir. Yine de bazı şairlerimiz bu şekil üzerinde başarılı denemeler yapmışlardır:

Şah İsmail HATAYÎ'den:

Çağırdım ana ana
Kül oldum yana yana
Üç yüz yıl tamam oldu
Ali geldi cihana

Orhan Seyfi ORHON'dan:

Sevdi aldattı beni
Güldü ağlattı beni
Gittim kölesi oldum
Götürdü sattı beni

Yattı uykuya daldı
Göğsü açıldı kaldı
Bir busesini çaldım
Uyandı geri aldı

Fuat KÖPRÜLÜ'den:

Elinde altın tepsi
Kız yolunu kim kesti
Çiçekler takınsana
Sevda yelleri esti

Yusuf Ziya ORTAÇ'tan :

Gözlerin mavi mine
Vuruldum perçemine

Hatayî'm hazerim yok

Cahile nazarım yok
Yalancı kalleş ile
Behim yok bazarım yok⁺⁺⁺⁺⁺

Can işte canan hani
Dert işte derman hani
Gönül sarayı bomboş
Beklenen sultan hani

Sürüye çoban nerde
Yelden ses kapan nerde
Şair dilden söylemiş
Yürekten kopan nerde⁺⁺⁺⁺⁺

Naz edip beni üzme
Öyle gözünü süzme

⁺⁺⁺⁺⁺ ASLANOĞLU, İbrahim : Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri. İstanbul 1992. s.382-386.

⁺⁺⁺⁺⁺ ESET, Niyazi : Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler. Ankara. 1944. s. 27

Aşkın beni çevirdi
Aslı'nın Kerem'ine

Gel öpeyim deyince
Dudaklarını büzme§§§§§§

Mani kelimesinin etimolojisi üzerine birçok araştırmacı yorum yapmıştır. Bazı araştırmacılar Türkçedeki ses benzerliği olan kelimeleri zorlayarak maniye Türkçe bir karşılık aramışlardır. Oysaki Arapça “mana” kelimesinin, karşı tarafa mesaj niteliğinde “mana taşıyan söz” anlamına gelen “Mani” ye dönüştüğü ortadadır.

Ünlü halk ozanı **Pir Sultan Abdal**'a ait görünen bir türküde “mana” kelimesinin karşı tarafa bir mesaj olarak kullanıldığını görmekteyiz:

“Cahile irak ol kâmile yakın

Bir mana söyleyim darılma sakın

Hasmın karıncaysa merdane takın

Ummadık taş başa düşer mi düşer”

Söylenilen mani muhatap olan kişiye genellikle dilden dile söylenerek ulaşır. Bu anlamda mani ilk söyleyenine duygularını gizli de olsa ifade etmesi bakımından rahatlama, karşı tarafa da durum değerlendirmesi yapması için bir uyarı gibidir. Bu sebeple manileri kimlik verilmeden söylenmiş dilden dile bir mesaj gibi görmek mümkündür.

Günümüzde halk kültürümüze ait birçok ürünlerin yerini başka güncel ürünlere devrederek yok olmaya başlamasının bir örneği de manilerde görülmektedir. Teknolojinin hayatımıza bu denli girmesinden önce sevgililer birbirlerine mani söyleyerek mesaj geçerken günümüzde cep telefonu ile her türlü duygusunu rahatlıkla anlatabilmektedirler. Bundan başka geleneklerin de değişime uğraması bu türlü ürünlere ihtiyacın azalmasına neden olmuştur. Günümüzde kız ve oğlanın yüz yüze görüşüp anlaşmasında eskisi kadar güçlük yoktur. Bu sebeple âşıkların birbirlerine gizliden mani yazıp göndermelerine ihtiyaç kalmamıştır. Maniler üzerine yapılan araştırmaların çoğunun orta yaş ve üzeri kadınlardan yapılmasının nedeni budur. Günümüzde düğün, kına gecesi gibi geleneksel ortamlarda söylenen birçok mani orta yaş üzeri kadınların hafızalarından derlenmiş ürünlerdir.

Diğer birçok yörede olduğu gibi Kütahya bölgesinde de derleme yaptığımız kişilerin manileri söylerken tebessüm ettiklerini; hatta bazılarının gülmeye başladıklarını gözlemledik. Bir türkü içinde okunduğunda ağıt olabilecek düzeyde olan ürünleri kaynak kişiler ezgisiz olarak söylediklerinde ortamda gülüşmeler başlıyordu. Görüştüğümüz kaynak kişilerin masal, efsane gibi diğer ürünler sorulduğunda daha bir ciddi hafızalarını yoklarken; mani, ninni gibi ürünleri utanıp gülererek hatırlamaya çalıştığını gözlemledik. Manilerin çoğunluğunun sevda üzerine söylenip, iki kişi arasındaki özel duyguları açığa vurduğu düşünülürse konu daha iyi anlaşılabilir. Diğer taraftan daha önce de belirttiğimiz gibi manilerin bir mesaj niteliği taşıdığı, bu nedenle Kaynak Kişilerin söylenen maninin kendisine ait sanılması hissiyle de gülümsediği olmaktadır.

Aşağıda verdiğimiz bu türden iki maniye derlediğimiz sırada Kaynak Kişi ve ortamda bulunan diğer şahısların gülüşmelerine şahit olduk. Konu bakımından hüznün içerse de bu tür maniler eğlence ortamlarında da söylenmektedir.

Dereler doldu taş ile
Gözlerim doldu yaş ile
Ben nereye gideyim
Bu gülmedik baş ile

Dereler dolmayaydı
Lalesi solmayaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmayaydı

§§§§§§ **GÖZAYDIN, Nevzat** : Anonim Halk Şiiri Üzerine. TDK, Türk Halk Şiiri özel Sayısı. III. (Halk Şiiri)
Ankara. 1989. s.22

ŞEKİL VE KONU YÖNÜNDEN MANİLER:

A. Şekil Bakımından:

Birçok araştırmacı manilerden tür ve şekil yönünden değişik tasnifler yapmışlardır. Şekil yönünden:

1. Düz mani
2. Cinaslı mani
3. Ayaklı mani
4. Yedekli mani
5. Konuşmalı mani

Gibi tasnifler yapılmış olsa da, maniler kanaatimizce şekil yönünden üç ana başlık altında toplanabilir:

1. Düz mani
2. Ayaklı mani
3. Yedekli mani

Cinaslı mani ve konuşmalı mani şekilden ziyade tür özelliği taşır. Her ikisinin biçim açısından farkı yoktur.

Cinaslı manilerde sadece uyakların ses olarak aynı, anlam bakımından farklı olma durumu vardır. Bu da bir şekil özelliği değildir. Konuşmalı manilerde ise karşılıklı iki kişinin atışması söz konusudur. Yine burada da maninin şeklen bir farkı yoktur.

Kütahya'dan derlediğimiz manilerin tamamı düz maniydi. Ayaklı ya da yedekli mani söyleyen bir Kaynak Kişiye rastlamadık. Tabii bu diğer iki şeklin hiç bulunmadığı anlamına gelmez. Diğer iki şeklin yaygın olduğu bölgelerden Kütahya'ya gelip yerleşmiş kişilerin bu mani şekillerini de beraberlerinde getirmiş olmaları mümkündür.

B. Konuları Bakımından:

Manileri konu yönünden incelediğimizde ise, sayısız başlık çıkar karşımıza. Bu nedenle tam bir tasnif yapmak mümkün değildir. Hatta bazı maniler birkaç başlık altına girebilir. Yine de birçok araştırmacı maniler üzerine tasnif denemesi yapmıştır.

1. Ramazan, Bekçi ve Davulcu Manileri.
2. Bayram Manileri.
3. Semai Kahvelerinde Söylenen Maniler.
4. Mektup Manileri.
5. Düğün Manileri.
6. Niyet Manileri.
7. Gurbet Manileri.
8. Beddua Manileri.
9. Gelin Kaynana Manileri.
10. Asker Manileri.
11. Giyim Kuşam Manileri.
12. Gün ve Mevsimlerle İlgili Maniler.
13. Bilmece Manileri.
14. Şehir Manileri.
15. Aşıkların Söylediği Maniler.
16. Kahve ile İlgili Maniler.
17. Gözle İlgili Maniler.
18. Mendille İlgili Maniler.
19. Sigara ve İçki ile İlgili Maniler.

20. Adlarla İlgili Maniler.
21. Dedim-Dedili Maniler.
22. Doğa Olaylarıyla İlgili Maniler. *****

Konu bakımından yukarıdakine benzer birçok tasnif yapılsa da, manilerin özel yapısı gereği sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Yukarıda verilmiş tasnife daha birçok madde eklemek mümkündür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi manilerin konularında sınırlama yoktur. İnsan yaşamına ait her şey maniye konu olabilir. Aşk, ayrılık, gurbet, kıskançlık, ihanet, kırgınlık, sitem, ölüm vs. her türlü konuda söylenmiş çok sayıda mani vardır. Ama yine de manilerde en çok işlenen konu aşktır. Toplumsal yapı nedeniyle bastırılmış birçok duygu manilerde dile gelir. Hatta normal olarak söylendiğinde müstehcen sayılan birçok söz, manilere tanınan özel bir hoşgörü sayesinde yadırganmaz.

Manilerde konular genelde iki kişi arasında oluşan duygulardan meydana gelir. Toplumun genelini ilgilendiren siyaset gibi ağır konular yok denecek kadar az olsa da, yine de bir kaç örneğini bulmak mümkündür:

Tren gelir öterek
Kömürünü dökerek
İrafet oy topluyor
Pöçüğünü dökerek

Gelin sütü sen pişir
Köpüğünü tez taşır
Oy almış da gidiyor
Yırık burunlu aşır^{††††††}

Kütahya'dan derlediğimiz manilerin bir kısmının yöresel özellikler taşıdığını gördük. Tavşanlı İlçesinden derlediğimiz aşağıdaki iki manide yöreye ait dil ve bölgenin en önemli geçim kaynağı leblebi konu edilmiştir:

Lali gali dedikleri
Tavşanlı dedikleri
Pek hoşuma gidiyor
Leblebi yedikleri

Leblebiye bebbe dedik
Yumurtaya gakga dedik
Darılmayın a kızlar
Biz size şaka dedik

Gelin - Kaynana geçimsizliğini konu alan maniler Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi Kütahya'da da karşımıza çıkar. Bu bölümdeki maniler okunduğunda gelin ve kaynananın birbirlerine ağır sözler söyledikleri görülse de, aslında biraz da şakalaşma, hatta edebi sınama gibidir. Bu türlü manileri derlerken kaynanaların ve gelinlerin kendileri için söylenmiş manileri gülerek bizzat söyledikleri görülmüştür.

Gelin:
Kaynanam geliverse
Dolmayı dürüverse
Gidi gavur gaynana
Yemeden ölüverse

Kaynana:
Dam üstünde kelehter
Kelehteri yel atar
Gaynanalar olmasa
Gelinleri gurt atar

Kaynanayı napmalı
Merdivenden atmalı
Tıngır mıngır inerken

YARDIMCI, Dr. Mehmet: Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri. Ürün Yayınları. Ankara 1998. s.24

†††††††† **ÖCAL, Ahmet :** Boğazlıyan'da Mani Geleneği ve Boğazlıyan ile Yöresi Manileri. s.16-17 / **Dr. Doğan**

KAYA: Anonim Halk Şiiri. Akçağ Yayınları. Ankara 1999. s. 81

Çifte göbek atmalı
Avla dibinde gazık
Kaynanam ölmüş yazık
Öldüğüne yanmıyom
Bir top kefene yazık

Dam üstünde duz daşı
Ben yemem bulgur aşı
Teneşirde yıkansın
Kaynanamın gır başı

Yukarıda verdiğimiz gelin-kaynana geçimsizliğini ortaya koyan manilerin bir değişik örneğini de Tavşanlı ilçesinde rastladık. Burada gördüğümüz çekişme **kızlar-yengeler** arasındaydı. Söylenilen manilerde karşılıklı sataşmalar olsa da, burada da asıl maksat karşı tarafı sözle bastırıp ortamda bulunanları güldürüp eğlendirmektir.

Kızlar:

Çeşme başında musluk
Oğlanlar çalar ıslık
Kayaarası'nın kızları
Taze kavrulmuş fıstık

Trenin penceresi
İçinde çerçevesi
Sizin gibi yengeler
Bulaşık tenceresi

Ocak başında kutu
İçinde çörek otu
Kızlar cevahir topu
Yengeler sıçan b. ku

Yengeler

Bahçelerde gün döndü
Gündöndüler güne döndü
Bizim köyün kızları
Eşek suratına döndü

Kalemin ucu sivri
Bazıları tivli tivli
Sizin gibi kızlar
Tiftikli tilki

Koca kapı aralık
Kurular beş paralık
Sizin gibi kızlar
Fıçıda kokmuş balık

Mani tasnifleri içinde yer alan en önemli başlıklardan biri de Ramazan manileridir. Genellikle Ramazan davulcularının söylediği bu maniler, çoğunlukla dolaştıkları hane sahiplerinden bahşiş isteme konusudur:

Davulumun ipi koptu
Köpekler başıma çöktü
Sana diyom Hatice Teyze
Helva miyanesi***** koktu

Minarenin alemi var
Mollaların kalemi var
Sana diyom İsmail Ağa
Asker oğlunun selamı var

Tarlalarda taze bakla
Güvercinler atar takla
Sana diyom Ali Ağa
Kesenin dibini yokla

Gökte yıldız sayılır mı
Çiğ yumurta soyulur mu
Sana diyom Ayşe Abla
Küçük Ahmet'i uyarmaya kıyılır mı

***** Miyane: Maya

VEZİN VE KAFİYE BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME:

Kütahya’da yaptığımız derlemeler sırasında, manilerde vezin ve kafiye hatalarına sıkça rastladık. Derlediğimiz 146 mani içinden 35 tanesinde vezin hatası (eksik-fazla) vardı. Vezin hatalarının nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür:

A. Geleneğin zayıflaması:

Daha önceden bahsettiğimiz gibi, gelişen teknolojinin iletişim ve eğlence ortamlarına farklı alternatifler sunması gibi nedenlerle maniler geleneksel hayattaki fonksiyonunu kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle eskisi kadar sık kullanılıp tekrar edilmediklerinden zaman içinde hafızalardan silinmeye başlamıştır.

B. Manilerin yeni oluşan durumlara göre uyarlanmaya çalışılması:

Önceden bilinen bir maniyi yeni oluşan duruma göre uyarlamaya çalışırken sıkça vezin hataları yapılmıştır:

Dere gider boyuna
Çoban gider koyuna
Ayşe’yi verivermişler
Bir kuzulu koyuna

(7, 7, 8, 7)

Bu manide üçüncü dize sonradan kişi adına düzenlendiği için vezin hatası oluşmuş sanki. Üçüncü dizenin “sevdiğimi vermişler” gibi genel anlamı olsa gerek.

Ekin ekim ot bitti
Dalında bülbül öttü
Bir yar seviyordum amma
O da askere gitti

(7, 7, 8, 7)

Son iki dizesi “ötme bülbülüm ötme / yârim ellere gitti” diye sıkça duyduğumuz bu maninin sevdiği askere giden biri tarafından bu şekilde değiştirilmiş olma ihtimali yüksektir.

C. Kaynak Kişilerin unutma nedeniyle yanlış aktarımda bulunması:

Geleneğin zayıflamasıyla birlikte unutulmaya yüz tutmuş manilerin orta yaş ve üzeri kimselerden derlenmeye başlanması bazı yanlış aktarımları kaçınılmaz hale getirmiştir. Daha çok kırsal kesimde yapılan mani derlemelerinde Kaynak Kişiler zihinlerini meşgul eden ekonomik, sosyal sebeplerden dolayı, daha çok eğlence ortamlarında söylenen manileri uzun süre hafızalarında tutamamaktadırlar. Bundan başka yaşlılık, hastalık gibi diğer etkenler de yanlış aktarımlara neden olmaktadır.

Derlemelerimiz sırasında bazı Kaynak Kişilerin hatırlayamadıkları yerlere tutarlı-tutarsız kelimeleri koyarak maniyi tamamlamaya çalıştığını gözlemledik:

Al basma mor basma
Alıp duvara asma
Ben kara yere girmeyince
Benden umudu kesme

(6, 7, 9, 7)

Başındaki yazmayı
Maviye mi boyadın
Neden sararıp soldun
İftiraya mı uğradın

(7, 7, 7, 8)

Maninin son dizesi “sevdaya mı uğradın” olmalı.
Çamda budak

Dibinde oğlak
Mani atmasını ne bilir
Sizin gibi yalama dudak (4, 5, 9, 9)

Dereler doldu taş ile
Gözlerim doldu yaş ile
Ben nereye gideyim
Bu gülmedik baş ile (8, 8, 7, 7)

Ekin ekim kırlara
Yoldurmadım ellere
Yedi yıldır seviyordum
Bildirmedim ellere (7, 7, 8, 7)

Bu manide hem vezin hem de kafiye hatası mevcut. “Ekin ekim çöllere / Yoldurmadım ellere / On beşinde yar sevdim / Sezdirmedim ellere”§§§§§§§§§§ olarak birkaç türkünün içinde de geçtiği için çok bilinen bir mani olmasına rağmen kaynak kişi hatırlayamadığı yerleri yakıştırma yapmıştır.

Elmayı bıçakladım
Mendili saçakladım
Gecelikte yarım diye
Başkasını kucakladım (7, 7, 8, 8)

Bu maninin vezin hatası bulunmayan şeklini “Karanlıkta yar diye / yastığı kucakladım” olarak değişik kaynaklarda rastladık. Bu türlü vezin sorunu olan manileri kaynak kişiler çoğunlukla bir çırpıda söyleyememektedirler. Kaynak Kişilerin aksayan dizeleri bir süre düşünerek söylemeleri asıl dizelerin unutulmuş olmasındandır.

Entarisi hareli
Yoldan geçen nereli
Gonuşmayın bana
İçerlerim bereli (7, 7, 6, 7)

Yine bu manide de vezin ve dil hatası mevcuttur. Üçüncü dize “konuşmayın benimle” olabilir.

Kafiye bakımından değerlendirmeye alırsak, derlediğimiz 146 mani içinden 11 tanesinde ABCB, 2 sinde AAAA, geri kalan 133’ünde ise AABA uyak düzeni gördük. Daha çok tam uyağın kullanıldığı bu manilerde yarım ve zengin uyaklı kafiyelerin sayısı da neredeyse tam uyağa yakındır.

Maniler içinde söylenişte çok dikkat çekmese de, bozuk kafiye olanlarına da rastladık:

Ayakkabı giyerim
Üstü beyaz olursa
Kaynanamı severim
Oğlu güzel olursa

Davulumun ipi koptu
Köpekler başıma çöktü
Sana diyom Hatice Teyze
Helva miyanesi koktu

§§§§§§§§§§ Türk Halk Müziğinden Seçmeler 3. TRT Müzik Dairesi Yayınları. Ankara 2002. s. 172

Gayınnayı napmalı
Gaynar gazana atmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına odun sokmalı

Gayınnayı napmalı
Gazanda gaynatmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına kütük sokmalı

Havalar havalandı
Havalar bulutlandı
Havva'nın varacağı oğlan
Yenice bıyıklandı

Maniler başta türküler olmak üzere Halk Edebiyatımızın birçok ürününde yer alır. Buradan hareketle manilerin halk arasında makbul bir anlatım şekli olduğu sonucuna varabiliriz.

TÜRKÜLERDE MANİLER:

Elif dedim be dedim (aman)
Gız ben sana ne dedim
Guş kanedi galem olsa (aman)
Ah yazılmaz benim derdim

Elif'im noktalandı (aman)
Az derdim çokçalandı
Yetiş anam yetiş bubam (aman)
Ah Çeyizim bohçalandı
(Ah mezerim tahtalandı) *****

BİLMECE MANİLERİ:

Dağdan gelir dak gibi
Kolları budak gibi
Eğilir bir su içer
Bağırıröğlak gibi KAĞNI

Bir garıştır boyu
Delige girmektir zoru
Delikten çıktı mı
Ocağa vurulur suyu KOVA

TEKERLEME MANİLERİ:

Altı kere altı otuz altı
Dedemin sakalı yolda kaldı
Çöpçüler aldı götürdü
Dedem sakalsız kaldı

Tavandaki kediler
Miyav miyav dediler
Daha yazacaktım ama
Kalemimi yediler

KÜTAHYA'DAN DERLEDİĞİMİZ MANİLER ††††††††

	Kaynak Kişi no:		Kaynak Kişi no:
1. Ak koyun meler gelir Dağları deler gelir Gurbete gidenlerin Başına neler gelir	(7)	2. Ak koyunlar akışıyor Birbirine bakışıyor Kalk bakalım Ali Ağam Sana hacılık yakışıyor	(15)
3. Ak kesenin yoğurdu Kız seni kimler doğurdu Seni doğuran anne Bal ilen mi yoğurdu	(4)	4. Ak koyun meler gelir Dağları deler gelir Yari güzel olanın Başına neler gelir	(9)
5. Ak koyun meler gelir Dağları deler gelir Evlenmeyen oğlanın		6. Ak üzüm ermeme diyor Sepete girmeme diyor Gızın gönlü var ama	

***** Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi -1-. TRT Müzik Dairesi Yayınları. Ankara 2000. s. 307
†††††††† Alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

	Başına neler gelir (13)		Annesi vermem diyor (10)
7.	Al basma mor basma Alıp duvara asma Ben kara yere girmeyince Benden umudu kesme (3)	8.	Al entari alarsın Sen burlarda nararsın Geçme kapım önünden Sevdalara dalarsın (4)
9.	Al giydim alsın diye Mor giydim sarsın diye İstediler varmadım Sevdiğim varsın diye. (6)	10.	Al giydim alsın diye Mor giydim sarsın diye Kimselere varmadım Sevdiğim alsın diye (38)
11.	Almanın irisine Ben yandım birisine Kime yandın derlerse Halamın Alisine (15)	12.	Arpa ektim olacak Bu dert beni alacak Dert değil kara sevda Bundan adam ölecek (5)
13.	Avla dibinde gazık Kaynanam ölmüş yazık Öldüğüne yanmıyom Bir top kefeneye yazık (34)	14.	Ay doğar sini gibi İkinci günü gibi Benim varacağım oğlan Cennetin gülü gibi (6)
15.	Ay oğlan arsız oğlan Ayvasız narsız oğlan Kalaysız kaba benzer Dünyada yarsız oğlan (14)	16.	Aya baktım ayaklı Demir kapı dayaklı Senin habarında yok Kızın bana yavuklu (15)
17.	Ayakkabı giyerim Üstü beyaz olursa Kaynanamı severim Oğlu güzel olursa (13, 22)	18.	Ayakkabısı kırmızı Annesinin tek kızı İstedikte vermedi Sanki padişah kızı (30)
19.	Bağa girdim üzüme Çıbık gitti gözüme Çok paralar harcadım Şu düzünün kızına (27)	20.	Bağa vardım bakmağa Elimi koydum yaprağa Ayşe benim olmazsa Girmem kara toprağa (27)
21.	Bahçalarda al kabak Açılır tabak tabak Beni beğenmez iken Aldığın kıza bak (11)	22.	Bahçelerde börülce Oynar gelin görünce Oynasınlar bakalım Bir araya gelince (11, 22)
23.	Bahçelerde gün döndü Gündöndüler güne döndü Bizim köyün kızları Eşek suratına döndü (37)	24.	Bahçelerde pırasa Yaprağına gar yağsa Gızlar gocasız galsa Oğlanlara yalvarsa (38)
25.	Bakkaldan kibrit aldım Yare vereyim diye Komşu oğlunu sevdim Her gün göreyim diye (35)	26.	Başındaki yazmayı Maviye mi boyadın Neden sararıp soldun İftiraya mı uğradın (12)
27.	Ben bir yeşil fenerim Hem yanar hem dönerim	28.	Bir güle su verdim Altın tasınan

	Ben nişanlı değilim Her yanlara dönerim	(11)		Ne günler geçirdim Kara yasınan	(31)
29.	Boğazında inciler Toparlaktır toparlak Benim vardığım oğlan Cennetten gül koparmak	(11)	30.	Bugün günlerden kına Kınalan da gel bana Allah nasip ederse Yar olacağım sana	(11)
31.	Bugün günlerden nisan Gel yarım geyin kuşan Eğer sana varmazsam Yüzüğüm kalsın nişan	(11)	32.	Caminin kilimleri Elmanın dilimleri Kaynananın dilleri Ayırır gelinleri	(25)
33.	Çamda budak Dibinde oğlak Mani atmasını ne bilir Sizin gibi yalama dudak	(37)	34.	Çaya şişe dalmıyor Posta mektup almıyor Evlen gayrı kız Ayşe Emsallerin galmıyor	(34)
35.	Çeşme başında musluk Oğlanlar çalar ısıklık Kayaarası'nın kızları Taze kavrulmuş fıstık	(37)	36.	Çeşme üstünde musluk Oğlanlar çalar ısıklık Kayaarası'nın yengeleri Taze kavrulmuş fıstık	(37)
37.	Dağlar dağladı beni Gören ağladı beni Bana zincir kar etmez Sevda bağladı beni	(38)	38.	Dam üstünde duz daşı Ben yemem bulgur aş Teneşirde yıkansın Kaynanamın gır başı	(25)
39.	Dam üstünde kelehter Kelehteri yel atar Gaynanalar olmasa Gelinleri gurt atar	(25)	40.	Davulumun ipi koptu Köpekler başıma çöktü Sana diyom Hatice Teyze Helva miyanesi***** koktu	(40)
41.	Demet demet çiçekler İçindedir böcekler Sizin gibi kızlar Kudurmuş köpeğe benzer	(37)	42.	Dere boyu giderim Goyun guzu güderim Ben yarımı görmezsem Fırar eder giderim	(7)
43.	Dere geliyor dere Kumunu sere sere Dere beni al götür Yarin olduğu yere	(27)	44.	Dere gider boyuna Çoban gider koyuna Ayşe'yi verivermişler Bir kuzulu koyuna	(27)
45.	Dereler buz bağladı Avcılar iz bağladı Beni bir gelin vurdu Yaramı kız bağladı	(38)	46.	Dereler doldu taş ile Gözlerim doldu yaş ile Ben nereye gideyim Bu gülmedik baş ile	(35)
47.	Dereler dolmayaydı Lalesi solmayaydı Ölüm Allah'ın emri Ayrılık olmasaydı	(27)	48.	Dozer geliyor dozer Çekilin yoldan ezer Kayaarasının kızları Kısrak taya benzer	(37)

***** Miyane: Maya

49.	Eğildim meşe gibi
Kırıldım şişe gibi
Yarım senden ayrılalı
Soldum menevşe gibi	(8)	50.	Ekin ekim kırlara
Yoldurmadım ellere
Yedi yıldır seviyordum
Bildirmedim ellere	(27)
51.	Ekin ekim ot bitti
Dalında bülbül öttü
Bir yar seviyordum amma
O da askere gitti	(29)	52.	Elmayı bıçakladım
Mendili saçakladım
Gecelikte yarım diye
Başkasını kucakladım	(29)
53.	Entarisi aktandır
Ne gelirse Hakk'tandır
Benizimin aklığı
Belki ayrılıktandır	(27)	54.	Entarisi al basma
Alıp duvara asma
Sen benimsin ben senin
Çok lafa gulak asma	(20)
55.	Entarisi al kumaş
Kolları kulaç kulaç
Sen beni alacaksan
Aşağı kapıya dolaş	(27)	56.	Entarisi hareli
Yoldan geçen nereli
Gonuşmayın bana
İçerlerim bereli	(14)
57.	Evimizin önü arpa
Yolarım çarpa çarpa
Çok konuşmayın kızlar
Vallahi şeytan çarpar	(37)	58.	Evimizin önü yalak
Yalaktan buldum darak
Gelmiş bana mani atıyor
Çakırların bitli barak	(8)
59.	Evimizin önünde fırın
Tütüyor burum burum
Gelmiş mani atıyor
Memişlerin isli burun	(8)	60.	Evleri var aralık
Böyle m'olur analık
Senin anan varken
Dünya bana karanlık	(9)
61.	Fasilleyi pişirdim
Toprak tenceresinde
Gel yarım konuşalım
Mutfak penceresinde	(13)	62.	Fırına soktum kürek
Fırından çıktı çörek
Benim sevdiğim oğlan
Yedi bin altın çeyrek	(11)
63.	Gara goçun boynuzu
Bayrak çeker ıldızı
Hadi gidelim sevdiğim
Doğdu sabah yıldızı	(15)	64.	Gayınnayı napmalı
Gaynar gazana atmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına odun sokmalı	(7)
65.	Gayınnayı napmalı
Gazanda gaynatmalı
Yandım gelin dedikçe
Altına kütük sokmalı	(24)	66.	Gemi dolu çamaşır
Limana yanaşır
İstanbul'un kızları
Süleyman diye ağlaşır	(16)
67.	Gidin bulutlar gidin
Yarime selam edin
Yarım uykuda ise
Uykusunu terk edin	(39)	68.	Gidiyom gidemiyom
Yarimsiz edemiyom
Kara gözlü yarimi
Terk edip gidemiyom	(13)
69.	Gidiyom gidemiyom
Az doldur içemiyom
Yar benden geçmiş amma
Ben yardan geçemiyom	(38)	70.	Goca bakır dolmuyo
Kayınnasız olmuyo
Gayınnanın diline
Çivi çaksan durmuyo	(34)

71.	Gökte yıldız sayılır mı
Çiğ yumurta soyulur mu
Sana diyom Ayşe Abla
Küçük Ahmet'i uyarmaya
kıyılır mı	(40)	72.	Güvercin uçuverdi
Kanadın açiverdi
Ağa on lira gösterdi
Beş lira atıverdi	(4)
73.	Güvercin uçuverdi
Kanadın açiverdi
Mehmet Ağa'yı sorarsan
Onlukları saçiverdi	(4)	74.	Havalar havalandı
Havalar bulutlandı
Havvanın varacağı oğlan
Yenice bıyıklandı	(20)
75.	Hulama hulama
Peynir koydum tuluma
Söyleyeceksen mani söyle
Köpek gibi uluma	(37)	76.	Iraftaki peynir mi
İndir bakalım yenir mi
Yar sokaktan geçerken
Aç kolunu denir mi	(31)
77.	İğde dalı eğmeli
Dibinde eğlenmeli
Yarin bu mu dedinnen
Gösterdiğine değmeli	(15)	78.	İki sekiz on altı
Evimiz çınar altı
Benim varcam oğlanın
Usta olsun sanatı	(13)
79.	İneği sağdın mı
Yoğurdunu çaldın mı
Bir kaşıklık almakla
Cümle aleme yaydın mı	(38)	80.	İnköy yolu bayır mı
Yarım çantan ağır mı
Hiç izine gelmiyon
Başçavuşun gavur mu	(2)
81.	Kalemin ucu sivri
Bazıları tivli tivli
Sizin gibi kızlar
Tiftikli tilki	(37)	82.	Kara kara kazanlar
Kara yazı yazarlar
Ölmesin de sürünsün
Aramızı bozanlar	(2)
83.	Kara koyun etl'olur
Gavurması datl'olur
Sevdiğinden ayrılan
Ölmez ama dertl'olur	(14)	84.	Kara koyun etl'olur
Gavurması datl'olur
Yar üstüne yar seven
Ölmez ama dertl'olur	(25)
85.	Karanfil deste gider
Kokusu dosta gider
Evlenmeyen oğlanlar
Gabire hasta gider	(8)	86.	Karanfil kurutulmaz
Dibinde oturulmaz
Arkadaşlık kutsaldır
Asla unutulmaz	(26)
87.	Karanfil oylum oylum
Geliyor selvi boylum
Fidan boylum gelirken
Şen olur benim gönlüm	(7)	88.	Karanfilim süt beyaz
Yine geldi bahar yaz
Gurban olduğum Tanrım
Seveni sevdiğine yaz	(2)
89.	Kavaktan inemedim
Dibinde dönemedim
Hoş geldin asker yarım
Ben seni bilemedim	(14)	90.	Kaynana kaynana
Yünsene arınsana
Sen kaynana değilmin
Çocuğu sarınsana	(25)
91.	Kaynanam geliverse
Dolmayı dürüverse
Gidi gavur gaynana
Yemedi ölürse	(25)	92.	Kaynanayı napmalı
Merdivenden atmalı
Tıngır mıngır inerken
Çifte göbek atmalı	(23)

93. Koca kapı aralık
Kurular beş paralık
Sizin gibi kızlar
Fıçıda kokmuş balık (37)
95. Lali gali dedikleri
Tavşanlı dedikleri
Pek hoşuma gidiyor
Leblebi yedikleri (37)
97. Makinemin ipliği
Sökülmüyor diktiği
Orta yerde oynayan
.....'in keklği (34)
99. Masa üstünde kaymak
Yiyelim parmak parmak
Bizim gibi yengeler
Hem dondurma hem gaymak (37)
101. Mercimek aşı mercimek aşı
Dibindedir daşı
Çok söylenme gayınna
Omzu kökün yir daşı (38)
103. Merdivanın başında
Saçımı darıyordum
Nerlerdeydin sevdiğim
Ben seni arıyordum (14)
105. Minarenin alemi var
Mollaların kalemi var
Sana diyom İsmail Ağa
Asker oğlunun selamı var (40)
107. Nar ağacı nar ağacı
Kimi tatlı kimi acı
Sana diyom Ahmet Ağa
İnşallah olursun Hacı (40)
109. Nergiz ektim gül bitti
Kaderim böyle gitti
On beşinde yar sevdim
O da askere gitti (15)
111. Ocak başında kutu
İçinde çörek otu
Kızlar cevahir topu
Yengeler sıçan b. ku (37)
113. Ördek suya dal da gel
Yardan selam al da gel
Yar selamı vermezse
Dut kolundan al da gel (7)
94. Kutu kutu içinde
Kutu kibrit içinde
Ömürlerim geçiyor
Barakalar içinde (13)
96. Leblebiye bebbe dedik
Yumurtaya gaga dedik
Darılmayın a kızlar
Biz size şaka dedik (37)
98. Manici başı mısın
Cevahir taşı mısın
Sana bir mani versem
Cebinde taşır mısın (6)
100. Masa üstünde kaymak
Yiyelim parmak parmak
Bizim gibi kızlar
Hem dondurma hem kaymak (37)
102. Mercimek kilelendi
Ölçüsü silelendi
Kız evin üstüne
Akşamdan un elendi (25)
104. Merdiven altında kovuk
Kovukluktan gelir soğuk
Sizin gibi kızlar
Bitli tavuk (36)
106. Minarenin ucunda
Baykuşa bak baykuşa
Babam verse ben varmam
Senin gibi berduşa (14)
108. Nasıl kondurdun yarım
Taş üstüne binayı
Başıma zindan ettin
Şu yalancı dünyayı (11)
110. Ocak başında kutu
İçinde çörek otu
Yengeler cevahir topu
Kızlar futbol topu (37)
112. Ördeğisen göle gel
Şahin isen çöle gel
Hakikatli yar isen
El ettiğim yere gel (12)
114. Parmağında yüzüğe
Halka diyorlar halka
Yar bizim sevilere
Dalga diyorlar dalga (11)

115. Penceresi perdeli
Çiçek açmış zerdali
On beşinde yar sevdim
O da benden sevdalı (15)	116. Rafa fincan koydum
İçine mercan koydum
Kayaarası'nın kızlarına
Kırk ayaklı böcek koydum (37)
117. Sarı çamın özleri
Sevdiğimin gözleri
Ben varmayacaktım ama
Babam vermiş sözleri (21)	118. Sarı ipek sararım
Yoktur benim gararım
Zannetme ki unuttum
Her gelenden sorarım (31)
119. Sarı kavun dilimi
Kim dokudu kilimi
Vallah billâh olacam
Ahmet Bey'in gelini (31)	120. Su yüzünde sarayım
Yâri kime sorayım
Sensiz geçen günüme
Ömürden mi sayayım (11)
121. Sular akmaz oluktan
Yılan çıkmaz kovuktan
Evlendirin şu kızları
Donuyorlar soğuktan (37)	122. Sütünü süz süz koy
Güvecini düz koy
Kızını aldık gidiyoz
Kızının yerine kız koy (36)
123. Şişe şişeye benzer
Şişe meşeye benzer
Sizin gibi kızlar
Ölmüş eşeğe benzer (37)	124. Şu çeşme ne güzelmış
Su içecek tası yok
Kırma insan kalbini
Yapacak ustası yok (12)
125. Şu dağlar olmasaydı
Lalesi solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı (22)	126. Şu dağlar ulu dağlar
Eteğini buz bağlar
Ağlarsa anam ağlar
Elkızı yalan ağlar (38)
127. Şu dere uzun dere
Kumunu sere sere
Seve seve varmadım
Gitsin varsın askere (5)	128. Şu derenin uzununu
Kıramadım buzunu
Aldım şehir kızını
Çekemedim nazını (5, 20)
129. Şu tepe nasıl tepe
Kaktır gitsin öteye
Benim yarım öğretmen
Yaşasın Savaştepe ^{§§§§§§§§} (32)	130. Tarlalarda taze bakla
Güvercinler atar takla
Sana diyom Ali Ağa
Kesenin dibini yokla (40)
131. Tavan tavan gezerim
Dokuz kiremit ezerim
Sizin gibi yengeleri
Uçuruma dizerim (37)	132. Tefim var ziller gibi
Söylemem eller gibi
Kurudum gazel oldum
Meyvasız dallar gibi (11)
133. Tren yolu çamır mı
Yarım gulağın sağır mı
Hiç izine gelmedin
Başçavuşun gavur mu (13)	134. Trenin penceresi
İçinde çerçevesi
Sizin gibi yengeler
Bulaşık tenceresi (37)
135. Tütünüm var gıyılacak
Kütahya'ya duyulacak	136. Uzun uzun uzattım
Uzun yolu gözettim

§§§§§§§§ Savaştepe'de Öğretmen Okulu olduğu için.

	Beyler haberiniz olsun Golcu başı vurulacak	(38)		Uzun yoldan gelirken Ben ağama benzettim	(27)
137.	Vay yenge senin Patlasın gözlerin Laf atacaksan bana Tutulsun dillerin	(37)	138.	Yatma yeşil çimene Uyur uyanamazsın Verme beni ellere Görür dayanamazsın	(34)
139.	Yaykınların hanları Kömür koysam kararı Ben o yara varacam Var mı size zararı	(33)	140.	Yenge saçın sarı Bala düştü arı Lal ola bakarsın At kılıkli karı	(37)
141.	Yeşil ceviz dalları Sıva beyaz kolları Nerden varen sevdiğim Hep kapattılar yolları	(14)	142.	Yeşil gey yeşil guşan Yeşil çimene düşen Acap iflah olur mu Senin aşkına düşen	(11)
143.	Yeşil taksi geliyor Arkası muşambalı Şoförlere varıp da Oturup yaşamalı	(13)	144.	Yeşil taksi geliyor Dağı taşı deliyor Ablam gelin oluyor Sıra bana geliyor	(27)
145.	Yol üstünde ilki Gelen geçen bir iki Sizin gibi yengeler Uyuzlu tilki	(36)	146.	Zeytin kara ben kara Zeytine vermem para Sevdiğini alamamış Düşünür kara kara	(7)

KAYNAK KİŞİLER

İlçe / Köy:	Adı Soyadı :	Yaşı / DT:	Tahsili:	M. Hali:	Mesleği:
KÜTAHYA / Merkez	Mehmet Şükrü ATAKAN	1942	Yüksekokul	Evli (3)	Emekli Öğretmen
KÜTAHYA / Merkez	Mehmet YEŞİL	1953	Ortaokul	Evli (3)	Fırıncı
KÜTAHYA / Merkez	Necmettin ÇETİNTAŞ	1940	Yüksekokul	Evli (2)	Emekli Bankacı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Ahmet ÖZKUL	1947	İlkokul	Evli (1)	Emekli Memur
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Emine TANRIKULU	76	Tahsili yok	Evli (4)	Ev hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Havva YILMAZ	73	Tahsili yok	Evli (2)	Ev hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Havva KALKAN	73	Tahsili yok	Evli (5)	Ev hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Fatma ŞAHİN	1954	Tahsili yok	Evli (2)	Ev hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Fatma ÖZTOPRAK	75	Tahsili yok	Evli (2)	Ev hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	MehmetEmin ŞAHİN	1949	Yüksekokul	Evli (2)	Emekli Öğretmen
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Fatma ÇAKAR	1949	Tahsili yok	Evli (3)	Ev Hanımı
KÜTAHYA / Çavdarhisar	Fatma KARABULUT	1949	Tahsili yok	Evli (2)	Ev Hanımı
KÜTAHYA / GEDİZ - Akçaalan	Fadime KAHRAMAN	1956	İlkokul	Evli (3)	Ev hanımı

KÜTAHYA / GEDİZ - Akçaalan	Emine PINARBAŞI	1943	İlkokul	Evli (5)	Ev hanımı
KÜTAHYA / GEDİZ - Akçaalan	Döndü KIRALP	1943	İlkokul	Evli (4)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Macit CANKAYA	13	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Zafer ÇETİN	12	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Özlem ÇELİK	12	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Burhan HATİPOĞLU	13	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Arzu KARAKAŞ	1947	İlkokul	Evli (2)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Alime KARAKAŞ	1959	İlkokul	Evli (3)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Ayşe BEKTAŞ	1961	İlkokul	Evli (1)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Elif BEKTAŞ	1932	Tahsili yok	Evli (5)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Şaziye BEKTAŞ	1942	İlkokul	Evli (4)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Kadriye ALTINKAYA	1972	İlkokul	Evli (3)	Ev hanımı
KÜTAHYA / PAZARLAR - Merkez	Hatice ALTINKAYA	1994	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / HİSARCIK - Çatak	Gülsüm CANKIR	74	Tahsili Yok	Evli (5)	Ev Kadını
KÜTAHYA / HİSARCIK - Çatak	Mustafa DURAK	1934	Okur-yazar	Evli (5)	Rençper
KÜTAHYA / EMET-Merkez	Abdullah ATILLA	1964	Yüksek okul	Evli (2)	Öğretmen
KÜTAHYA / EMET-Merkez	Şerife KAYA	1996	İlkokul	-	Öğrenci
KÜTAHYA / DOMANIÇ - Sarıot	Bayram DÜZGÜN	1955	İlkokul	Evli (4)	Rençper
KÜTAHYA / DOMANIÇ - Sarıot	Münire KOCACAN	1959	İlkokul	Evli (2)	Ev Hanımı
KÜTAHYA / DOMANIÇ - Sarıot	Hanife UYGUN	1965	İlkokul	Evli (6)	Ev Hanımı
KÜTAHYA / DOMANIÇ - Sarıot	Neriman USLU	1984	İlkokul	Evli (-)	Ev Hanımı
KÜTAHYA / DOMANIÇ - Sarıot	Nagehan DÜZGÜN	1981	İlkokul	Bekar	Ev kızı
KÜTAHYA / TAVŞANLI - Kayaarası	Ayşen DEMİR	1985	Yüksek Okul	Bekar	Öğrenci
KÜTAHYA / TAVŞANLI - Kayaarası	Naciye UÇAR	1931	Tahsili yok	Evli (1)	Ev hanımı
KÜTAHYA / TAVŞANLI - Kayaarası	Fatma AKTAŞ	1931	Tahsili yok	Evli (2)	Ev hanımı
KÜTAHYA / TAVŞANLI - Kayaarası	Recep GÖNÜLLÜ	1977	Lise Mezunu	Evli (1)	Rençper

KAYNAKÇA:

ASLANOĞLU, İbrahim	: Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri. İstanbul 1992. s.382-386.
BATUR, Suat	: Açıklamalı- Örnekli Türk Halk Edebiyatı. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1998.
DİLÇİN, Cem	: Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. TDK yayını. Ankara 1995.
ESET, Niyazi	: Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler. Ankara. 1944. s. 27
GÖZAYDIN, Nevzat	: Anonim Halk Şiiri Üzerine. TDK, Türk Halk Şiiri özel Sayısı. III. (Halk Şiiri) Ankara. 1989.
GÖZÜKIZIL, Ömer	: Çanakkale Halk Kültürü (1). Heyamola Yayınları. İstanbul 2006.
KAYA, Dr. Doğan	: Anonim Halk Şiiri. Akçağ Yayınları. Ankara 1999.
ÖCAL, Ahmet	: Boğazlıyan'da Mani Geleneği ve Boğazlıyan ile Yöresi Manileri. Kayseri, 1993 s.16-17 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
YARDIMCI, Dr. Mehmet	: Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri. Ürün Yayınları. Ankara 1998.

KÜTAHYA İLİ EMET İLÇESİNDE TOPRAK İŞÇİLİĞİ “ÇÖMLEKÇİLİK” Ayşegül PEHLİVAN*****

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü planlı alan araştırmalarından Kütahya Araştırması çerçevesinde gerçekleştirilen çalışma sırasında el sanatlarının dokuma, iğne oyası yapımı, çömlek yapımı gibi farklı dalları ve çeyiz gelenekleri konularında derleme yapılmıştır. Ancak bu çalışmada Emet ilçesine bağlı Yağcık köyünde gerçekleştirilen toprak işçiliği (çömlekçilik) konu edilmiştir.

- **Kütahya İl Merkezine Uzaklık:** 105 Km
- **Emet İlçesine Uzaklık:** 5 Km.
- **Hane Sayısı:** 40
- **Nüfusu:** 168
- **Yol Durumu:** Asfalt
- **Eğitim ve Öğretim:** (1-8) 14 Öğr.Taşımalı

***** Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

- **Geçim Kaynağı:** Tarım ve Hayvancılık
- **Tarım:** Arpa ,Buğday, Meyvecilik, Çam Fıstığı, Bağcılık
- **Hayvancılık:** Koyun, Keçi, Büyükbaş
- **Kooperatif:** Kooperatif yok.
- **Köyde 1 Köy Konağı, 1 Cami, 1 Sağlık Evi** mevcut

KÖYÜN EKONOMİK VE SOSYAL YAPISI:

Köyün Geçim kaynağı; tarım (arpa, buğday meyvecilik) ve hayvancılıktır. Hayvancılık; büyükbaş süt ineği, küçükbaş koyun ve keçidir. 1000 dekar sulu arazisi 2410 dekar kıraç arazisi mevcuttur. Ayrıca fıstığı yetiştiriciliği son zamanlarda yaygın olup, köy ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Arazilerindeki üzüm bağlarında yetişen üzümlerden elde edilen Yağcık Pekmezi yörede ünlü olup " Yedi derde deva " diye bilinir. ††††††††

GELENEKSEL EL SANATLARI:

Bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanı sıra yararlıyı sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyelerde, ya bütün gün ya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif; dini veya sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el, el aleti veya mekanik araçların yardımıyla yapılan ürünler geleneksel el sanatları olarak tanımlanabilir. Geleneksel el sanatlarını değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bunlardan birisi de hammaddeye göre yapılan sınıflamadır. Konunun ayrıntılarına girmeden genelde bildiriye konu olan toprağın hammadde olarak kullanılması; özelde ise Kütahya’da toprak işçiliği örneklerinden çömlek yapımı üzerinde duracağız.

TOPRAK İŞÇİLİĞİ:

Toprak, endogen granit kayaların doğanın aşındırmasıyla ufalanması sonucu meydana gelen bir maddedir. Topraktan elde edilen çamur, kolaylıkla bulunabilen hammaddelerin en eski ve kullanışlı olanıdır. Yumuşakken kırılmadan biçimlendirilebilir.

Çömlekçilik, Anadolu’da çok eskiden beri yapılagelmiş el sanatlarından biridir. Çömleklerin elle yapımında uygulanan temel yöntemler çimdik, fitil, levhadır. Çömlekçilik; özlü çamurdan elle veya çömlekçi çarkından geçirilerek ya da çeşitli ölçülerdeki kalıplara dökülüp form kazandırıldıktan sonra fırınlarda pişirilerek, sırlanan veya sırlanmadan yapılan toprak çanak, çömlek, testi, vazo, küp vb. yapma sanatı olarak tanımlanabilir. Anadolu’da üretilen çömlekler genellikle sulandırılmış çamurla sırlanmakta, ve genellikle açık ateşte pişirilmektedir.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte çömlek/çömlek toprak tencere olarak tanımlanmaktadır.

Göveç; içinde yemek pişirilen toprak kap olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu kapta pişirilen yemeğin adı da göveç olarak bilinmektedir. “*Taş ocağın üstünde, ateşe vurduğu güveçten, kaynayan etin kokusu geliyordu.*”- N. Cumalı; *Güveçten sonra bir koca sini mantı gelmiş.*”- Ç. Altan.

Türk Dil Kurumu Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünde Göveç; [Gödeç]: **1. İçinde yemek pişirilen toprak kap.** Dikici Dinar-AF.; İslamköy-ISP.; Başpınra Tefenni-BDR.; Dedeköyü Çal-DZ.; Edremit-BA.; Eğrigöz Emet-KÜT.; Sivrihisar-ES.; ÇKR.; Bepazarı-ANK.; NĞ.; Ereğli-KN., [Gödeç], Darıveren Acıpayam-DZ.; **2. toprak tencerede**

†††††††† <http://www.emet.gov.tr/>

pişirilen yemek. Edremit-BA.; Eğrigöz Emet-KÜT.; Beypazarı-ANK.; 3. **Toprak kapta**
pişirilen ekmek. Karabüzey Araç, Peşman Daday-KST. şeklinde yer almaktadır.*****

Sevan Nişanyan'ın Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü'ndeki bilgilere göre; yazılı kaynaklarda göveç kelimesine en erken 15. yüzyılda rastlanılmıştır.*****

Çalışma için 23 Mayıs 2006 tarihinde Emet'in Yağcık köyünde göveç yapan iki kişiden birisi olan Zeliha KAYA ile görüştük. Kaynak kişimiz 77 yaşında. Okuma yazması yok, annesinin Emetli olması nedeniyle orada doğmuş ancak, daha sonra ailesiyle birlikte köye geri dönmüş. Zeliha hanım köyde büyümüş ve evlenmiş. Çok uzun yıllar köydeki başka kadınlar gibi çömlekçilik yapmış. Daha sonra Emet'te yaşamaya başlamış. Yaptığı toprak işler, göveç, et çanağı, dolma kapağı ve ekmek sacı. Derleme sırasında bize göveç yapımını gösterdi ve fotoğraflarını almamıza izin verdi. Kendisine teşekkür ediyorum.

Eskiden köyde pek çok kadın bu işle uğraşırken şimdi yalnız iki kişi kalmış, onlar da geçimlerini temin etmek için değil de daha çok ihtiyaç olduğunda yapıyorlarmış. Köyde tarım ve hayvancılığın artması, üzüm ve fıstıktan gelir elde edilmesi, memuriyet, ticaret dolayısıyla köyden göç ve bu tür gövece olan yerel talebin azalması bu tür ürünlerin üretimini azaltmıştır. Kaynak kişimiz bizim araştırmamız için özel olarak Emet'ten köye gitmiş, hazırlıklarını yapmış ve örnek ürünleri bizim için üretmiştir.

Yörede çömlek yapımında yedi çeşit toprak kullanıldığı ve toprak karşılığı ıştır kelimesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kaynak kişimiz bize sadece beş çeşit toprak/ıştır elde edebildiğini belirtmiştir. Bunlar **ak ıştır, gök ıştır, sarı ıştır, kırmızı ıştır, mor ıştır, kara ıştır**dır.

ıştır/toprak; yaz aylarında temin edilir ve her yerden alınmaz. Toprak temin edilen yere “ışırılık” ve toprak temin etmek için gitmeye de “ışırılığa gitmek” denir. ıştır temini için tercih edilen zaman yazın ilkbahar ve yaz başıdır. Çünkü çömlek mayıs, haziran aylarında yapılır, temmuz ve ağustosta harman olduğundan ara verilir. Daha sonra bir kere daha yapılır. Rüzgârlı ve yağmurlu havalarda yapılmaz. Rüzgârda yapılan göveç yamulur.

Göveç yapılacak ıştırın her birisinin alındığı yer farklıdır. Eğer varsa ailenin erkeği gider ve toprağı getirir. Ailede erkek yoksa kadınlar da gider. Sırtlarına çuvalı yükleyip gelir. Göveç yapımında kullanılan toprak/ıştır, karasabanın tahtası ile dövülerek inceltir. Topraklar kalburla ayrı ayrı elenir. Göveç; oda, dam vb. kapalı bir mekânda yapılır. Açık alanda ve yerde yapılmaz.

Gövecin kenarına “yanlık”, tabanına “göglük” adı verilir. Yanlık ve göglük çamurları ayrı hazırlanır. Oranlar tam olarak alınamamıştır. Taban/Göglük çamuru biraz daha sert, pütürlü kaynak kişimizin ifadesiyle gıcırır olur. Yanlık ise daha yumuşak ve pürüzsüz bir çamurdur. Göglük için beş topak hazırlanmışsa, yanlık için sekiz topak hazırlanır. Bu kadar çamurdan yaklaşık yüz adet göveç çıkar. Çamur yoğrulduktan sonra üç gün kadar dinlendirilir.

Üç gün sonra sabah erken bir saatte tekrar çalışma başlar. Önce çamur tekrar yoğrulur. “Kalıp” adı verilen taş, “yastığaç / mala tahtası” üzerine konur. Kalıp Gençköy dağından yine üreticilerin kendileri tarafından temin edilir. Mala tahtası ise eski bir düvenin başından yapılır.

Taban yapmak için bir miktar çamur alınır ve uğralanmış kalıp üzerine konur. El ile yassıltılır tekrar uğralanır. Bir müddet daha dinlenmesi için kenara bırakılır. Daha sonra mala

***** Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 6.C. TDK. 2167.s.

***** (Sevan Nişanyan Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü İstanbul-2004. 155.s)

tahtası üzerinde yanlık yapılmaya başlanır. Her bir yanlık yapıldıktan sonra taban üzerine dinlenmeye bırakılır.

Yanlık ve taban bir miktar su ile el yardımıyla birleştirilir. Daha sonra “mala” , onergeç (onarım malası), şip şip malası, kıyık malası (göt kesici) ile düzeltme işlemleri yapılır. Kalıplar üzerinde havanın durumuna bağlı olarak yarım ila bir gün kurumaya bırakılır. Kuruduktan sonra göveçler kalıptan ayrılırlar. Kuruma esnasında gövece dokunulmayıp kendiliğinden kalıptan ayrılmasını beklemek gerekir.

Kuruyan göveçler için sır hazırlanır. Sır yapılacak toprak özeldir. Bir miktar toprak alınır. Ufalanır. Bir miktar su ile sulandırılır. Bu sulu çamur bez ile göveç üzerine iyice sürülür. Daha sonra kuru bir bez ile üzerinden geçilir. Böylece kap sırlanmış olur.

Sırlanan göveçler pişirilmek üzere aralarına pelit çırpısı ve pelit yaprağı döşenmiş bir şekilde dizilir. Ateş yakılır ve yaklaşık bir saat kadar pişirilir. Bu pişirme şekline “gappeş” denir. Ateş kendiliğinden söndükten sonra göveçlerin soğuması beklenir. Ateş söndükten sonra çömleklerin soğumaları beklenir ve pazarlanmak üzere kaldırılır.

Çömleklerin pazarlanması; kaynak kişinin ifadesine göre eskiden köydeki hemen herkes çömlekçilik ile geçinirmiş. Kaynak kişi bunu “azcık zenginler etmezdi, tarlası temeli olanlar. Fakirler bunu yapcekler, köy köy gezcekler” söyleriyle ifade etmektedir. Kadınlar tarafından üretilen çömlekler; ailenin erkekleri tarafından pazarlanırdı. Katılara yüklenen ürünler köy köy dolaştırılır, ihtiyaç sahiplerine tahıl, ceviz, patates, soğan vb. yiyecek maddeleriyle değiştirilerek pazarlanırdı. Tabi bu da pazarlama yöntemi zaman zaman sıkıntılara da yol açmaktadır. Bir göveç dolusu patates veya soğanla buğday aynı değerde olmayacaktır. Bundan dolayı Türkçede güvenilmez, basit hesap anlamında “çömlek hesabı” diye bir deyim de vardır.

Günümüzde sürekli bir üretim yapılmayıp, sipariş olduğu kadar veya ihtiyaç olduğunda çömlek yapılmakta olduğu tespit edilmiştir. Ancak Kütahya çinicilikte çok önemli bir yere sahiptir ve toprak işçiliğinde bir potansiyeli vardır. Günümüzde mutfak kültürü anlayışında sadece yiyecek içecekte değil mutfak araç gereçlerinde de doğal ürünlere doğru bir yönelme olduğu malumdur. Alüminyum ve teflon mutfak eşyalarının sağlık açısından zararlı olduklarına ilişkin yayınlar bu ürünlere karşı kuşkulu bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir. Toprak ve camdan üretilen ve yurtdışından ithal edilen mutfak eşyaları ise tüketiciye yüksek fiyatlarla sunulmaktadır. Ülkemizde bu tür ürünlerin üretimi için yeterli hammadde ve işçilik varken üretici ürününü pazarlamadığından ve diğer sosyo-kültürel etkenlerden dolayı sanatını terk etmekte; diğer yandan bu ürünleri kullanmak isteyen tüketici de sağlıklı, kaliteli, uygun fiyatlı ürüne ulaşamamaktadır.

Yapılması gereken yerel yönetimler ve yine yörede faaliyet gösteren sanat ve eğitim kurumları işbirliğinde mevcut olan toprak işçiliği potansiyelini değerlendirilmelidir. Bu kapsamda yapılan ürünlerin teknik özellikleri (kullanılan toprak ve miktarları, pişirme süresi vb.) bilimsel yollarla incelendikten sonra, ürünün daha işlevsel hale getirilebilmesi sağlanabilir. Ürünlerin kalitesinde yapılacak düzeltme, tek kişilik göveç kapları, balık kapları, sütlaç, yoğurt kapları, çerezlik gibi farklı ürünlere de üreticinin yönlendirilmesi pazarlama açısından yararlı olacaktır.

Yine yörede faaliyet gösteren eğitim ve sanat kurumları tarafından sanatın genç kuşaklara öğretilmesi sağlanmalıdır. Eğitimde Zeliha Hanım gibi kaynaklar, usta öğretici olarak değerlendirilmeli, bu sayede hem geleneksel bir el sanatının yok olmadan devamı, hem de genç kuşağa yeni istihdam imkânları sağlanmış olacaktır. Yerel yönetimler ise doğru tanıtım ve aracılık bu ürünlerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlamasını gerçekleştirebilirler. Bu sayede mutfaklarımızda hem sağlıklı hem de lezzetli yemeklerin yapılabileceği ürünlerin kullanımı yaygınlaşabilir, hem de mevcut hammadde ve işçilik doğru olarak kullanılıp yörede ve ülkeye katma değer sağlanabilir.

Gövecin yapım aşamalarını gösteren resimler:

Foto 1: Kara Toprak (kara ıştır)

Foto 2: Sarı Toprak (sarı ıştır)

Foto 3: Gök ve mor toprak (gök ve mor ıştır)

Foto 4: Kırmızı toprak (kırmızı ıştır)

Foto 5: Ak toprak (ak ıştır)

Foto 6: Kara toprağın alındığı yer

Foto 7: Gök ve mor toprağın alındığı yer

Foto 8: Sarı toprağın alındığı yer

Foto 9: Kırmızı toprağın alındığı yer (ortadaki koyu renk damar)

Foto 10: Sırlamada kullanılan toprağın alındığı yer

Foto 11: Karasaban tahtasından yapılır ve toprağı inceltmekte kullanılır.

Foto 12: Kalıp: Gençköy Dağından üreticiler tarafından getirilir.

Foto 13: Yastıgaç/Mala tahtası: Eski düven başından yapılır. Yanlık çamurunun şekillendirilmesinde kullanılır.

Foto 14: Çömlek için hazırlanan çamur

Foto 15: Göveç çamurunu şekillendirmek için toprak/uğra

Foto 16: Gövecin tabanının uğra yardımıyla yapılması

Foto 17: Dinlendirilmek üzere hazırlanan taban

Foto 18: Gövecin yanlığının hazırlanması

Foto 19: Gövecin yanlığının hazırlanması

Foto 20: Taban üzerine konulan yanlık bir süre dinlendirilmesi

Foto 21: Zeliha Teyze; eli ile yanlık ve tabanı birleştiriyor. Yine el yardımıyla iç kısımları düzeltiyor.

Foto 22: Zeliha Teyze; eli ile yanlık ve tabanı birleştiriyor. Yine el yardımıyla iç kısımları düzeltiyor.

Foto 23: Zeliha Teyze; eli ile yanlık ve tabanı birleştiriyor. Yine el yardımıyla iç kısımları düzeltiyor.

Foto 24: Mala ile gövecin dışının düzeltilmesi

Foto 25: Onargeç/ onarma malası ile gövecin içinin düzeltilmesi

Foto 26: Şıp şıp malası ile üst yüzeyin düzeltilmesi

Foto 27: Kıylık malası/göt kesici ile gövecin taban kenarının düzeltilmesi

Foto 28: Gövecin tutma yerine “meme” adı verilir. Memenin yapılışı.

Foto 29: Gövecin tutma yerine “meme” adı verilir. Memenin yapılışı.

Foto 30: Sır için getirilen toprak / ıştır ufalanarak toz haline getirilir.

Foto 31: Toz haline getirilmiş olan toprak sulandırılarak bulamaç yapılır.

Foto 32: Gövecin sırlanması

Foto 33: Gövecin sırlanması

Foto 34: Gövecin sırlanması

Foto 35: Sırlanan göveçler, aralarına kuru pelit dalları ve pelit yaprakları yerleştirilerek açık havada yaklaşık bir saat kadar pişirilir. Bu pişirme işine “gappeş” adı verilir.

Foto 36: Henüz yeni yapılmış bir ekmek sacı

Foto 37: Kaynak kişi tarafından halen kullanılmakta olan ekmek sacı

KÜTAHYA MUTFAK KÜLTÜRÜ

Zedal ÖZER*

KÜTAHYA MUTFAK KÜLTÜRÜ

Toplumlar yüzyıllar boyu süregelen tecrübeleri deneyimleri ile yaşadıkları çevreyi ve doğayı tanımaya çalışmış, bu deneyimler kültürel yaşama zenginlik katarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Değişen yaşam koşulları içinde yemek içmek alışkanlıkları ve gelenekleri de değişmektedir. Kadınların iş yaşamı içinde yerini alması ve her şeyin makineleşmesi bazı yiyeceklerin hazır veya ambalajlı olarak alınmaya başlamasına neden olmuştur. Bu değişime bağlı olarak Kütahyalıların “ evde yapımı daha makbuldür “ dedikleri mantı, baklava, güveç, su böreği her yıl kışa hazırlık olarak yapılan sucuklar, sucuk yapan imalathanelere siparişle yaptırılarak satın alınmaya başlanmıştır. Genelde hamur ve et yemekleri üzerine kurulmuş olan mutfak kültürü yılın belirli zamanlarında doğadan toplanarak çiğ olarak veya kavrularak, hamur işleri ile birlikte pişirilerek yenilen otlar, yeşil sebzeler bölge mutfağına uygun özellikler göstermektedir. Bunda Kütahya’nın kışın uzun ve soğuk olması bahar mevsiminin kısa olması yani iklimsel özellikler belirleyici olmaktadır. Yemeklerde genellikle bitkisel özellikli yağlar ayçiçek yağı, zeytinyağı, mısır yağı, susam yağı, haşhaş yağı hayvansal yağlardan tereyağı, kuyruk yağı ile karışık yağ adı verilen zeytinyağı ve kuyruk yağı kullanılmaktadır. Kütahya da yemek yaparken “ göz kararı” “elinin aldığı kadar “ ” bir avuç” ölçü olarak kullanılıyor Araştırmada kaynak kişiler Kütahya kültürünü ve mutfağını bilen bu konuda çalışmalar yapan Kütahyalı kişilerden oluşmaktadır. Bu çalışmada Kütahya mutfağının karakteristik özellikleri ele alınarak ön plana çıkarılmış bunun yanında geçmişte yapılmış günümüzde unutulmuş yemekler ve değişen mutfak alışkanlıkları irdelenmiştir.

* Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

ÇORBALAR

Kütahya merkezinde çorbalar öğünlerde önemli bir yer tutmaktadır. Sofraya ilk yemek olarak getirilen çorbalar yoğurt, süt, bakliyat, buğday ürünleri, sebze ve hamurla hazırlanarak genellikle tereyağı ve nane ile tatlandırılmaktadırlar. Çorbalar arasında özellikle tarhana çorbasının önemli bir yeri vardır özellikle eylül- ekim aylarında kış için hazırlanan tarhana bütün bir yıl süresince kullanılmaktadır. Tarhana çorbası öğünlerde ilk yemek olmasının dışında sabah kahvaltılarında, tarlada azık yemeği olarak da tüketilmektedir.

Tarhana Çorbası

Tarhananın yapımında buğday unu, katı yoğurt (süzme yoğurt, kuru soğan, yeşil ve kırmızı biber ile domates kullanılıyor, biber ve domatesin kabukları ayrılсын diye sebzeler hep birlikte haşlanır içine yoğurt ve un katılarak tuzu atılır ve iyice yoğrulur. Kütahya'nın klasik tarhanası olarak kabul edilen bu tarhana da üç çeşit sebze un ve yoğurt dışında başka bir ürün katılmaz. Yaklaşık on gün süre ile bekletilen tarhana hamuru için “ üç gün mayalanır üç gün acır üç gün tatlanır “ denmektedir. On gün süresince her gün iyice yoğrularak yumruklanır. Tarhanayı kurutmak için yere temiz çarşaflar serilir üzerine tarhanalar minik parçalara bölünerek dökülür kurumaya yüz tutunca kalburdan geçirilir. İyice inceltelen tarhanalar çarşafların üzerinde gölgede iyice kurutulur. Direkt güneşin altında kurutulmaz, tarhananın içindeki domates ve biberin kırmızı rengi gölgede veya cereyanlı bir yerde kurutulduğu zaman kaybolmadığı için gölgede kurutulmaktadır. Kuruyan tarhanalar bez torbalara doldurularak saklanır .

Tarhana domatesli, biberli, kıymalı, pastırmalı, fasulyeli veya nohutlu olarak pişiriliyor. önce tencereye tereyağı ve domates konuyor isteğe göre yeşil biber veya kıymada konuyor, suyu ilave edildikten sonra kaynamak üzereyken tarhanası suya salınır (genellikle bu işlem için salma terimini kullanıyorlar) Tarhana pişene kadar topak topak olmaması için karıştırılır. genellikle kıymalı yapılan tarhana çorbasına kıyma yerine pastırma ince ince doğranarak çorbanın içine ilave edilmektedir. Genellikle tereyağı kullanılarak yapılan tarhana çorbası ocaktan almak üzereyken kaymak veya tereyağı eritilerek üzerine dökülür. Fasulyeli yapmak için tarhana sade olarak pişirildikten sonra içine haşlanmış fasulye veya nohut ilave edilir. Çorbanın yapıldığı tencerenin büyüklüğüne göre ölçü olarak “bir avuç veya tenceresine göre göz kararı atılır. Son yıllarda tereyağı ve yağlı yemeklerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin anlaşılması üzerine özellikle çorba ilk yağı ile pişirilmektedir. Sabah kahvaltısı da dahil her öğünde içilen tarhana çorbası Kütahya sofralarının olmazsa olmazı olarak kabul

edilmektedir. Her yıl Kütahya'nın Gediz ilçesinde tarhana festivali düzenlenmekte, Festival süresince yarışmalar ve çeşitli etkinliklerle tarhananın tanıtımı yapılmaktadır.

Kızılıcık Tarhanası (Ekşi Tarhana)

Kızılıcıklar olgunlaştıktan sonra bir süre daha yumuşaması için bekletilir, iyice yumuşayan kızılıcıklar bir miktar su ile kaynatılarak pişirilir, süzgecin üzerine dökülerek süzgeçten geçirilir. Tohumları ile posası ayrılarak suyuna un katılır yumuşak bir hamur yapılır, hamurdan küçük parçalar ayrılarak bezlere serpilir biraz kuruyunca kalburdan geçirilerek iyice inceltir, gölgede kurutularak kış için bez torbalara doldurularak saklanır

Kızılıcık tarhanasını pişirmek için genellikle tereyağı, sarımsak, soğan ve tuz kullanılıyor. Tereyağı tencerede eritildikten sonra içine küp şeklinde doğranmış soğan ve sarımsak pembeleşinceye kadar kavrulur içine su ve kızılıcık tarhanası ilave edilerek kaynayınca kadar karıştırılır. Özellikle Kütahya da hasta çorbası olarak da adlandırılan kızılıcık tarhanası soğuk algınlığı, mide bağırsak rahatsızlıklarında yapılıyor diğer tarhana gibi her öğün yapılarak içilmez.

Yeşil Mercimek Çorbası

Yeşil Mercimek çorbası özellikle ramazanlarda pişiriliyor ; Yeşil Mercimekler suda biraz bekletildikten sonra bir süre haşlanır, soğan pembeleşinceye kadar tereyağı ile kavrulur isteğe göre içine salça da katılabilir bu karışımın üzerine diğer tarafta haşlanan mercimeklerin suyu süzülerek tencereye ilave edilir. Tuzu katıldıktan sonra mercimekler pişinceye kadar kaynatılır. Çorbanın içine tutaç çorbasında olduğu gibi küçük kesilmiş kare hamurlardan atılır, isteğe göre çorbaya kıyma da katılabilir, üzerine bol nane serpilir. Ramazanın ilk Cuma günü pişirilmeye çalışılan çorbanın özellikle taneli olarak pişmesine dikkat edilir. “mercimek çorbası tezbih çeker ” yada “sevap olduğu için pişirilir” diyen Kütahyalılar için geçmiş zamanlarda “Cuma selası okunurken kibleye bakan çeşmelerden” doldurdukları sularla pişirdikleri yeşil mercimek çorbasının önemli bir yeri vardır.

Düğün Çorbası

Düğünlerde pişirildiği için bu isim verilmiştir, çorbanın yapımı, içindeki malzemeler ilçe ve köylere göre değişiklik göstermektedir. Un, tuz, yumurta ve su ile küçük bir hamur hazırlanır. Hamur oklava ile açılarak şeritler halinde kesilir, şeritler küçük kareler halinde kesilerek bir süre bekletilerek sertleşmesi beklenir, daha sonra kullanılacaksa güneşte kurutularak saklanır. Çorba yapılacağı zaman tencerede su kaynatılır. Kütahya da yerel anlatımıyla “su çoşar atar” suyun içine hamurlar yavaş yavaş atılır. Hamurlar pişince üzerine tereyağı nane ile kavrularak dökülür veya isteğe göre soğan ince ince doğandıktan sonra tereyağı ile kavrularak çorbanın üzerine dökülür.

YABANI OTLAR VE SEBZE YEMEKLERİ

Kütahya da özellikle bahar aylarında kırlarda doğal olarak yetişen otlar çiğ olarak yada pişirilerek tüketilmektedir. Özellikle her bahar doğadan toplanan yedi çeşit yabani ot şifa bulmak, kışın olumsuz etkilerinden kurtulmak, vücudu canlandırmak amacıyla “şifa için” pişirilerek tüketilir. Ebegümeci, ısırgan otu, kuzu kulağı, kuş ebeciği, madımak, sirken otu, hindiba, mantar ve asma yaprağından oluşan otlar sıvı yağla birlikte soğanla kavrularak pişirilmekte, isteğe göre bu karışımın içine pirinçe katılmaktadır. Yabani mantarlar doğadan dağlardan bu konuda bilgisi olan kişi tarafından toplanır, tereyağında kızartılır veya soğanla kavrularak yumurta kırılır, mantarın zehirli olup olmadığını tespit etmek için mantarlar suda haşlanır içine gümüş kaşık konur kaşık kararsa mantarların zehirli olduğu anlaşılır. Otlar genellikle haşlanmadan kavrularak pişirilir, sade olarak yendiği gibi üzerine yumurta kırılır. Çiğ olarak yemeklerin yanında kahvaltılarda taze haşhaş yaprağı, marul, dereotu, nane, kekik, pişirmeden tuza batırılarak yenir. Şifalı otlardan akbaşı, ısırgan otu (geçirgen) ebegümeci otları kurutularak kaynatılıp içilir. Otlarla hazırlanan bu beslenme alışkanlığı her yıl bahar aylarında sofraları zenginleştirmektedir, dağlardan toplanan yabani dağ eriğinden (sarı ve kırmızı) pestil yapılarak saklanır kış aylarında dağ eriği pestilinden hoşaf yapılır kırmızı dağ eriğinden salatalara sos yapılır yada karnı ağrıyana su yapılarak içirilir. Sebzeler Kütahya'nın iklim şartları dolayısıyla geleneksel mutfakta çok sınırlı bir yer tutmaktadır. Kütahya da yetişen fasulye, ıspanak, kabak, biber, patlıcan gibi sebzelerin dışında günümüzde seracılığın gelişmesi sebze çeşitliliğini arttırmış sebze üretimindeki mevsimlerle sınırlamalar kalkmıştır.

Labada Dolması(İlibada Dolması)

Labada baharda yabani olarak doğada yetişen, görüntü olarak pazıya benzeyen bir bitki türüdür, özellikle baharda çok taze olduğu için bolca tüketilmeye çalışılır. Kütahyalıların “gün dönmeden toplanarak tüketilir” dedikleri labada yada “ılibada “ gün dönümü yani yaz sıcakları başlayınca iyice şertleşerek pişirilmesi zorlaşır. İlibada dolması için bulgur sıcak suda bir süre bekletilir, bulgur soğuduktan sonra içine yoğurt taze soğan kuru soğan , taze veya kuru nane ile dolma harcı hazırlanır tuzu ve isteğe göre karabiber ve kırmızı pul biberi ilave edildikten sonra harç iyice yoğrulur. İlibadalar suda çok az haşlanır, dolmayı sarmak için labadanın damarlı kısmı içe gelmek üzere içine harç konarak muska şeklinde sarılır. Dolmalar sarıldıktan sonra tencereye dizilir ve kısık ateşte pişirilir. İlibada dolması sıcak olduğu gibi soğuk olarak da yenilebiliyor yanında mutlaka yoğurt ile servis yapılıyor .

Labada Böreği

Labadalar yıkanıp doğrandıktan sonra haşlanarak suyu sıkılır, içine tuz ve karabiber koyduktan sonra hazırlanan yufkaların her birinin arasına tereyağı sürülür, yufkaların ortasına labada harcı konur, diğer yufkalar da aynı şekilde yerleştirildikten sonra üzerine tereyağı dökülerek fırına sürülür. Özellikle bahar aylarında “ılibada” otlarının taze olduğu zamanlarda yapılır sağlık için faydalı olduğu düşünüldüğünden her bahar labada böreği pişirilmektedir.

Etli Yaprak Sarması

Kütahyada ki Takım yemeğinin son yemeği olarak sofraya getirilen etli yaprak sarması “**kara haber** “olarak adlandırılmaktadır. Takım yemeklerinde tatlıdan sonra servisi yapılır ve “bundan sonra yemek yok” anlamına geldiği için “ **kara haber**” ismi ile sofradaki yerini almıştır. Etli yaprak sarması için asma yaprağı kullanılmaktadır. Kıymanın içine kuru soğan küçük küçük doğranır pirinç, tuz, karabiber, su, domates veya salça konarak yoğrulur. Asma yaprakları suda biraz haşlandıktan sonra yaprağın geniş tarafına harç konarak sarılır sarmalar çok küçük sarmaya çalışılır. Hafif ateşte bir miktar su ile pişirilir. Genellikle yoğurt ile servis yapılır.

Dağ Eriği Pestili

Yabani olarak dağlarda yetişen dağ eriği dağlardan özellikle sonbahar aylarında toplanır, yıkanır, suda pişirilir süzgeçlerden geçirilerek posasından temizlenir ve tekrar kaynatılır, tepsilere çok ince tabaka şeklinde dökülerek güneşte kurutulur. Kuruyunca tepsilerden çıkartılarak katlanır ve bez torbalar doldurularak saklanır. Özellikle kış mevsiminde limon yerine kullanılır. Dağ eriği pestilinden bir parça kopartılarak suda bekletilir suda eriyince salatalarda, çorbalarda, cimcik yemeğinde, ekşimsi tat vermesi amacıyla kullanılır. Ayrıca dağ eriği pestili karın ağrısına, iştahsızlığa, mide bulantısı, gibi rahatsızlıklarda hastalara içirilir bacak ağrısı, iltihaplı yaralarda pestil ıslatılarak tuzlanır ve yaranın üzerine konur bir süre orada bekletildikten sonra yaranın iyileştiğine inanılmaktadır.

SÜT ÜRÜNLERİ

Kütahya merkez ve İlçelerinde hayvancılık günümüzde de yaygın olarak yapıldığı için hayvansal ürünler geleneksel mutfakta önemli bir yer tutmaktadır. İnek, keçi, koyun sütünden peynir, yoğurt, tereyağı, kaymak, lor yapılmaktadır. Kemik erimesi veya kazalardan sonra kol ve bacaklarda oluşan zayıflıklarda kalsiyum eksikliği için şifa olsun diye manda sütü içilir veya manda sütünden yapılan yoğurt kaymak tereyağı tüketilir. Son yıllarda manda yetiştiriciliğinin azalması manda sütünden yapılan ürünlerinde azalmasına neden olmuştur.

Akıtma

Akıtma “ağız “adı verilen yeni doğum yapmış hayvanın sütünden yapılmaktadır. Ağızın içine karbonat, tuz ,un katılarak krep hamuru kıvamında hamur yapılır teflon tavada veya sac üzerinde kepçe ile dökülerek altlı üstlü pişirilir. Ağız bulunmadığı zaman taze kaymak ile akıtma yapılmaktadır. Ağız özellikle kalsiyum bakımından zengin olduğu için komşulara dağıtılmakta, yaşlı ve çocuklara yedirilmektedir.

HAMUR ve BAKLIYAT YEMEKLERİ

Kütahya da hamur ile yapılan yemekler, börekler ve çörekler Kütahya mutfak kültürü içinde önemli bir yer tutmaktadır. Günlük tüketilmek için hazırlanan hamurlu yemekler düğün ve bayramlarda çeşit olarak artış göstermektedir. Takım yemekleri için kıymalı veya peynirli su böreği, düğünlerde cevizli baklavalara, cevizli çörekler kandillerde pişirilen haşhaşlı pideler, un helvaları, ramazanlarda su böreği, ıspanaklı, şipit, kuru yufka, erişte, gözleme özel olarak pişirilen hamur yemekleridir. Yabani otlardan gelincik, ısırgan bunun dışında sebzelerden ıspanak ve soğan ile börek yapılmaktadır. Kütahya da özel günlerde börek, baklava, pide, mantı yapmaya zamanı olmayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için fırınlar ve üretim yerleri açılmıştır. Kütahya da günümüzde ekmekler genellikle fırınlardan hazır olarak alınıyor, evde yapılan ekmeklerin içine haşlanmış ve rendelenmiş patates katılarak ekmeğin daha yumuşak olması sağlanıyor, ekmek yapımında hazır mayalar veya ekmek mayası kullanılıyor.

Ekmekler evlerin bahçelerinde genellikle kadınlar tarafından yapılan fırınlarda kadınlar tarafında pişirilmektedir. Pide veya ekmek fırınlarında siparişle pide yaptırmaya “pide çekirtmek” deniyor, genellikle iç harcı evde hazırlanarak yaptırılan pideler kıymalı peynirli yumurtalı olarak hazırlanıyor. Hamurdan yapılarak saklanan ihtiyaç olduğunda kullanılan erişte çeşitleri dışında “dökme” ve “kesme şehriye” adı verilen şehriyeler çorbalarda kullanılmaktadır. Bakliyalardan kuru fasulye, nohut, bulgur yaygın olarak kullanılıyor. Nohut ve kuru fasulye etli veya zeytinyağlı pişirildiği gibi haşlanarak tarhanaya katılıyor, tirit yapıyor, börek ve mantı harcı olarak kullanılıyor.

Peynirli Su Böreği

Su böreği için altı yumurta un tuz ve sudan oluşan bir hamur hazırlanır, on tane bezeden on yufka açılır, ocakta genişçe bir tencerede kaynayan suyun içine yufkalar teker teker bırakılarak pişirilir. Tepsiye dizerken aralarına tereyağı ve zeytinyağı karıştırılarak dökülür, zeytinyağı böreğin soğuk olarak da yenmesini sağladığı için tercih ediliyor. Yufkaların ortasına da hazırlanan harç konur. Kıymalı ve peynirli olmak üzere iki türlü hazırlanan iç harç genellikle peynir ve maydanozdan oluşan harç konur. Kalan beş yufkada tepsiye yerleştirildikten sonra ocağın üzerinde hafif ateşte kızartılır, önceden maltız adı verilen ocaklarda meşe kömürü üzerinde pişiriliyordu, günümüzde ocağın üzerinde çevrilerek pişirilmektedir.

Kıymalı Su Böreği

Su böreği genellikle 11 yufkadan yapılır, hamuru için 4 yumurta tuz ve su ile katı bir hamur yapılır. Yufkalar açılarak bir çarşafın veya gazetenin üzerine serilir, bir tencerede su kanatılır. Böreğin içini hazırlamak için kıyma sıvı yağ veya tereyağı ile kavrulur içine isteğe göre maydanoz doğranabilir. Tepsi yağlandıktan sonra tencerede haşlanarak soğuk suda bekletilen yufkalar konur her yufkanın arası tereyağı ile yağlanır ve arasına kıymalı harçtan konur, üzerine tereyağı sürülerek ocağın üzerinde çevrilerek pişirilir. Böreğin bir tarafı kızarınca diğer tarafı başka bir tepsi ile çevrilerek pişirilir. Sunum sırasında isteğe göre üzerine et suyu veya sarımsaklı yoğurt ve tereyağı biber dökülerek sıcak olarak servis yapılır. Kıymalı su böreği kuşbaşı et kullanılarak aynı tarifile de yapılmaktadır.

Tiritli Su Böreği

Hamuru su böreği gibi açılır, hamurlar suda haşlandıktan sonra soğuk suda bekletilir, tereyağı eritilerek her yufkanın arasına tereyağı serpilir. Böreğin harcı kıymalı veya peynirli olarak hazırlanır harç malzemesi bol konur, geri kalan yufkalarda aynı yöntemle tepsiye yerleştirilir, böreğin üzerine tereyağı ile hazırlanan et suyu sıcak olarak böreğin üzerine dökülerek üzeri haşlanır, ocağın üzerinde altı kızarana kadar hafif ateşte pişirilir. Tiritli su böreğinde böreğin sadece alt kısmı pişirilir. Servisi sıcak olarak yapılır, kare şeklinde dilimlere ayrıldıktan sonra tabağa alınarak üzerine sarımsaklı yoğurt ve tereyağı veya kaymak dökülerek yenir.

Cimcik

Kütahya'nın en çok yapılan yemeklerindendir un, yumurta, tuz ve su ile hamur yoğrulur, hamurdan küçük bezeler yapılır. Her beze yufka gibi açılır, yufkanın tam ortasında iki parçaya kesilir daha sonra bir parmak kalınlığına şeritler halinde kesilir, tekrar küçük parçalara ayrılır fiyonk makarna görünümünde olan cimcik kesilen parçaların tam ortasından cimciklenerek birleştirilmesinden adını almıştır. Bir kaşığa kırk tane cimcik gelecek kadar küçük olmasına çalışılır. Makarna gibi suda haşlanarak bir tencereye alınır üzerine tereyağı gezdirilerek sarımsaklı yoğurt dökülür veya dağ eriği pestili eritilerek limon ile üzerine dökülür, peynir serpilir, haşhaş ve ceviz serpilerek sıcak olarak tüketilir. Günümüzde çok az yapılan yiyeceklerden olan kurutulmuş yoğurt yada Domaniç de söylendiği gibi "katık" cimciğin üzerine peynir gibi kesilerek dökülür. Genellikle sıcak Ramazanlarda sahur yemeği olarak sık yapılan bir yemektir.

Erişte

Kütahya da erişte kullanılacak yemeğin özelliğine göre farklı çeşitlerde Küçük kareler şeklinde kesilerek kurutulmuş erişteye dökme erişte, uzun olarak kesilen erişteye kıyma erişte adı verilmektedir. Eriştenin hamuru un, yumurta, tuz ve suyla yapılarak yufka şeklinde

açılır, kesildikten sonra kurutulularak bez torbalarda saklanır. Dökme erişte makarna gibi haşlanarak süzülür bir tabağa alınarak üzerine sarımsaklı yoğurt ve tereyağı dökülerek yenir, “yoğurtlu” adı verilen bu erişte yemeği kıyma erişteden yapılır, sade tereyağlı olarak da yenir, haşlandıktan sonra domates rendelenerek tereyağı ile birlikte kavrulduktan sonra eriştenin üzerine dökülerek yenir, farklı soslarla yapılan eriştelerde genelde kıyma erişte sade veya salçalı soslu yenir, dökme erişte kıymalı sos hazırlanarak da tüketilmektedir. Erişte özellikle ramazanlarda hazırlanması kolay ve uzun süre tokluk hissi vermesi nedeniyle yaygın olarak tüketilmektedir.

Koparma(cumcum)

Pilavlık veya köftelik bulgur tencereye konduktan sonra sıcak suyla üzeri ıslatılır, tencerenin kapağı kapatılarak bulgurun kabarması beklenir, içine soğan çok ince doğranır soğanla bulgur bir süre yoğrulur içine un ve su katılarak hamur haline getirilir. Bir tepsinin içine un serpilir içine hamurdan küçük kuşbaşı gibi parçalar kopartarak tepsiye atılır. Tencerede su kaynatılır içine hamurdan koparılan parçalar atılarak pişirilir. Koparmaların hepsi bir tabağa alınarak üzerine istenirse salça ve tereyağı kızdırılarak dökülür veya sarımsaklı yoğurt ve üzerine mantı gibi tereyağı dökülerek servis yapılır.

Peynirli Pide

Pide yapan fırınlar fırın sahibi ailenin adı ile anılıyor, örneğin pide ustasının soyadı Tokmak, pide tokmak pidesi olarak adlandırılmıştır. Kuşaklar boyu öğrenilerek yapılan peynirli pide için hamur mayası kullanılıyor hamur teknesinin dibinde kalan hamur bir sonraki hamur için saklanır ve onunla hamur yapılır. Pide genellikle, keçi peyniri ile koyun peyniri karıştırılarak yapılıyor, Peynirin taze ve en bol olduğu dönemde peynir tuzlanarak saklanır, peynirin olmadığı dönemlerde pide yapılmaz kebab yapılarak satılır. Salı günleri Emet de Pazar kurulduğundan Salı günleri pide yapılmaz kebab yapılır. Pide fırınında çam odunu yakılır odunlar kor haline gelince fırın küreği ile korlar fırının içinde kenara atılır fırın süpürgesi ile tozları temizlenerek pideler fırına atılır. Pideler el ile açılarak içine koyun ve keçi peyniri doğranarak yerleştirilir ve üzeri kapatılır, oval şeklinde uzun olarak yapılan pideler fırına tahtadan yapılmış kürek ile yerleştirilir, üzeri hafif kızarıncı fırından alınarak üzerine tereyağı sürülür ve tekrar fırına verilir tereyağı eriyince fırında çıkartılır. Sıcak olarak çam ağacından yapılmış yassı tahtaların üzerine konularak servis yapılır, isteğe göre kesilerek veya elde yenir. Pide yaparken aynı oranda peynir kullanmak amacıyla her pidenin peyniri tartı ile tartılır her pideye 100gr. peynir konur. Her gün sabah namazından sonra pide hamuru yoğrularak pideler için hazırlık yapılır, sabah kahvaltısına pideler yetiştirilmeye çalışılır. Pide yaptırma geleneği yaygın olarak devam etmektedir. Özel günlerde, kadınların kendi aralarında yaptıkları toplantılarda, cenazelerde, mevlitlerde pide yaptırılır ve dağıtılır.

Tarhana Cıvısı(Mecit Aşı)

Tarhananın yapıldığı iç yağı, soğan, yeşil sivri biber, kırmızı biber ve domatesten oluşan karışım pişirildikten sonra, ilistir adı verilen süzgeçten veya günümüzde doğrayıcılarda iyice bulamaç haline getirilir. Pişirge adı verilen bu harcın içine un katılarak hamur haline getirilir. Hamurdan küçük parçalar kopararak bozuk para büyüklüğünde yassı hamurlar yapılır, tepsiye dizilir, bütün hamurlar bittikten sonra tencerede kaynayan tuzlu suyun içine atılarak haşlanırlar, süzgeçten geçirildikten sonra üzerine sarımsaklı yoğurt ve kırmızı biber tereyağı yakılarak dökülür, soğuk olarak servis yapılır.

Ispanaklı, Kıymalı, Peynirli ve Isırganlı Şipit

Un, tuz ve su ile orta yumuşaklıkta bir hamur yapılır. Hamurdan küçük bezeler ayrılarak bekletilir. Ispanaklar soğanla sıvı yağda kavrularak istenirse içine yumurta kırılarak iç harcı hazırlanır. Bezelerden küçük yufkalar açarak içine harcı yerleştirilir yarım ay şeklinde kapatılır, isteğe göre içine yağ da sürülebilir. Yanmaz tavada veya sacın üzerinde kızartılır. Aynı hamurdan ısırganlı şipit yapılır genellikle bahar mevsimlerinde ısırganın uçlarından veya tazelerinden toplanarak haşlanır suyu sıkılır, ince doğranmış soğan isteğe göre domates, yumurta veya taze yeşil biber katılarak kavrulur, açılan yufkanın içine yerleştirildikten sonra yarım ay şeklinde katlanarak kızartılır. Şipit ısırgan ve ıspanak karıştırılarak da yapılabilir. Kıymalı Şipit kıyma ince doğranmış soğan tuz ve karabiberle kavrulduktan sonra diğer şipitlerde olduğu gibi hazırlanarak sacda veya teflon tavada az yağla kızartılır.

Gözleme (Katmer)

Un ,tuz ve su ile hamur yapılarak küçük bezelere ayrılır. Bezeler oklava ile yufka şeklinde açılarak içine iç harcı serilir, yufka bohça şeklinde katlanarak sacın üzerinde kızartılır. Gözlemeler pişerken üzerine margarin veya çiçek yağı sürülür. Gözlemenin iç harcı çiğ olarak hazırlanır sebzeler pişirilmez, patates rendelenerek üzerine tuz karabiber, kırmızı pul biber serpilir, taze soğan, peynir ve ıspanak birlikte veya ayrı ayrı pişirilir. Haşhaşın içine sıvı yağ katıldıktan sonra karıştırılarak biraz sulandırılıyor ve gözlemede harç malzemesi olarak kullanılıyor. Gözleme özel bir misafir geldiği zaman yapıldığı gibi adaklarda Cuma günleri ve aşure zamanı aşure yapmayanlar tarafından yapılır dağıtılır, özel günlerde yağmur duası yapıldığı zaman yapılarak dağıtılır. Gözlemeler genellikle haşhaşlı, patatesli, tahinli, cevizli, peynirli, taze soğanlı ve şekerli yapılıyor.

Keşkek

Keşkek düğünlerde ve özel günlerde pişirilmeye çalışılıyor, göce (buğday, yarma) adı verilen buğdaylar pişirdikten sonra tereyağı, kuru soğan ve salça başka bir tencerede kavrulduktan sonra üzerine pişmiş göceler dökülür, sürekli karıştırarak ocağın üzerinde pişirilir. Pişme sırasında keşkeğe tavuk suyu dökülerek kıvamı ayarlanır, tavuk suyu ile birlikte tavuk eti de keşkeğin içine atılabilir. Üzerine tereyağı kavrularak dökülür ve sıcak olarak servis yapılır.

Nohutlu Börek

Nohut suda haşlanarak pişirilir, nohut ezmek için evde bulundurulana “taşa sürtülür” veya robotlardan geçirilerek iyice ezilir, içine taze soğan veya yeşil soğan doğranarak tuz karabiber ve pul biber konarak nohutlu harç hazırlanmış olur. Nohut harcı bu şekilde hazırlandığı gibi soğansız sade olarak da hazırlanmaktadır. Nohutlu börek genellikle “dolama börek” yapılır. Un, tuz, yoğurt, yumurta, süt ve karbonat ile yapılan yufka hamuru açılarak içine nohutlu harç konur rulo şeklinde katlanarak çiçek şeklinde dolama yapılır. Daha sonra hazırlanan yufkalarda bu dolamanın çevresine sarılır. Üzerine yağ ve yoğurt sürülerek fırında pişirilir.

Haşhaşlı Lokum

Yağı tamamen çıkarılmış “Tepme Haşhaş” adı verilen haşhaş türü börek, gözleme, lokumlarda kullanılmaktadır. Tavada kavrularak değirmenlerde öğütülmüş veya taşla ezilmiş haşhaş ağır olduğu için özellikle incelti olarak kullanılır, içine sıvı yağ katılır veya hazır alınacaksa “tepme haşhaş” satın alınarak kullanılır. 1 kg un, yarım çay bardağı haşhaş, 1 çorba kaşığı tuz, 1 tane yaş maya, 1 çay bardağı süt, aldığı kadar un Bir kasede yaş maya 1 çay bardağı süt ve 1 tatlı kaşığı şeker ile eritilir. Daha sonra un, tuz ve su ile mayayı ilave edip hamur karılır. Oldukça yumuşak bir hamur elde edilir. Hamurun üzeri kapatılarak 30 dk dinlendirilir. Dinlendikten sonra tablanın üzerinde hamur elimizle sıvı yağı serpe serpe açılır. İyice ince açıldıktan sonra üzerine haşhaş sürülür. Tıpkı börek sarar gibi hamur dolanır. Küçük küçük parçalar halinde kesilir. Tepsiye döşenip üzerine fırçayla yağ ve susam sürülür. 2 dk dinlendikten sonra 25-30 dk fırında pişirilir. Servise sunulur.

Ditme Tirit

2 kg un, 2 tatlı kaşığı tuz, aldığı kadar su Un, tuz, su bir kaseye koyulup kulak memesi kıvamında yoğrulup 10-15 dk dinlendirilir. Dinlendikten sonra yumurta büyüklüğünde bezeler yapıp un ile 30-40 cm çapında açılır. Yani hamurun açıldığı kadar ince yufkalar olunca aygazlı sacın üzerinde kurutmadan (yumuşak yufka) pişirip, hemen kurumadan bir uçtan başlayıp diğer uca kadar 3 cm eninde dürüp, bir bezin altında saklanır. Bu işlemlere hamur bitene kadar devam edilir. Hamurlar bitince 3 cm eninde düdüğüümüz yufkadan bir tahta üzerinde 4 cm boyunda kesip istenilen büyüklükte bir servis tepsisine dik biçimde tepsinin ortasından başlayıp yani tepsiyi ortadan ikiye bölüp tepsi dolana kadar normal sıklıkta dizilir. Eğer çok sık dizersek tirit hamur olur.

250 gr tavuk göğsü, 2 yeşil biber, 1 soğan, tuz, su, isteğe bağlı salça, karabiber. 250 gr tavuk kuşbaşı biçiminde doğranıp yıkanır. Sonra tencerede suyunu çekene kadar pişirilir. Suyunu çekince tavuğun kokusunu alsın diye 3 diş sarımsak konup kavrulur. İsteğe bağlı sıvı yağ veya tereyağı kavurup soğanı ile tuzu da katılıp karıştırılır. Kavurduktan sonra tirit suyunun biraz rengi olsun diye arzuya bağlı salça katılır. Sonra yemeğin üzerine bir miktar su katıp kaynatılır. Ditme tiridin suyu olunca sofraya koymaya bir iki dakika sonra ılık olarak tavuklu tiridin suyu dökülüp servis yapılır. Ditme tiridin birkaç türü daha vardır; Tavşan tiridi, Kıymalı tirit Tavşan tiridi tavuklu ditme tirit den biraz daha farklıdır. Kıymalı tirit tavuk tiridi gibi yapılır.

Kulak Aşı

Un, su, tuz yoğurt, maydanoz, karabiber, peynir, sarımsak, domates, sıvı yağ yada tereyağı, isteğe göre Kıymalı çeşidi de yapılır un, su ve tuz karıştırılarak hamur kıvamına getirilir. Elde edilen bu hamur biraz büyük parçalara kesilip yuvarlandıktan sonra isteğe göre 3-4 yumak haline getirilir. Mesela hamur 3 yumak olduysa yumaklardan birini alıp üzerine bir miktar un serptikten sonra yumak oklava veya merdane ile büyük bir şekilde açılır. Yumak

açıldıktan sonra küçük kareler şeklinde kesilir. Malzemelerden yoğurt, maydanoz, karabiber ve peynir birlikte karıştırılarak küçük kareler şeklinde kesilen hamurların içine konur ve bu hamurlar üçgen şeklinde olacak bir biçime getirilir. Bütün hamurlar bittikten sonra pişirme işleminde tencereye koyulan su, kaynatılmaya bırakılır. Su kaynadıktan sonra içine hamurlar atılır ve piştikten sonra süzgeç yardımıyla hamurlar süzülür. Dövülen 3-4 diş sarımsak ve isteğe göre 2 domates yağına içine rendelendikten sonra yağ biraz kızartılır. Sos olarak yapılan bu karışım yemeğin üzerine döküldükten sonra servis yapılır.

Hamursuz

Yoğurt, yumurta, yoğurt veya yoğurt suyu da kullanılabilir, tuz karbonat ve alabildiği kadar un ile hamur yoğrulur isteğe göre tepsiye veya ekmek gibi yapılarak ekmek fırınında pişirilir üzerine serpme yani öğütülmemiş haşhaş dökülür. Hamursuz hamuru elde açıldıktan sonra içine haşhaş sürülerek rulo yapılır tepsiye dolanarak dolama yapılır veya içine haşhaş katılarak sürekli yoğrulur tepsi yağlanarak tepsiye yerleştirilir. Fırında pişirilir hamursuz hamurundan yapılan bu hamur işine “haşhaşlı” yada “haşhaşlı” hamursuz adı veriliyor. Genelde çayın yanında sıcak olarak yenir.

Mantı (Nohutlu, Yeşil Mercimekli, Kıymalı)

Yumurta, un, tuz, su ile hamur hazırlanır, bezelere ayrıldıktan sonra oklavayla yufka şeklinde açılır, “yaylım” adı verilen yufkalar açıldıktan sonra küçük kareler şeklinde kesilir, nohutlar haşlandıktan sonra ezilerek içine tur, karabiber konduktan sonra karıştırılarak karelerin içine küçük parçalar yerleştirilir. Bohça şeklinde kapatılan mantı tepsilere yerleştirilerek fırınlanır iyice kızardıktan sonra fırından çıkarılarak üzerine biraz su konur ve ocağın üzerinde haşlanır pilav gibi kısık ateşte pişirilen tereyağı, nane ve pul biber kavrulur, sarımsak ve yoğurt karıştırılarak mantının üzerine dökülür.

Yeşil Mercimekten yapılan mantıda; yeşil mercimek haşlanarak pişirilir üzerine soğan ince ince doğranarak karabiber, tuz, pul biber katılır, hazırlanan harç diğer mantılarda olduğu gibi kare şeklinde kesilen hamurların üzerine yerleştirilerek bohça şeklinde kapatılır yağlanmış tepsiye dizilerek fırında kızartılır.

Kıymalı Manti da koyun kıyması, kuru soğan, karabiber, pul biber, tuz yoğrularak iç harcı hazırlanır ve diğer mantılarda olduğu gibi pişirilir. Kütahya da bazı bölgelerde mantı fırınlanmadan pişirilir. Manti pişirilirken suya küçük parça limon tuzu atılır. Manti suyun içine atılıp bir kere kaynadıktan sonra süzülür. Üzerine sarımsaklı yoğurt ve kızartılmış tereyağı dökülür sıcak olarak servis yapılır.

Soğanlı Börek

Un, yumurta, yoğurt, karbonat ve tuz ile hamur yapılır, üzerine bez serilerek biraz dinlendirilir. Taze soğanlar temizlendikten sonra doğranır, üzerine süzme yoğurt, isteğe göre peynir de rendelenebilir ve yumurta kırılır, baharat olarak kırmızı biber, karabiber, kimyon, nane katılır. Hamur iki parçaya ayrılarak iki beze yapılır, oklava ile açılan yufkanın içine tereyağı veya margarinle sıvıyağ karıştırılarak sürülür, iki kenarından rulo yapılarak katlanır ve dinlendirilir, diğer yufkaya da aynı işlem yapıldıktan sonra tekrar açılarak yağlanmış tepsiye yerleştirilir, üzerine soğanlı harç dökülür diğer yufka ile üzeri kapatılır. Böreğin üzerine sıvıyağ ve margarin eritilerek dökülür, fırında kızarana kadar pişirilir.

Gelincik Böreği

Bahar aylarında gelincik çiçeğinin taze yeşil yaprakları toplanarak yıkanıp ayıklandıktan sonra doğranır üzerine süzme yoğurt dökülerek yumurta kırılır, baharat olarak karabiber ve pul biber konur, hamuru soğanlı börek hamuru gibi açılır, her yufkanın arasına sıvıyağ serpilir, üçüncü veya beşinci yufkada gelincik harcı, çiğ olarak yufkanın üzerine yerleştirilen gelincik harcı'nın üzeri yufka ile kapatılarak üzerine sıvı yağ ve tereyağı sürülür fırında kızarana kadar pişirilir.

Cevizli Börek

Cevizli böreğin hamuru yoğurt, yumurta, un, tuz ile yapılarak bezelere ayrılır, ceviz iyice dövülerek inceltir, yufkalar açılarak içine ceviz serpilir ve rulo şeklinde katlanarak dolama yapılır. Diğer yufkalarda aynı şekilde rulo yapılarak diğer yufkanın üzerine dolama yapılır, yufkalar bitince üzerine tereyağı ve sıvı yağ eritilerek böreğin üzerine sürülür, fırında kızarana kadar pişirilir.

Hamur Karması

Mısır unu veya buğday unu kullanılarak yapılmaktadır. Tencerede su kaynatılarak içine tahta kaşıkla un atılır ve sürekli karıştırılarak bulamaç kıvamına gelinceye kadar pişirilir, arada sırada hamurun pişip pişmediğini anlamak için deneme yapılır, ağza alındığında damağa yapışıyorsa pişmediği anlamına geliyor ve pişirme işlemi sürüyor. Hamur pişince tereyağı ile yağlanmış tepsiye dökülerek üzerine şeker, pekmez veya ceviz ekilerek yenir. Mısır unundan yapılan hamur karmasının üzerine pekmez ve haşhaş dökülerek yeniyor. tepsiye bütün olarak yerleştirildiği gibi kaşıkla alınarak tepsiye veya tabaklara yerleştirildikten sonra üzerine pekmez ve şeker dökülerek de tüketilmektedir.

Dolama Börek

İç harç malzemeleri ıspanaklı, peynirli, patatesli, yeşil soğanlı, kıymalı olarak hazırlanıyor. Hamuruna un, tuz yumurta, sıvıyağ ve maya konduktan sonra bir süre hamur dinlendiriliyor. Hamur bezelere ayrılarak, ince yufka şeklinde açılıyor içine harç malzemesi konduktan sonra, rulo şeklinde katlanıyor ve tepsiye de bu şekilde yerleştiriliyor daha sonra hazırlanan yufkalarda aynı şekilde tepsiye yerleştirildikten sonra fırında pişiriliyor. Dolama böreğe dolama hamurlusu, dolama veya iç harcın çeşidine göre isim verilmektedir.

Mercimekli Pilav (anah kızılı)

Mercimekli pilav genellikle kadınların hamamdan eve geldikten sonra hazırladıkları bir yiyecek çeşididir. Hamamda terle atılan tuz ve suyu karşılamak için mercimekli pilavla birlikte ayran içilir. Pilavı yapmak için önce pirinçler sıcak suda yarım saat ıslatılır, yeşil mercimekler suda bekletilir, suyu döküldükten sonra tam olarak pişinceye kadar haşlanır, süzülürler, tencerede ince kıyılmış soğanlar tereyağında kavrulur soğanlara önce pirinçler ilave edilerek bir süre kavrulur, mercimekler katıldıktan sonra suyu ilave edilerek suyunu çekene kadar kısık ateşte pişirilir. Pilav piştikten sonra demlendirilir servis yapmadan önce üzerine karabiber dökülür.

Zerdeli Pilav

Kütahya da genellikle kız kınası adı verilen kına eğlencelerinde zerdeli pilav ikram edilir. Zerde yapmak için pirinç ve su kaynatılarak muhallebi kıvamına gelinceye kadar pişirilir. İçine şeker katılarak tatlandırılır, üzerine renk ve tat vermesi amacıyla nar tanesi serpilir nar bulunmadığı zamanlar gül yaprağı serpilerek ikram edilir. Zerde ve pirinç pilavı birlikte yenir. Zerde pilavın üzerine dökülür, pirinç pilavı sade olarak yapılabildiği gibi nohutlu olarak da yapılıyor, kız kınasında sadece zerdeli pilav ikram edilir.

Pişirge

Tarhananın yapıldığı dönemde kazanlarla hazırlanan pişirge için iç yağı eritilir içine kuru soğan, yeşil sivri biber, kırmızı biber birlikte kavrulur üzerine domates rendelenir suyunu çekene kadar pişirilir ocaktan almak üzereyken tuzu atılır. Pişirge her yıl tarhana ile birlikte yapılarak kavanozlarda konserve gibi saklanır. Pişirge'nin içine yoğurt ve un, maya

katıldığında tarhana, un katıldığında “mecit aşı “olarak pişiriliyor, ayrıca pişirme “banak yemek” olarak ekmekle yendiği gibi kahvaltılarda sos olarak veya yemeklerin yanında tatlandırıcı olarak yeniyor. Pişirme çok pişirileceği zaman bahçelerde büyük kazanlarda pişiriliyor, özellikle “komşulara kokar” düşüncesiyle komşulara pişirme dağıtılır.

ET VE SAKATAT YEMEKLERİ

Kütahya da etli yemeklerde genellikle erkek eti, koyun eti ve dana eti kullanılmaktadır. Bu et türleri içinde erkek etinin önemli bir yeri vardır. Kütahya’nın bütün ilçelerinde erkek etinden güveç ve kebab yapılır. Özellikle ekmek veya pide yapan fırınlarda haftanın belli günlerinde güveç ve kebab yapılarak satılmaktadır, ayrıca özel günlerde ve yemekli toplantılarda siparişle kebab ve güveç hazırlanmaktadır. Erkek etini güveçlerde ve kebablarda kullanıyorlar eti sade et olarak tüketme geleneği çok yaygın. Etler kuşbaşı doğranarak pirinçle, bulgurla, kuru fasulye ve taze fasulye ile sebzelerle, hamur işlerinde, kıyma ile köfte, pide yapılmakta av hayvanı olarak tavşan etinden tavşan tiridi yapılmaktadır. Özel günlerde, bayramlarda, kebab ve güveç yapılır.

Kebab

Genellikle bir yaşını doldurmamış keçi kesildikten bir saat içinde temizlenerek ve sopalara geçirildikten sonra kızgın fırına sürülerek fırının kapağı kapatılıyor. Fırının kapağı çamur ile sıvandıktan sonra keçinin yaşına göre pişirme süresi belirleniyor. 6 aylık olan keçi 1 saat ,1 yaş ve üzeri için 1.5-2 saat fırının kapağı açılmıyor. Fırının kapağı besmele ile kapatılarak besmele ile açılır. Kebab fırınlarında genellikle çam odunu yakılıyor, kebab piştikçe akan yağın dolması için yatay olarak yerleştirilen keçinin altına çamur kaplar konuluyor.”Cerp” adı verilen bu yağ kebab piştikten sonra fırından çıkarılarak yemeklerde kullanmak üzere satılıyor. Özellikle pilav, çorba gibi yemeklerde kullanılan cerp, kaplara doldurularak satılmaktadır. Kebab piştikten sonra satırla parçalara ayrılır, tabaklara konularak servis yapılır. Servis sırasında ekmek ve tuz dışında isteğe göre soğan ikram edilir. Kebab evlerden sipariş verilmişse satırla parçalanarak yağlı kağıtlara sarılarak gönderilir. Özellikle hayvanın kürek kemiği satılmaz kürek kemiği bütün olarak büyüde kullanıldığından kebab ustaları bu kemiği kırarak atarlar.

Kuru Köfte

Kuru köfte genellikle özel davetlerde ve ramazanlarda takım yemeklerinde etli sarmanın yerine yapılmaktadır. Kuru köfte için koyun eti ile dana eti karıştırılıyor içine kuru yufka konuyor kuru yufkalar suda ıslatılarak köftenin içine katılır, kuru yufka bulunmadığı zaman mayalı ekmek hamuru kullanılıyor, soğan rendelenir, yumurta, karabiber ve tuz ile yoğrularak katı bir hamur elde edilir. Köfteleri yapmak için hamurdan bir parça kopartılarak, un serpilmiş tahtanın üstünde parmak şekli verilir. Bol yağda kızartılır. Soğuyan kuru köfteleri ısıtmak için tereyağı kullanılır, tereyağı tavada eritildikten sonra içine isteğe göre salça konabilir bir süre tereyağında çevrilerek ısıtılan köfteler sıcak olarak servis yapılır. Bu şekilde tazeliğini ve lezzetini koruduğu için Kütahyalılar tarafından tercih edilmektedir.

Kürek Kebabı(Kürek dolması)

Koyun veya keçinin ön kolunun kürek altı hazırlanan iç pilavla doldurularak dikiliyor ve evlerin bahçelerinde bulunan fırınlarda çok hafif ateşte pişiriliyor .Günümüzde geleneksel Kütahya yemekleri arasında unutulmuş olan Kürek kebabı birkaç kişi tarafından yapılmaktadır.

Kebap

Özel günlerde veya özel bir misafır geldiği zaman piknik alanında veya açık alanda kebab için ateş yakılır. Erkeç etinden yapılan kebab için kesilen havyan temizlendikten sonra büyük bir sırığa geçirirler. Ateşin kenarına dikilen iki kazığın üzerine yerleştirilir sürekli çevrilerek pişirilir. Kebabın altında ateş yavaş yakılarak etin pişmesi sağlanır. Piştikten sonra satır veya bıçakla parçalanarak dağıtılır.

Güveç

Erkeç etinden yapılan güveç, güveç kabı adı verilen çamur tencerelerde yapılır. Etler kuşbaşı doğrandıktan sonra soğan, yeşil biber, domates doğrandıktan sonra biraz su ve sıvıyağı konarak kapağı kapatılır. Tencerenin ağzı hamur ile sıvanır. Evlerdeki elektrikli fırınlarda veya ekmek fırınlarına iki saat pişirilir. Güvecin yanına bulgur veya pirinç pilavı yapılarak salata veya yoğurtla servis yapılır. 1 det toprak güveç, 1 kg kaba dana veya erkeç eti (isteğe göre kemiklide olabilir), 4 adet domates (kabukları soyulmuş), 4 adet biber, çok az salça, tuz, karabiber, çok az su, 1 adet soğan bütün konulur.

Güvecin içine kabuğu soyulmuş domatesler küp şeklinde doğranır. Biberlerde aynı şekilde doğranıp diğer malzemelerle birlikte koyulur. Fırına sürülür orta ateşte yaklaşık 2 saate pişer. Soğan içinden servisten önce alınır.(Soğanın suyu ete lezzet verdiği için koyulur) İsteğe göre sarımsakta konulabilir. Toprak güvecin kapağı kapalı olursa et yumuşar. Piştikten az önce kapak açılırsa etin üstünün kızarması sağlanır. Güveç servise sunulur.

Tavşan Tiridi

Avlanılmış tavşan yıkanıp temizlendikten sonra bir gün buzlu suda bekletip bir gün sonra tekrar yıkayıp bir tencerede kaynatılır. Suyun rengi normal tavuk suyu kıvamına gelinceye kadar 5 kere kaynatılıp dökülür. Tavuk suyunun rengini alıncaya kadar bu işlem yapılır. İstenilen kıvama gelince bir tavada bir tereyağı kızartılıp (yani eritilip) 1 sarımsak dövülüp tavşan suyunun içine konulur. Ditme tiridin üzerine dökülüp servis yapılır. Tirit hamurunda yufka yerine gözleme kullanılarak da yapılmaktadır, gözlemeler dürüm yapıldıktan sonra bıçakla birkaç santim kalınlığında kesilir tepsilere dizilerek üzerine et suyu ve tirit malzemesi dökülür isteğe göre üzerine tereyağı dökülür.

TATLILAR

Özel günlerde yapılan tatlılar genellikle hamur tatlılarından oluşmaktadır, tatlının içine genellikle ceviz, haşhaş veya tahin karıştırılarak tatlandırılır. Tatlılarda tereyağı ile sıvı yağ olarak çiçek yağı kullanılmaktadır. Tatlılar özellikle takım yemeklerinde sofraya getirilme sıralamasında tuzludan önce yenir tatlıyı bastırması için kıymalı yaprak sarması veya kuru köfte yenir.Cevizli baklava, kuru yufka tatlıları, haşhaşla yapılan tatlılar, süt tatlıları dışında imalathanelerde üretilen tahin helvaları ve helva çeşitleri, lokumlar da yaygın olarak tüketilmektedir.

Cevizli Baklava

Kütahya da bayramlarda ve özel günlerde yapılan takım yemeklerinde tatlı olarak mutlaka cevizli baklava yapılır. Baklava yapımı uzun ve zahmetli olmasına rağmen evde yapılmaya çalışılmaktadır. Cevizli baklava yapımı için un, yumurta bir fincan zeytinyağı, bir su bardağı su ve bir miktar tuz ile yumuşak bir hamur yoğrulur Bir saat kadar dinlendirildikten sonra 45 bezeye ayrılır. Bezeler oklava ve nişasta ile çok ince açılır. Tepsiye yerleştirilen her yufkanın arasına ceviz serpilir,45 yufkada açılıp yerleştirildikten sonra baklava şeklinde kesilir, üzerine kızdırılmış tereyağı sıcak olarak döküldükten sonra fırında

iyice kızarıncaya kadar pişirilir. Fırından çıkarılınca ılık şerbet üzerine dökülür. Baklavanın şerbeti çekmesi için bir süre dinlendirilir ve soğuk olarak servis yapılır.

İrmik Helvası

İrmik sıvı yağ veya tereyağı ile kavrulur içine yer fıstığı katılır bir süre daha kavrulduktan sonra şekeri ve suyu konarak soğumaya ve demlenmeye bırakılır.İsteğe göre irmik helvasına süt de katılabilir.Özellikle sünnet düğünlerinde yapılan irmik helvasına süt katılarak yapılmaktadır.

Un Helvası(yağlı helva)

Tereyağı ve un kısık ateşte unun rengi değişene kadar kavrulur,şeker ve su ile hazırlanan revak soğutulduktan sonra sıcak olan helvanın üzerine dökülür ,iyice karıştırıldıktan sonra tencerenin kapağı kapatılarak demlenmesi beklenir. Ilık olunca metal kaşıkla şekil verilerek tepsilere yerleştirilir veya tabaklara konur.

Nişasta helvası

Nişasta helvası özellikle hıdrellezde ve özel günlerde yapılan günümüzde genç kuşaklar tarafından yapılmayan bir helva çeşididir. Nişasta yapmak için öncelikle buğday yıkandıktan sonra bir kazana konur üzeri köpüklendikçe suyu sürekli süzülür yeni su eklenir yaklaşık bir hafta on gün süreyle buğday kazanda sürekli suyu değiştirilerek bekletilir. Buğday iyice yumuşayıp elde ezilmeye başlayınca özellikle çocukların ayakları iyice yıkanarak buğday ezilir, Buğdayın basılması yasak ve günah olması nedeniyle ”Nişasta çinmeyen ayaklar her dümbek dinleyen kulaklar yancak “ denmektedir. Ezilen buğdaylar çuvallara dökülerek süzdürülür, kazanlarda dibine çöken nişasta nın suyu süzülerek, temiz bir bezin üzerine serilir. Kurudukça elle karıştırılır elekten geçirilerek kurutulur, tencereye tereyağı konarak eritilir, nişasta, su, şeker birlikte karıştırılarak bulamaç haline getirilir yağın içine katıldıktan sonra kaşıkla sürekli karıştırarak suyunu çekene kadar pişirilir.”oğurmaya başlar “yada “bulgur bulgur olur” diyerek helvanın kıvamı belirlenir. Tam olarak pişince tabaklara konarak elle veya kaşıkla yenir.

Yufka Tatlısı (haşhaşlı ve cevizli)

Ramazanlarda, Bayramlarda veya kış için hazırlanan kuru yufkalardan yapılan yufka tatlısı için 8 tane kuru yufka su serpiştirilerek ıslatılır. Yağlanmış tepsinin üzerine yufka döşenir yufkanın üzerine ceviz içi veya haşhaş serpilir, her yufkanın arasına hazırlanan iç harç serpilerek en üstteki yufkanın üzerine tereyağı sürülür. Bıçakla baklava dilimi gibi kesilerek fırında kızarana kadar pişirilir. Fırından çıkarıldıktan sonra biraz soğuması beklenir; su, limonsuyu ve şekerle hazırlanmış soğutulmuş şerbet üzerine dökülür, bir süre dinlendirdikten sonra soğuk olarak servis yapılır.

KIŞLIK HAZIRLIKLAR

Kütahya da kışın uzun sürmesi nedeniyle yaz sonlarına doğru kışlık yiyecekler hazırlanmaya başlanır. Özellikle tarhana yapımına önem verilir, kızılıcıktan yapılan tarhana da özellikle “camı isteyen veya hasta olanlara içirmek” amacıyla evde bulundurulur. Fasulye kurutulur, hekimhane eriği hoşaf yapmak için kurutulur. Kütahya ya özgü kızıl armuttan, kelekten, gelincik elmasından, akça elmadan, lahanadan, acı marul, dağ eriği, turşuları yapılır, domates, patlıcan, biber kurutulur, domates veya biber salçası yapılır, pastırma ve sucuklar imalathanelerde yaptırılır, kuru yufkalar, erişteler kış için hazırlanır, günümüzde bu tür kışlık hazırlıklar azalmış daha çok evlerdeki derin dondurucularda yaz sebzeleri dondurulmaktadır. Yaz sonunda yapılan turşular bahar aylarına kadar tüketilmeye

çalışılır,”Leylek Gagağını Soktu “ denir, turşular yenmez dökülür. Pazardan yapılan sebze meyve alış veriş pazarı her türlü sebze ve meyvenin bulunması dolayısıyla kışlık hazırlıkların geleneksel olarak hazırlanmasını olumsuz olarak etkilemiştir. Uzun kış gecelerinde özellikle evlerde bulundurulmuş pastırma ve sucuklar gece acıkan kişilere hazırlanır , “yat geber ekmeği “ adı verilen bu yemek Kütahya da kış gecelerinde tüketilmektedir. Gece yatmadan önce yenen bu yemek de sucuk dışında kahvaltılık yiyecekler pide, börek gibi hamur işleri de bulundurulur.

Dağ Eriği turşusu

Dağ eriği kaynatıldıktan sonra çuvalara dökülerek ezilir suyu ile birlikte, temiz bezlerin üzerine dökülerek güneşte kurutulur pestil haline getirilir.Kışın limon olmadığı zaman dağ eriği pestilinde suda eritilerek salatalara ve çaylara dökülür.Kışın kuru biber turşusu yapılır.Bunun için kuru biber haşlanarak yumuşatılır ,dağ eriği pestili de “ekşisi çıkana kadar” kaynatılır biberler süzildikten sonra dağ eriği suyuna atılır içine sarımsak konduktan sonra birkaç saat bekletilir ve yemeklerin yanında yenir.

Acı Marul Turşusu

Yazın yabani olarak kırlarda tarlalarda yetişen marula benzediği için marul adı verilen bu otlar toplandıktan sonra “Börttürülür”(suda haşlanır) kuru sivri biberler de bir süre suda haşlanarak suyu süzülür içine tuz, sarımsak, dağ eriği pestili ekşisi konarak birkaç saat bekletildikten sonra yenir. Acı marul turşusu diğer turşu çeşitleri gibi bekletilmez kısa süre içinde tüketilmeye çalışılır.

Kurutulmuş patlıcan yemeği

Patlıcanlar ayıklandıktan sonra küp şeklinde doğranarak iplere dizilir ve kurutulur ,pişirileceği zaman suda haşlanarak suyu süzülür,kuru soğan küp şeklinde doğranarak salça ile kavrulur üzerine kuru patlıcanlar yerleştirilerek tuzu ve baharatı atılır sarımsak konduktan sonra ocak kapatılır isteğe göre sıcak veya soğuk olarak yenir üzerine sarımsaklı yoğurt ve tereyağı dökülerek yenir.

Kurutulmuş Biber Yemeği

Dolmalık veya sivri biber içi temizlendikten sonra iplere dizilerek kurutulur kışın sivri biber yemeği yapılacağı zaman suda haşlanarak suyu süzülür ve patlıcan yemeğinde olduğu gibi soğan ve salça ile haşlanarak pişirilir. Dolmalık biberler haşlandıktan sonra zeytinyağı veya etli iç harcı hazırlanarak biberlerin içi doldurulur dolma şeklinde pişirilerek ocaktan aldıktan sonra üzerine dağ eriği pestili ekşisi dökülür.

Kurutulmuş Biber Turşusu

Kurutulmuş biber turşusu için biberler suda bir süre haşlanır ve suyu süzülür havuçlar küp şeklinde doğranarak suda haşlanır her ikisi bir kabın içine konarak karıştırılır içine sarımsak dağ eriği pestili ekşisi konarak bir süre bekletilir ve hemen yenilebilir, bir hafta içine tüketilmeye çalışılır belli bir süre sonra tadı bozulmaya başladığı için kısa süre içinde tüketilir.

ÖZEL GÜNLER VE BAYRAMLAR

Bayramlar hayatın geçiş dönemlerinden olan doğum, evlenme, ölüm gibi geleneksel etkinliklerin yürütüldüğü dönemlerde takım yemeği adı verilen yemekler hazırlanmaktadır. Kütahyalı kadınların takım yemekleri için “ kadınlar için kolaylık ne pişireceğimizi biliyoruz” dediği ve yemeklerde erkek etinden yapılan güvecin yerine tavuk eti, yada baklavanın yerine

Kemalpaşa peynir tatlısı alsa da sofradaki sırası değişmeyen takım yemeklerinin Kütahya mutfak kültürü içinde önemli bir yeri vardır. Kütahya yemek ve sofrası kültürü içinde önemli bir yere sahip olan takım yemeği özel günler, bayramlar düğünler ve toplantılar da hazırlanmaktadır. Asker uğurlamada, misafir ağırlamada, sünnet düğünlerinde hemen her özel toplantıda takım yemekleri pişirilmektedir. Yoğurtlu çevirme çorbası ile başlayan yemek, erkek etinden yapılan güveç, su böreği, tatlı (genellikle baklava), hoşaf ve en son etli yaprak sarması ile bitirilir.

Takım Yemeği

Kütahya yemek kültürünün önemli bir kısmını oluşturan takım yemeklerinde ilk yemek olarak yoğurtlu çorba yada çevirme çorbası, ana yemek olarak erkeç etinden yapılan güveçin ardından genellikle peynirli su böreği, tatlı olarak baklava en son “kara haber“ adı verilen etli etli yaprak sarması ile takım yemeği tamamlanmış olur. Takım yemekleri ramazanlarda, bayramlarda düğünlerde, doğum yemeklerinde, sünnet, nişan asker uğurlama, adak yemekleri gibi önemli yemeklerde ve toplantılarda yapılıyor. Takım yemeklerinin sofradaki sıralaması değişmese de güveç yerine tavuk yemekleri, tatlı olarak da ailenin ekonomik durumuna göre bir tatlı hazırlanır. Takım yemeği ailelerin ekonomik durumlarının göstergesidir, buna göre çeşitler artar veya azalır. Takım yemeğine başlamadan önce veya yemeğin sonunda, sofrada bulunan en büyük kişi dua eder. Yemekten sonra çay veya kahve ikram edilir .

Takım yemeğinde bu yemekler dışında mevsime uygun meyveler, salata çeşitleri, turşu, hoşaf gibi yiyecekler mutlaka bulundurulur.

Kütahya da hamile kalan kadının yediği yiyeceklerle "Ye ekşiysi doğur ayşeyi" yada "tatlıya çok düşmüş oğlan mı olacak" diyerek çocuğun cinsiyeti arasında bağlantı kurulur. Hamile kadın ne yemek isterse mutlaka o yemek yapılır yada bulmaya çalışılır. Doğumdan sonra çocuğa içirmek için bir bardak suya kuran okunur ve çocuğa içirilir "ağzı açılışın diye" "içirilen okunmuş sudan sonra çocuk anne sütü ile beslenir. Anneye de gücünü toplaması ve karnını tok tutması için meyane çorbası içirilir. Kırk gün loğusa "doğum yatağı" "adı verilen yatakta yatar, evden çıkarılmaz, kırk gün süresince tebrik kabul edilir. Lohusayı tebrik için gelenlere loğusa şerbeti ve doğum lokumu ikram edilir doğum yada Kütahya da söylendiği gibi "Doğu" lokumları günümüzde yaygın olarak yapılmıyor. "Lokum döktürmek" adı

verilen ve lokum imalathanelerinde içi cevizli, fındıklı ve fıstıklı olarak yaptırılan doğu lokumları günümüzde yerini cevizli lokuma bırakmıştır. Bebeğin doğumunun kırkınıcı günü yapılan mevlitte takım yemeği verilir, bütün komşu ve akrabalar çağrılır.

Çocuğun dişi çıktığı zaman annesi fark etse bile büyüklerin görmesi istenir, çocuğa hediye alınır ve “diş buğdayı” kaynatılarak komşu, akraba yakınlar çağrılır. Diş buğdayı için buğday yarması göce tencerede pişirilerek küçük kaselere konur üzerine şeker serpilir veya mısır, nohut, fasulye kaynatılarak içine tuz katılır ve ikram edilir.

Erkek çocuklar genellikle tek yaşlarda sünnet edilmeye çalışılır. Çocuk arabayla veya atla gezdirilir, akraba ve komşulara davetiye ile birlikte şeker veya sakız verilir. Sünnet yapıldıktan sonra sünnet yatağı hazırlanır, akşam kına yapılır ertesi günü mevlit okunarak takım yemeği yenir.

Askere uğurlama için askerin yakın çevresindeki herkes onu yemeğe çağırır genellikle takım yemeği yapılarak ikram edilir. Takım yemekleri dışında yemek yapmak isteyenler askere istediği yemeği sorar ve o ne isterse onu pişirirler. Asker uğurlamada askere mutlaka hediye olarak iç çamaşırı veya para verilir.

Kütahya da kız istemeye gitmeden bir gün önce kız görmeye gidilir, kızı beğenirlerse ertesi gün tekrar gidilir. Kız istendikten sonra kızı verirlerse kahve ikram edilir, kızı vermeye niyetleri yoksa hiç bir şey ikram edilmez. Kız verildikten sonra kız tarafı “ıkrar bohçası” adı verilen sim işlemeli küçük bohçayı oğlanın yengesine veya en yaşlısına verir. Nişanlarda soğuk olarak ikram edilen loğusa şerbeti ikram edilir, arkasından kahve içilir. Nişan yemekli olacaksa takım yemeği hazırlanır. Nişana gelen herkes takım yemeğinden yer. Oğlan evi kız evine nişanda şeker, çikolata gibi tatlılar dışında bir çuval şeker ile ailenin ekonomik durumuna göre geçmiş zamanlarda bir çuval öğütülmüş veya çekirdek kahve gönderir. Öğütülmemiş çekirdek kahve toprak güveçlerde kavrulduktan sonra kahve değirmenlerinde çekilerek kullanılıyordu. Nişanda kız evi bir tepsi baklava yaparak oğlan evine gönderir, oğlan evi tepsiyi boş göndermez, Kütahya da ki çerezcilere verilen tepsi onlar tarafından çeşitli çerezlerle doldurulur süslenir ve kız evine gönderilir. Düğünlerden önce “okuyucu” adı verilen kişiler aracılığı ile tanıdık ve komşular düğüne davet edilir. Kütahya da kınalar sabah erken saatlerde, sabahları saat onda başlayan eğlence öğlen yemeği zamanı zerdeli pirinç pilavı ikram edilir, eğlenceye yemek süresince ara verilir, akşam gene toplanılır, “çeyiz altı” adı verilen bu toplantıda kadınlar eğlenirler. Bu eğlenceler sırasında kızın ve oğlanın yakınları Kütahya geleneksel kıyafetlerini giyerler. Yemek olarak çorba, pilav, et ve tatlıdan oluşan yemek hazırlanır. Tatlı olarak genellikle baklava yapılır ve irmik helvası yapılır. Gelinin evden gideceği gün gelin çöreği, güveç ve cevizli baklavası hazırlanır yiyeceklerin üstü sırma ile işlenmiş örtülerle örtülür. Öğlen ezanı okunmadan evden giden gelinin arkasından “baklavacılar” adı verilen kadınlar geleneksel kıyafetlerini giyerek gelinin arkasından bu yiyecekleri oğlan evine götürürler. Oğlan evinde takım yemekleri yapılarak gelen konuklara yedirilir. Gelinle damat odalarına çekildiği zaman yemekleri için kızın evinden getirilen pilav et ve tatlı hazırlanır. Düğünün ertesi “Paça Düğünü “ yapılır. Paça düğününde gelinin getirdiği cevizli gelin çöreği kesilerek dağıtılır. Gelen misafirin sayısına göre kasaptan paça alınarak pişirilir etleri didilerek un, limon ve yumurta ile terbiyesi yapılır. Paçanın etleri parçalanmış pidelerin üzerine konur üstüne hazırlanan çorbanın suyundan dökülerek misafirlere ikram edilir. Paça düğününde gelin sürekli kıyafet değişerek oynar, avucunda tuttuğu buğday, şeker, altın ile oynayarak onları misafirler geldiği eve şans ve bereketini artırsın diye buğday ve altın saçar. Paça düğününde önce gelinin getirdiği yiyecekler ikram edildikten sonra erkek evinde yapılan yiyecekler, dolmalar, sarmanlar, mevsim meyveleri ikram edilir.

Kütahya da ölü evi için pişirilen yemeğe “eren yemeği” adı veriliyor. Ailenin yakınları ile komşuları aralarında anlaşarak ölü evine sırayla yemek yaparlar. Genellikle

takım yemekleri yapılır, sadece eren yemeğinde tatlı yapılmaz. Ölü gömüldükten sonra,” evden koku çıksın diye” un helvası kavrulur, fırında sade pide yaptırılır, pidenin arasına sıcak helva konarak cenazeye gelenlere dağıtılır, eve gelen yakınlarına pide, ayran veya çay ikram edilir. Ölü gömüldükten yedi gün sonra ölü evinde mevlit yapılır, helva kavrularak dağıtılır.

Ramazandan önce Kütahya da ramazan için hazırlıklar yapılır erişteler kesilir, kuru yufkalar açılır. Ramazanın ilk günü iftar tutmaç çorbası ile açılır, ilk Cuma günü de sevap olduğu için Yeşil Mercimek Çorbası yapılarak oruçlar açılır ikinci yemek olarak güveç veya etli bir yemek pilav daha sonra isesesebzeye yemeği ve su böreği ile devam edilir. Ramazanda aile yakınları ve komşular birbirlerini iftara davet eder. Özellikle iftarda takım yemekleri yapılır, ramazanda takım yemeklerinin son yemeği olan yaprak sarmasının yerine kuru köfte yapılır. Sahurda genellikle ertesi gün tok tutacak yiyecekler börek, erişte kahvaltılıkler tercih edilir. Tatlı olarak Kütahya da yetişen hekimhane eriği hoşafı ile mevsime göre diğer meyvelerin hoşafı hazırlanır. Ramazan gecelerinde aynı mahallenin çocukları toplanarak hısım, akraba tanıdıkların kapılarını çalarlar,kapı açılınca mani söylerler;

Ev küpecik küpecik, Ev sahibi tefecik, Ev sahibi tüfecik, Yağdan baldan küpecik, Yağ olmazsa bal olsun, Ev sahibi sağ olsun, Ev sahibi evde misin, Evde değil bağda mısın, Dağda yılanlar kışkışlasın, Allah evladını bağışlasın.

Çocuklara ev sahibi para verir, çocuklar bu paralarla bakkaldan yiyecek şeyler alarak aralarında paylaşırlar.

Bayram sabahları ailenin küçükleri büyüklerine sabah kahvaltısına gider.Bayramlarda özellikle cevizli baklavalara hazırlanarak gelen misafirlere ikram edilir. Kurban bayramlarında kurban kesenler kurbanın ilk önce karaciğer veya böbreğini pişirerek yerler. Bayramlarda akşam yemeklerinde genellikle takım yemekleri yapılır kurban bayramlarında kurbanın etinden kavurma yapılarak misafirlere ikram edilir.

Kütahya da muharrem ayı yada aşure ayı adı verilen ayda herkes aşure pişirir, en az yedi malzemenin girdiği aşure, en az yedi eve dağıtılır. Genel olarak nohut, buğday, fasulye, bakla gibi bakliyatlar dışında içine elma doğranır, üzüm, incir gibi kurutulmuş meyveler ile çeşitli çerezler, şeker ile pişirilerek aşure yapılır. Aşure ocaktan alınmadan önce kuran okunur ve sıcakken dağıtılmaya çalışılır. Aşure zamanı mahallede tencere veya kazan ile dolaşarak komşulara dağıtılır. Aşure pişiremeyen mutlaka yiyecek bir şeyler dağıtır. Gözleme, pide yaptırır, yada çerez dağıtır.”kuşlara ekmek ıslatır” aşure’nin malzemeleri ıslatılarak kuşlara atılır. Aşure pişiremeyen kişinin evinde “bir yılda deve başı kadar bereketi eksilir” inancı vardır.

Kandillerde Kütahya da küçükler mutlaka büyüklerinin kandilini mübarek eder. Büyüklere kandil mübareğine gidilir. Büyüklere küçüklere hediyeler verirler, Kandil hediyeleşmesinde özellikle küçük çocuklar bu günü unutmasınlar diye (mendil, çorap gibi) küçük hediyeler verilir. Kandillerde mutlaka o gün evlerinden koku çıkması istenir un helvası, irmik helvası, haşhaşlı pide, lokum gibi yiyeceklerden biri yapılarak en az yedi kapıya dağıtılır. Kandillerde cami çıkışlarında çocuklar ” kabeyi kabe “ diyerek para veya şeker alırlar.

Hıdrellezde müderris bahçesi adı verilen mesire yerinde piknik yapmaya gidiliyordu. Özellikle hıdrellez için haşhaşlı gözleme yapılır hıdrelleze özel basma şalvarlar dikilerek giyilir ve “müderris” de piknik yapmaya gidilirdi. Su kenarlarına gidilir, hıdrellez sabahı suda el yüz yıkanılır en güzel kıyafetler giyilir piknik alanlarında ve evlenin önünde ateş yakılarak üzerinden atlanır. Haşhaşlı gözleme dışında yemeklerin de yapıldığı piknik de elma şekeri satılır, macuncular macunlarını satarlar çocuklar uçurtmalarını uçururlar, kadınların baharı kutlamak için kendi aralarında eğlendikleri bu şenlikler günümüzde yapılmamaktadır. Nişanlı kızlar nişanlılarına yumurta boyarlar, çeşitli renklere ve desenlere boyanan yumurtaların yanına gözleme, hamursuz ve şeker konur bir aracı ile nişanlıya götürülür.

MUTFAK ÇEVRESİNDE OLUŞAN İNANÇ VE UYGULAMALAR.

Kütahya da mutfak çevresinde çeşitli inançlar oluşmuştur, Evin bereketini arttıracığına inanılan yiyeceklerin başında sirke gelmektedir,” hastalıkta ve sağlıkta” ” evin bereketi için” sirke evde mutlaka bulundurulur, elma veya üzümünden yapılarak saklanan, çocuklar hasta olduğunda ateşi düşürmek için veya sakatat yemeklerinde salatalarda, turşularda kullanılmak üzere sirke mutlaka saklanır, sirkenin dışında üç beyaz denilen un yağ ve şeker evin bereketini arttırmak için evlerden hiç eksik olmaz.

Kütahya da yemeğe başlamadan önce veya sonra dua okunur, yemeğe büyükler başlamadan başlanmaz, yemeği bitiren kişi sofradan kalkmaz herkes yemeğini bitirdikten sonra sofradan kalkılır. Ellerini yıkamadan sofraya oturulmaz, yemekten sonra da mutlaka eller yıkanır.

Adak yemeği adayanlar Kütahya yakınlarında bulunan kırklar yatırında, gazi dede yatırında bulgur pilavı ve et dağıtırlar yada bir takım ciğeri alınarak ciğeri kavrulur ak ciğeri de yatırın çatısına akbabalar yesin diye atılır. Adak yemeği yatırın olduğu yerde dağıtıldığı gibi evde komşulara da dağıtılır. Kandillerde mutlaka yiyecek bir şeyler hazırlanarak dağıtılır. Mutlaka evde hazırlanmaya çalışılan ve “ koksun “ denilerek yapılan un veya irmik helvası, lokma, ekmek pide sevap veya ölmüşlerinin ruhuna dağıtılır. Ölü evinde ölü gömüldükten sonra helva dağıtılır, tahin helvası veya un helvası dağıtılır. Helvanın özel günlerde önemli bir yeri vardır.

Meyve ve sebzelerin ilk çıktıkları zaman tadına bakıldığı zaman “Sen beni gördün ben seni gördüm, iyilikler sağlıklar hastalıksız olarak seni yemeler nasip etsin “ diye dua edilir “Meyveyi tattım kaygıyı arkama attım “ denir.

Akşam güneş battıktan veya ezan okunduktan sonra evin bereketi, kaçır diye evden tuz, şeker maya verilmez, dışarıya sofra bezi silinmez su dökülmez.”Ayak basmadık yere şeytan sofrasını kurmuştur” “şeytan çarpar cin çarpar “denir.

Tarlaya ekin ekmeğe başlamadan önce bereketli ürün elde etmek için dua edilir. Dua ettikten sonra “ biz attık melekler büyütsün “ dedikten sonra tohumlar toprağa atılır.”Allah verse alırım vermezse almayız””Allah kaldırmayı nasip etsin inşallah yedirmeyi nasip etsin” denir.

Mutfak çevresinde oluşan inançlar nazara ve kötü gözlere karşı yapılan pratiklerden oluşmaktadır.

- Yeni doğum yapan ineğin sütünü nazardan korumak için sütünün üzerine çörek otu atılır , üzerlik otu atılır veya üzerlik otundan tütsü yapılır.

- Tereyağı veya yoğurdun üzerine komşuya verirken çörek otu atılır

-Hayvanın boynuzuna çaput takılır, boynuzuna nazar boncuğu takılır.

-Akşam ezan okunduktan sonra “evin tadı tuzu gider “diye evden komşuya şeker ve tuz verilmez, evin bereketinin kaçacağı düşünüldüğünden akşam ezanından sonra komşuya maya verilmez,

-Akşam ezan okunduktan sonra sofra bezi dışarıya silkelenmez, kapının önüne şeytan sofrasını kurmuş “denir, kapıdan çıkarken “bismillah” denir ve sofra bezi silkenir.

-Sel, kuraklık vb felaketlerde, bir mahallede, köyde üst üste kötü olaylar olmuşsa dua edilir, köyün girişine veya mahallenin girişinde kadınlar peynirli veya sade şipit yapar, yoldan geçen herkese dağıtırlar. Şipit adağı adı verilen bu adakta haşhaşlı gözleme de yapılır.

SONUÇ

Ege bölgesinde olmasına rağmen denizden uzaklığı ve yüksekliği dolayısıyla karasal iklim özellikleri gösteren Kütahya, Ege, Marmara ve iç Anadolu geçiş iklimi özelliklerini de yansıtmaktadır. İklim çeşitliliği sebze, meyve, bakliyat, tahıl ürünleri konusunda farklı ürünlerin yetişmesi için uygun ortam oluşturmuştur. Kütahya merkezinde halk mutfağı konusunda yapılan alan araştırmasında Kütahya da ki ürün çeşitliliğinin mutfağa yansımaları olarak çok çeşitli ve zengin bir mutfak kültürü olduğu görülmüştür. Evliya Çelebinin seyahatnamesinde “Kütahya’nın havası ve suyu güzeldir bahçaları çoktur 24 çeşit ermodu 7 çeşit kirazı olur fincanı, maşrapa ve testileri çanak ve tabakları hiçbir yerde yoktur“ dediği Kütahya da günümüzde 24 çeşit armut ve 7 çeşit kiraz yetişmese bile günümüze kadar gelmiş olan mutfak kültürü korunarak yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma geçmişten günümüze damaklarda kalan lezzetleri buluşturmak için başlangıç ve geleneksel uygulamaların belleğimizde yeniden canlanması, gelecek kuşaklara aktarılması için bilimsel bir çalışma niteliğindedir.

KAYNAK KİŞİLER

- 1-Aysel ERKASAP-Kütahya Merkez 62 Yaşında Ev kadını -ilkokul –evli
- 2-Suna SOYDAN -Kütahya Merkez 59 Yaşında Ev kadını- Lise mezunu –evli
- 3-Mehmetali ÖZVEREN –Kütahya Merkez 66 Yaşında Helva imalatçısı- ilkokul – evli
- 4-Halil YERLİTAŞ Kütahya Merkez- 69 yaşında tüccar –İlkokul-evli
- 5-Ayşe DURGUN Çavdarhisar /Efendiköprüsü Köyü –ev kadını-72 yaşında O.Y.Değil –evli
- 6- Halime DURGUN-Çavdarhisar/Efendi Köprüsü-70 yaşında ev kadını- Okuryazar – evli
- 7-Hüsnuri ÇELEBİ-Çavdarhisar-Efendiköprüsü-57 yaşında-ev kadını-Okuryazar-evli
- 8-Şeyma DURGUN-Çavdarhisar/efendiköprüsü-24 yaşında-ev kadını-lise mezunu-evli
- 9-Yakup DURGUN-Çavdarhisar /Efendiköprüsü-52 yaşında-çiftçi-ilkokul-evli
- 10-Sultan AKTAŞ- Gediz/Gökler-52 yaşında-ev kadını-Okuryazar-evli
- 11-Cemal ÖZTÜRK-Emet-28 yaşında-Kebap ustası –ilkokul mezunu-evli
- 12-Safiye KÖSE-Emet-46 yaşında –ev hanımı okur yazar-evli
- 13-Saadet ÖZDOĞAN-Emet-50 Yaşında-ev hanımı-ilkokul mezunu-evli
- 14-Sıdika KÖSE –Emet-73 yaşında-ev kadını-okuryazar-evli
- 15-Nimet GÜLEÇ-Domaniç 49 yaşında-ev kadını-ilkokul mezunu-evli
- 16-Tülin Emine TÜRKER-Domaniç-34 yaşında- ev kadını-Lise mezunu-evli
- 17-Fatma GÜLEÇ-Domaniç-48 yaşında-ev kadını-ilkokul mezunu-evli
- 18-Fatma AKKAYA-Tavşanlı-52 yaşında –ev kadını –ilkokul mezunu-evli
- 19-Nazire AKKAYA-Tavşanlı-32 Yaşında –ev kadını-ortaokul mezunu-evli
- 20-Feride AKKAYA-Tavşanlı-36 yaşında-halk eğitim öğretmeni-evli

KÜTAHYA İLİ EVLENME ADETLERİ

TülayASLIHAK*

Evlenme adetlerini konu alan çalışma; 16-26 Mayıs 2006 tarihleri arasında Kütahya merkez, Çavdarhisar İlçesi Yukarıarmutçuk Köyü, Gediz İlçesi Akçaalan Beldesi, Pazarlar İlçesi, Şaphane İlçesi, Simav İlçesi Güney ve Gökçe Köyleri, Emet İlçesi, Hisarcık İlçesi Şeyhler Beldesi, Domaniç İlçesi Sarıot Köyü ve Tavşanlı İlçesinde yapılan alan araştırması sonucunda, kaynak kişilerle birebir görüşülerek elde edilen bilgilerle hazırlanmıştır.

Kütahya İlinde evlilik süresince görülen uygulamalar gelin ve damattan ziyade iki aile etrafında gelişmekte; tüm gelenek ve inançlar ritmik bir şekilde, düzenini hiç bozmadan, başlangıcından sonuna kadar bazen neden yapıldığı bilinmeden uygulanmaktadır. Ancak evlenme adetlerinin bazı aşamaları zamanın değişen koşullarına ayak uydurma çabası, okuma oranının artması ve ekonomik koşullar gibi nedenlerle; günümüzde eksik olarak uygulanmaktadır.

Evlilik Öncesi

Kütahya İlinde; geçmişte kızın biyolojik veya zihinsel gelişimine bakılmaksızın evlilik yaşı on üç civarındaydı. Hamarat, becerikli kızların elden kaçırılmaması için küçük yaşlarda nişanlayıp, bir kaç yıl bekletilirdi. Erkekler de ise merkez ve ilçelerde istisnasız on altı yaşından sonra evlendirmeler başlardı. Ancak görüştüğümüz kişiler bu durumun son yıllarda değiştiğini, özellikle erkeklerin iş bulma, okuma isteği, askerlik gibi nedenlerle yirmi altı, yirmi yedi yaşına kadar evlenmediklerini belirtmişlerdir. Bugün ise Kütahya Merkezde bu sınır otuz yaşa kadar çıkabiliyor.

Erkeklerde evlenmek için herhangi bir üst yaş sınırı aranmazken kızlarda bu yaş on sekizi geçtiğinde Şaphane'de "**kapıda kalmış kız**", Emet'te "**karta kalmış kız**", "**kart kız**" dendiği tespit edilmiştir.

Yörede akraba evliliği yaygındır. Ancak Şaphane İlçesinde akraba evliliklerinin tercih edilmediği, bu durumun mevcut iyi ilişkileri bozduğu belirtilmiştir.

Değişik usulü evlenme sık olmamakla birlikte görülmekte, böylece birinin hatırına diğer evliliğin sorunsuz devam edeceği, iyi geçinecekleri düşünülmektedir.

Evlenmelerde evlenilecek kızı kayıncı valide beğenir ve seçer, fikrini oğluna söyler, kızın fikri sorulmaz. Ama Hisarcık Şeyhler Beldesinde ve Sarıot'ta evlenilecek kız ve erkeğe fikirlerinin sorulduğu belirtilmiştir. Daha önce değindiğimiz gibi değişen yaşam koşulları, görsel medyanın yaygınlaşması, eğitim oranının artması gibi nedenlerle artık kız ve erkeğe söz hakkı tanınmaya başlanmıştır.

Kız beğenmeler; düğün, mevlit, hamam, hıdrellez gibi toplantılarda yapılır. Kayıncı valide adayı seçeceği kızda terbiyeli, namuslu, abdestli ve uysal olması gibi özellikler arar. Emet'te kızın namazlı, abdestli, kapalı olmasının önemli olduğu kaynak kişilerce özellikle belirtilmiştir. Sarıot'ta kızın tarla ve bahçede iş yapabilmesi önemlidir. Bunlar dışında kızın aile ve sülalesine bakılır. Şeyhlerde "**anasına bak kızını al, kıyısını gör bezini al**" derler.

Kız ailesi ise erkeğin becerikli ve uyanık olması, iş tutabilmesi, çocuk besleyebilmesi gibi özelliklerine bakar. Emet'te erkeğin namaz kılmasına camiye gitmesine bakılır.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

Herhangi bir kız belirlendikten sonra, Kütahya merkez ve Şaphane'de **"dünürbaşı"** olarak tabir edilen kadın; diğer yerlerde ise birkaç yaşlı kadınla kayıinvalidede adayı ilk önce haber vermeden kız evine ağız yoklamaya giderler. Olumlu bir yanıt alınırsa kadınlara kadınlar, erkeklere de erkekler giderek kız istenmeye başlanır. Tavşanlı'da kız aranması büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleşir, bakmaya giderken dahi kimselere görünmeden gidilir. Kız evinden herhangi bir ikramda bulunulmaz. Söz kesildikten sonra bile işimiz kararmasın diye kahve içilmez, "işimiz ekşimesin, diye çayın yanında limon verilmez.

Eğer kızın verilmesi düşünülüyorsa yaşının küçük olduğu bahane edilir. Şaphane ve Emet'te gelenlerin ayakkabıları düzeltilir. Bu geldiğiniz gibi gidin anlamındadır.

Evlenme isteğini kız ve erkek son yıllara kadar ailesine açamazdı, ancak eski yıllarda oğlan bazı işaretlerle evlenmek istediğini ailesine anlatmaya çalışırdı. Sarıot'ta evlenmek isteyen oğlana **"babanın ayakkabısının içine su koy"**, **"babanın ayakkabısına nohut koy düşsün"**, **"babanın bıyıklarının yarısını kes"** derler. Emet'te evlenmek isteyen oğlan eskiden babasının ayakkabısını yere çakarmış. Ama bugün söz konusu adet uygulanmamaktadır. Simav Gökçe köyünde babasının ayakkabısının içine burçak koyarmış. Babası düştüğü zaman durumu anlarmış. Şaphane'de babasının ayakkabısına çivi çakar veya ayakkabısını merdivenlere çakar Kayıinvalidede adayı seçeceği kızda bazı özellikler arar. Bunlar kızın kapalı, terbiyeli olmasıdır. Emet'te kızın namazlı, abdestli, kapalı olmasının önemli olduğu kaynak kişilerce özellikle belirtilmiştir. Sarıot'ta kızın tarla ve bahçede iş yapabilmesi önemlidir. Bunlar dışında kızın aile ve sülalesine bakılır. Şeyhlerde **"anasına bak kızını al, kıyısını gör bezini al"** derler.

Şeyhlerde ise eğer kız verilmek istenmiyorsa yaşının küçük olduğu bahane edilir, Şaphane ve Emet'te gelenlerin ayakkabıları düzeltilir. Bu geldiğiniz gibi gidin anlamındadır. Ama kızın verilmesi düşünülüyorsa ayakkabılar düzeltilmez. İlk gelişte kızı size vereceğiniz anlamında düşünüleceği için erkek tarafına bir ikramda bulunulmaz.

Söz Kesme

Kütahya merkezde kayıinvalideye söz bohçası hazırlanır. İçerisinde hediyeler olur. Söz kesmeye Şaphane'de **"söz almağa gitme"** Tavşanlı'da **"söz alma"**, **"mendil alma"** merkezde **"yüzük takma"** **"söz kesme"** Sarıot'ta **"yumurta yemeğe gitme"**

denir. Söz kesildiği gün kız evi erkek tarafından gelenlere yumurta pişirip kabukları geçenler görsün diye pencereden dışarı atar. Bu **"biz kızı sattık, sözledik"** anlamındadır. 1

Söz Perşembe günü kesilir, giderken bir de hoca götürülür. Kıza herhangi bir takı takılmaz. Kütahya merkezde erkek evine **"söz vermek manasında"** uçları simli ipek bir mendil, Yukarıarmutçuk'ta ise yazma verilir.

Akçaalan'da söz kesmeye giderken erkek tarafı kız evine çerezle birlikte **"sırça"** denen telden yapılmış on beş, yirmi tane bilezik ve yüzük götürür. Kız evi daha sonra birer tabak çerezin üzerine birer tane sırça koyarak yakın akraba ve çevresine dağıtır.

Nişana Hazırlık

Şaphane'de sözün kesildiğini yakınlara, akrabalara duyurmak için söz kesildikten iki veya üç gün sonra erkek tarafı kız evine giderek **"biz şekerimizi hangi gün getirelim"** diye gün isterler. Bu âdete **"şeker tabağı götürme"** denir. Bir sininin içerisine lokum, boyalı şeker, kolonya, kına, çerez, hazırlanır. Kadınlar bunu kız evine götürür bırakır. Aynı gün erkek evinin erkekleri de tanıdıklarına **"bugün bizim oğlanın şekeri dağılıyor"** diyerek haber yollar. Kahvenin birisinde toplanılır, gelenlere, lokum, sigara, bisküvi, kolonya ikram edilir, hoca dua okur.

Tavşanlıda söz kesildikten sonra kız evi oğlan evinin yakın akrabalarına **nişan dürüsü** hazırlar. Sözün kesildiği ortam uygun olursa veya daha sonraki günlerde oğlanın annesi ve babası kız evine giderek nişan tarihini kararlaştırır. Kız ve oğlan evinin isteklerine ve hazırlıklarına göre küçük ve büyük nişan yapılmaktadır.

Küçük Nişan

Normal şartlarda nişan; sözü kesilen kız ve erkeğin evliliklerinden önce birbirlerini tanıma, birbirlerine alışma süreci anlamı taşısa da Kütahya İlinde bu durum söz konusu değildir. Eskiden kız ve oğlan neredeyse gelin kız, oğlan evine girdiği günün akşamına kadar birbirlerini göremezlerdi. Ancak bu durum biraz daha değişmiştir. Görünen odur ki, nişan, bir anlamda kıza, erkek evi ve akrabaları tarafından takılacak takıların takılması için yapılan bir tören niteliğindedir.

Küçük nişan söz kesiminden hemen sonra küçük bir topluluğun katılımıyla kızı, **"gelin kız"** yapmak için kız evinde yapılır. Altın veya takı takılmaz, yalnızca bir yüzük takılır. Akrabalar iç çamaşırı, kumaş gibi hediyeler getirir. Emet'te erkek evi sinilere şeker, lokum, üstüne bir takım elbise, kıza takılacak gümüş yüzük hazırlar yanına da iki tarafın mayaları karışsın diye mayalı çörek yapıp koyup kız evine gider. Kız evi gelenlere **"ırvanak"** denilen tahin ve şekerden yapılmış bir tatlı ve peynir ikram eder. Birkaç gün sonra da kız evi mayalı çörek, iki tepsi baklava ve ya tatlı bir şey yapıp gider. Buna **"yüzük karşılığı"** denir.

Büyük Nişan-Koca Nişan

Asıl nişan budur, daha geniş katılımlı olur. Erkek evi ve akrabalar takacaklarsa altınlarını büyük nişanda takarlar. Emet'te **"koca nişan"** Sarıot'da **"heybe"** denir.

Pazarlar'da Cuma günü, Şaphane'de düğünden bir hafta önce, eğer yapılamazsa düğünün başladığı hafta Cuma, Sarıot'ta düğünün ikinci günü kız evinde yapılır.

Akçaalan, Emet ve Şeyhler'de **"nişan atma"** denir ve düğünden bağımsız olarak yapılır. Ancak masraflar erkek evi tarafından karşılanır. Kız evinde yemekler hazırlanır, erkek evinden içinde patik, havlu, yazma olan bohça gelir.

Nişan düğünün içinde bir gün yapılacaksa **okucu** denilen kadınlar düğünün davetiyle birlikte "şu gün nişan, şu gün kına, şu gün gelin İndirme" diyerek nişanın davetini de yaparlar.

Emet'te oğlan evi komşu ve akrabalarına "Perşembe günü nişanımız var" diye **"ünler"**, çağırdığı kişiler bir siniye çerez, şeker, lokum üzerine atlet, çorap gibi şeyler koyup üzerini yazmayla kapatıp öğleden önce erkek evinde toplanırlar. Kayınvalide de ayrı bir bohçaya çerez ve iki büyük sini hazırlar bunların birisinde on-on beş şalvar, iç çamaşırı gibi şeyler, diğerinde kemer, küpe, yüzük, bilezik koyar. Bunlar eskiden gümüşken şimdiler de altın takıldığı belirtilmiştir. Buradan da hep birlikte kız evine gidilir.

Gelin kız içeri girerek orada bulunan herkesin elini öptükten sonra kayınvalidenin önünde oturur, kayınvalide takacaklarını taktıktan sonra havaya çerez serper. Daha sonra sofraya oturarak ırvanak ve peynir yenir. Ancak şimdi bunun yerine yemek ikram edilmektedir. Gelen sinilerin içerisinde hediye varsa kız evi bunları boşalttıktan sonra içlerine para koyar. Nişandan sonra kız evi altı-yedi akraba kadınıyla iki tepsi baklava, ve çeşitli hediyelerle oğlan evine **"nişan karşılığı'na"** giderler. Oğlan evi de daha sonra boş baklava tepsilerinden birinin içerisine çerez, diğerine para koyarak kız evine **"sini komaya"** gider.

Şeyhler'de erkek evi bir gün önceden kız evine pişirilecek yemeklerin malzemelerini yollar. Kız evi bunları pişirip nişan günü gelenlere ikram eder. Gelenler kıza küçük altın takarlar. Akraba olan erkeklerle damat da nişan da bulunur.

Ailelerin anlaşamaması, arada laf götürüp getirmeler, oğlanın kötü bir durumunun ortaya çıkması, alışverişte anlaşmazlık gibi nedenlerle nişan bozulabilir. Bu gibi durumlarda nişanı erkek tarafı bozarsa takılanlar ve alınanlar geri iade edilmez. Kız tarafı bozarsa her şey geri yollanır. Ancak Şeyhler'de hangi taraf bozarsa bozsun her şey geri yollanır.

Nişanlı kalma süresi erkek ve kız evinin hazır olmasına. Eğer uygunsa nişandan hemen sonra da düğün yapılabilir. İşlerin bozulacağından korkulduğu için aranın fazla uzamaması istenir.

Nişanlı Görme

Yörede bayramlarda gelin kız görmeye gidilir. Giderken bayramlık denilen hediyeler götürülür. Şaphane'de uzun uzun on iki tane susamlı ve haşhaşlı çörek, yanına da çocuklar için üç tane küçük "**cücü**" denilen çörek, sakız, ayakkabı gibi hediyelerle kız evine gidilir. Kız evi de daha sonra çeşitli yiyeceklerle bunun karşılığına gider. Şeyhler'de arife akşamı çeşitli hediyelerle yakın akrabalarını alıp kız evine gidip, orada eğlenirler.

Kurban bayramında ise birinci günü akşamı kesilen et ve çeşitli hediyelerle kız evine gidilir.

Hidrellezde Şaphane'de ve Şeyhler'de yiyecekler hazırlanıp gelin kızla tanıdıklar davet edilip yeşil alanlara ve türbelere gidilir. Şaphane'de bu gün lahana sarması yemek sevap sayılır.

Düğün Hazırlığı

Erkek tarafının büyükleri kız evine gidip düğün tarihini belirlerler.

Emet'te düğün tarihini belirlemek için kız evine gidilmesine "**Salı alma**" denir. Kız evinin büyüklerine "hafta salısı mı olsun, on beş salısı mı olsun?" diye sorulur. Hafta salısı olursa düğün bir hafta sonra, on beş salısı olursa on beş gün sonra başlar. Tarih belirlendikten sonra kızın yazması alınıp sabah namazında camiye götürülüp hocaya "**Salı yazması**" deyip okutturulur ve damadın beline bağlanır. Ancak şimdi damadın beline bağlama âdeti kalkmıştır.

Hangi tarafın ne alacağı konusunda herhangi bir kesinlik yoktur. Bu birazda iki tarafın anlaşması ve maddi durumuna bağlıdır. Emet'te "beşiğe kız yatır, sandığa bez yatır" Kütahya merkezde "kız kucakta, çeyiz bucakta" denilerek kızın doğduğu andan itibaren çeyiz yapılmaya başlanır.

Kızın çeyizi özellikle kocasından ayrılmamış, kocası ölmemiş "başı bozulmamış" kadınlara yaptırılmaya çalışılır. Hazırlanan çeyiz kız evinde sergilenir.

Düğüne yaklaşırken erkek evi nişanlı kızı düğün alışverişine götürür, "**ırtı düzme**", "**giyecek kaldırma**" "**urba kaldırma**" Akçaalan'da "**helva yemeğe gidiyoruz**" denir. Kız ve erkek tarafı yakın akraba kadınlarını ve gelin kızı alıp Gediz'e gider, alışverişten sonra lokantada yemek yerler, dönüşte kadınlara düğüne gelirken elleri boş gelmesin diye helva ve ekmek verilmiştir.

Resmi nikâh düğüne bir hafta ve ya on gün kala kıyılır. Şaphane'de Cuma günü büyük nişanın olduğu gün kıyılır.

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra düğün daveti başlar. Okucu kadınlar, hem kız hem de erkek evi için ayrı davet yapar. Şaphane'de bu kadınlara "**nişancı**", davet yapmalarına da "**nişan okumak**" , Emet'te ise "**ünlemek**" denir.

Şeyhler'de "çağrılmayan düğüne çingen varır" derler dolayısıyla bu kadınlar bir gün önce akşamüstü şeker ve fıstıkla davet yapar. Okuculara kız ve erkek evinden para verilir.

Kütahya merkezde bu kadınlara davet yaptıkları evlerden yakınlık derecelerine göre hediye verilir.

Şeyhler ve Emet'te düğünden birkaç gün önce erkek evi kız evine yiyecek malzemeleri ile odun yollar. Bunları kız evi düğün yemeği olarak hazırlar.

Düğünün Birinci Günü

Düğün Kütahya merkez, Şaphane, Şeyhler'de Cuma, Akçaalan, Sarıot'ta Perşembe, Emet'te pazartesi günü başlar.

Akçaalan'da düğünün birinci gününe "**kına vurma**", gecesine de "**sicim gecesi**" denir. Perşembe günü kızın saçlarına kına yakılır. Erkek tarafından da kayıncı ve kadınlar gelir. Hediyeler getirirler. Akşamına da "**sicim gecesi**" olur. Sicim oynamak, eğlenmek anlamındadır.

Şaphane'de düğünün ilk gününe "**nişan**" denir. Sağdıç davulcuları kız evinin akrabalarına götürür ve orda çaldırır, düğüne davet eder. Ev sahibi bir tepsinin içine hediyesini koyup bir erkek çocuğundan erkek evine davulla beraber gönderir. Bu hediyeye "**sövüş**" denir. Yemekten sonra hoca dua eder. Şimdi nişan sinema denilen yerde takılır. Kıza daha öncesinden erkek tarafından takı takılmadıysa nişanda bunlar takılır.

Emet'te önceleri düğünün, pazartesi günü kızın hamama götürülmesiyle başladığı ancak yaklaşık otuz yıldır bu geleneğin kalktığı tespit edilmiştir. Günümüzde Emet' te düğün Salı günü başlar ve bu güne "**yemiş günü**" denir. Davet edilenler akşam kız evine mendilin içerisine koydukları çerezlerle gelirler. Oyunlar oynanıp eğlenilir. Bu mendilleri kızlar birbirlerine atarlar.

Sarıot'ta ilk güne "**gavluk**" denir. Erkek evinden kızın sandığı ile çeşitli hediyeler ve yiyecekler gider. Kız evinde yemek verilir. Şeyhler'de düğün erkek evinde "nöbet vurma" olarak adlandırılan davulun çalmasıyla başlar.

Birinci günde genel olarak gündüz bir şey yapılmaz, hazırlıklar olur. Akşam da kız evinde erkek tarafının da bulunduğu yemek verilir.

İkinci Gün

Düğünün ikinci gününe Kütahya merkezde ve Emet'te "**kına günü**" Akçaalan'da "**geyim gecesi**", Şaphanede "**kına gecesi**" "**davet**" denir.

Akçaalan'da bu günün davetini yine gelin kız ve arkadaşları yapar. Kına ve çerez erkek evinden tefle "yüksek yüksek tepelere" adlı kına türküsü çalınarak getirilir. Gelinin çerezinden yenince diş ağrımazmış denir. Eğlenceler bitip herkes dağıldıktan sonra kızın kınası kendi ev halkı tarafından el ve ayak bileklerine kadar yakılır. Erkek evinde de erkekler helva basıp birazda kız evine gönderirler.

Kütahya merkezde bu güne "**çeyiz altı**" denir. Hazırlanan çeyizler ve erkek evinin aldığı hediyeler bir ipe serilerek gelenlere gösterilir. Kız evi kına yakıldıktan sonra gelenlere nohutlu pilav ikram eder. Kız annesinin kal dedikleri "**çeyiz altına**" kalır. Çeyizlerin önünde oynanılıp, eğlenilir.

Şaphane'de eskiden düğünün ikinci günü öğlene kadar gelin hamamının olduğu, ancak günümüzde bu uygulamanın kalktığı tespit edilmiştir.

Genel olarak yörede ikinci gün kız evinde akşama kadar gelenlere yemek verilir. Kız evinin akrabaları hediyelerini getirir. Kız evinin hediyesi büyük olmaz; tabak, bardak gibi hediyeler olur. Erkek evinden kına ve çerez gelir. Kızın kınası yakılır.

Emet'te de bu güne kına günü denilir ancak kına daha önceden birkaç defa yakıldığı için bu gün kına yakma yoktur.. Akşama kadar eğlenilir, kızın çeyizi akşama oğlan tarafına götürülür. Çeyiz oğlan tarafına gidince oğlan evinin düğünü başlar. Damat bugün hamama

götürülür. Eskiden kızın kırpması olur, kulaklarının hizasından bir tutam saç kesilir kesilen saç damada müjde olarak götürülürdü.

Sarıot'ta cumartesi akşam erkek evinde yemek verilir. Sağdıç karısı ve üç, dört bayan gelin kızla kardeşleri yatsın diye iki kat yatak, kına, iki ekmek, çerez, et alıp kız evine giderler. Erkek evinden gelenlere **düğünçü**, kıza düğün boyunca yardımcı olan en yakın iki arkadaşına **"kardeşleri"** denir. Erkek evinde eğlenceler bittikten sonra kız evine kına yakılmaya gidilir. Kızın kinası yakılırken damat da gelir ona da kına yakılır.

Şeyhler'de kına ve çeyiz sandığının eskiden katırla köyün içinde dolaştırılarak kız evine götürüldüğü ancak artık bu uygulamanın yerini arabanın aldığı kaynak kişilerce belirtilmiştir.

Üçüncü Gün

Düğünün üçüncü ve son gününe **"gelin inme"** veya **"gelin indirme"**, **"gelin kaldırma"** denir. Kız evinin yakın akrabalara evde hazır bulunur. Kızın heybesi hazırlanır. İçine yiyecek bazı şeyler de konur.

Erkek evinde büyük yemek bugün verilir. Şeyhler'de şeker verilerek düğüne davet edilenler yemeğe gelir.

Şaphane'de öğlene doğru erkek evinden iki kadın gelip gelin kızı süslerler. Bunlara **"gelin duvamaya geldiler"** **"gelin duvayıcılar"** denir. Bu kadınlar gelinin üzerinden çıkardıkları giysileri, olumsuz tutum ve davranışları, huyları baba evinde kalsın diye bir tasın altına basarlar. Sabah damat ve arkadaşları hamama gider.

Gelin kız evde süslenir, hazırlanır. Evdekilerle vedalaşır. Sonra babası veya erkek kardeşi kuşağını bağlar. Şaphane'de gelin kıza ayakkabısını abisi veya babası giydirir.

Şaphane'de gelin almak için erkek evinde toplanan akrabalarına lokum, kolonya, bisküvi tutulur. Herkes toplandıktan sonra hocayla gelin almaya gidilir. Bunlara **"gelin kaldırmağa geldiler"** denilir.

Emet'te gelin almaya gelenlere **"gelin alıcılar"** denir. Kayınvalide de gelin almaya gelir. Yanında güzelce sarılmış bir ayna getirir, gelin kıza baktırdıktan sonra aynayı tekrar sarıp damada götürürler, damat da aynaya bakar. Bu gelenek, gözleri birbirlerinden başkasını görmesin anlamındadır. Kız evi kayınvalideye iki kaşık ile iki tabak verilir. Kaşıkların birinde yağ, birinde bal olur. Tabaklara da **"yağ bal tabağı"** denir. Gelin kız oğlan evine girerken bunları kapıya sürer.

Akçaalan'da erkek tarafı gelin almaya giderken yanlarında bereketli olsun diye bir ekmek, gelin kız yerine sağlam tutunsun diye bir çivi ve hep karşılıklı yiyelim, soframız birbirine açık olsun diye bir kaşık götürüp bunları kız evinde değiştirirler. Oradakilerin ve gelinin üzerine bozuk para, yemiş ve şeker saçılır.

Gelin kız oğlan evine geldiğinde kayınbabasına gelin kıza "ne veriyorsun?" diye sorarlar. Şaphane'de kayınvalide gelin kızın bir kolunun altına ekmek diğerine kuran koyar bereketli, dini bütün olsun diye, içeri girdikten sonra o ekmeği parçalayıp içerdekilere dağıtır.

Gelinin kucasına ilk çocukları erkek olsun diye erkek çocuğu verilir. Emet ve Sarıot'ta gelin kız mazlum olsun diye ayağının altına koyun postu serilir. Evin önünde erkek evi takılarını takar. Kız içeri girince "dümbek çalın kızın kulakları sağır olmasın" denir. Emet'te bu eğlencelere **"gelin önü"** denir. Gelin kız eve girdikten sonra damat artık evde durmaz. Sağdıçları alıp evden götürür, sağdıçın evinde eğlenmeye devam eder. Akçaalan'da damat ve sağdıçlar akşama kız evine yemek yemeğe giderler. Bunun ardından da namazına camiye gidilir.

Şaphane'de gelin kızın ardından hazırlanan bohça ve yiyecekleri kız evinden on kişi kadar oğlan evine götürür.

Güvey Salma

"**Güvey salma**", "**damat salma**" denilen uygulama davetle yapılır. Damat yatısı namazına arkadaşları, sağdıçları, babası, amcası ile camiye götürülür. Akçaalan'da damat camiden eve tekbir söylenerek getirilir. Kütahya merkezde damadın arkadaşları ve evin büyükleri ellerinde büyük çıralarla damadı bulunduğu evden alıp camiye götürürler. Şaphane'de erkek evinde kalabalık dağıldıktan sonra yakın akrabalara "akşama güvey salacağız" diye haber yollanır. Gelenlere İkinci vakti yemek verilir.

Gerdek

Damat camiden eve getirildikten sonra evde imam nikâhı kıyılır. Şeyhler'de imam nikâhı kız evinden çıkmadan kıyılır. Bir yenge odada gelinin yanında durur. Odanın kapısına bir ip gerilip, bir tas su konulur. Damat girerken bu tası vurup devirir.

Yukarıarmutçuk'ta bir yenge damadın koluna, diğer yenge gelin kızın koluna girer. Gelinin kolundaki yenge diğer yengeye "ne getiriyorsun?" diye sorar yenge de "tahtlabah", gelini tutan da "güneşle ay getiriyorum" der. Damat geline yüz görümlüğü taktıktan sonra, gelinliğin eteklerinin üzerinde iki rekat namaz kılar.

Akçaalan'da damat gerdek odasına girdikten sonra gelin kızla birlikte kız evinin yolladığı tavuk ve gözlemeyi yerler. Gelin kız tavuk yerse ilerde canlı tavuk beslediğinde iyi olacağına inanılır.

Kütahya merkezde damat evdeki kalabalık dağılana kadar arkadaşlarıyla eğlenir. Bu eğlenceler "**kakmık**" denir. Evdeki kalabalık dağıldıktan sonra damat sessizce eve gelir.

Gerdek Ertesi

Kütahya merkez ile Tavşanlı'da "**paça günü**" Emet ve Şaphane'de "el öpme" denir. Damat erkenden kaldırılıp sağdıçları tarafından götürülür. Akçaalan'da gelin kız yatağını toplamaz, yatağın üzerine bozuk para saçır. Kayınvalide yatağın üzerinden bir erkek çocuğu yuvarlar. Tavşanlı'da yakın akrabalar çaya çağırılır. Kayınvalide, altınları o gün takar. Gelin kızın en güzel kıyafetlerini giyer. Kız evi de gelir. İlk oyunu gelin kızla kayınvalide oynar. Gelin kızın avuçlarına buğday konur. Bereketli olsun diye oynarken başından buğday atarlar. Orada bulunanlar düşen buğdaylardan evlerine götürürler.

Genel olarak gelin kız sabah erkenden hazırladığı bohçaları alarak yakın akrabaların evlerine el öptürmeye götürülür. Bunların amacı gelin kızı yakın akrabaları, yakın akrabaları da gelin kızla tanıştırmaktır.

Görünen odur ki gerdek ertesiinden sonra eğlenceler erkek evine geçmektedir. Bir anlamda gelin kızın bakire olduğu bu eğlencelerle eşe, dosta duyurulmaktadır.

Eskiden gelin kız annesinin evine bir hafta sonra giderdi. Buna Akçaalan'da "**kelle gecesi**" denir. Düğünde kesilen hayvanın kellesi kız tarafına yollanır, bir hafta sonra kız evi bunu pişirerek erkek evini yemeğe çağırır.

Şaphane'de bu davetlere "**uç günlükler**" denir. Kız erkek evine indikten üç gün sonra kız evi erkek evini yemeğe davet eder. Emet'te kız annesinin elini öpmeye "**yedi hamamında**" gider. Yedi gün sonra topluca hamama gidilir. Hamamdan çıktıktan sonra kız evine yemeğe geçilir. Bunu karşılığı olarak ta kız evi erkek evine gider. Buna "**kız ardı sıra**" denir

Sonuç

Kütahya İli evlenme adetlerini genel olarak değerlendirecek olursak uygulanan adetlerden bazıları günümüzde uygulanmamaktadır. Örneğin gelin hamamı, çeyiz serme gibi adetler hem masraflı, hem de zahmetli olduğundan bazı bölgelerde kalkmıştır.

Eskiden üç gün süren düğünler iki güne indirilmiş, evde yapılan eğlencelerin yerini salon düğünleri almıştır.

İl ve ilçe merkezi ile köyler arasında geleneğin uygulanması açısından farklılıklar ve kaybolmalar olduğu kesindir. İlçelerde gelin kız hâlâ kayınvalide yanına inmekte, gelenekler olabildiğince uygulanmaya çalışılmaktadır. Önceki dönemlerde tercih edilmeyen başka illerden kız alıp vermeler artık ekonomik koşulların düzelmesi, eğitim ve öğretimin artması gibi nedenlerle artık yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca evlenilecek erkeklerin özellikle büyük merkezlerde okumuş, eğitilmiş erkeklerden seçilmeye başlandığı gözlemlenmiştir.

Yörede boşanma olayı çok görülmemiştir. Baldız veya kayınla evlenme eski yıllarda eşlerin ölmesiyle, çocukların dışarıya gitmemesi için yapılmakta iken günümüzde rastlanılmamaktadır. Eskiden üç gün süren düğünler iki güne indirilmiş, evde yapılan eğlencelerin yerini salon düğünleri almıştır.

Makalemizin içerisinde bahsettiğimiz gibi düğün geleneği içerisinde değişen unsurlar olmasına rağmen, bunlardan birçoğu günümüzde de olabildiğince devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

ÖRNEK, S. V. (1966). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, DTCF Yayınları, Ankara.

ÖRNEK, S. V. (1995). “*Türk Halk Bilimi*”, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, Ankara, s.185–207.

SANTUR, M. C. (1992). “*Şükranlı’da (Eskişehir) Evlenme Adetleri*”, Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Ankara, s.9-20.

SANTUR, M. C. (2006). “*Denizli Evlenme Geleneklerinin Değerlendirilmesi*”, (Denizli ve Çevresi Tarih-Kültür Sempozyumu’nda sunulmuş, yayımlanmamış bildiri)

ERDEM, C. (2001) ; “*İzmir/Bergama/Kozok Yaylası/Yukarıbey Köyü Evlenme Düğününde Geleneksel Törenler ve Değişim*”e”, Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Ankara, s.83–101

** Fotoğraflar Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Arşivi

Fes başlıklı gelin başı(Gediz)

Geleneksel gelin başı arkadan görünüm(Simav)

Geleneksel gelin başı süslenmesi(Simav)

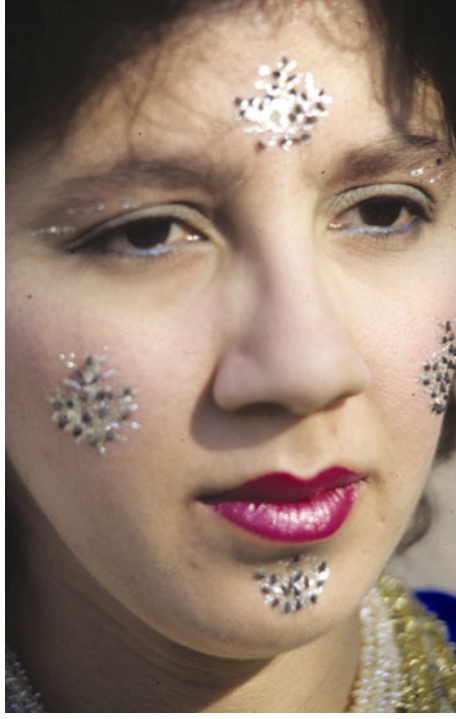
Geleneksel gelin başı(Kuşu köyü-Simav)

Gelin kıyafeti önden görünüm(Kütahya merkez)

Gelin kıyafeti arkadan görünüm(Kütahya merkez)

Gelinin yüzüne işlenen tellerin yapıştırılması(Gediz)

Kadife üzerine sırma işlenmiş gelin kıyafeti (Tavşanlı)

**Kadifeden yapılmış alduvaklı
gelin kıyafeti(Körs köyü-Kütahya)**

**Krom şalvar ve bluzdan gelin
elbisesi(Tavşanlı)**

Kütahya işî takım gelin elbisesi (Tavşanlı)

KÜTAHYA YÖRESİ HALK MÜZİĞİ VE HALK ÇALGILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tanju OZANOĞLU*

Anadolu’da Müzik ve oyun kültürü olarak oldukça zengin ve sayılı illerden birisi olan Kütahya; merkez ve ilçeler olmak üzere farklı dokulara sahip bir il olarak göze çarpmaktadır.

Kütahya merkezde oynanan oyun müziklerinin ilçelerde farklılık göstermesi, yine merkezde icra edilen çalgılar ile ilçelerde icra edilen çalgıların farklılığı bu ili daha da önemli ve incelemeye değer kılmaktadır. Ayrıca merkezde gezek adı verilen eğlencelerle, ilçelerde yaren adı altında yapılan sazlı ve sözlü yemeli içmeli muhabbetlerde icra edilen müziklerde de çeşitlilik görülmektedir.

Bu açıdan bu araştırmayı merkez ve ilçeler olmak üzere değerlendirmede yarar görülmektedir. Kütahya ili ve ilçelerinde icra edilen çalgıları ve müzikleri; ince saz denilen kapalı yerlerde icra edilen müzik ve çalgıları ile açık yerlerde icra edilen çalgılar ve müzikler yaren eğlenceleri içinde değerlendirilecektir.

Oyunu, icradaki özel tavrı ve ağzı, usulü ile başlı başına bir tür olan zeybeklerin türsel özelliklerini geçmeden önce “**zeybek**” kelimesinin kökeni hakkında şu bilgiler yer almaktadır. Gerek zeybek kelimesi gerekse zeybek oyunlarının kökenleriyle, zeybeklerin yaşadıkları yerler hakkında yıllardır çok çeşitli ve farklı görüşler ileri sürülmüş ve sürülmektedir.

Zeybek; Bizde, esas anlamı; cesur ve saldırgandır. Daha önce öne sürülen halk etimolojileri karışım olup şu bilgileri içermektedir.

1-Zeybek, zorba veya zubo kelimesinden bozulmadır.

2-Zeybek, seymen’in bir söyleyiş çeşididir.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

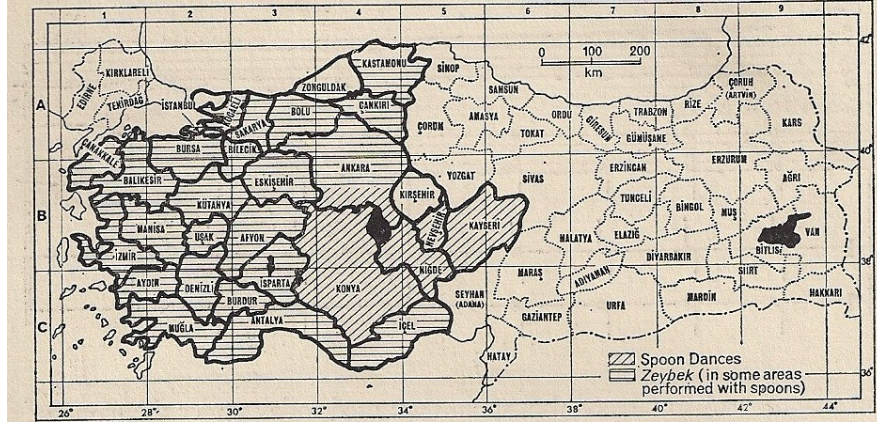
3-Zeybek, Civanın anlamdaşı muarrib (arapçalaşmış) “ zibak” kelimesinden “ ele avuca sığmayan kişi” mecaziyla Türkçeleşmiştir.

4-Zeybek, “Semağ” kelimesinin ze’leşmesiyle meydana gelmiştir.

5-Zeybek kelimesinin aslı Özbek veya Uz Bek’tir

6-Zeybek’in bu teleffuza dönüşmesinde XVI. Yüzyılda “sipah”(sipahi) kelimesinin etkisi olmuştur.

7-Çağatay sözlüğünün yazarı Şeyh süleyman efendi, farklı hareketlerde okumak şartıyla **zibak**, **zaybak**, ve **zıbık** kelimelerini tek maddede toplamıştı; **Zıbk**

* Folk Musical Instruments of Turkey- london 1975 (S.15)

M.çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair vesikalar* (İstanbul 1940) başlıklı kitabının önsözünün sekiz numaralı maddesinde, “ *Birde aydın, İzmir, manisa, ve Kütahya mıntıkasına yerleşen zeybeklerin de bu mıntıkada kurulan Saruhan, aydın, Germiyan ve Menteşe Oğulları tarihiyle ilgili olduklarını zannetmekteyim, Malum olduğu üzere zeybekler, Anadolu halkından gerek kıyafetleri gerekse örf, adet anane ve yaşayışlarıyla ayrılıyorlardı. Zeybeklerin yalnız bu mıntıkada bulunuşu, burada kurulan beylikler halkın aynı menşeden ve aynı yerlerden oldukları kaanatını meydana çıkarmaktadır. Bu mesele üzerinde fazla bilgi elde edemedim.*”

1-Kütahya merkezde Gezek

2- Kütahya merkezde zeybek oyun ve kıyafetleri

Zeybeklerin kökeni hakkında açıklayıcı ve bilimsel kaynaklardan alınan verilerde de bu kurumun vaktiyle nasıl olduğu, nasıl bir amaçla kurulmuş olduğu, bugün tam olarak bilinmemektedir.

Ayrıca Eskişehir ve Konya’nın kaşıklı zeybekleri, Kastamonu’nun Sepetcioğlu zeybeği, Ankara zeybeği gibi örnekler, zeybekliğin Anadolu’da Ege’nin dışına taşmış bir olay

olarak geliştiği izlenimini vermektedir. Zeybekliği ahilerden Dyonios ayinlerine ve o zamanların dağlardaki av törenlerine kadar götürülenler olduğu görülmektedir. Çok iddialı olmayan bu tezlerin yanında bugün ise zeybeklik o yasadışı biçimiyle bile tümüyle tarihe karışmış görünüyor. Yakın tarihimizden ve tanıyabildiğimiz ünlü efelerimizden alınan bilgiler doğrultusunda zeybeklik kendine özgü töreleri, giysileri, ve oyunları ile adeta dinsel bir niteliğe de bulunan yasadışı, silahlı, örgütsel bir kurum, başlangıçta belki bir meslek örgütü, belki-Akşehir'in sıra yarenlerinde olduğu gibi-bir dostluk ve yiğitlik kuruluşu, belki de yerel bir güvenlik gücü olarak tanımlanmakta, daha sonra yavaş yavaş yozlaşarak, bildiğimiz yasadışı sürece girdiği, bir kısmının da Yörük Ali Efe gibi örgütleriyle birlikte kurtuluş savaşına katılarak yüze çıktığı ve yasal olan yaşama döndüğü, görüşleri hakim olmaktadır. Bunlardan da arta kalanların da Zeybek oyunları ve türküleri olduğu bilinmektedir.

Zeybek oyunları genel olarak iki ana grupta toplanır. a) ağır zeybekler b) Yürük zeybekler, Bu ayrımın, ritmik yapıyı ifade etmesi ve icraatta uyulması en gerekli olan "tempo"yu belirlemesi nedeniyle en doğru olduğu bir gerçektir.

Ağır zeybekler (9/4'lük fakat dört vuruşlu aksak ölçüde meşhur Türk oyunu olarak tanımlanır) M.R.Gazimihal " ağır Zeybek heykelleşme tabir olunabilecek kadar ağır başlı, asil ve temkinli tavırlarla oynanır." Ağır zeybek efe oyunudur.

Yürük zeybek: daha çok kızanların kadın oynatma toplantılarında oynadıkları oyun türüne denir. Bunlar kolay figürleri çevik ve atılgan bir biçimde oynadıklarından hızlı zeybek anlamına gelmek üzere, yürük zeybek deyimi kullanılmıştır.

ZEYBEK KIYAFETİ

Zeybeğin baş giyimi: epey eskiden başa sivri, yüksek, şişkin ve dilimli bir nevi kavukta giyildiğini, onun üstüne püsküllü Trablus sarıldığını daha sonra mukavvadan bir buçuk karış yüksekliğinde bir nevi kutu başlık giyilip, üstüne iki-üç oyalı yemeni sarılır olmuş, fes üzerine, son olarak da oyalı bez veya abani sarık yakut kafiye sarar olmuşlar ki, bu artık püsküllü Tanzimat fesiyeli ve yüksekliği de epey devam etti,(2)

Sırta yakası açık bırakılan (ki sonraları kapatıldığı bilnyor) ev dokuması ipek gömlek, üstüne kolsuz yelek, daha üste çepken giyilir. Yelek ile çepken aynı kumaştan ve işlemelidir.(75 yıl öncesi Delmen denilen, önü kapalı kolsuz ve işlemeli elek giyilirdi. Bunu yaz günlerinde gömlek üzerine giyerlerdi. Yaşlılar delmen ve aba üstüne sallama giymezlerdi

ki, aba, camadanın işlemesiz olanıdır) yelek ve çepken üstüne camadan giyilir. Bu kollu ve işlemelidir. Cemadan ve sarka aynı çuhadandır.

Zeybeğin altında dizlik-don vardır. Diz açıktır. Dizliğin bol olan ağı aşalı sarkar, cemadan ve sallama ile aynı çuhandandır. İşlemlidir. Kimi ise fazla kısa olduğu eski resimlerde görülmektedir. Evliya çelebi böyle yazdığı halde, yüzyılımızın başından bazı fotoğraflarda gerek diz paçalarının gerekse ağ sarkıntısının epey uzadığı görülüyor. Eski biçim daha hoşdur.

Ayakta kara papuç vardır. Bacaklar ya çıplak kalır veyahut uzun çorap giyilir veya çuhadan işlemeli tozluk takılır. Siyah keçi derisinden kalçın ve nihayet çizme de giyilirdi.

Belde kuşak sarması-dolgu şal veya ipekli kumaş, onun üstünde de deriden silahlık bulunur.

Eski Zeybekler, gayet yüksek bir sarık, bütün bir silah fabrikası halini almış geniş bir kuşak sararlar. Bu kuşağın arasına tabancalar, yatağanlar, hançerler olduğu gibi çubuk ile maşada vardır. Adeta beyaz beden yapılmış donları, ancak dizlerine kadar iner, arakasından sıkışmış olan bu libas Kurunu vusta'nınki gibi, bir uçkurla toplanmıştır. (4)

Müzik türü olarak zeybeğin özelliği;

Zeybek kelimelerinin kökeni hakkında bu bilgileri gördükten sonra, zeybekleri tür yapan özelliklerini inceleyecek olursak;

En önemli öğeleri, usul, tavır ve oyun eşlikli olmalarıdır. Bağlamadaki icrasında özel tavır, özel bir tezene kullanımı vardır.

Halk türkülerimizin bir devamı sayılır. Tür sözcüğünün içine girmesinin nedeni, zeybek sözcüğü altında anılmasından ileri gelir. Yoksa içerik olarak olay çevresinde yine

halkın acılarını, sevinçlerini özelemlerini yansıtmakta, diğler türkülerimiz gibidir. Yaratıcısı yine halktır. Bir özelliğı vardır; Genellikle ritimleri dokuz vuruşludur. Ama bu dokuz vuruşluluk yalnız zeybeklere özgü bir ritim biçimi değildir.

Bazıları yalnızca ağıt biçimindedir, oyunu yoktur. Bazıları ise ağıdıyla beraber oyun halindedir. Kimilerinin türküsü yoktur, yalnız oyun biçimindedir. Türkülü ve yalnızca çalgılı olanlar vardır.

Resim-13-Hisarlı Ahmet (1908–1984)- AEGM Arşiv

Kütahya ilinde hisar Ahmet Yöre türkü ve bağlama icrasındaki tavrı ile kuşaklar arası aktarımı sağlayan önemli bir mahalli sanatçısıdır.

Delikanlılık döneminde, gençlerin evlerinde toplanarak eğlendikleri ve sohbet ettikleri gezeklerde üç telli bağlama ile tanışmış ve çalma geleneğini burada öğrenerek kendine has bağlama tavrı çalış ve söyleyişi ile bir Kütahya türkülerinin en iyi icra eden ve okuyan mahalli sanatçı olmuştur. Yörede yetişen birçok mahalli sanatçı hisarlı AHMET'in bağlama tavrı icra ve okuyuş özelliğini alarak kuşaklar arası aktarımı devam etmektedirler.)

Hisarlı Ahmet'in türkülerinden yağmur yağar zeybeğı, Gidin Bulutlar Gidin Türküsün analizi

Karar sesine göre, sözel bölümü ALT İKİLİ ile başlayan ezgi;

YAĞMUR YAĞAR-(Hisarlı Ahmet)

Bu ezgide hemen karar sesine geçer, 1.cümle yaklaşık aralıklarla kısa bir süre dolandıktan sonra, ya kararda çoğunlukla da üst 3lü veya 4 lüde biter. 2.cümle üst üçlü, 4 lü veya 5li ile başlar. Bu türkü seyrederek, inici bir seyirle kararda biter.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TMM 175 - 1 / A / 1973

YÖNERİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
HISARLI AHMET

YAĞMUR YAĞAR

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
1963

KOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

SÜRE:

(Söz.....)

YAĞMUR YAĞAR A MA NİN A MAN HER DE RE LER
SA DI NİM SE LÂ LI REY GUR BE TE
Gİ DE NİN YÂ RİN E LA LI REY
(Söz.....)
E LÂL YA ŞA A MA Nİ NA MAN YA NAR
YA NAR SA DI NİM KÜ LO LU REY
A MAN DI AL LÂH A A MAN AL BA ŞİM
GING YÂ ŞİM DA ZİN DA HET
Bâyle okunur
DÂN DİN SEV DÜN DA Yİ YA Yİ DÜN

GİDİN BULUTLAR GİDİN-(Hisarlı Ahmet)

Sözel bölümü karar sesinin ÜST YEDİLİSİ ile başlayan ezgi Üst 7li ile başlayan ezgilerin birinci cümlesi, genelde üst 8'linin yukarısına çıkmadan bu bölgelerde dolaşır, üst 4'lüsüne sonlanır. 2.cümleleri yine çoğunlukta üst 7'lisinden başlayıp kararda biter.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 1604
İNCELEME TARİHİ: 26.9.1977

YÖRESİ
KUTAYYA

KİMDEN ALINDIĞI
HISARLI AHMET
SÜRESİ: 63

GİDİN BULUTLAR GİDİN

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKCI

DERLEME TARİHİ
1963

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKCI

The musical score is written in staff notation with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, often beamed together. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes. The score consists of eight lines of music. The first line is an instrumental introduction. The second line ends with the lyrics 'Gİ Dİ N'. The third line has the lyrics 'BU LU T LA ... R Gİ Dİ N AH YA Rİ ME SE'. The fourth line has 'ME DİN GE ... L GE ... L GE LA MAN YA Rİ MUY KU'. The fifth line has 'DA İ SE UY KU SUN HA RA'. The sixth line has 'ME DİN AY LE BİR DA NE MAY'. The seventh line has 'LE' and a double bar line. The eighth line is an instrumental conclusion. There are some markings above the staff, including 'I' and 'T' in the second line, and 'Saz' in the seventh line.

GİDİN BULUTLAR GİDİN
(Sahife- 2)

Gİ DE Rİ SEN U ĞU R LA ROL SU N DAĞ LA R DAS LAR
Gİ Dİ YO RUM E L VE DA BU CAN YO LU

YO LU NO L SUN GE L GE L GE LA MAN
YA FE DA

BEN DEN BAŞ KA YA R SE VE R SE N İ LA Hİ
KA VUS MA DİK YA RO L MA L Z KA VUS

GO ZÜ N KÖ RI ROL SUN DA AY LE BİR DA
TUR BA HU DA

NE MAY LE
Uysal

—1—
GİDİN BULUTLAR GİDİN
YARİME SELAM EDİN (Gel gel gel aman)
YARIM UYKUDA İSE
UYKUSUN HARAM EDİN (Ayle bir danem ayle)

—2—
GİDERİSEN UĞURLAR OLSUN
DAĞLAR DASLAR YOLUN OLSUN (Gel gel gel aman)
BENDEN BASKA YAR SEVERSEN
İLAHİ GOZÜN KÖR OLSUN (Ayle bir danem ayle)

—3—
GİDİYORUM ELVEDA
BU CAN YOLUNA FEDA (Gel gel gel aman)
KAVUŞMADIK YAR OLMAZ
KAVUŞTUR BARI HUDA (Ayle bir danem ayle)

Oyunlarda çalgı: Düğünlerde oyunlar davul-zurna önünde oynanılır. Zurnalar, ince ve kaba zurnalardır. En eski çalgı göreneği her yöremizde olduğu gibi Ege topraklarımızda da budur. Son dönemlerde glarnat (klarnet), büğlü ve tanpet (trompet) bandoda görev yapan er mızıkacılar bu çığıra yol açalı epey olmuştur. (3)

Oturak oyunlarında ise dönbelek(dümbelek veya darbuka) zilli maşa, cura bağlama çalınır. Buda eski göreneğe uygun bir takım sayılır. Bazı köylerde en eski Türklük çağının mesela kopuz ile ıklık takımını bağlama ile kabak ikilisinin yaşattığı olur.

KÜTAHYA İLİNDE İCRA EDİLEN ORTA DAVULUN ÖLÇÜSÜ			
ÇAP	KASNAK	TOKMAK	ÇIBIK
46 CM	27 CM	36 CM	34 CM
KÜTAHYA İLİNE AİT ZURNA ÖLÇÜSÜ			
BOYU	ÇALGININ	AĞIZ ÇAPI	İKİ PERDE ARASI
40.5 CM		7.4 CM	ŞEYTAN DELİKLERİ 4

Yöreyle ait mahalli sanatçı

Yaren Eğlenceleri;

Yaren toplantılarında müziğin, müzisyenlerin rolü ve önemi çok büyüktür. Bunların olmadığı bir toplantı düzenlemez, Bir çalgı aletini çalmayı bilen yaren, arkadaşları tarafından el üstünde tutulur. Bir yaren adayının diğer özelliklerinin yanı sıra müzikle de ilgisi olması, o kişinin yarene alınmasında tercih sebebi olmaktadır. Yarende çalgı çalmasını bilen kişilerin olmadığı durumlarda dışarıdan çalgıcılar tutulmakta ve bunlarla yaren süresince toplantılarda çalmaları için anlaşmalar yapılmaktadır. Yörede bu kişilere sazende denmektedir. Çalgıcılar içinde en yaşlı ve en tecrübeli olan, diğer çalgıcıları seçme hakkına sahiptir.

Kütahya **Merkezde** Gezek denilen müzik sohbetlerinde çalgılarda bağlama ve darbuka kullanılmakta olup, müzik icrası aşağıdaki sıraya göre oluşmaktadır;

Kırık havalar;

Kütahya merkezde Gezek'de icra edilen kırık havalar	
1	Gara Goyun Goyunların Beyidir. (Gelin çıkarma havası aslı)
2	Söğüt dallarında Beslenen Bülbül
3	Yağmur yağar her yerler sel alır
4	A İstanbul Sen Bir Hanmısın

5	Yasemen Dalına Yar Neden Eymeli
6	Yoğurdum Var
7	Portakalım Çaya Düştü
8	Bizim Değirmen Döner
9	Hisardan İnmem Diyor
10	Sabahın Yemişi Bir Tane Vişne

Kütahya merkezde oynanan zeybek oyun ve müzikleri ilçelere göre farklılık göstermektedir.

Kütahya Merkezde oynanan Zeybekler	
1	Feracemin Ucu Sırma Feracem tek kişi ile oynan oyun olarak görünmektedir kaşksız olarak oynanan bir oyundur, diğer oyunlarda kaşık kullanılmaktadır (Kaşık, mavzerin mekanizmasının çıkardığı sesin yerini tutmak amacıyla kullanılmıştır)
2	Kütahya zeybeği (Hisarlı zeybeği)
3	Kar mı yağdı Kütahya'nın dağına
4	Mustafa'm Kaşların Kara (daha tempolu zeybek)
5	Çatal Çam Başına Koydum Keseri
6	Ahmet Beyin Bir Küheylan Atı Var.

KÜTAHYA İLÇELERİNDE YARENLERDE İCRA EDİLEN MÜZİKLER

Kütahya iline bağlı İlçelerde yapılan yaren toplantılarında icra edilen çalgılar, klarnet, cümbüş, keman bağlama ve ritim olarak darbuka kullanılmaktadır. Düğünlerde orta, kaba zurna ve davul geçerliliğini sürdürmektedir.

Yarende icracılardan herhangi bir şarkı yada türkü istenmez, Bu isteği olan yaren, uygun bir zamanda ve biçimde bunu yaren büyüklerine iletir. Uygun görüldüğü takdirde parçanın adı çalgıcılara bildirilir. İlçelerde yarende icra edilen müzikler aşağıdaki biçime göre oluşmaktadır;

Genel olarak Yarende oynanan oyunlar şu sırayı izlemektedir.;

	Sözlü fasıl- Klasik şarkılar- Yöresel türküler(kırık havalar)-Zeybek oyunları
	Yarende oynanan zeybek oyunları
1	Kırıklar- Hafif zeybekler-Ağır Zeybekler

Simav ilçesinde icra edilen kırık havalar

Yarende mutfakdan görünüş

Yarende yeme ve içmelerin sunumu

1	Sinaplı
2	Kömürlerin Havası
3	Şalgamlar
4	Eskiden Deresiyim
5	Hisar Önünden çıktım Selamet
6	Bağlarında Üzüm Var
7	Delhadır Başındayım
8	Dağ Başında Kestane
9	Hafise
Simav İlçesinde oynanan Zeybek Oyun havaları	
1	Simav zeybeği
2	Baskın zeybeği
3	Hasip zeybek
4	İslamoğlu zeybeği
5	Melal zeybeği
6	Bir giderim beş ardıma bakarım zeybeği
7	Yaykın zeybeği
8	Döşemedir koca konak zeybeği.

Simav İlçesinde kullanılan davul ve zurna ölçüleri

Davul: Çap	Kasnak	Tokmak	Çıbık
51 cm	26 cm	37 cm	35.cm
Zurna:			
Çalgının boyu	Ağız çapı	İki perde arası	Cin-şeytan delikleri
35 cm	8.5 cm	2.01 cm	6

Yarende müzisyenler

Toplu söyleme geleneği

Toplu çalma geleneği

Gediz İlçesinde İcra Edilen Zeybek Ezgiler

1	Gediz Pazarı
2	İslamoğlu
3	Köroğlu
4	Elek eledim Kadriyem
5	Dağ başında kestane
6	Meşeden gel

Emet İlçesinde İcra Edilen Zeybek Ezgiler

1	Kütahya'nın pınarları
2	Gediz pazarı
3	Meşeden gel
4	Dağ başında kestane
5	İslamoğlu

Gediz İlçesinde kullanılan davul ve zurna ölçüleri

Davul: Çap	Kasnak	Tokmak	Çıbık
48 cm	24 cm	40.5 cm	47.cm
Zurna:			
Çalgının boyu	Ağız çapı	İki perde arası	Cin-şeytan delikleri
33.5 cm	7 cm	2.cm	6

Zeybek oyuncular -Emet

Şeyhler köyünde sadece ritim icra eden zakirler

Domaniç İlçesinde İcra Edilen Kırık havalar Ezgiler

1	Keklik sesi
2	Dağlar Gazeli
3	Duman Duman Üstüne
4	Okkalı Fadime
5	Yörük Ali, kadın oynanış ve söyleyiş biçimli
6	Melemede Koyunum
7	Kemane Oyunu (meşeye de meşeye)
8	Tayyaremi Uçurdum, yok kadın ağzı)
9	Moymulun Altından gelir Geçersin
10	Dağ başında Kestane
11	Domaniç dağlarında Yıldız Işıldar
12	İstanbul un Konakları Köşeli
13	Fincanın Dibi Noktalı
Erkeklerin Oynadığı Oyun Türküleri	
a-	Çayır Değil Çimen Değil
b-	Atımı bağladım Meşeye
c-	Domaniç Çiftetellisi

Domaniç yapısı oyun kaşığı

Domaniç yapısı zurna

Domaniç İlçesinde kullanılan davul ve zurna ölçüleri

Davul: Çap	Kasnak	Tokmak	Çıbık
52 cm	30 cm	45 cm	47.cm
Zurna:			
Çalgının boyu	Ağız çapı	İki perde arası	Cin-şeytan delikleri
37 cm	8.5 cm	2.cm	6

Pazarlar İlçesinde İcra Edilen Zeybek Ezgiler

1	Gediz Pazarı
2	İslamoğlu
3	Garataş
4	Köroğlu

Domaniç ilçesinde mahalli sanatçılar

Pazarlar İlçesinde kullanılan davul ve zurna ölçüleri

Davul: Çap	Kasnak	Tokmak	Çıbık
46 cm	27 cm	36 cm	34cm
Zurna:			
Çalgının boyu	Ağız çapı	İki perde arası	Cin-şeytan delikleri
40.5 cm	7.4 cm	2.cm	4

Hisarcık İlçesinde İcra Edilen Zeybek Ezgiler

1	Gediz Pazarı
2	İslamoğlu
3	Bir Giderim beş bakarım zeybeği
4	Yaykın zeybeği

Hisarcık İlçesinde kullanılan davul ve zurna ölçüleri

Davul: Çap	Kasnak	Tokmak	Çıbık
52 cm	30 cm	45 cm	47.cm
Zurna:			
Çalgının boyu	Ağız çapı	İki perde arası	Cin-şeytan delikleri
33.5 cm	8.5 cm	2.cm	6

Şaphane İlçesinde İcra Edilen Zeybek Ezgiler

1	İslamoğlu
2	Elek eledim Kadriyem
3	Simav Zeybeği
4	Cevizin Yaprığı Dağ arasında
5	Ah Fadimem hadi Senle Kaçalım

Domaniç yöresine ait Geleneksel kıyafetler.

Gediz Pazarı zeybeği oynayan kaynak kişiler

DEĞERLENDİRME;

Kütahya'ya ait halk Müziğini kapsayan geniş bir repertuar görsel olarak kaydedilmiş, ayrıca kadın ağzından def dümbelek ve leğenlerle icra edilen kadın ağzı yöresel türkü ve kına türkülerinin de kaydı alınarak bir renk kazandırılmıştır. Ayrıca Gezek -Yaren sohbetleri denilen müzikli ve oyunları içeren toplantılardaki örf ve adetler ile yapılan müzik fasılları daha önceki çalışmaları tamamlama açısından sırasıyla tespit edilmiştir. Özellikle şeyhler köyünde seyran semahında icra edilen kudüm otantik bir yapı taşımakla beraber çalınan ritimler geçmiş hakkında bilgiler vermektedir.

Kütahya ili ve ilçeleri çok farklı özellikleri taşımakla beraber Domaniç İlçesinde tespit edilen çalgı yapımcısı, kendine özgü üflemeli çalgılardaki yapım teknikleri kayıta girecek niteliktedir.

Domaniç ilçesinde tespit edilen çalgı yapım ve icracısı, zurna, kaval, mey ve davulu hiçbir elektrikli alet kullanmadan el aletleri ile, özellikle arka ses perdesi olmayan bir zurna üretmesi ve bu arka perdeyi de zurnanın yedinci ses perdesine koyarak ezgileri çalması farklı bir teknik olarak görülmektedir.

Yörede müzisyenler geleneksel müzikleri usta çırak ilişkisi ile kuşaklar arası aktarımla sürdürmektedirler, Yörede bağlama, klarnet, çümbüş, darbuka, dümbek, ince saz olarak kullanılmakta olup, dışarıda ise davul ve zurna ile geleneksel müzikler icra edilmektedir. Kütahya zeybek bölgesi olarak Ege'deki en önemli illerden birisi olarak kendini göstermektedir.

Yararlanılan kaynaklar:

GAZİMİHAL Mahmut Rağıp; Türk Halk Oyunları Katalogu. Cilt 3. S.219.220.221

EMNALAR Atınc. Türk Halk Müziği S.326. 438

ÇİNE .Hamit . zeybekler, İzmir

ATAMAN Sadi Yaver. 100 Türk Halk Oyunu.1975

ULACAY M.Çağatay, Saruhanoğulları ve Eserlerine Dairvesikalar (İstanbul 1940)

Folk Musical Instruments of Turkey- london 1975 (S.15)

(4) ESKİ EFELER” ŞAKİR Ziya -Arif Bolat kitapevi –İstanbul(__S.611 __)

***1- TÜRK HALK OYUNLARI KATALOĞU- III:cilt Mahmut Rağıp GAZİMİHAL(S.224-225)**

2- TÜRK HALK OYUNLARI KATALOĞU- III:cilt Mahmut Rağıp GAZİMİHAL (S-226)

3- TÜRK HALK OYUNLARI KATALOĞU- III:cilt Mahmut Rağıp GAZİMİHAL (S-226)

Kaynak Kişiler:

Metin NATIROĞLU , 1951 Kütahya doğumluyum,
Ahmet Emin AKKAYA 1948 doğumluyum
Mesut TEZCAN 1950 Kütahya doğumlu
Burhan Emin AKÇAY, 1955 Kütahya doğumlu
Muharrem TEZCAN 1955 Kütahya doğumlu
Ahmet ÖZÇELİK 1955 Kütahya doğumlu
Cavit DEMİRCİ, 1946 doğumluyum, Simav doğumlu, klarnetçi
Yaşar GÜLDEN 1964 Simav doğumluyum
Bayram ELMAS 1962 Şeyhler beldesi
Hüseyin ACAR 1961 Şeyhlar beldesi
Yusuf ÖLMEZ 1952 Şeyhlar köyü
Osman DEMİRÖZ 1956 doğumlu
Mehmet DEMİRÖZD 1960 Domaniç
Ahmet Haldun ERALP, 1941 İstanbul doğumluyum,
Hüseyin CİN 1947 Pazarlar
Alaattin ÖZDİNÇ 1952 Şalpazarı
Resimler-salyt; Kültür ve Turizm Bakanlığı- Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk
Kültürü Bilgi ve Belge Merkezinden alınmıştır

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA No : 1032
İNCELEME TARİHİ : 12 - 6 - 1975

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKCI

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
AHMET İNEGÖLLÜ

SÜRESİ :

FERACEMİN UCU SIRMA

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKCI

Saz

FE RA CE Mİ... N A MA NA MAN U CU
SI... R MA BI YIK LA
RI BU BU... R MA GİT GÜ ZE... L
KA... R Şİ... M DA DU... R
MA AL HAN ÇE RI
VU... R BOY NU... MA

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2657
İNCELEME TARİHİ : 21 - 2 - 1985

YÖRE
KUTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET

SÜRESİ: ♩ = 152

MUSTAFAM KAŞLARIN KARE (II. VERSİYON)

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ
Aralık - 1962

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI
- 1962 -

MUSTA FAM KA S LA RI N KA RE
A HI R DA NA T LA BO ŞA NİR

KA RE DİR KA RE YAN DI MA MA N NA MA
NER YAY LA YA DÖ SE Nİ R

SE NAC TİN Sİ NE ME L GU YA RE
BE NİM YA Rİ M ŞA ŞA NİR

O YU NA SER BEST YA RİM O YU
EL BET TE BE NİM YA RİM GUR BET

NU
TE

MUSTAFAM KAŞLARIN KARE
(Sayfa - 2)

BÖYLE DE OKUNABİLİR .

— 1 —

MUSTAFAM KAŞLARIN KARE
SEN AÇTIN SİNEME YARE
OYNA SERBEST YARIM OYUNU

— 2 —

AHIRDAN ATLAR BOŞANIR
İNER YAYLAYA DÖŞENİR
BENİM YARIM (AMANIN) ŞAL GUŞANIR
ELBETTE BENİM YARIM GURBETTE.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 1820
İNCELEME TARİHİ: 7-11-1978

YÖRESİ
KUTAHYA
KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET

SÜRESİ:
1:168

ÇATAL ÇAM BAŞINA GOYDUM KESERİ

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ
Haziran-1968

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

ÇA TAL ÇAM BA
ŞU DE RE NİN

Sİ NA GOY DUM
Ü ZÜM LE Rİ KE SE
BEL LE N Rİ Dİ Gİ NA
MAN RUL Bİ BEN
VU RUL GO DUM
M SU LA R DA
GENÇ Lİ K A MA
Nİ N E DİN SE
LEN YE LE R A
MA Nİ N E DİN
SE LEN Rİ Dİ
Gİ NA MAN
GO RUL DUM
M SU ZAP
LAR TI

GENÇ Lİ K A
MA Nİ N E DİN
SE LEN Rİ Dİ
E SE Rİ Dİ
İ Nİ VER İ
Nİ VER E R
DO ĞAN A Y
LA R İ Nİ
VER EL DUY
MA DA N
GE L YA
Nİ Mİ VAV
RUM

ÇATAL ÇAM BAŞINA GOYDUM KESERİ
(Sahife - 2)

— 1 —

ÇATAL ÇAM BAŞINA GOYDUM KESERİ
GINAMAN GOMŞULAR DA GENÇLİK (AMANIN) ESERİ
ESERİ.....

Bağlantı.

İNİVER İNİVER
ERDOĞAN AYLAR İNİVER
EL DUYMADAN GEL YANIMI (YAVRUM) GELİVER
AY AYŞA GELİN
İNCEDİR BELİN
VALLAH BİL LAH DEĞMEDİ
ELİNE ELİM (ELİM)

— 2 —

SU DERENİN UZÜMLERİ BELLENDİ
BEN VURULDUM ZAPTIYELER (AMANIN) DİNLENDİ
DİNLENDİ.
Bağlantı.

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 222- 4/5/1973

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
ALİ ÇAVUŞ

DERLEYEN
M. SARISOZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
M. SARISOZEN

AHMET BEYİN BİR KÜHEYLAN ATI VAR

SÜRE

(Saz.....)

AH MET BE YİN DE BİR KÜ DEN
AH MET BE YİN DE BEN DEN
HEY LAN A TI VAR A MA NA MAN
BAŞ KA NE Sİ VAR A MA NA MAN
AH MET BE YİN BİR KÜ HEY LAN
AH MET BE YİN BEN DEN BAŞ KA
A TI VAR A MA NA MAN AH O Gİ DER SE
NE Sİ VAR A MA NA MAN SAK LAN DAĞ LAR
HIÇ SEV DA LAR
O NUN O NUN BEN DE TE Kİ VAR A
AH NUN MET BE YİN Kİ ŞİN DA NAM
GEÇ ME Dİ Mİ BA ŞİN DA /
MA // NA // MAN //
// // //

Kütahya Merkezde Söylenen Kırık Havalar;

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 200- 1/4/1973

YÖRESİ
KÜTAHYA
KİMDEN ALINDIĞI
AHMET İNEĞÖLLÜ

SÜRE

(1)

GARA GOYUN

DERLEYEN
Y. PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
Y. PAŞMAKÇI

GA RA GO YUN GO YUN LA RIN
BE Yİ Dİ RA MAN
BE Yİ DİR
A LA CA GO YUN AH YÜ RE Ğİ
MİN YA Ğİ Dİ
REY
YA Ğİ Dİ RA MAN
YAY LA SIN SO RAR SAN TÜRK MEN
DA Ğİ Dİ RA MAN
Ğİ DİR AĞ LA MA GO YUN

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 200- 1 / 4 / 1973

(2)

DERLEYEN
Y. PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
AHMET İNEGÖLLÜ

GARA GOYUN

NOTAYA ALAN
Y. PAŞMAKÇI

SÜRE

ME LE ME VAZ GEÇ GU ZUN DA
NEY
GU ZUN DA NA MAN ÇO KA NA LAR
AY RI DA DÜŞ DÜ GI ZIN DA
NEY
(SON)
GI ZIN DA NA MAN BE NİM NER DE
BOY NU BOY NU VA RIN DA GI DİN Sİ LA DA

Gurban gelir âlem keser goyunu
Benim anam nerde eğsin boynunu
Varında gidin sılada kesin goyunu
(Bağlantı)

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO:1856
İNCELEME TARİHİ: 22.2.1978

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

YÖRESİ
KÜTAHYA

DERLEME TARİHİ
17/10/1966

KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET

SÖĞÜT DALLERİNDE BESLENEN BÜLBÜL

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

SÜRESİ: ♪ = 166

The musical score is written in staff notation with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes. The score is divided into three systems, each with a repeat sign at the beginning.

SÖ GÜT DAL LE RİN DE
AK SA DE LER GEY MIŞ

BES LE NEN BÜL BÜL BEY LE RA MA NAM MAN
BOY LU BO YUN CA " " " "

SÖ GÜT DAL LE RİN DE
AK SA DE LER GEY MIŞ

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA NO:1856
İNCELEME TARİHİ: 22.2.1978

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

YÖRESİ
KUTAHYA

DERLEME TARİHİ
17/10/1966

KİMDEN ALINDIĞI
HISARLI AHMET

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

SÖĞÜT DALLERİNDE BESLENEN BÜLBÜL

SÜRESİ: ♪ = 166

The musical score is written in staff notation with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes. The lyrics are in Turkish and describe a nightingale feeding on the leaves of a willow tree.

SÖ GÜT DAL LE RİN DE
AK SA DE LER GEY MİŞ

BES LE NEN BÜL BÜL BEY LE RA MA NAM MAN
BOY LU BO YUN CA " " " " " "

SÖ GÜT DAL LE RİN DE
AK SA DE LER GEY MİŞ

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 175 - 1 / 4 / 1973

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET

YAGMUR YAĞAR

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
1965

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

SÜRE:

(Saz.....)

YAG MUR YA ĞAR A MA NİN A MAN HER DE RE LER
GA DI NİM SE LÂ LI REY GUR BE TE
Gİ DE NİN YÂ RİN E LA LI REY
E LAL MA SA A MA Nİ NA MAN YA NAR
YA NAR GA DI NİM KÜ LO LU REY
A MAN DI AL LAH A A MAN AL BA ŞİM
GENÇ YA ŞİM DA DA A MAN ZİN DA NET
DAN DİN SEV DÜN DA Yİ DÜN
YA Yİ

Böyle okunur

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 163 - 18 / 5 / 1973

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET

A İSTANBUL SEN BİR HANMISIN

DERLEYEN
MUSTAFA HİSARLI

DERLEME TARİHİ
20 / 5 / 1971

NOTAYA ALAN
MUSTAFA HİSARLI

SÜRE:

(♩ = 120)

(Saz.....)

A İS TAN BUL

BE YİM A MAN SEN BİR HAN MI SIN

VA RAN Yİ ĞİT LE Rİ DE BEY LE RA MAN YU DAN

SEN Mİ SİN (Saz.....) GE LİN LE Rİ

YAR SIZ GO YAN BİR DA NEM SEN Mİ SİN

Ğİ DİP DE GEL ME YEN DE BEY LE RA MAN

YA Rİ BEN NEY LE YİM (Saz.....) VA KİT SİZ

A CI LAN DA BEY LE RA MAN GÜ LÜ BEN NEY LE

YİM (Saz.....)

A İstanbul beyim aman ıssız kalası
Taşına Toprağına beyim aman güller dolası
O da bencileyin aman yarsız galası

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR No : 48
İNCELEME TARİHİ : 28. 1. 1973
2. İNCELEME TARİHİ : 1990
YÖRE
KÜTAHYA
KAYNAK KİŞİ
AHMET İNEGÖLLÜ (Hisar'lı Ahmet)
SÜRE : ♩ = 160

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
1965
NOTALAYAN
NİDA TÜFEKÇİ

YASEMEN DALINA YÂR NEDEN EYMELİ

The musical score is written on ten staves. The first staff is an instrumental introduction for the sazes, marked with '(SAZ - - - - -)'. The subsequent staves contain the vocal melody with lyrics in Turkish. The lyrics are: (SAZ - - - - -) YA SE MEN DA LI NA YÂR NE DEN EY ME LI (SAZ - - - - -) YOS MAM AV RU PA LI U CU BUR MA LI (SAZ - - - - -) A LIP DA NAZ LI YÂ RI Sİ NE Mİ SAR MA LI (SAZ - - - - -) OY NE Yİ ŞİN BİR HOŞ YÂR DÖ NÜ ŞÜN BİR HOŞ (SAZ - - - - -) BE NAV LU SÜ PÜR. The score includes various musical notations such as treble clef, key signature of one flat (B-flat), time signature of 2/4, and various note values including eighth, sixteenth, and thirty-second notes. There are also rests and dynamic markings.

(SAZ - - - - -)

YA SE MEN DA LI NA

YÂR NE DEN EY ME LI (SAZ - - - - -)

YOS MAM AV RU PA LI U CU BUR

MA LI (SAZ - - - - -) A LIP DA NAZ LI YÂ RI

Sİ NE Mİ SAR MA LI (SAZ - - - - -)

OY NE Yİ ŞİN BİR HOŞ YÂR DÖ NÜ ŞÜN

BİR HOŞ (SAZ - - - - -) BE NAV LU SÜ PÜR

- 2 -
YASEMEN DALINA YÂR NEDEN EYMELİ

MEM ZÜLFÜM TO ZO LUR (SAZ - - - - -)
BEN BU LA ŞIK YU MAM E LİM KA
RO LUR (SAZ - - - - -) AK ŞAM OĞ LUN GEL SİN
SÖZ BE Nİ MO LUR (SAZ - - - - -)
OY NE Yİ ŞİN BİR HOŞ YÂR DÖ NÜ ŞÜN
BİR HOŞ (SAZ - - - - -)

YASEMEN DALINA YÂR NEDEN EYMELİ
YOSMAM AVRUPA'Lİ UCU BURMALI
ALIP DA NAZLI YÂRI SİNEMİ SARMALI

OYNEYİŞİN BİR HOŞ YÂR DÖNÜŞÜN BİR HOŞ

BEN AVLU SÜPÜRMEM ZÜLFÜM TOZ OLUR
BEN BULAŞIK YUMAM ELİM KAROLUR
AKŞAM OĞLUN GELSİN SÖZ BENİM OLUR

OYNEYİŞİN BİR HOŞ YÂR DÖNÜŞÜN BİR HOŞ

AVRUPA'Lİ : Saçı ve makyajı profesyonelce yapılmış, taranmış
SİNEMİ : Sineme
OYNEYİŞİN : Oynayışın
YUMAM = YUĞMAM : Yıkamam
KAROLUR : Kara olur, is olur
ÇENİZ : Çeyiz

*Türkü ÇENİZ HAVASI adı ile de bilinir.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA NO:3525
İNCELEME TARİHİ: 18.7.1990

DERLEYEN
MUZAFFER SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

YÖRESİ
KÜTAHYA

PORTUKALIM ÇAYA DÜŞTÜ

NOTAYA ALAN
MUZAFFER SARISÖZEN

KİMDEN ALINDIĞI
HİSARLI AHMET
İNEGÖLLÜ

SÜRESİ:

PORTU KA LIM
BE NİM GÖ N LÜM

ÇA YA DÜ Ş TÜ A MAN A CA NİM PO R TU
SA NA " " " " " " " " " "

KA L A MA NA MAN (SAZ

ÇAY DA NÜÇ GÜ
SE NİN GÖN LÜ N

VE R CİN UÇ TU MA VE LA GÖ Z LÜ
Kİ ME DÜ Ş TÜ " " " " " "

EL MA S PO R TU KA LA MAN ŞA LI DA
" " " " " " " " " "

PORTUKALIM ÇAYA DÜŞTÜ
(SAYFA-2)

ŞA — L VA RA MAN ŞAL VARD A DA — L VA RA MAN GE LİR SE
AL — GE LA MAN GEL MEZ SE DÖ — N Gİ — NE — YAL.
VA — RA MAN ŞA LI DA
M. ÖZBULAK

-1-

PORTUKALIM ÇAYA DÜŞTÜ AMAN A CANIM PORTUKAL AMAN
ÇAYDAN ÜÇ GÜVERCİN UÇTU MAVELA GÖZLÜ ELMAS PORTUKAL
AMAN ŞALIDA ŞALVARA AMAN ŞALVARDA DAL VAR
GELİRSE AL GEL AMAN GELMEZSE DÖN GİNE YALVAR AMAN ŞALIDA

-2-

BENİM GÖNLÜM SANA DÜŞTÜ AMAN A CANIM PORTUKAL AMAN
SENİN GÖNLÜN KİME DÜŞTÜ MAVELA GÖZLÜ ELMAS PORTUKAL
AMAN ŞALIDA ŞALVARA AMAN SALVARDA DAL VAR
GELİRSE AL GEL AMAN GELMEZSE DÖN GİNE YALVAR AMAN ŞALIDA

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 3042
İNCELEME TARİHİ: 8.2.1988

YÖRESİ

KÜTAHYA-SİMAV/VAĞILLAR Köyü
KİMDEN ALINDIĞI

HİLAL ALVER
SÜRESİ:

BİZİM DEĞİRMEN

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ
15.2.1986

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

♩. %

BI Zİ-M DE ĞİR MEN DÖ- NE-R DÖ- NER U NE DE- RA CA NIM
BI Zİ-M DE ĞİR MEN YE- ME- ZO-L DU GÖ CE Ğİ- A CA NIM

U NE DE- R U NE DE- R YAR SE Nİ NA-S KIN
GÖ CE Ğİ- GÖ CE Ğİ- ŞİM Dİ Kİ Kİ-Z LAR

YA- KA-R BE- Nİ HU NE DE- RA CA NIM HU NE DE- R
KE- N DİSİ BU- LUR KO CA Yİ A- CA NIM KO CA Yİ

YE-L PA- ZE ŞU KIZ LAR PE Kİ TA- ZE GÜ ZEL LER PE Kİ TA- ZE

TA ĞA RA ĞA Lİ LA-Y LOM TA RA Lİ TA ĞA RA ĞA Lİ LA-Y LOM TA RA Lİ

TA ĞA RA ĞA Lİ LA-Y LO-M

Gençtürk

BİZİM DEĞİRMEN DÖNER DÖNER UN EDER
A CANIM UN EDER UN EDER
YAR SENİN AŞKIN YAKAR BENİ
HUN EDER A CANIM HUN EDER

YELPAZE ŞU KIZLAR PEK TAZE GÜZELLER
PEK TAZE GÜZELLER PEK TAZE
TAĞAR AĞA LİLAY LOM TARALI LAY LOM

BAĞLANTI

BİZİM DEĞİRMEN YEMEZ OLDU GÖCEĞİ
A CANIM GÖCEĞİ GÖCEĞİ
ŞİMDİKİ KIZLAR KENDİSİ BULUR
KOCAYI A CANIM KOCAYI

BAĞLANTI

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 294 - 8/6/1973

YÖRESİ
KÜTAHYA

KİMDEN ALINDIĞI
AHMET İNEĞÖLLÜ

SÜRE:

DERLEYEN
M. SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
M. SARISÖZEN

HİSARDAN İNMEM DİYOR (Menberi)

HEY HEY HEY Hİ SAR DAN İN MEM Dİ YO RU
HAY Dİ BAS MA DAN GİY MEM Dİ YOR PA ŞAM BASMA DAN GİY
MEM Dİ YOR KES Tİ RİR SEN PUL LU KES
YA NI NA GEL MEM Dİ YOR MEN BE Rİ DİR YAL LAH YAL LAH
PEM BE Lİ DİR Gİ ZİN A Dİ
MEN BE Rİ AL BA ŞIN DAN ÇEM BE Rİ
PEM BE Lİ AĞ LAT MA YIN DİL BE Rİ
BEN YAN DI MAM MA NA MAN

(1)
Kalenin ardındayım
Saatin dördündeyim
Eller uykusun uyur
Ben yârin derdindeyim
Menberidir yallah yallah menberi
Al başından çemberi
Ağlatmayın dilberi
Ben yandım aman aman

(2)
Ey pınar eşme pınar
Derdimideşme pınar
Yârim başına gelirse
Su ver söyleşme pınar
Pembelidir gızın adı pembeli
Al başından çemberi
Ağlatmayın dilberi
Ben yandım aman aman

NOT: Türkünün Nevşehir dolaylarındaki bir çeşitlemesi de vardır.

KÜTAHYA'DA HALK METEOROLOJİSİ VE HALK TAKVİMİ İLE İLGİLİ BAZI GELENEK VE İNANIŞLAR

Bircan KALAYCI DURDU*

Halk kültüründe yer alan alanlardan biri olarak, halk meteorolojisi; ekonomik, dini nedenler, belirli günler, göksel cisimler, bitkiler, hayvanlar, insanlar vb. kaynaklardan yararlanılarak yapılan hava tahminleri, meteorolojik olaylar, astronomi ve bu kapsamda yer alan gelenek ve inanışları içerir.

Bir diğer alan olan halk takvimi ise; doğa olayları, mevsimsel geçişler, gök cisimleri, hayvanlar, dini sebepler, doğal olaylar vb. kaynaklardan yararlanılarak yapılan zaman ölçümü, yıl, mevsim, ay, hafta, gün, saat vb. ile ilgili hesaplamaları ve bu kapsamda yer alan gelenek ve inanışları içerir.

Sözü edilen alanlarla ilgili gelenekler, gelişen bilimsel araştırmalar ve teknoloji nedeniyle genelde olduğu gibi Kütahya'da da eski önemini yitirmiştir. Örneğin, hava durumu merak edildiğinde, televizyon, radyo, bilgisayar, gazete vb. aracılığıyla bu bilgiye kolayca ulaşılabilmekte, zaman ölçümü için takvimlerden yararlanılmaktadır. Halk takvimi ve meteorolojisiyle ilgili bilgiler daha çok geçmiş kuşaklardan günümüze ulaşan bilgiler şeklindedir.

Halk takvimi ve meteorolojisiyle ilgili derleme bilgileri, 16-27 Mayıs 2007 tarihleri arasında *Kütahya-Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilçesi, Şaphane ilçesi, Emet ilçesi, Domanıç-Çukurca beldesi ve Tavşanlı ilçesi* ile 08-14 Nisan 2007 tarihleri arasında *Kütahya-Merkez* de yapılan halk kültürü konulu alan araştırmasında elde edilmiştir.

HALK METEOROLOJİSİ

Bulut, güneş, rüzgar vb. kaynaklı tahminler;

Akşamüzeri hava kızarırsa, ertesi gün yağmur yağacağına işaret sayılır. (*Emet İlç., Hisarcık-Çatak köyü*)

Akşamüstü güneş batma zamanında, gün arkasına bakıyorsa yani güneş doğuyormuş gibi görünüyorsa, ertesi gün havanın güzel olacağına yorulur. (*Kütahya-Merkez*)

Ay yeni çıktığında etrafında akşam kızılığı olması yağış olacağına (sabah kızılığı havayı açar) işaret sayılır. (*Emet İlç.*)

Emet ilçesinde, Bulutlar Aydın'a doğru gidiyorsa yağmur yok demektir. Bu durum "bulutlar Aydın'a herkes işine gaydına" şeklinde dile getirilir.

Esmer bulutların yağmur getirdiği söylenir. (*Emet İlç.*)

Lodostan sonra hava poyraza çevirirse yağmur geleceğine işaret sayılır. (*Emet ilç.*)

Poyraza günyeli, gündeğusu denir. Rivayete göre günyeli çıkmadığı bir vakit "ben çıkmayalı gocagarılar dahi hayvancı oldu" demiş. Günyeli yani gün doğusundan esen bu rüzgâr kışın eser ve çok soğuk olur. "Günyeli iğnenin yortusundan dahi girer" girer denir. (*Emet ilç.*)

Sert hava yağış getirmez, yumuşak hava yağış getirir. (*Emet ilç., Pazarlar ilçesi, Domanıç-Çukurca beldesi*)

Hayvanlar kaynaklı tahminler;

Hayvanların sık yatması kışın çok olacağına, karın çok yağacağına işarettir. (*Emet ilç.*)

Hayvanlar yazın kaldıkları yerden geç kalkıyorsa, o sene kış çok olacak denir. (*Kütahya-Merkez*)

* Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı

Ağaçlar kaynaklı tahminler;

Ağaçlar yapraklarını birden, toplu dökerse, o sene kış çok olacak denir. (*Kütahya-Merkez*)

Kavakların yapraklarını tepeden dökmesi kışın yükseklerde olacağına, alttan dökmesi çok kış olacağına yani alçak yerlere dahi kış olacağına yorulur. (*Emet ilç., Şaphane ilç.*)

Ayvaların onmaması kışın çok olacağına işarettir. (*Emet ilç.*)

Ceviz bol olursa, o sene kışı çok olacağına işarettir. (*Kütahya-Merkez*)

Ağrılar kaynaklı tahminler;

Ayaklar çok ağrıyorsa, ertesi gün yağmur, sis vb. olacağına yorulur. (*Kütahya-Merkez*)

Yağmur duası;

Emet İlçesi’nde derlenen bilgiye göre, eskiden yağmurun kıt olduğu dönemde ve daha çok da bahar ayında “kepçen gelin” yapılmış. Kepçen gelin için 5-6 yaşındaki çocuklardan başlayarak 20 yaşındaki gençlere kadar yaşta kişilerden oluşan bir grup evleri dolaşır, çocuklara her evden bir yiyecek verilirken; yağmur yağsın diye de çocuğun kafasından aşağıya testiyle veya kovayla su dökülürmüş.

Kütahya-Merkez’de derlenen bilgiye göre, yine eskiden Musalla denilen alanda (Gayıbı Sunullah’ın Türbesi ve mezarlığın da bulunduğu alan) yağmur duası yapılıyormuş. Yağmur duası için Musalla’da toplanılır, büyükbaş hayvan olsun, koyun vb. küçükbaş hayvanlar da götürülerek, kentin muteber bir hocası öncülüğünde yağmur duası yapılmış. Günümüzde, bu dualar camilerde verilen vaazlarda dile getirilmekte; geçmişteki gibi meydana toplanarak yağmur duası yapılmamaktadır.

Çavdarhisar ilçesi’nde derlenen bilgiye göre, yağmur duası için kadınlar saç vurur gözleme, helva, tavuk pişirilir ve bunlar gelen geçenlere dağıtılır. Bu sırada çocuklar mahalle arasında “yerden bereket göğden rahmet” diyerek bağırlar. Büyükler 4 rekat namaz kılar. Yağmur duasında eller aşağı dönük şekilde dua edilir. 2-3 çuval taş okutulur, taşlar suya atılır. Yağmur çok yağarsa da taşların birazı alınır.

Hacet namazı için de köylü, hocayla birlikte “Bedir Abı Sultan”’a çıkar. Bir mal alıp orda keserler. Kazanlarla helva basılır, orada yenir. Bereket duası edilir. Hacet namazına kadın-erkek, çocuk herkes katılır. Dua ederken yine eller aşağı doğru dönük olur. Çocuğumuzun rızkı diyerekten dua edilir ve namaz kılınır.

HALK TAKVİMİ

Yılın bölümlenmesi ve aylarla ilgili bazı belirlemeler;

Kütahya-Merkez’de derlenen bilgiye göre, yıl mevsim olarak, bahar, yaz, güz, kış olarak bölümlenir; ilkbahar, sonbahar denmez. Geçen yıla da “bıldır” denir. (*Kütahya-Merkez*)

Mevsimler dışında, yıl temel olarak, Kasım Günleri ve Hızır Günleri olmak üzere iki bölüme ayrılır. (*Kütahya-Merkez, Emet ilç.*)

Emet ilçesi’nde derlenen bilgiye göre, kış ayları kasım başında ya da sekizinde başlar ve kasım, zemheri, hamsin olarak bölümlenir. Herbiri 45 gün ya da 50 gün sürer. Kasım ve özellikle kocakarı kasımı denen dönem takvimdeki Kasımdan 14 gün sonra girer. Üç elliden sonra yazın geldiğini belirtmek için de “üç elli yaz belli” denir.

Kütahya-Merkez’de derlenen bilgiye göre, kasım ayının 45. günü zemheri gelir. Kasımın, 85. günü zemheri biter hamsin/hamsin gelir. Hamsin 50 gün devam eder. 21 Marta da doksana başı denir. Yani Kasımın 45.günü Zemheri (40 gün sürer) , 85.günü hamsin (50 gün sürer), 135. günü (21 Mart) doksana başıdır. 6 Nisanda da 150 tamamlanmış olur ve “üç

elli yaz belli” denir. Kışın son ayları olarak hamsin, eskiden zemheriden daha soğuk geçermiş. Hamsin döneminde, 30-40 cm.’i geçecek şekilde kar yağdığı olurmuş. Hamsinin zemheriden daha kötü olduğu, hamsinin yaptıklarını zemherinin bile yapmadığını ifade etmek için de, “hamsin zemheriden kemsin” sözü kullanılır.

Havanın ısınması, cemre (*Kütahya-Merkez*) ya da cemilenin (*Emet ilç.*) Şubat-Mart arası dönemde havaya, suya ve toprağa düşmesiyle başlar. *Emet ilçesinde* derlenen bilgiye göre, birinci cemile Şubatın 20’sinde düşer, üçüncü cemile Martın 6’sında düşer.

Cemrenin havaya düşmesi, havanın ısınmasından, suya düşmesi, suların sıcak akmasından, toprağa düşmesi, toprağın üstünden dumanlar çıkmasından (*Kütahya-Merkez*), cemilelerin tamamlandığı, su kenarlarında “donbey balığı”nın (kurbağa yavrusu) görülmeye başlamasından (*Emet ilç.*) anlaşılır.

Her ne kadar cemilenin düşmesiyle etraf ısınmaya başlasa da Mart ayı soğuk geçer. Mart ayındaki soğuğun önemi, *Emet ilçesinde* soğuğun evden içeri girmesini önlemek amacıyla kapıya deri gerilmesini içeren “mart, öküzün derisini kapıya art”, *Kütahya-Merkez’de* de “mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır” sözü ile ifade edilir.

Mart ayında, ağaç budama, ağaçları aşılama işlemleri vb. yapılır. (*Kütahya-Merkez*)

Mart sonrasında gelen Nisan ayı içinde de soğuklar görülür. Bu durum, “sakın ebrulun beşinden (rumi takvime göre) öküzü ayırır eşinden” şeklinde dile getirilir. (*Kütahya-Merkez*)

Nisan, tohum atma, ekim ayıdır. Nisan-Mayıs ayı rahmet ayıdır, bu aylada yağmur yağarsa rençberin yüzü güler denir. Nisan ayında (rumi takvime göre) nisan yağmurları yağar. Nisan yağmurları ölü tabiata can verir, etraf yeşillenir. (*Kütahya-Merkez, Pazarlar ilç., Şaphane ilç.*) *Kütahya-Merkez’de* derlenen bir bilgiye göre, nisan suyu kapta biriktirilir içilirse, şifa vereceğine inanılır. Bir başka bilgiye göre, bahar ayında ilk gök gürlediği zaman bir demir (maşa) ile vücuda; kollara, bacaklara vb. dokunurlarsa, sağlık, sıhhat, afiyet geleceğine ve böylece romatizma ağrılarının gideceğine, şifa bulunacağına inanılır.

Kütahya-Merkez’de derlenen ve mali yılbaşının 1 Mart olarak esas alındığı dönemlerde, ders kitaplarında okutulduğu söylenen bir şiirde yer alan aylardan bazılarıyla ilgili özellikler şöyle dile getirilmiştir:

Mart: Oniki ay üçer üçer/Geçit resmi yapıp geçer/En başta mart o dönek ay/Sağnağından dağıtır ay.

Ağustos: Elinde başak yüzünde toz /Terler döker şu ağustos.

Eylül: Eylül ayı iri iri/Salkımları çoktan belli. Arkasında ikizler var/Hem teşrinler (ekim, kasım) hem kanunlar (aralık, ocak)

Ocak: Saniyi kanun (ocak) titrer üşür/Öyle iken kar değişir.

Eskiden yıl içinde yapılan tarihlemelerde ekonomik uğraşlara bağlı olarak pancar zamanı, harman zamanı, tütün zamanı gibi tarihlemeler de yapılmıyormuş. Alışverişler “harmana veresiye, tütüne veresiye” şeklinde ürün hasat tarihine göre yapılmış. Ayrıca doğum günü için yine “tütün haşlamasında doğdu, soğan ekilirken doğdu, pancar kalkarken doğdu, harmanda doğdu” şeklinde tarihlemeler yapılır. (*Emet ilç.*)

Günün Vakitleri;

Güneşe göre, gölge boyunun en kısa kaldığı zaman öğle vaktidir, öğle namazı kılınır. (*Emet ilç., Çavdarhisar ilç., Şaphane ilç., Pazarlar ilç.*) Gölge boyunun iki katına çıktığı vakit ikindi vaktidir, ikindi namazı kılınır. (*Emet ilç.*)

*Tavşanlı ilçesi-Moymul Mahallesi*nde eskiden kalma bir güneş saati bulunmaktadır. Mermer bir sütun halinde hazırlanan saatin üst kısmında çizgiler ve gölge boyunu ölçmek amacıyla bir ip yerleştirilmiştir. Güneş saati, ilk sahibinden, bugün saatçilik yapan oğluna kalmıştır; ancak kullanım dışıdır.

Yıldızlara göre, çoban yıldızı görüldüğü vakit akşamla yatsı arasındır. Çoban yıldızı akşam ezanı batıdan doğar, yatsıdan sonra kaybolur. Çoban, akşam olduğunu o yıldızın görünmesinden bilir. (*Emet ilç.*)

Bir gece; yatsı zamanı, teeccüt zamanı, fecir zamanı, seher zamanı olarak dört bölümdür. Bire kadar yatsının zamanı, birden sonra teeccüt zamanı, teeccütten sonra fecir, fecirden sonra seher vakti gelir. Seher zamanı, ne aydınlık ne karanlık olan bir vakittir. Tanyeri ağarmadan önceki zaman seher vaktidir. Güneşin doğuşundan 1-1,5 saat önce sabah namazı vakti girer. Güneş doğduktan sonra 45-50 dakikalık sürede namaz kılınmaz çünkü kerahat zamanıdır. 45 dakika geçince sabah namazı kılınır. Bir de itikatı kuvvetli kişiler tarafından 07.30 sıralarında kılınan kuşluk namazının kılındığı kuşluk vakti vardır. (*Kütahya-Merkez*)

Kütahya-Merkez'de derlenen bir bilgiye göre, bazı camilerde, namaz vakitlerini bilmek için güneş ışığı ve gölgesini belirlemek üzere, belli yerlere konulmuş eskiden kalma işaretler vardır. Bu işaretler üzerindeki gölge durumuna göre, vaktin öğlen, akşam, ikindi vb. olduğu anlaşılmış.

Ay İle İlgili Belirlemeler;

Emet ilçesinde derlenen bilgiye göre, ayın ilk 15 günü yani hilalin başladığı ve ayın dolunay oluncaya kadarki hali “ayın şavkı” olarak bilinir. Tersine, doğuya doğru geçtiği hali ve yine 15 günlük dönem “ayın karanlığı” olarak bilinir. 15 günlük dönem, ayın 29 ya da 30 çekmesine göre 14 gün de sürebilir ki buna “seferi ay” ya da “zilkizade” denir. (*Emet ilç.*)

Kütahya-Merkez'de derlene bilgiye göre, ayın ilk 15 günü ayın eveli, son 15 günü ayın sonu olarak ifade edilir. Yeni ayı görünce, “Ay gördüm Allah/Amentü billâh/Ne güzel yaratmış/Yaradan Allah/ İyilikler Sağlıklar/ Güzellikler ver Allah” denir. Böylece o ayın iyi geçeceğine inanılır. Ayın 13-14 ve 15'i “eyyanbeiz”dir. Bu günlerde oruç tutmak çok faziletlidir. Rivayete göre, Adem ile Havva, Rab'bin yeme dediğini yedikleri için cennetten kovulmuşlardır. Biri bir dağa, diğeri bir başka dağa sürülmüştür. Bin sene Âdem ile Havva bulundukları dağlarda ağlamışlar, bu arada vücutları da simsiyah olmuştur. Bin sen sonunda duaları kabul olmuş ve Arafat dağında, rahmet dağında Rab onları birleştirmiştir. Âdem ile Havva ayın 13'ünde oruç tutmuşlar, bunun üzerine vücutlarının üç bölümünden biri beyazlaşmıştır. Ayın 14'ünde tuttıkları oruç sonrasında vücutlarının üç bölümünden iki kısmı ağarmıştır. Ayın 15'inde tuttıkları oruç sonrasında da tüm vücutları beyazlaşmıştır. Bu nedenle ayın 13, 14 ve 15. günlerinde oruç tumanın büyük sevabı vardır.

Ayın şavkında tarlaya tohum atılmaz. Ayın şavkında mısır atıldığında, mısır “eşek dişi” gibi olur yani “ihtiyar dişi” gibi seyrek diş verir. Tohumlar ayın karanlığında atılır. (*Emet ilç.*)

Ağaç, örneğin çam ağacı ayın şavkında kesilmez. Kereste olarak kullanılacak ağaç ayın şavkında kesilirse kurt yer. Ayın şavkında kesilen keresteden kapı yapılırsa o iki sene anca dayanır. O yüzden ağaç ayın karanlığında kesilir. (*Emet ilç.*)

Haftanın Günleri;

Haftanın günlerine, ilçelere göre ve ilçelerin pazar kurulan günleri de esas alınmak suretiyle farklı isimler verilir.

*Çavdarhisar ilçesi*nde pazartesi gününe örencik, salı gününe emet, çarşamba gününe çavdar, perşembe gününe cuma akşamı, cuma gününe cume, cumartesi gününe gediz, pazar gününe girey denir.

*Emet ilçesi*nde, pazartesi gününe dernek (pazarın bir gün öncesi demek), salı gününe bazar (Emet pazarı), çarşambaya bazartesi, perşembeye Cuma akşamı, cuma, cumartesi, pazara girey denir.

Tavşanlı ilçesi’nde, pazartesiye gümüş, salıya emet (pazarı olduğu için), çarşamba ve perşembe günleri aynı adlar, cumaya cumey, cumartesiye pazartesi, pazara tatil denir.

Kütahya-Merkez’de, pazartesi gününe, duşamba/duşambe, salıya dernek (Salı günü hayvan pazarı kurulduğu ve hayvan pazarına dernek denildiği için), çarşambaya Pazar (sebze pazarı kurulduğu için), pazara girey denir. Derlenen bir bilgiye göre, Aslanapa ilçesinin eski adı da Girey’dir çünkü pazar günü Aslanapa’da pazar kurulur. Perşembe, Cuma ve cumartesi günleriyle ilgili isimlendirme aynıdır.

Günün Vakitleri ve Haftanın Günleriyle İlgili İnanışlar;

Sabahleyin işe başlamak iyi sayılır. Erken kalkan işine derler, öğleden sonraki işin hayrı olmaz (*Emet ilç., Çavdarhisar ilç., Tavşanlı ilç.*) çünkü öğleden sonra öğle namazı, ikindi namazı girer; vakit kalmaz. Sabah ezanıyla birlikte özellikle eski kuşaktan olanlar çalışmaya başlarlar. (*Emet ilç.*)

Salı günü sallanır, iş geç biter denir. (*Kütahya-Merkez, Emet ilç.*) *Emet* ilçesi’nde Salı günü Pazar kurulur. Emet pazarı gün işler rast gitmez diye işe bakılmaz, yorgan dahi katlamaz. Eskiden Salı günü yani Emet pazarı günü kadınlar dışarı çıkmazlarmış; ancak günümüzde pazarcılık daha çok kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Cuma gün öğleye kadar çalışılmaz, cumaya gidildikten sonra iş yapılır; ancak herkes buna uymaz. (*Emet ilç., Şaphane ilç., Pazarlar ilç.*) Cuma vaktinde, Cuma selasında, iş görmemek, Allah’a yönelmek daha hayırlıdır. (*Kütahya-Merkez*)

Rivayete göre Hz. Muhammed, yolculuk için Perşembe gününü tercih ediniz, yeni elbiselerinizi Cuma günü giymeyi tercih ediniz demiştir. Bir işe başlamak için Cuma günün tercih edilmesi, yeni elbise, ayakkabı vb.nin Cuma günü giyilmesi daha hayırlıdır.

Pazartesi kutlu bir gündür. Cumartesi, Pazar Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal olduğundan onun öncesi ve sonrası da İslami inanişâ göre kutlu günler olarak kabul görür. (*Kütahya-Merkez*)

KAYNAK KİŞİLER

Ahmet İNCE, 1947 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, emekli öğretmen, ilçenin yerlisi. (*Kütahya-Emet ilçesi*)

Ahmet SOLMAZ, 1953 doğumlu, evli, yüksekokul mezunu, kütüphane müdürü, ilçenin yerlisi. (*Kütahya-Tavşanlı ilçesi*)

Ayşe CAN, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 1 çocuk sahibi, 2 çocuğu yaşamamış, eşi vefat etmiş, beldenin yerlisi. (*Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi*)

Fatma KARADAL, 1936 doğumlu, okur-yazar değil, eşi vefat etmiş, 3 çocuk sahibi, ilçenin yerlisi. (*Kütahya-Çavdarhisar ilçesi*)

Feride ŞAHİN, 1929 doğumlu, okur-yazar, evli, iki çocuk sahibi (biri vefat etmiş), ilçenin yerlisi. (*Kütahya-Pazarlar ilçesi*)

Gülistan UÇAR, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuk sahibi, ev hanımı, beldenin yerlisi (*Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi*)

İbrahim ÖZYURT, 1932 doğumlu, yüksekokul, evli, öğretmen. (*Kütahya-Emet ilç.*)

İnayet ÇELİK, 1941 doğumlu, okur-yazar değil, evli, üç çocuk sahibi, ev hanımı, Kütahya-Merkeze 1956 yılında Kumarı köyünden gelmiş. (*Kütahya-Merkez*)

Münire ŞEN, 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, iki çocuk sahibi, ilçenin yerlisi. (*Kütahya-Şaphane İlçesi*)

Suna SOYDAN, 1947 doğumlu, Kız Meslek Lisesi mezunu, evli, iki çocuk sahibi, 1967 yılında Hatay’dan gelin gelmiş, annesi ve eşi Kütahya’lı. (*Kütahya-Merkez*)

Mustafa Kalyon, 1931 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, dört çocuk sahibi, ticaretle uğraşmış ve emekli olmuş, hat çalışıyor, Kütahya'nın yerlisi. (Kütahya-Merkez)

YAZILI KAYNAKLAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi: YB1990.0202 (Hıdrellez geleneğinin derlenmesi konulu proje çerçevesinde Kütahya'da gerçekleştirilen çalışmaya aittir.)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: MD2006.0002, MD2006.0004, MD2006.0006, MD2006.0007, MD2006.0008, MD2006.0010

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: YB2006.0204, YB2006.0205, YB2006.0207, YB2006.0209, YB2006.0211, YB2006.0212, YB2006.0213, YB2006.0215,

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: MD2007.0016, MD2007.0017 (*Kütahya-Merkez*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: YB2007, YB2007.0042

MEYDAN Filiz: Kütahya'da Hıdrellez Geleneği, Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1990 Hıdrellez Özel Sayısı, Neyin Matbaası, S.113–122, Ankara 1990

Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, Ankara 2000

Yurt Ansiklopedisi: 7 cilt, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1982-1983, S.5369-5370

<http://www.kutahyakultur.gov.tr>

KÜTAHYA'DA DİNİ BAYRAMLAR VE DİNİ GÜNLERLE İLGİLİ BAZI GELENEK VE İNANIŞLAR

Bircan KALAYCI DURDU*

Bayramlar, toplumun ortak katılımı ile yılın belli günlerinde bir kez kutlanan ve bir yenilenme, başlangıç ifade eden günlerdir. Dini bayramlar, dini belirlemeler yanında tıpkı mevsimlik bayramlar gibi çeşitli geleneksel uygulamaların eşlik ettiği geçiş dönemlerinden biridir. Dini bayramlar yanında kandiller ve kutsal kabul edilen aylarda da geleneksel uygulamalara gidilir. Gerek dini bayramlar gerekse dini günler açısından zengin geleneklere sahip yörelerimizden birisi ise Kütahya'dır.

Derleme bilgileri, 16-27 Mayıs 2006 tarihleri arasında *Kütahya-Tavşanlı ilçesi, Emet ilçesi, Simav ilçesi, Pazarlar ilçesi, Gediz-Akçaalan beldesi, Hisarcık-Şeyhler Beldesi, Merkez-Körs köyü* ile 08-14 Nisan 2007 tarihleri arasında *Kütahya-Merkez*'de yapılan halk kültürü konulu alan araştırmasında elde edilmiştir.

ÜÇ AYLAR

Dini günler kapsamında sözünü edeceğimiz geleneklerden ilki, Üç Aylardır. Üç Aylardan birincisi olan Recep'in gelmesi önemlidir çünkü Recep ayı Ramazan ayının habercisidir. Recep gelince kişiler kendisine bir çeki düzen verir. Üç aylarda isteyen üç gün, isteyen 10 gün, isteyen 15 gün oruç tutar. (*Kütahya-Merkez*)

Üç Ayların başlangıcında (*Tavşanlı ilç.*), Recep ayının ilk Perşembe günü Regaip Kandilinde (*Kütahya-Merkez*) “**Namaz Bayramı**” yapılır. Namaz Bayramı olarak ifade edilen günün, gelenekte Kurban ve Ramazan Bayramı gibi önemli bir yeri vardır.

Tavşanlı ilçesinde derlenen bilgiye göre, Namaz Bayramı için günler öncesinden hazırlıklara başlanır ve namaz bayramından bir gün önce hazırlıklar tamamlanır. Namaz bayramı için yapılan en önemli hazırlık namaz gözlemesidir. Gözleme içi için patates, nohut, soğan, peynir, kaymak, tahin, şeker, haşhaş, susam, kıyma, pırasa, ıspanak vb. malzemeler kullanılır. Namaz bayramında gün doğmadan gözlemeler, kurulan toprak saçlar üzerinde pişirilir. Ne kadar erken yapılırsa o kadar makbul görülür. Yapılan gözlemeler daha sonra evlere dağıtılır.

Gelin kızları olan evler, gözleme yaparken daha bir özen gösterirler. Yukarda sayılan iç malzemelerinin her çeşidinden en az onar adet gözleme yaparlar. Oğlanevi sahipleri, gelin kızlara kesinlikle haşhaşlı ve susamlı gözleme göndermez; aksi halde ayrılık getireceğine inanılır. Gelin kıza gözleme gönderilirken yanında terlik, iç çamaşırı, dane veya çitili yazma, şalvarlık kumaş vb.den oluşan bohça da olur ve bunlar oğlanevi yengeleri tarafından kız evine götürülür. Oğlan evi tarafından kız evine namaz gözlemesi götürülmesi, kız evine verilen değer bir simgesi gibidir. Namaz gözlemesi almayan gelin kızların, bunu şeref meselesi yaparak ayrılmaya kadar gittiği de olur. Oğlan evinden gelen namaz gözlemesi ve bohçaya karşılık kız evi, daha sonraki bir zamanda iç ve dış giyim eşyalarından oluşan bir bohça hazırlayarak kız evi yengeleri aracılığıyla oğlana gönderir.

Kütahya-Merkez'de derlenen bilgiye göre, Recep ayının ilk Perşembe günü olan Regaip Kandilinde oruç tutulur, adak dağıtılır. Helva basılır, lokmalar (tatlı olmayan), ekmekler, pideler vb. yapılır, komşulara dağıtılır. Lokmaya, “namaz lokması” denir.

Kandil gecesi mevlit dinlenir, büyükler ziyaret edilir. Büyükler ziyaret edilmezse “kandil tebrikine gelmedi” diyerek gelmeyenler ayıplanır.

* Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı

Regaip kandilinde cemaatle ikinci namazı kılınır. Sonra herkes (erkekler) ölülerinin kabirlerini ziyarete gider. Mezar ziyaretine gidenler, mezarlığa Yasin götürürler, Kuranı Kerim götürürler, okurlar.

Eskiden, Regaip Kandilinde ikinci namazı sonrasında ya da akşamüzeri çocuklar, beylerin önüne çıkarak ya da evleri dolaşarak “kabeyi kabeyi” diyerek bahşiş isterlermiş ve çocuklara bahşiş olarak para verilirmiş. Derlenen bir bilgiye göre, mahallenin çocukları, ikinci namazından sonra erkekler kabir ziyaretine gitmeden önce mahallenin girişinde toplanırlarmış ve bozuk paradan oluşan bahşişleri verilirmiş.

Regaip Kandilinde “kabeyi kabeyi” diyerek çocukların bahşiş isteme geleneği bazı kenar mahalleler dışında pek kalmamış. Ayrıca bahşiş isteme, çocukların geleneğin aslından uzaklaşarak çarşıya çıkıp, dükkânları dolaşarak bahşiş istemesi şeklinde bir uygulamaya dönüşmüş.

Çocukların “kabeyi kabeyi” diyerek bahşiş istemeleriyle ilgili bir rivayet; Hz. Muhammed’in o gece ana rahmine düşmüş olmasıyla ilişkili olduğu yönündedir. İkinci rivayet; eskiden hacca gitmek için İstanbul’dan 3-6 ay öncesinden deve katarlarıyla yola çıkan sürre alayının yol güzergahı üzerinde menzilhane bulunan Kütahya’dan geçmesiyle ilişkilendirilerek “Allah size de Kabe’ye gitmeyi nasip etsin” anlamına geldiği şeklindedir.

Diğer kandil gecelerinde de evlerde toplanılarak sabaha kadar ibadet edilir. Kandil çöreği, lokma yapılır, gelene geçene verilir. (*Simav ilç.*)

MUHARREM

Üç aylar ve kandiller dışında, dini günler açısından önemli olan bir diğer ay Muharrem ayıdır.

Muharrem ayı, Alevi-Bektaşî geleneğinde, Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in Kerbela’da öldürülmesi nedeniyle bir yas ayı olarak görülür.

Muharrem, derlenen bir bilgiye göre Kurban Bayramından onaltı gün sonra başlar (*Gediz-Akçaalan beldesi*) ve Muharrem’de oruç tutulur. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Muharrem orucuna, öncesinde iki gün tutularak başlanır. Toplam oniki gün oruç tutulur. (*Gediz-Akçaalan beldesi, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü*) İlk iki oruca “yetim orucu” denir. Bu oruç, Hızır orucu yerine tutulur. (*Gediz-Akçaalan beldesi*) Oruç, Ramazan’da olduğu gibi imsak vaktinde okunan ezana göre açılır. Oruç, hurma, zeytin, tuz vb. ile açılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Muharremde aynaya bakılmaz, kurban kesilmez, et, süt, yumurta yenilmez, cinsel ilişki kurulmaz, can yakılmaz gibi çeşitli kaçınmalar vardır. Oniki gün su içilmez. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü*) Su yerine hoşaf içilir. Hoşaf yoksa eskiden suyun içine kül atılırmış. (*Merkez-Körs köyü*) Erkekler resmi bir yerde çalışmıyorsa tıraş olmaz. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü*) Aynalar ters çevrilir. (*Merkez-Körs köyü*)

Muharrem ayının onunda (*Pazarlar ilç., Simav ilç., Hisarcık-Şeyhler Beldesi*) ve sonraki birkaç gün içerisinde (*Simav ilç.*) aşure yapılır, evlere dağıtılır. Aşure ile ilgili bir adlandırma “alaca aş” şeklindedir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Aşure, arpa, buğday, fındık, fıstık, nohut, fasulye (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*), iğde, üzüm, elma kakı (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) vb. ile şeker ve su karışımından elde edilen bir tatlı yemektir.

Bazı Alevi-Bektaşî geleneğine sahip yerlerde aşureye katılan yiyecekler oniki çeşide tamamlanır (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) ve Muharrem bitiminde aşure ile birlikte kurban kesilir. Muharrem bitiminde kurban kesemeyecek olanlar, Muharrem orucunun bir tanesini tutmaz (*Merkez-Körs köyü*) Aşure, dede tarafından dualanır (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü, Gediz-Akçaalan beldesi*) ve o gün cem yapılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü*)

Aşure ile ilgili bir rivayet, Nuh tufanı sonrasında karaya çıkıldığında yiyecek bir şey bulamayınca herkes cebinde ne varsa çıkarmış ve ortaya çıkan yiyecekler bir araya getirilerek yemek hazırlanmış, aşure de oradan kalmıştır şeklindedir. (*Pazarlar ilç.*)

Diğer rivayetler, Hz. Nuh'un Tufandan kurtulmasının, Yunus Peygamberin balığın karnından kurtulmasının, İbrahim Peygamberin ateşte yanmamasının, o güne rastladığı şeklindedir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

RAMAZAN GELENEĞİ

Kameri takvime göre yılın dokuzuncu ayı olan Ramazan ayına halk arasında Oruç Ayı, Onbir Ayın Sultanı gibi isimler verilir.

Ramazan ayı öncesinde Ramazan hazırlıkları yapılır. Kışa denk gelen Ramazanlarda hazırlıklar daha teferruatlı olur. Mutfaklar Ramazan erzakı ile doldurulur.

Ramazan öncesinde seccadeler, namaz örtüleri elden geçirilir çünkü iftara çağrılan misafirler akşam, teravi ve yatsı namazını kılacaktır. Mutfak örtüleri ve mutfak dolapları temizlenir. Zemzem kadehleri elden geçirilir. İftariyeliklerin konulacağı kaplar gümüşse onlar ovulur. Mutfakta kullanılacak malzemeler el altında olacak şekilde dolabın önüne çıkarılır.

Ramazan hazırlıkları kapsamında, bütün komşular toplanır, yufka yaparlar, bezlere sarılarak çatı altlarına konur. Bu yufkalar 3-4 ay yetecek kadardır. Bu yufkalardan hem börekler hem tatlılar yapılır.

Kütahya-Merkez'de derlenen bilgiye göre, yazdan erik, vişne, elma kakı hazırlanır. Bunlar, hoşaf komposto olarak kullanılır. İftarlıklarda sunulmak üzere reçeller yapılır. Eskiden pirinçler, mercimekler, nohutlar ayıklanır, pastırmalar, sucuklar hazırlanırken, “yemeksi” olarak ifade edilen büyük baş davar kesilirmiş. Kesilen davarın etleri parçalanarak fırına verilir, kurutulur. Bu et daha sonra küçük parçalar halinde fasulye, nohut gibi yemeklere katılır.

Ramazan yemekleri arasında tutumeç çorbası, göveç, su mantısı, tepsi mantısı, cimcik, tirit, erişte, kapama, şibit, gözleme, sarma, hoşaf, komposto, tatlılar vb. vardır.

İftar yemeklerinde; öncelikle hurma, zeytin, tuz vb. ile oruç açıldıktan sonra peynir, zeytin, reçel vb. iftarlıklar yenir. Ondan sonra çorba, yemek, pilav, tatlı olur. İftar yemeklerinde takım yemekleri vardır. Göveç veya bunun gibi bir et yemeğinin üzerine pilav ve su böreği yenilir. Sonra baklava veya diğer tatlılar takip eder. Tatlıların üzerine de baskılık denilen yaprak sarması yenilir.

Sahur için genelde gözleme, şibit/şipit yapılır. Gözleme, sahurda yapılır ve sıcak sıcak yenir. Gözleme dışında pilav, hoşaf, komposto, börek, kuru köfte, çorba, erişte, çay vb. olur.

Ramazanın ilk günü, ilk cuması ve iftar daveti olan yemeklere daha bir özen gösterilir. Ramazanın ilk günü tutmaç/tutumeç çorbası içilir. Tutmaç çorbasını içmenin amacı, Ramazan boyunca sabırlık vermesi ve orucu tam tutmak nasip olsun dıyedir.

Ramazanın ilk cuması mercimek çorbası yapılır. Mercimek çorbasının suyu da eskiden kibleye bakan çeşmeden alınmış.

İftar davetleriyle ilgili derlenen bir bilgiye göre, eskiden iftar davetlerinde kadınlara, erkeklere, çocuklara ayrı sofralar kurulur, iftar sonrasında evde toplu teravi namazları kılınmış. Teravi namazı, iftara çağrılan ehil olan bir hoca tarafından kıldırılmış. Günümüzde, ev koşullarına bağlı olarak apartman dairesinde yaşayanlar iftara daha sınırlı sayıda davetli çağırılmaktadır.

Eski iftar davetleriyle ilgili sözü edilen bir diğer gelenek, iftar davetine büyüklerle gelen çocuklara, oruç tutmadıkları halde “diş kirası” olarak adlandırılan hediyeler (para, oyuncak vb.) verilmesidir. Sözü edilen gelenek, çocukların oruç tutmaya alıştırılmasıyla ilgilidir.

Ramazan'da imsak vakti, ezan okunması yanında, top atılarak çevreye duyurulur. Ramazanda imsak açılışında ve bitiminde top atılması “imsak patladı”, “imsak kesildi” olarak ifade edilir. İftar zamanı *Kütahya-Merkez*'de önceden itfaiye binasının bulunduğu yerden, bir kişi bayrak sallar ve kalede bulunan topbaşındaki topçu da topu patlatır.

Topbaşına bayrak sallandıktan sonra topun patlatıldığı dönemlerden bir iftar zamanı, Şeyh Efendinin yaramaz oğlunun, sırtındaki kırmızı gömleği çıkarıp iftar vaktinden 15–20 dakika önce sallamasıyla, topbaşındaki topçunun vakit gelmeden önce topu patlatması, o günü yaşayanların hatıraları arasında önemli biri anı olarak yerini almıştır.

İmsak vaktini bildirme ile ilgili bir diğer gelenek, *Kütahya-Merkez*'de imsak vaktinin top ve ezandan önce “salu” diye duyurulması şeklindedir; ancak bu gelenek sonradan kalkmıştır.

Simav ilçesinde, teravi namazından çıkan erkekler evlere dönmez; sahura kadar kahvelerde, esnaf dükkânlarında sohbet ederler ki, buna “temcit bekleme” denir. *Emet ilçesinde* de, iftardan sonra sahur için verilen sala vaktine kadar önceden yine uyumadan kahvelerde beklenir ve buna “temsit bekleme” denirken bu gelenek sonradan önemini yitirmiştir.

Bazı aileler Ramazanda mukabele okuturlar, diğerleri de dinlemeğe gelerek Ramazan boyunca Kur'anı Kerim'i hatmetmiş olur. (*Simav ilç.*)

Ramazanda çocuklarla ilgili bir gelenek, çocukların, Ramazanın onbeşinden sonra (*Kütahya-Merkez*) ya da Ramazanın onbeşinde (*Emet ilç.*) evleri dolaşıp bahşiş toplamalarıdır. Mahallenin çocukları, erkeklerin evden çıkıp kadınların birbirine ziyarete geldiği teravi namazı vaktinde evlerin kapısını çalarlar.

Kütahya-Merkez'de derlenen bir bilgiye göre, kapısı çalınan evin hanımı “kim geldi” diye sorunca çocuklar, kadın sesi gibi seslerini incelterek “biz geldik” diye yanıt verdikten sonra ev sahibi, komşusu geldi zannederek kapıyı açar ve çocuklar da içeriye girerlermiş. Ev sahibi, çocuklara şeker, fındık, fıstık, leblebi, çikolata vb. ikramında bulunur ya da para verir. Çocuklar topladıkları yiyecekleri ya da bahşiş olarak topladıkları parayla aldıkları yiyecekleri topluca yerler, mevsim yaz ise topladıkları paralarla maytaplar alırlar, sokakta yakıp, oyunlar oynarlar.

Çocukların evleri dolaşarak bahşiş toplamalarına ilişkin bu gelenek, *Emet ilçesinde* “heyman yapma” olarak adlandırılırken, çocukların evlerden topladıkları ve ortak tükettikleri bahşişler de, “herfene” ya da “harfene” olarak adlandırılır. Herfene, genel olarak, topluca alınan ya da yenilip içilen çeşitli yiyecek ve içeceklerin (tavuk, hindi, koyun, çerez vb.) masrafının katılan kişiler arasında eşit şekilde paylaştırılması olarak tanımlanan bir gelenektir. (*Kütahya-Merkez, Pazarlar ilç., Emet ilç.*)

Çocuklar, evlerden bahşiş isterken maniler söylerler. Söylenen manilerle ilgili bazı örnekler şöyledir: (*Kütahya-Merkez, Emet ilç.*)

Küpecik a küpecik/Yağdan baldan küpecik/Yağ olmazsa bal olsun/Ev sahibi sağ olsun. Burada sözü edilen küpecik, içine yağ, bal vb. konulan ve küpün küçüğüne verilen addır.

Ev sahibi evde misin/Evde değil damda mısın/Dağda yılanlar gışlasın/Allah bir oğlunuzu (ya da bir kızınızı) bağışlasın.

Al yanaklı yenge/Merdivenden in de gel/Bizim yimbeşliği al da gel (ya da neyin varsa al da gel)

Derlenen bilgilere göre, sözü edilen gelenek *Kütahya-Merkez*'de önemini yitirmiştir.

Ramazan boyunca sahur vaktini bildirmek için geceleri davul çalmak geleneksel uygulamalardan biridir. Ramazanda, bazı davulcular mani söyleyerek bazıları da mani söylemeden sahur vaktini bildirir. Ramazan davulcuları, *Emet ilçesinde* derlenen bilgiye göre Ramazan'ın onbeşinden sonra, *Kütahya-Merkez*'de derlenen bilgilere göre bayrama bir hafta

kala ve bayrama 2-3 gün kala, *Simav ilçesinde* bayramın ilk üç günü evlere bahşiş toplamaya gelirler. Davulcu bahşiş istediği evin önünde davulunu çalarken o aileyi övücü maniler söyler. Bahşiş almazsa, yergili bir mani söyleyerek o evden uzaklaşır. (*Simav ilç.*) Davulculara, para, giyim eşyaları, havlu, mendil, çorap vb. bahşişler verilir. (*Genel*) *Simav ilçesinde*, cevizli çöreklerden bir tanesi de Ramazan davulcusuna ayrılır.

Ramazanın son on gününde Kadiri arayıp ibadet edilmesi gerektiğine inanılır ve Kadir gecesinde sabaha kadar ibadet edilir. Regaip kandilinde olduğu gibi büyükler ziyaret edilir. Kadir gecesini ile birlikte Ramazan'ın bittiğine kanaat getirilir, hüzünlenilir çünkü Ramazanda iftarlar dolayısıyla eş, dost bir araya gelmiş, beraberlik sağlanmıştır. (*Kütahya-Merkez*)

Kameri takvime göre, Şevval ayının ilk üç günü Ramazan Bayramıdır. Ramazan ayının son haftasında Ramazan Bayramı telaşı başlar. Evler arife gününe kadar temizlenmiş olur. Arife gününe pek iş bırakılmaz ve son hazırlıklar tamamlanır. Büyüklerin bayramda giyecekleri çıkarılır, ütülenir, ayakkabılar boyanır, çocuklar için bayramlık alışverişi yapılır. Misafirler için şeker ve çikolata alınır. (*Genel*) Bayram yemekleri için hazırlıklar yapılır. Zeytinyağlılar, dolmalar, tatlılar (*Kütahya-Merkez*), ceviz çöreği, baklava (*Simav ilç.*) vb. yiyecekler hazırlanır.

Bayramda verilmek üzere hediyeler hazırlanır. Hediyeler gelenlere göre, yeni gelinse gelinlere göre, çocuksa çocuklara göredir. Hediyeler, bir çift çorap, bir oyali mendil vb. mütevazı hediyelerdir. Yeni gelinse eşarp, flar vb. erkeğe gömlek vb. hediye edilir. (*Kütahya-Merkez*) Nişanlı çiftler arasında hediye bohçası gönderilir. (*Kütahya-Merkez, Emet ilç.*)

Camiler temizlenir, boyanır, bakım ve onarımı yapılır.

Bayramın birinci günü erkekler Bayram namazına giderken kadınlar evde sofraya hazırlarlar. Evlenmiş evlatlar da baba evine gelirler. Erkekler bayram namazından sonra mezarlık ziyareti yapar. (*Kütahya-Merkez, Simav ilç., Emet ilç., Pazarlar ilç.*) 8-10 yaşından büyük çocuklar da mezar ziyaretine götürülerek alışmaları sağlanır. (*Kütahya-Merkez*) Mezarlıktan dönünce evdekilerle bayramlaşılır, çocuklar hediyelerini alırlar, kahvaltı yapılır. (*Kütahya-Merkez, Simav ilç., Emet ilç., Pazarlar ilç.*) Kahvaltıda, kurban eti, ciğeri olur. (*Simav ilç.*) Yemekten sonra küçükler büyükleri ziyaret eder, akrabalara el öpmeye gidilir.

Bayram ziyaretlerinde yaşlılara gidilirken lokum vb. götürülür. Eve el öpmeye gelen çocuklara para, şeker vb. verilir. (*Emet ilç.*)

Bayramlaşma amacıyla yapılan ev ziyaretleri, hediye verme gibi gelenekler günümüzde zayıflamıştır ve sözü edilen geleneklerin yerini bayram seyahatleri almaya başlamıştır.

KURBAN BAYRAMI

Kameri takvime göre, Zilhicce ayının onuncu gününden itibaren dört gün Kurban bayramı olarak kutlanır. Kurban bayramı öncesinde, Ramazan Bayramında olduğu gibi hazırlıklar ve bayram namazı sonrasında bayramlaşmalar yapılır. Ramazan Bayramıyla ilgili olarak sözü edilen hazırlıklar dışında da, kurbanlık için hazırlıkları yapılır.

Kurbanlık için sığır, koyun, keçi vb. nin erkeği (*Emet ilç.*), dişi ise hamile olmaması (*Kütahya-Merkez*) ve sağlıklı olması tercih edilir. Kurbanlığı, evinin bahçesi ve bakmaya gücü olanlardan bazıları önceden alır, uygun olmayanlar da arife günü alır.

Emet ilçesinde kurbanlıklar önceden kına, kök boya, kurdela vb. ile gelin gibi süslenirken bu uygulama sonradan önemini yitirmiştir.

Kurbanlık hazırlıkları kapsamında eskiden, kurbanın kesileceği yerde kurbanın kanının akması için bir yer kazılır, kurbanların gözünü, ayaklarını bağlamak için beyaz tülbentten birer bağ hazırlanmış. Bıçaklar, satırlar bilenir, hayvanın asılacağı çatal hazırlanır, tepsiler konur, sular hazırlanmış. Kurbanı kesene de mutlaka yemek verilir ondan sonra

gönderilmiş. Kurbanı kesene paradan başka, havlu, bir çift çorap, gömlek vb.den oluşan paketi verilerek uğurlanmış. (*Kütahya-Merkez*)

Günümüzde kurbanlıklar, vekâlet verilerek mezbahada ya da kasap çağrılarak uygun yeri varsa evin bahçesinde kestirilmektedir.

Kurban bayramında, Ramazan Bayramında olduğu gibi nişanlı çiftler arasında hediye bohçası gönderme geleneği vardır. Ayrıca, Oğlan tarafı kız tarafına koç gönderir. (*Kütahya-Merkez, Emet ilç.*) Hediye gönderilecek koç süslenir, kınalanır, alnına altın (bilezik de olabilir) bağlanır. Süslenen koç, kıza hazırlanan sırmalı bir bohçayla birlikte Arife günü kızevine gönderilir. Kız tarafından da oğlan tarafına baklava ve hediyeler gönderilir. (*Kütahya-Merkez*)

Simav ilçesiyle ilgili bir bilgiye göre, çocuklar bayramlarda el öperek bayramlaşmada kazandıkları bahşişleri yiyecek, oyuncak vb. alarak bayram yerinde harcarlar. İlçede, Ekin Pazarı olarak kullanılan yer, eskiden bayram yeri olarak kullanılır ve burada salıncaklar kurulur, türlü oyunlar oynanmış.

Yazılı kaynaklardan ulaşılan bir bilgiye göre, Ramazan ve Kurban bayramında önceden bayram devesi hazırlanmış. Bunun için ağaçtan yapılmış merdivenin üzerine, deve sırtına benzemesini sağlayacak çıkıntıyı oluşturacak şekilde bir eşya konularak üzerine eski bir kilim örtülür. Merdivenin ön tarafına bir tane hayvan kafası ve çan bağlanır. Bu deve, iki ya da daha fazla kişi tarafından omuzlara alınarak mahalle aralarında dolaştırılır. Her evden yiyecek eşya toplanır. Toplanan yiyecekler daha sonra hep birlikte yenir. Yiyeceklerin bir kısmı da fakirlere verilir. (*Pazarlar ilç.*)

Bir diğer bilgiye göre, Kurban ve Ramazan Bayramında Arife gününün önemli bir uygulaması “lüplüp” dağıtmaktır. Bunun için her aile şeker, çikolata, bisküvi, çerez vb. yiyecekleri önceden hazırlar. İkinci ezanı okunduktan sonra da mahallenin çocukları kollarına lüplüp sepetlerini takıp, “lüplüp” diye bağırarak kapı kapı dolaşırlar ve lüplüp toplarlar. (*Simav ilç.*)

Çocuğu ölen kadınlar, Ramazan ve Kurban bayramı arifesinde iğneyle herhangi bir şey dikmezler; aksi halde iğnenin ölen çocuğa batacağına ve çocuğa kabirde ızdırap vereceğine inanılır. (*Pazarlar ilç.*)

Arefe günü ve ondan bir önceki buğday günü çocuklara banyo yaptırılırsa çocukların arpa, buğday gibi büyüyeceğine inanılır. (*Pazarlar ilç.*)

Kurbanlıklar genelde Kurban Bayramının ilk günü bayram namazından sonra kestirilir. *Emet ilçesinden* derlenen bilgiye göre, bazıları bir gün önce “böbrek orucu” tutuyorum diyerek oruç tutar ve orucunu kurbanın böbreği ile açar. *Kütahya-Merkez’de* derlenen bir bilgiye göre, arife günü oruç tutan kişi, orucunu kurbanın karaciğeri ile açar.

Kurban etinin üçtebiri eve kalır, üçteikisi poşetlere konularak dağıtılır.

KAYNAK KİŞİLER

Ahmet İNCE, 1947 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, emekli öğretmen, ilçenin yerlisi. (Kütahya-Emet ilçesi)

İnayet ÇELİK, 1941 doğumlu, okur-yazar değil, evli, üç çocuk sahibi, ev hanımı, Kütahya-Merkeze 1956 yılında Gumarı köyünden gelmiş. (Kütahya-Merkez)

Mustafa Kalyon, 1931 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, dört çocuk sahibi, ticaretle uğraşmış ve emekli olmuş, hat çalışıyor, Kütahya'nın yerlisi. (Kütahya-Merkez)

Nilgün ZEYREK, 1964 doğumlu, bekâr, Lisede usta öğretici, yörenin yerlisi. (Kütahya-Tavşanlı ilçesi)

Suna SOYDAN, 1947 doğumlu, Kız Meslek Lisesi mezunu, evli, iki çocuk sahibi, 1967 yılında Hatay'dan gelin gelmiş, annesi ve eşi Kütahyalı. (Kütahya-Merkez)

YAZILI KAYNAKLAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: MD2006.0002, MD2006.0004, MD2006.0005, MD2006.0007, MD2006.0008

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: YB2006.0207, YB2006.0209, YB2006.0210, YB2006.0212, YB2006.0213

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: MD2007.0016 (*Kütahya-Merkez*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: YB2007.0042 (*Kütahya-Merkez*)

KARATAŞ, Mehmet: Her Yönüyle Pazarlar, Kayseri 1993

PALA, Cihat; AYDOĞDU, Ertuğrul: Doğası, Tarihi ve Folkloruyla Simav. Simav ilçesi Halk Eğitim Hizmetlerini Geliştirme ve Folklor Araştırma Derneği Yayınları no:1, Ankara 1991

KÜTAHYA'DA MEVSİMLİK BAYRAMLAR VE KUTLAMALARLA İLGİLİ BAZI GELENEK VE İNANIŞLAR

Bircan KALAYCI DURDU*

Yaşamın, doğadaki değişimle sıkı bir ilişki içinde olması, özellikle temel geçim şekli tarım ve hayvancılık olan toplumlarda mevsimsel döngülerle ilgili çeşitli kutlamaların, baharı ve baharın getirdiği bereketi kutlayan ve kutsayan bereket temalı ritüellerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Kütahya'da tespit edilen geleneksel kutlamalar; “Nevruz/Doksan”, “Gavur Küfürü” ve “Hıdrellez”dir.

Tarım ve hayvancılığa dayalı yaşam şeklinin zaman içinde değişmesi, ekonomik uğraşların başka alanlara kayması, çevre-kültür ilişkilerinde yaşanan değişimler gibi nedenlerle, geleneksel mevsimlik kutlamalar, eski özelliğini kaybetmiş, daha yüzeysel pratiklerle işleyen bir geçiş süreci haline dönüşmüş, bazıları da tümüyle önemini yitirmiştir. Mevsimlik bayramlar ve kutlamalarla ilgili çoğu pratik, halk takvimi ve halk meteorolojisi alanında olduğu kadar olmasalar da, Kütahya'da da işlerliğini yitirmiştir.

Derleme bilgileri, 1990 yılı Hıdrellez geleneğinin derlenmesi konulu proje ile 16-27 Mayıs 2006 ve 08-14 Nisan 2007 tarihlerinde *Kütahya-Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., , Pazarlar ilç., , Hisarcık ilçesi, Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler Beldesi, Çavdarhisar ilçesi, Gediz-Akçaalan beldesi, Emet ilç., Tavşanlı ilç., Domaniç-Çukurca beldesi, Altıntaş ilçesi, Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karaağaç köyü, Aslanapa ilçesi ve Dumlupınar ilçesi* ve *Kütahya-Merkez*'de yapılan halk kültürü konulu alan araştırmasında elde edilmiştir.

NEVRUZ /DOKSAN

Bilindiği gibi 21 Aralıkta yaşanan en uzun geceden sonra gecelerin kısalarak, gündüzlerin uzamaya başlamasının ardından 21 Mart tarihinde gece ve gündüz süresi eşitlenir. Gece ve gündüzün eşitlendiği bu tarih de çoğu yöremizde yeni bir yılın başlangıcı olarak kutlanır.

Kütahya'da, Nevruz (*Merkez-Körs köyü*) ya da Doksan (*Hisarcık-Şeyhler Beldesi*) adıyla yapılan kutlamaya, derleme yapılan yerler itibariyle Alevi/Bektaşî geleneğinde ulaşılabilmektedir.

İnanişa göre Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü ve aynı zamanda baharın başlangıcıdır. (*Merkez-Körs köyü*)

Hz. Ali'nin doğum günü ve baharın başlangıcı kabul edilen Nevruz bir cem töreniyle kutlanır. Nevruz cemi, bazı yerlerde dört büyük cemden biridir. (*Hisarcık-Şeyhler Beldesi, Gediz-Akçaalan beldesi, Merkez-Çamdibi mah.*) Nevruz cemi, cemevi olan yerlerde cemevinde toplanmak suretiyle duvaz imamların okunduğu, semahların dönlüdüğü ve muhabbetin esas alındığı bir içerikle yürütülür.

Bazı yerlerde ise Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü olarak bilinir ancak toplu bir kutlama yapılmaz. Günün önemini bilen birkaç akraba aynı evde toplanarak kendi aralarında bir kutlama yaparlar. (*Merkez-Körs köyü*)

Nevruz bir dörtlükle şöyle ifade edilir:

Sultan Nevruz günü cemdir erenler
Gönüller aşk olsun
Ehli imanı cemalet yar grup karşı gelenler
Himmeleri erince Sultan Nevruzun. (*Merkez-Körs köyü*)

* Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı

GAVUR KÜFÜRÜ

Yörede, sözü edilen ve Nevruz ya da Doksan ismiyle bilinen kutlamaya göre daha yaygın olarak bilinen mevsimlik kutlamalardan bir diğeri “Gavur küfürü” dür. Sözü edilen kutlamayla ilgili adlandırmalar, Gavur Küfürü (*Kütahya-Merkez, Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Pazarlar ilç., Emet ilç., Merkez-Kumarı köyü*) “Gavur Küfü”, (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), “Gavur Küpü” (*Pazarlar ilç., Çavdarhisar ilç., Kütahya-Merkez-İnköy mahallesi*) ve “Paskala”dır. (*Domanıç-Çukurca beldesi*) Gavur küfürü, gelenekte yaygın olarak bilinmekle birlikte günümüzde uygulanma özelliğini kaybetmiştir. Yukarıda sözü edilen adlarla bilinen bu kutlamanın, Nevruz olarak adlandırılmamakla birlikte bazı yerlerde önceden Nevruzun yerine yapılan bir kutlama olabileceği (*Domanıç-Çukurca beldesi, Çavdarhisar ilç., Kütahya-Merkez*) ya da doğrudan Nevruz yerine yapılan bir kutlama olduğu (*Kütahya-Merkez*) söylenmiştir.

Genel olarak geçmişte kaldığı belirtilen bu kutlamanın tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte verilen tarihler 21 Marttaki Nevruzdan sonrası ile 6 Mayıs taki Hıdrellez kadar yayılmaktadır. Verilen bilgilere göre, Gavur Küfürü Mayıs ayına, Hıdrellezden önceye (*Şaphane ilç.*), Hıdrellez zamanına (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*), 6-10 Mayıs arasına (*Hisarcık-Çatak köyü*), Nisan ayına (*Pazarlar ilç.*), üç ellinin sonuna yani Nisanın 6’sına (*Emet ilç.*), Hıdrellezden 12 gün öncesine (*Domanıç-Çukurca beldesi*) denk gelir. *Kütahya-Merkez*’de derlenen bazı bilgilere göre de kutlamanın yapıldığı tarih 21 Marttır.

Gavur Küfürü, derlenen bir bilgiye göre, köylünün tavuğunu, yumurtası alan ve sıkıntı yaratan gavurların, köyleri Mart ayında terk etmesinin ve “gavuru savmış” olmanın anısına yapılan bir şenliktir. (*Kütahya-Merkez*) Gavur Küfürü’nde yakılan ateş de Anadolu’dan giderken “ateş yakıp atlaya atlaya giden düşmanları kovmak” anlamındadır. (*Tavşanlı ilç.*) Derlenen bilgilerden bir diğere göre ise, eskiden Müslümanlarla bir arada oturan ve dini inanış olarak Hristiyan olan Rumlar ve Ermenilere ait bir gelenektir ve onlarla kurulan kültürel ilişkiler sonucunda geleneğe girmiştir. (*Kütahya-Merkez*)

Gavur Küfürü Kutlaması;

Derlenen bilgilere göre, Gavur Küfürü’nde önceden çocuklara (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Tavşanlı ilç., Kütahya-Merkez*), kaz gütmeye (*Çavdarhisar ilç.*), keçi, koyun gütmeye (*Pazarlar ilç.*), okula (*Hisarcık-Çatak köyü, Domanıç-Çukurca beldesi*) giderken vermek üzere kırmızı renk veren ot kökleriyle (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca beldesi, Tavşanlı ilç.*) ya da soğan kabuğu ile (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca beldesi, Tavşanlı ilç., Kütahya-Merkez*) yumurta boyanıp kaynatılmış. Çocuklar, yumurtaları çimenlerde yuvarlarlar (*Pazarlar ilç.*), birbirleriyle tokuştururlarmış. (*Pazarlar ilç., Emet ilç.*) Kimin yumurtası kırılırsa ağlayarak eve gelirmiş. (*Pazarlar ilç.*) Domanıç-Çukurca beldesinde o gün okula giden çocuklar öğretmenleri tarafından Selim Dede türbesinin olduğu mesire alanına götürülmüş. Nişanlı kızlar nişanlısına boyalı yumurta gönderir, nişanlısı da sağdırcıyla yumurta tokuştururmuş. (*Kütahya-Merkez*)

Gâvur küpünde çocuklara boyalı yumurta hazırlama dışında, mahallede saman (*Çavdarhisar ilçesi*), soyulan kendirlerin çöpü (*Pazarlar ilç.*), tekerler, lastik (*Şaphane ilç.*), hasır (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), geven ağacı, toplu çiçek kökleri, eski hasırlar (*Kütahya-Merkez*), kuru otlar (*Kütahya-Merkez-İnköy mah.*) vb.yle ateş yakılır üzerinden atlanırmış. (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilç.*) Ateş sabahleyin erkenden (*Şaphane ilç.*) ya da akşamüzeri (*Kütahya-Merkez*) herkesin kendi mahallesinde yakılırmış. Ateşin üstünden bazı yerlerde gençler, gelinlik kızlar, oğlanlar vb.

(*Şaphane ilç., Emet ilç.*), bazı yerlerde hem gençler hem de çocuklar ve büyükler atlanmış. (*Şaphane ilç.*)

Yazılı kaynaklardan ulaşılan bir bilgi, ilkbaharda kabak ekmeğe gidecek kişilerin toplanıp ateş yaktığı ve üstünden atladığı şeklindedir. (*Pazarlar ilç.*)

Gavur Küfürü'nde ateşin üstünden atlarken “günahlarımız gavurların boynuna olsun” (*Çavdarhisar ilç., Şaphane ilç., Pazarlar ilç.*), “ağrımız acımız gavurların boynuna” (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), “üfürü üfürü gavur üfürü”, “gavurlar gitsin savrulsun” (*Kütahya-Merkez*), “ağrımız sızımız, hastalıklarımız gavurlara gitsin” (*Kütahya-Merkez-İnköy mah.*) deniyormuş. Bazıları beline taş sararmış ve ateşten atlarken bu taşlar dökülmüş. (*Şaphane ilç.*) Aynı gün meydanın ortasına cingirik kurulur ve isteyen parayla cingirığa binermiş. (*Şaphane ilç., Pazarlar ilç.*)

Gavur Küfüründe Bereket ve Korunma Amaçlı Uygulamalar;

Gavur küpü zamanında sebze (kabak, patetes, soğan), kabak (*Şaphane ilç.*) ekimi yapılır. O gün ekilen üründe bolluk olduğu (*Şaphane ilç.*), o mevsimde ekilen kabağın da yine çok döktüğü söylenir. (*Pazarlar ilç.*)

Geçmişte kalan bazı uygulamalar;

Yumurtaların kaynatıldığı gün, sabah erkenden alınan külün evin çevresine dökülmesidir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Gavur küfüründe ateş yakılan otlarla evin tütsülenmesidir. Böylece evin bir yıl haşarattan korunacağına inanılır. (*Kütahya-Merkez-İnköy mah.*)

Tütsü yapmanın bir diğer şekli, etraftan çöp toplayıp, tavaya kömür ve üzerlikle birlikte yakmaktır. Böylece eve böcek gelmeyeceğine inanılır.

Aynı gün ot aşısı, ilebada (pancar yaprağı) (*Domanıç-Çukurca beldesi*), madımak (*Tavşanlı ilç.*) pişirilmesi ya da çiğ olarak yenmesidir. (*Tavşanlı ilç.*)

Sağlıklı olmak için süt içilmesidir. (*Kütahya-Merkez, Tavşanlı ilç.*)

HIDRELLEZ

Yörede, mevsimlik bayramlar içinde yaygın olarak bilineni ve kutlanılanı Hıdrellezdir. Hıdrellez ile ilgili isimlendirme ve Hıdrellez isminin nereden geldiği gibi konularda ortak inanışlardan söz edilebilir.

Hıdrellezle İlgili İsimlendirmeler ve Nedenleri;

Hıdrellez halk arasında genelde Hıdırellez olarak ifade edilir. (*Kütahya-Merkez., Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karağaç köyü, Aslanapa ilç., Emet ilç., Dumlupınar ilç., Simav ilç., Hisarcık ilç., Şaphane ilç., Tavşanlı*) Nadir olarak Hızır günü (*Altıntaş ilç.*), bahar bayramı (*Altıntaş-Karağaç köyü*) gibi isimler de verilebilmektedir.

Hıdrellez şeklindeki isimlendirmenin Hızır ya da Hıdır ile İlyas isminin birleştirilmesiyle oluştuğu ve Hıdır/Hızır ile İlyas'ın buluştuğu, karşılaştığı gün olması nedeniyle Hıdrellez denilmesi yaygın inanışlardandır. (*Kütahya-Merkez., Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karağaç köyü, Aslanapa ilç., Emet ilç., Dumlupınar ilç., Simav ilç., Hisarcık ilç., Şaphane ilç., Tavşanlı*)

Bir diğer inanış, Hızır ile İlyas Peygamberin doğduğu gün olması nedeniyle Hıdrellez denmesidir. (*Şaphane ilç.*)

Hidrellez Kutlama Tarihi ve Hidrellez Günüyle İlgili İnanışlar;

Hidrellez genelde 6 Mayıs'ta kutlanır. (*Merkez-Körs köyü, Gediz-Akçaalan beldesi, Şaphane ilçesi, Emet ilçesi, Domanıç-Çukurca beldesi, Tavşanlı ilçesi, Altıntaş ilçesi, Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karaağaç köyü, Aslanapa ilçesi, Dumlupınar ilçesi, Kütahya-Merkez*) Bunun dışında, 6-10 Mayıs arasındaki Hidrellez olarak değerlendirildiği (*Hisarcık-Çatak köyü*), kutlamaların 6 Mayıs'ta başlayıp 2-3 hafta devam ettiği (*Simav ilçesi*), kutlamanın Pazar gününe denk getirildiği yerler de vardır. (*Emet ilçesi*)

Hidrellezin genel olarak 6 Mayıs'ta kutlanma sebebi, Hızır ile İlyas'ın o tarihte buluşmalarıyla ilgili görülür. (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Emet ilç., Tavşanlı ilçesi, Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Aslanapa ilç., Hisarcık ilç.; Kütahya-Merkez*) Onların buluştukları gün bir sevinç günü olarak kabul edilerek kutlanır. (*Aslanapa ilç.*)

6 Mayıs'tan itibaren Mayıs ayı içerisinde herhangi bir günde Hızır'ın her an gelebileceğine inanılır ve hazırlıklı bulunulması gerektiğine inanılır. (*Altıntaş ilç.*)

6 Mayıs'ın, Hızır'la İlyas'ın dualarının Allah tarafından kabul edildiği bir gün olduğuna inanılır. (*Gediz-Akçaalan beldesi*) O gün yapılacak dualarla, dileklerin gerçekleşeceğine, bolluk ve bereketin artacağına inanılır. (*Tavşanlı ilç.*)

Hidrellezin, herkese yardım elini uzatan ak sakallı Hızır aleyhisselam ile İlyas Peygamberin buluşarak yeniden doğuş, diriliş için bir bahar başlangıcında Hakka yalvardıkları gün olduğuna inanılır. (*Kütahya-Merkez*)

Hidrellezin, Hızır ile İlyas'ın buluşarak darda kalanlara yardım edecekleri (*Tavşanlı ilç.*), ihtiyaç durumunda olan hastalar, yoksullar için bir kurtuluş günü olduğu inancı vardır. (*Altıntaş ilç.*)

Hızır ile İlyas'ın, buluştukları 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece insanlara iyilik, güzellik, nasip dağıttığına inanılır. (*Kütahya-Merkez*)

Hidrellezin, Hızır Aleyhisselamın Mayıs ayı içinde Müslümanların zaruri ihtiyaçlarının giderilmesi için imdada yetiştiği bir dönem olduğuna inanılır. (*Altıntaş ilç.*)

Hızır ile İlyas'ın Hidrellez gününü kutlayanların bayramlarına katıldıkları inancı vardır. (*Hisarcık ilç.*)

Hidrellezin, bolluk ve bereket günü olduğuna (*Hisarcık ilç., Tavşanlı ilç.*), Hızır ile İlyas'ın uğradığı yerlere bolluk ve bereket getireceği bir gün olduğuna inanılır. (*Domanıç-Çukurca beldesi, Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Gecek köyü*)

Hidrellezin, kutlama vasıtasıyla insanların bir araya gelerek karşılıklı sevgi ve saygı bağlarının kuvvetlendirilmesine aracılık eden bir gün olduğu söylenir. (*Altıntaş ilç.*)

Hidrellezin, kazançların artması için kutlanılan bir gün olduğuna inanılır. (*Altıntaş-Alibey köyü*)

Hidrellezin Gelişiyle Birlikte Doğada Gelişen Değişimlerle İlgili İnanışlar ve Gözlemler;

Hidrellez, yeni bir mevsimin (*Altıntaş-Eymir*), kışın bitip yazın (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karaağaç köyü*), baharın (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Karaağaç köyü, Dumlupınar ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Dumlupınar ilç., Şaphane ilç.*) başladığı, tabiatın canlandığı (*Altıntaş ilç., Dumlupınar ilç., Kütahya-Merkez*), tüm canlıların uyandığı (*Dumlupınar ilç.*) bir gün olarak değerlendirilir ve kutlanır. Ayrıca temiz havadan, bol güneşten yararlanmak amacıyla kutlanır. (*Simav ilç.*) Hidrellezde tabiatın uyanmasıyla birlikte insanların rızkını temin etmesi de kolaylaşır. (*Altıntaş ilç.*)

Hidrellezin, ekinlerin başak çıkardığı, çevrenin yeşillendiği (*Altıntaş-Eymir köyü*), Hızır'ın ekinleri kamçılacağı ve ekinlerin büyüdüğü bir gün olduğu inancı vardır. (*Altıntaş-Karağaç köyü*)

Hidrellezin, Hızır ve İlyas Peygamberin, canlanan tabiat ile tüm ölen insanların yeniden çiçek ve bitki kılığında doğduğu bir bahar ayı olduğu rivayet edilir. (*Altıntaş-Karağaç köyü*)

Hidrellezin gelişi, havaların ısınmasından (*Kütahya-Merkez, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Altıntaş köyü, Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karağaç köyü, Dumlupınar ilç., Simav ilç., Tavşanlı ilç.*), sıcak ve soğğun canlılar üzerindeki eşit etkisinden (*Emet ilç.*), tabiatın canlanmasından (*Tavşanlı ilç., Dumlupınar ilç., Kütahya-Merkez*), cemilenin toprağa düşmesiyle toprağın ısınmasından (*Altıntaş-Karağaç köyü*) anlaşılır. Don ve kırağı kalkar. (*Altıntaş-Eymir köyü*) Hidrellezde hava ya tamamen açık ya tamamen kapalı olur. (*Altıntaş ilç.*) Gök gürültüleri ve yağmur başlar. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Hisarcık ilç., Dumlupınar ilç.*) Bir başka inanışa göre o gün gökyüzünde bulut olmaz. (*Aslanapa ilç.*)

Hidrellezin gelişi, bitkilerin yeşermesinden (*Kütahya-Merkez, Altıntaş ilç., Altıntaş-Alibey köyü, Altıntaş-Karağaç köyü, Simav ilç., Tavşanlı ilç., Hisarcık ilç., Kütahya-Merkez*), ekinler içinde çavdarın göze çarpmasından, ekinlerin başak vermesinden (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü*), mahsullerin boy atmasından (*Simav ilç.*) anlaşılır. Hidrellezde doğanın yeşile boyanmasının, Hızır'ın bastığı yerleri yeşile boyamasıyla ilişkisi olduğuna inanılır. (*Kütahya-Merkez*)

Hidrellezin gelişi bitki ve çiçek yapraklarının normal formuna gelmesinden (*Emet ilç.*), çiçeklerin açmasından (*Tavşanlı ilç., Altıntaş ilç., Altıntaş-Gecek köyü, Hisarcık ilç.*), ağaçların çiçek açmasından, çiğdemlerin boy göstermesinden (*Kütahya-Merkez*), suların ısınmasından (*Dumlupınar ilç.*), suların çağıldamasından (*Kütahya-Merkez*) anlaşılır.

Hidrellezin gelişi, günlerin uzamaya başlamasından (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü*), canlılardaki kıpırdanmalardan (*Kütahya-Merkez*), insanlarda ve özellikle çocuklardaki canlılıktan (*Altıntaş-Gecek köyü*), neşe ve sevincin artmasından (*Altıntaş ilç.*), hayvanların sütünün bollaşmasından (*Altıntaş-Eymir köyü*) anlaşılır. Bütün hayvanlar (oğlak, kuzu) vb. yavrularını bu mevsimde meydana getirerek Hidrellez kış mevsiminden farklılığını ortaya koymuş olur. (*Emet ilç.*) Kaplumbağalar, karıncalar çalışmaya, toprak işlenmeye başlar. (*Dumlupınar ilç.*)

Hidrellezin gelişi, o gün sabah alınan çiğle mayalanan sütün yoğurt tutmasıyla anlaşılır. (*Aslanapa ilç.*)

Bahar girerken delilerin yani ruh hastalarının saldırganlıklarının, hareketliliklerinin arttığı söylenir. (*Emet ilç.*)

Hızır ile İlyas'ın Kimliği Hakkında İnanışlar;

Hızır ile İlyas'ın, biri karada biri denizde (*Merkez-Körs köyü*), biri mağripde biri maşırıktaki (*Şaphane ilç.*) ya da biri şarkta biri garpta yaşayan (*Dumlupınar ilç.*) iki evliya (*Altıntaş ilç., Merkez-Körs köyü, Dumlupınar ilç.*), iki melek (*Emet ilç.*), iki kardeş (*Aslanapa ilç., Tavşanlı ilç.*), iki peygamber (*Kütahya-Merkez*) olduğuna inanılır.

Hızır ile İlyas'ın dünyanın dört bir tarafını dolaştıklarına (*Merkez-Körs köyü*), senede bir gün (*Altıntaş ilç., Kütahya-Merkez*) 6 Mayıs'ta da (*Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., Aslanapa ilç., Kütahya-Merkez*), bulutsuz bir günde (*Dumlupınar ilç.*), su kenarlarında (*Emet ilç.*), hava yağmursuz ise toprakta yağmurlu ise suda (*Tavşanlı ilç.*) karşılaştıklarına, buluştuklarına inanılır. Deryada kavuşurlarsa o yıl çok yağmur yağacağı, kurakta (toprakta) kavuşurlarsa o yıl az yağmur yağacağı da inanışlar arasındadır. (*Emet ilç.*)

Hızır ile İlyas'ın ölümsüzlük/ebedilik suyundan içtiğine inanılır. (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Bir rivayete göre pek çok peygamber, Allah'a, kendilerine ölümsüzlük

vermesi için yalvarmıştır. Allah onlara, kimin için dua edenlere yetişeceklerini sorduğunda farklı cevaplar almış ve yeterli bulmamıştır. Bu durum Hızır ile İlyas’a kadar devam etmiştir. Hızır ile İlyas, Allah’ın sorusuna “yarabbi biz senin ehlibeytinin yüzü suyu hürmetine çağırınların darına erişeceğiz” şeklinde cevap verince, Allah da “şimdi size ölümsüzlük yakıştı” demiş ve ikisine de abu hayat suyundan vermiştir. “Hadi kıyamete kadar benim ehlibeytimin yüzü-suyu hürmetine, karada, denizde olanların carına erişin” demiştir. (*Merkez-Körs köyü*)

Hızır ile ilgili yaygın inanış, Hızır’ın her yerde olabilen ama herkese görünmeyen bir niteliği olduğudur (*Şaphane ilç.*) Hızır ile ilgili *Şaphane ilçesinden* derlenen bir anlatı şöyledir: Çakırların ebesi lakabıyla bilinen Ayşe ebe bir Hıdrellez günü erkenden dağa çırpı toplamaya gider. Dönüşte yanına bir adam gelir. Adam, ebeye “dinlen biraz” der. Ebe de çırpıyı indirip biraz dinlenir. Adam, “bir şey istiyor musun, istediğin bir şey varsa ben sana vereyim” der. Ebe, bir şey istemediğini söyler. Adam, tekrar “bir istediğin varsa söyle vereceğim, zengin olursun bak” der ama ebe bir şey istemediğini söyler. Sonra da adam da bir anda kaybolur. Ebe, arar tarar adamı bulamaz. Çırpısını yüklenir, eve gelir. Ayşe ebe eve dönünce, başından geçen bu olayı komşusuna anlatır. Komşusu da, o görünen zatın Hızır olduğunu ve bu olayı kimseye anlatmaması gerektiğini söyler ama iş işten geçmiştir. Dolayısıyla Ayşe ebe bir daha ne Hızır’ı görebilmiş ne de zengin olabilmıştır.

Hıdrellez İçin Yapılan Hazırlıklar;

Hıdrellez için hazırlıklara, Hıdrellez gecesine (*Altıntaş-Çayırbaşı ve Alibey köyü, Hisarcık ilç.*) bir gün önceden (*Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş ilç., Altıntaş-Karağaç köyü, Şaphane ilç.*), 1-2 gün önceden (*Altıntaş-Eymir köyü*), 3-5 gün öncesinden (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü*), bir hafta önceden (*Dumlupınar ilç.*), bir hafta-10 gün önceden (*Emet ilç.*) ya da mayıs ayının ilk günleri (*Altıntaş ilç.*) başlanır.

Dost, akraba ve arkadaşlar arasında nereye gidileceği karara bağlanır. (*Altıntaş ilç., Dumlupınar ilç.*) Yiyecek ve içecekler önceden tespit edilir. (*Altıntaş ilç., Dumlupınar ilç.*) Kimin ne getireceği ya da hangi hayvanı keseceği tespit edilir ya da herkes gücüne göre hazırlık yapar. (*Altıntaş ilç.*)

Evlere temizlenir (*Kütahya-Merkez, Altıntaş-Karağaç köyü, Kütahya-Merkez*), badana yapılır (*Kütahya-Merkez*), en güzel yiyecekler sandıktan çıkartılır. (*Kütahya-Merkez, Tavşanlı ilç.*) Hıdrellez günü, Hızır’ın temiz olan evlere uğrayacağına (*Altıntaş-Karağaç köyü*), temizlik yapılan evin seneye kadar temiz olacağına (*Kütahya-Merkez*) inanılır. Hıdrellezde gidilecek yerde üzerine oturulmak için kullanılacak yaygılar hazırlanır. (*Şaphane ilç.*)

Yiyecekler, (*Kütahya-Merkez*), yemekler (*Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Emet ilç.*), kuruyemişler (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Emet ilç.*), meyveler (*Emet ilç.*) hazırlanır.

Yemek ve diğer yiyecekler arasında tatlı (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Alibey köyü,*), helva (*Pazarlar ilç., Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü, Merkez-Körs köyü*), ağda, gözleme, bezleme (*Pazarlar ilç.*), börek (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), pasta (*Şaphane ilç., Altıntaş ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), şibit (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Altıntaş köyü*), koyun, keçi ya da tavuk etinden oluşan (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Gecek köyü*) et yemekleri (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Alibey köyü*), fırında kuzu, dolma, sarma (*Tavşanlı ilç.*), yumurta (*Şaphane ilç.*), sulu yiyecekler (*Altıntaş-Alibey köyü*), pilav (*Merkez-Körs köyü*) vb. olur.

Bazı yerlerde koyun, kuzu, keçi (*Altıntaş-Karağaç köyü, Aslanapa ilç.*), koç ya da dana (*Merkez-Körs köyü*) kesilir. Hıdrellez için herkesten gücü yettiği kadar (5–10 YTL) para toplandığı gibi bazısı kurbanlık getirerek katkıda bulunur. Köylünün ortak katkısıyla adak

yapılır. (*Altıntaş-Karağaç köyü, Aslanapa ilç., Merkez-Körs köyü*) Hıdrellez için hazırlanan yemeklere özen gösterilir çünkü o gün sofralara Hızır'ın geleceği inancı vardır. (*Altıntaş ilç.*)

Hıdrellez hazırlıkları kapsamında bazı yerlerde kadınlar ellerine kına yakarlar. (*Tavşanlı ilç.*)

Hıdrellezde Gidilen Yerler ve Hıdrellez Kutlaması;

Hıdrellezde;

Merkez-Körs köyünde, yemekler hazırlandıktan sonra köylüye hoparlör aracılığı ile haber verilerek Hüseyin Gazi türbesinin bulunduğu mezarlıkta köy muhtarı ve köyün diğer ileri gelenleri başkanlığında toplanılır. Hüseyin Gazi türbesinde köylü toplandıktan sonra dualar edilir, yemekler yenir. Dua olarak, “Allah yeni yeni 6 Mayısılara, Hıdrellezlere eriştirsin, birlik beraberlikten ayırmasın, pişirenin, kurtaranın Allah ömrünü uzun etsin” vb. denir. Hıdrellezde her iki mezarlık da ziyaret edilir.

Şaphane ilçesinde, Hızır ile İlyas kırlarda dolaştığı için o günün kırlarda geçirilmesi gerektiğine inanılır. Yeşillik alanlara, bahçelere, Doruçam dedeye çıkılır. (Dedenin yanındaki ağaçlardan kesilmez, yaprak koparılmaz. Kesilirse, o ağaçların, getirildiği evde kendi kendine yandığına inanılır. Doruçam dede olarak bilinen türbedeki evliyaı anlatılana göre, gavurlar öldürmüşler, başını kesmişlerdir. O da başını kucaklamış, şimdiki bulunduğu dağa çıkmış, başını koymuş, kendi yerini yaparak, oraya gömülmek istediğini belirtmek istemiştir.) Eskiden 5 mayıs akşamı eski hasırlar, otlar, yorganlar vb. yakılır, çevre temizliği yapılırken sonradan bu gelenek kalkmıştır.

Simav ilçesinde, mayıs ayının ilk Pazar gününden başlayarak üç hafta panayır kurulur. Panayır önceden Acem Baba türbesinin altında Akbaldır'da kuruluyorken 3-4 senedir Değirmenciler de kurulmaktadır. Panayır alanında yiyecek (sebze, meyve, kuruyemiş, gözleme vb.), içecek, giyim eşyası, oyuncaklar (rüzgar gülü, arabalar vb.) vb. satışına yönelik tezgahlar vardır. Panayır alanının bir kenarında gelenlerin oturması için sandalyeler konulmuş, bir tarafında çocuklar için salıncak kurulmuştur. Hıdrellezde isteyen panayır alanına gidip hem alışverişi yapmakta hem de panayır alanının kendilerine ayrılan yerlerinde oturup yemek yiyebilmektedirler. Panayır alanına isteyen ayrı ayrı isteyen toplu olarak gider. Hıdrellez bir yerde ilerde evlenecek gençlerin birbirlerini görüp beğendikleri bir yer olma özelliğine de sahiptir.

Hisarcık-Şeyhler beldesinde, Işık Ali türbesine ve onun yakınında yer alan seyran yerine çıkılır. Burada kurban kesilir, yemek hazırlanır, semah dönülür.

Emet ilçesinde, eskiden bugünkü Fakülte binasının yer aldığı alanın arka tarafındaki yeşillik, sulak alana gidiliyormuş. Depremden sonra orası zarar görmüş. Günümüzde Yenice köyündeki barajın olduğu alana gidilmektedir. Önceden mesire alanına giderken yeni gelinler, gelin olacak kızlar düğün evine gider gibi donanırlar ve orada çadırlar kurulmuş. Bu alana hiçbir erkek giremezmiş. Oğlan anaları, alacakları kızları orda beğenirmiş.

Domaniç-Çukurca beldesinde, Selim Dede türbesinin olduğu ardıc ağaçlarıyla kaplı tepeye gidilir. Eskiden o gün tepeye çıkılırken hayvanlar da birlikte götürülür, orada güdülür ve tepede kazanlarla yemek pişirilirken, günümüzde sadece piknik yapılmakta, tepedeki sulardan içilerek, çay yapılmaktadır.

Tavşanlı ilçesinde, gün doğmadan yola çıkılarak Ada'ya ve Balıklı denilen yere gidilir. Ada'da dere (Koca su), Balıklı'da havuz vardır. Ada mesireliğine gidildiğinde, sabah kahvaltısı orada yapılır. Sonra erkeklerin büyük bölümü işlerinin başına döner. Kadınlar mesire yerinde kalarak sohbet yapar, genç kızlar salıncağa biner. Çocuklar oyun oynar. Erkekler akşam yemeğine ada mesireliğine gelir.

Kütahya-Merkezde, hava yağışlı değilse, herkes yemeğini yapar, kıra, mesire yerlerine gidilir. Kıra, çoluk çocuk, ailece, akrabalarla, komşularla birlikte gidilir. Hıdrellezde

piknik yapılırsa, seneye kadar ferahlık sağlayacağı, iyi gezileceği şeklinde inanışlar vardır. Mesire yeri olarak Çamlıca, Hıdırlık, Hisar (Hisar Kahvesi), Kırklar, Porsuk, Ağaçköy Regülatörü, Beşikkaya, Ahırdı, Koru, Ilıca, Yoncalı vb. yerlere gidilir. Eskiden Müderris bahçesi, Musalla, Sultanbağı vb. yerler de gidilen mesire yerleri arasındayken sözü edilen yerler sonradan mesire yeri özelliğini kaybetmişlerdir.

Kütahya-Merkez'de, gidilen yerlerden biri olan Müderris bahçesi, eskiden ağaçlık, çimenlik, bağlık bahçelik bir yer iken sonradan Müderris Bahçesine evler yapıldığından mesire yeri özelliğini yitirmiş. Eskiden Hıdrellezde Müderris bahçesine giderken herkes yeni bir şeyler; basma, şalvarlar vb. diker giyermiş. Müderris Bahçesinde gözleme saçları kurulumuş. Haşhaşlı gözlemeler yapılır, çeşitli reçeller ve salatalarla yenirmiş. Akşama kadar ip atlanır, oyunlar oynanır, çimende yuvarlanılır, eğlenilmiştir.

Kütahya-Merkez'de Hıdrellez dışında, Hıdrellezden sonraki ilk tatil günü Müderris Bahçesinde ayrıca “Müderris Günü” yapılmış. Müderris günü tellallar aracılığıyla 1-2 gün öncesinden çevreye duyurulmuş. Tellallar;

“Bu hafta Müderris günüdür
Nazilliler yellensin
Gözlemeler tellensin
Hanımlarla beyler eğlensin” ya da

“Gözlemeler tellensin
Nazilliler yellensin
Kütahya halkı Hıdrellez günü
Müderris'te eğlensin” dermiş.

Sadece hanımların katıldığı Müderris Günü için gözlemeler, “Göççümen hamursuzu” (haşhaşlı kalın börek şeklinde) yapılır ve Müderris Bahçesinde oğlan anaları kız beğenirlermiş.

Altıntaş ilçesinde, Altıntaş-Eymir köyünde, Altıntaş-Çayırbaşı köyünde, Altıntaş-Karaağaç köyünde, Aslanapa ilçesinde, Dumlupınar ilçesinde, Çavdarhisar ilçesinde, Hisarcık ilçesinde ve Hisarcık-Çatak köyünde, Dumlupınar ilçesinde mesire ve piknik yerlerine gidilir. Pınar başları, ağaçlık ve yeşil alanlar tercih edilir. *Altıntaş-Alibey köyünde* gençler ve yaşlılar ayrı yerlere gider. *Altıntaş-Çayırbaşı köyünde ve Altıntaş-Alibey köyünde* kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde eğlenirler.

Altıntaş ilçesinde, piknik alanına giderken yörenin türkü/şarkılarından söylenir. Gidilen yerde herkes bir görev alarak yemekler hazırlanırken oyunlar oynanır, salıncaklara binilir. Çocuklar ayrı gruplar halinde top oynar, birdirbir, güvercin taklası, salıncak gibi oyunları oynarlar. Kız çocukları ip atlar, büyükler kız taklası denen oyunu oynarlar. Kadınlar mendil kapmaca, ip atlama vb. oyunları oynar, mahalli oyunlara da katılırlar. Ateş yakılır. İyice alev aldıktan sonra orada bulunanlar üzerinden atlarlar. Böyle yapmakla, şeytanı kovduklarını ve etrafa aydınlık saçıldığına inanırlar. Daha sonra köz olan bu ateş üzerinde et yemekleri pişirilir. Yemekler hazırlandıktan sonra sofralar kurulur, yemekler yenilir, çevreden kim geçerse sofraya buyur edilir. Önceleri gençler köy içini maniler söyleyerek dolaşırlarmış.

Dumlupınar ilçesinde, piknik alanında salıncaklar kurulur, oyunlar oynanır, şarkılar söylenir. Yemekler yenir, ağaç dikilir, çiçeklerden toplanır.

Altıntaş-Karaağaç köyünde, yine piknik ve mesire yerlerine gidilmesi yanında, Hıdrellezin köyün çamlığındaki türbe denilen eski ve büyük bir mezarın başında kutlandığı da söylenmiştir. Hıdrellezde ateş yakılır, üstünden atlanır, etrafında oyunlar oynanır.

Altıntaş-Gecek köyünde, Çamaltı tepesi, Değirmen tepe, Ark üstü mevkileri konaklama yeri olarak seçilir. Çamaltı tepesi tekke yeri olarak bilinir ve orada Hıdrellez

kutlanması yapılmasıyla sevap kazanılacağına inanılır. Diğer yerler ağaçlıklı ve sulak yerler olması nedeniyle tercih edilir. Suyun ve ağaçların bulunduğu yerlerin bereket saçtığına inanılır. Gençler yemekleriyle ve araç ve gereçleriyle kendi tespit ettikleri yere giderler. Piknik yerinde şarkılar, türküler söylenir, yörenin oyunları oynanır, yemek yenilir.

Merkez-Kumarı köyü’nde, eskiden bolluk getireceği inancıyla tekke başına gidilir, kazanlarla aş/aşure pişirilir, bulgurlu içle ilebada dolması (sarma) yapılır. Aş için herkesten buğday, şeker toplanır, buğdayın fazlası satılır, aş için malzeme alınır. Tekke başında Kuran, mevlit okunur, mevlit bitince, hazırlanan yiyecekler; aşure, dolma, peynir, zeytin, sarma vb. yenir.

Hidrellez Kutlamasıyla İlgili Diğer Uygulamalar

Hidrellezde, Hidrellez hazırlıkları ve Hidrellez kutlaması yanında Hidrellez gecesi, Hidrellez sabahı ve Hidrellez günü olmak üzere dilek tutma, niyet çekme, bolluk ve bereket sağlama, sağlık talebi gibi çeşitli içeriklere sahip uygulamalarda bulunulur.

Dilek Tutma ve Niyet Çekmeye Yönelik Uygulamalar;

Hidrellez gecesi gençler dileklerini, sevdiklerini yazıp gül ağacının dibine gömerler. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Hızır’ın gelip onları alacağına inanılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Ev, araba vb. isteyenler istedikleri şeyleri çöplerle (*Şaphane ilçesi*), taşlarla toprağa çizer (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Kütahya-Merkez*), maketini veya resmini yaparak niyet tutar ve (*Altıntaş-Gecek köyü, Kütahya-Merkez*) gül ağacının (*Altıntaş-Gecek köyü, Kütahya-Merkez*) ya da üzüm bağlarının (*Kütahya-Merkez*) altına koyar.

Ev sahibi olmak isteyenler gül fidanı dibine ev yapar, zengin olmak isteyenler bir kesenin dibine gümüş para dikerek ya da mukavvadan altın para biçiminde yuvarlak keserek gül fidanı dibine gömerler ya da geceden gül dallarına gümüş kuruşlara çeyreklerle dolu kırmızı atlas keseler bağlamış. (*Hisarcık ilçesinde, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

Çocuk isteyenler, üzüm bağı altına ya da gül fidanı dibine çocuk yatağı, çocuk şeklinde bir maket koyarlar ya da gül dalına oyuncak bir bebek bağlarlar. Çocuklarının evlenmesin isteyen anneler üzüm bağı altına ya da gül fidanı dibine iki yatak ya da yan yana bebek şeklinde maket koyar. Bahçeleri olmayanlar da, dileklerini temsil eden sembolik tasvirleri, saksılardaki çiçeklerin dalına ya da altına bağlarlar. (*Kütahya-Merkez*)

Ev, araba, para vb. dileğinin bazı yerlerde toprağa çizilmesi yanında kâğıttan ya da çamurdan maketleri yapılarak Hidrellez günü gidilen dereye atılması suretiyle gerçekleşmesi umulur. (*Tavşanlı ilç.*)

Hidrellez gecesi genç kızlar dilek tutup ağaçlara bez (*Şaphane ilçesi*) ya da gül fidanlarına, bağ dallarına elbiselerinden bir iplik veya parça bağlarlar. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*) Tutulan dilekler, bir işin olması, evlenme, şifa bulma, sevdiğine kavuşma gibi istekleri içerir.

Dileği olanlar bazı yerlerde türbe ve yatırlara bez bağlarlar (*Simav ilçesi*) bazı yerlerde de sabah erkenden dere kenarına giderek dilek tutarlar ve dua ederler. (*Tavşanlı ilç., Emet ilç.*)

Çocuğu olmayan kadınlar hidrellez günü dere kıyısındaki ağaçlara (*Tavşanlı ilçesi*) ya da gül dalına (*Domanıç-Çukurca beldesi*) salıncak kurar. (*Tavşanlı ilçesi*) Bunu yapan bir kadının çocuğu olduğu da aktarılan bilgiler arasındadır. (*Domanıç-Çukurca beldesi*)

Sözü edilen pratikler, Hızır geçince muradımızı versin diye yapılır. Dileklerin gerçekleşmesinin, konulan sembolik eşyaları ya da çizilen tasvirleri Hızır’ın ellemesiyle mümkün olacağına inanılır. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Kütahya-Merkez*)

5 Mayıs akşamı tutulan dileği temsilen gül ya da bağların altına konular sembolik eşyalar, 6 Mayıs’ta sabah erkenden, kimse görmeden alınır. (*Genel*) Hızır geçtiyse konulan

şeyleri gördüğüne inanılır. Kişinin dileği o sene içinde gerçekleşirse, örneğin hiç hesapta yokken biri ev sahibi olmuşsa “size Hızır uğramış”, çocuğu yokken çocuğu olmuşsa “sırtımızı Hızır okşamış meğer, evladımız oldu” denir. (*Kütahya-Merkez*)

Hidrellez gecesi gençler özellikle de genç kızlar bir küpe/çömleğe (*Hisarcık ilçesi, Pazarlar ilçesi*), bakraca (*Altıntaş ilçesi*) ya da bakır kaba (*Altıntaş-Gecek köyü*) su koyarak içine kendilerine ait eşyalardan koyarlar. (*Hisarcık ilçesi, Pazarlar ilçesi*) Eşyalar arasında, düğme (*Hisarcık ilçesi*), yüzük, (*Hisarcık ilçesi, Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş ilçesi, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), küpe, kolye (*Altıntaş ilçesi, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), tarak (*Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), çakı (*Altıntaş-Gecek köyü*), para (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*) vb. vardır. Eşyalar bazı yerlerde ev ev dolaşarak toplanır. (*Altıntaş ilçesi*) Kabın ağzı bir yemeni (*Hisarcık ilçesi*) ya da bezle (*Altıntaş ilçesi*) örtüldükten sonra gül ağacı dibine bırakılır. (*Hisarcık ilçesi, Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

Gül ağacı altına bırakılan ve “niyet çömleği” olarak adlandırılan çömlek, Hidrellez sabahı açılarak “niyet çekilir”. Çömleğin içine atılan eşyalar, maniler eşliğinde çıkarılır. Çömlekten çıkan eşyanın sahibine, manideki sözlerden pay çıkarılır. (*Hisarcık ilçesi, Pazarlar ilçesi, Altıntaş ilçesi, Altıntaş-Gecek köyü, Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Kütahya-Merkez*) Niyetler genelde evlilik üzerinedir. (*Hisarcık ilçesi*) Kısmeti açmak ve şans için kızların başında kilit açılır (*Hisarcık ilçesi*), ekmek bölünür. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

Çömleğe atılan eşyalar bazı yerlerde bir çocuğa (*Hisarcık ilçesi, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*) bazı yerlerde de mani söyleyen kişiye (*Altıntaş-Gecek köyü*) çıkartılır. Küpteki su da daha sonra bolluk ve bereket dilenerek dökülür. (*Pazarlar ilç.*)

Bir dileğinin olup olmayacağını anlamak için taze soğanın iki yeşil yaprağına biri dileğin gerçekleşeceğini, diğeri gerçekleşmeyeceğini temsil etmek üzere kişinin giyiminden bir iplik bağlanıp uçları eş olarak kesilir. Hidrellez sabahı bakıldığında dilek tutulan yaprak uzamışsa, dilek gerçekleşecek diye yorumlanır. (*Kütahya*)

Dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin kontrolünü yapmak için başvurulanan bir diğer uygulama bürölce atmadır. Bunun için üç tane bürölceden birine nişan yapılarak bürölceler atılır. Nişanlı olanı bulanın dileğinin yerine geleceğine inanılır. Fincan falına bakılır. (*Altıntaş ilçesi, Altıntaş köyü*)

Hidrellez’de nişanlı olan oğlan tarafı, kız tarafına soğan kabuğu, ot kökleriyle ile boyanmış yumurta ve helva gönderir. (*Pazarlar ilç.*)

Bolluk ve Bereket Sağlamaya Yönelik Uygulamalar;

Hidrellezde, Hızır uğrasın da bereketli olsun diye ambarların, sandıkların (*Altıntaş-Karağaç köyü*), un çuvallarının, buğday çuvallarının (*Merkez-Körs köyü, Altıntaş-Eymir köyü*) ağzı açılır. Aynı uygulama *Domanıç-Çukurca* beldesinde eskiden yapılmış ve çuvalın ağzı besmeleyle açılmış. Ayrıca Hidrellez günü dört yapraklı yonca aramaya gidilirmiş. Yonca cüzdana konulursa parasının eksilmeyeceğine inanılmış. *Emet ilçesinde*, Hidrellez gecesi aşlık (yemeklik) ve süzmelerin (torbaların) ağzı açıldığı gibi bütün yiyeceklerden bir torbaya koyulur ve o gece bir ağacın dalına asılmış. Ağaç dalına asılan bu torba ertesi sabah alınıp bereket kesesi diye evde saklanılmış.

Hidrellezde, gece yarısından sonra evdeki un, şeker, yağ, çay, para, altın vb. malzemeler dışarıya bırakılırsa, Hızır ile İlyas buluşmaya giderken gün doğmadan bunların üzerinden geçeceği için bir yıl evde bolluk ve bereket olacağına inanılır. (*Tavşanlı ilçesi*)

Hidrellez gecesi aileler hiç kimsenin görmeyeceği şekilde evlerinin etrafına haşhaş tanelerini serperler. Böylece o evde bereketin (haşhaşın taneleri sayılamayacak kadar çok olduğundan) çok olacağına inanılır. (*Altıntaş ilçesi*)

Bazı yerlerde önceden, Hidrellezin indiği sabah erkenden (*Domanıç-Çukurca beldesi, Aslanapa ilç.*) ya da ezan vakti (*Çavdarhisar ilçesi*) çiğ alınır süt mayalanmış.

(*Çavdarhisar ilçesi, Domaniç-Çukurca beldesi*) Bunun için buğdayların üzerindeki çiğ silkilir, toplanır süt onunla (*Domaniç-Çukurca beldesi*) ya da yeşil otların üzerindeki çiğ ile (*Altıntaş-Karağaç köyü*) mayalanırmış. Ayrıca Hidrellez zamanı yağın yağmur suyundan süt mayalanırsa yoğurdu süt gibi tatlı, toprak kokulu olduğu söylenir. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Merkez-Körs köyünde derlenen bilgilere göre, Hidrellezde önceden kaynak kişinin (Recep KÖK) ninesi iki tencere süt pişirmiş. Bunlardan birini var yoğurdu olarak, diğerini yok yoğurdu olarak çalarmış. Yoğurt istemeğe gelen olduğu zaman eğer var yoğurdu tutmuşsa, yoğurt yoksa bile vardı ya yarın vereyim diyerek asla yok dememiş. Eğer yok tenceresindeki yoğurt tutmuşsa, yoğurt olsa da, yok ama vereyim diyerek asla var kelimesini kullanmamış.

Hidrellez günü kapıya gelen yabancı veya dost, akraba ve yoksullar kesinlikle boş çevrilmezler. Gelenlerin Hızır olabileceği inancı yaygın olduğundan evlerinde yiyecek olarak ne varsa ikram eder ve hatta ihtiyaçlarını gidermeleri için yardımda bulunurlar. Giyecek ihtiyacı olanlara kendi giysilerinden yardım ederler. Böyle davranışın kendilerine bolluk bereket ve zenginlik getireceğine inanırlar. (*Altıntaş ilçesi*)

Hızır ve İlyas ile karşılaşanların o sene bolluk ve berekete kavuşacaklarına inanılır. Rivayete göre, köyünde birinde ailesiyle birlikte Hızır isminde bir şahıs yaşarmış. Bu şahıs çok misafirperver olup ailesi de takva bir insanmış. Bunlar fakir bir aileymiş. Hızır'ın ailesi Allah'a devamlı dua edermiş, duasında da zengin olmalarını dilermiş. Bunun üzerine kadının duasını Allah kabul etmiş ve Hızır Aleyhisselamı imtihana göndermiş. Hızır Aleyhisselam yanında bir atlı ile birlikte Hızır'ın evine misafirliğe gitmişler. Hızır'ın ailesi onlara son ekmeğini ikram etmiş, hoş davranmış. Misafirleri uğurladıktan sonra, kadın ambara uğradığında ambarın tıklım tıklım buğdayla dolu olduğunu görünce, gelenlerin önemli kişiler olduklarını anlamış ve ondan sonra o günü her yıl kutlamaya başlamışlar. (*Hisarcık ilçesi*)

Hidrellezde yağın yağmur "Hidrellez bereketi" olarak ebuzemzem niyetine geçer. Bu sudan bir kapta biriktirilip içilmesi, evde bulunan ebu zemzem in çoğaltılarak evin içine serpilmesi, bu suyla yıkanması halinde bereket getireceğine inanılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Hidrellez günü pazardan ya da marketten alınan herhangi bir şeyden, koparılan meyveden ya da kazanç yapılan bir şeyden bereket alınacağına inanılır. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Hidrellez günü yapılan herhangi bir işte olumlu sonuç alınacağı inancı yaygındır. Alışverişler ve yapılan ticari anlaşmalar Hidrellez günü dikkate alınarak yapılır. (*Altıntaş ilçesi, Şaphane ilçesi*) Hidrellezde ev, arsa vb. gayrimenkullerin daha kolay alınabileceği (*Altıntaş ilçesi*), alınan mal vb.nin çok bereketli olduğu, uğur getireceği (*Şaphane ilçesi*) inancı vardır. Çocukların bu günde iş yapmalarına, mal sahibi olmalarına özen gösterilir. (*Şaphane ilçesi*) Ayrıca alım-satım işlerinde ödeme günü olarak Hidrellez tespit edilir çünkü Hidrellez günü borçlu durumda olanların borcunu daha kolay ödeyeceği inancı vardır. (*Altıntaş ilçesi*) Dargınlık içinde olanlar Hidrellez günü barıştırılır. (*Şaphane ilçesi*)

Dileklerin yerine gelmesi ve bereket sağlama amaçlı sözü edilen uygulamalar dışında bazı dini uygulamalara da gidilir.

Hidrellez gecesi yaşlılar toplanıp Kuran-ı Kerim okur, ailece ibadet edilir. (*Altıntaş-Gecek köyü*) Gün doğana kadar (*Tavşanlı ilçesi*) ya da gün içinde herkes kendisi (*Tavşanlı ilçesi, Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) ya da hocalar ve aile büyükleri (*Emet ilçesi*) dua eder. Yine Hidrellez günü Mevlit, Kuran-ı Kerim okunur. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*) Yaşlılar namaz kılar, dua ederler. (*Altıntaş-Alibey köyü*) Namazın, bazı yerlerde akarsu kenarında abdest alındıktan sonra (*Hisarcık ilçesi*) bazı yerde sabah erkenden çimenlerin içine gidilerek (*Domaniç-Çukurca beldesi*) 2-4 rekât kılındığından söz edilir. Yapılan dua ve ibadetlerin amacı, Hidrellezin eve ve mahsule bereket getirmesi (*Altıntaş-Gecek köyü*), yılın bolluk,

bereket içinde geçmesi (*Emet ilçesi, Altıntaş-Çayırbaşı köyü*), kazançlarının bol, mahsullerinin çok olmasıdır (*Altıntaş-Alibey köyü*), sağlık getirmesidir. (*Merkez-Körs köyü*)

Sağlık Talebine Yönelik Uygulamalar

Hidrellezde bazı otlar toplanarak (papatya vb.) sağlık yönünden faydalı olacağı düşünüp evlere getirilir. Bu şifalı otlar zaman zaman kaynatılıp içilir. (*Emet ilçesi*)

Gediz-Akçaalan beldesinde derlenen bilgiye göre, kaynak kişinin (Hüseyin Kahramanca) babası, Hidrellez günü sabah erkenden eline bir kese alır dışarı çıkarmış. Çeşitli otlardan birer parça keser torbasına koymuş. Topladığı otları kurutur ve çay gibi demleyerek içermiş ve bunlardan içenin dert görmeyeceğini söylemiş.

Hidrellezde her derde deva olsun diye yedi türlü ot yenir. (*Altıntaş-Karağaç köyü*)

Hastalıklardan korunmak isteyenler Hidrellezde yeşil çimenler üstüne yatıp yuvarlanırlar, Hidrellez gecesi bir ağaca veya çiçek, gül gibi ağaçların dallarına kendine ait bir eşyasını bağlarlar. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Hisarcık ilçesi*) Hidrellezde yeşil otların üzerinde yuvarlanırsa vücuttaki tüm ağrıların geçeceği (*Altıntaş-Karağaç köyü*), vücuda sağlık afiyet geleceği (*Kütahya-Merkez*) söylenir.

Hidrellez sabahı gün doğmadan su doldurulur (*Altıntaş ilçesi*) ya da Hidrellez günü yedi ayrı çeşmeden su doldurulur. Bu suyun zemzem suyu olduğuna, su içildiğinde her derde şifa olacağına, suyla yıkanıldığında temizlenip günahlardan arınılacağına, su eve serpildiğinde de eve börtü böcek girmeyeceğine inanılır. (*Altıntaş ilçesi, Tavşanlı ilçesi*) Hasta olanlar şifa bulmaları için bu dileklerini küçük kağıtlara yazarak suya bırakırlar. (*Tavşanlı ilçesi*)

Hidrellez günü kapıya gelen hiç kimse boş çevrilmez. Gelenlerin Hızır olabileceğine inanılır. Hastaları o gün Hızır'ın ziyaret edeceğine ve eve şifa dağıtacağına, hastanın iyi olacağına inanılır. Hızır'ın her an gelebileceği inancıyla evlerin etrafı, içi tertemiz yapılır, güzel kokular serpilir. Hanede bulunanlar temiz ve bayramlık elbiseler giyerler. (*Altıntaş ilçesi*)

Hidrellez sayesinde temiz hava, bol gıda ile birlikte güneşlenmenin, şehrin gürültüsünden uzaklaşmanın sağlığa faydalı olduğu söylenir. (*Dumlupınar ilçesi*)

Hidrellezde Dikkat Edilen Kaçınmalar;

Hidrellezde Mayısın 6'sı ile 10'u arasında bir şey yapılmaması gerektiğine inanılır. Bu arada ekmek yapılır da maya ayrılırsa, o mayayla yapılan ekmeğin böceklenmediği, karardığı ve bunun yıl boyunca devam ettiği söylenir. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Hidrellez günü ev (*Altıntaş-Karağaç köyü, Kütahya-Merkez*), avlu (*Altıntaş-Karağaç köyü*) süpürülmez. Süpürülürse pire, güve, tahta kurusu vs. haşaratın çok olacağına inanılır. (*Kütahya-Merkez*)

Hidrellez günü iş işlemekten kesinlikle kaçınılır. (*Altıntaş ilç., Altıntaş köyü, Altıntaş-Karağaç köyü, Dumlupınar ilç.*) O gün hayvanlar dahi istirahat ettirilir. Özellikle koşum hayvanları (öküz vb.) o gün koşulurlarsa bir yıl boyunca yorgunluklarının hiç gitmeyeceği inancı vardır. (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Karağaç köyü*)

Kavga etmemeye, kalp kırmamaya (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Altıntaş-Karağaç köyü*), kötü söz söylememeye (*Altıntaş-Karağaç köyü, Dumlupınar ilç.*) silah atılmamasına dikkat edilmesi gerektiğine inanılır. (*Altıntaş ilç.*) Kötülük yapma, küfür ve diğer yanlış hareketlerden (*Altıntaş-Alibey köyü*), yalan söylemekten (*Altıntaş-Karağaç köyü*), fazla uyumaktan (*Dumlupınar ilç.*) sakınılır.

O gün içki, kumar vb. kötü alışkanlıklardan uzak durulması gerektiğine; aksi halde bu tip yerlere Hızır'ın uğramayacağına inanılır. (*Altıntaş ilç., Altıntaş-Eymir köyü, Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Hisarcık ilç.*)

Hıdrellez ile ilgili Deyimler ve Atasözleri;

- Hızır uğramış. (*Altıntaş ilç., Tavşanlı ilç.Kütahya-Merkez*)
- Hızır'ın eli değmiş.
- Sırtını Hızır okşamış. (*Kütahya-Merkez*)
- Otun, otlar söyleştiği gün. (*Kütahya*)
- Bekle veziri görürsün Hızır'ı (*Altıntaş-Gecek köyü*)
- Getir Hıdrellezi vereyim yazı. (*Altıntaş-Karağaç köyü*)
- Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez. (*Hisarcık ilçesi*)
- İnsan bunalmayınca Hızır yetişmez. (*Altıntaş ilç.*)
- Kul daralmayınca Hızır yetişmez. (*Altıntaş-Karağaç köyü*)
- Hızır eli öpeceğim diyeceğine kendi elin öp. (*Tavşanlı ilç.*)

Hıdrellezde Söylenen Manilerden Örnekler;

Ambar altında pusarım

Kulaklarımı kısıyorum

Bugün hıdrellez günü

Hıdrellez yapmayana küserim. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

Nisan Mayıs ayları

Gevşer gönül yayları

Çayır çimen bekliyor

Turfan'da genç kızları, bayları. (*Emet ilç.*)

Evlerinin önünde

Vişne yetişir vişne

Bizim eve yakışır

Kravatlı enişte (*Altıntaş ilç.*)

Dam üstünde küpeli

Dibini süpürmeli

İki kıza bakanın

Yüzüne tükürmeli (*Altıntaş ilç.*)

Altıntaş'ın camisi

Pazar günü akıyor

Altıntaş'ın kızları

Yabancıya bakmıyor (*Altıntaş ilç.*)

Elbisenin önünde

Düğme isterim düğme

Yeşil gözlü ağabeyime

Yenge isterim yenge(*Altıntaş ilç.*)

Ne uzarsın be kavak

Göge mi ereceksin

Ne bakarsın be salak

Gönül mü vereceksin(*Altıntaş ilç.*)

Yeminimin yeşili

Sil gözünün yaşını

Bana müjdeler olsun
Şimdi buldum eşimi (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

İstanbul çarşısına
Gün doğar karşısına
İnsan gönül verir mi
Kapı bir komşusuna (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü*)

Yemenim turalıdır
Kenarı oyalıdır
Dostlara haber verin
Sevdiğim buralıdır. (*Altıntaş-Çayırbaşı köyü, Hisarcık ilç.*)

Yeminimin yeşili
Sil gözünün yaşını
Bana müjdeler olsun
Şimdi buldum eşimi (*Hisarcık ilç.*)
Yemenimin altı morlu
Elimden aldı zorlu
Ben yârimi bilirim
Az buçuk boylu (*Hisarcık ilç.*)

Kapı Kapama- Kapı Açma;

Hidrellezle birlikte çiftçilik ve hayvancılık vb. işlerin başlaması nedeniyle yöredeki Alevi/Bektaşiler dini gelenekleriyle ilgili bazı büyük hizmetlere ara verirler. Bunlar ikrar, görgü, dar gibi çoğunluğun katılımıyla gerçekleşen hizmetlerdir. Bazı hizmetlerin yapılmadığı bu dönem için “kapılar kapanır” ifadesi kullanılır. Kapıların kapandığını ifade etmek için de “çiğdem bitti dedelik bitti” sözü kullanılır. Sözü edilen bazı hizmetler görülmez; ancak uygun olanların katılımıyla her Perşembe rıza geceleri yapılmaya devam edilir.

Hidrellez ile başlayan kapıların kapanması dönemi, güz mevsimine kadar devam eder. Ara verilen hizmetlerin yeniden görülmesine ekim-kasım aylarında başlanır. Ara verilen hizmetlerin yapılmaya başladığı bu dönem için de “kapılar açılır” ifadesi kullanılır. (*Gediz-Akçaalan beldesi, Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

GEZEKLER

Kütahya’da mevsimlik kutlamalar dışında yer alan ve sıkça sözü edilen bir başka gelenek de gezeklerdir. Gezek, akran kişiler arasında haftada ya da onbeş günde bir, gruptaki kişilerden birinin evinde toplanıp, sohbet etmeye, yiyip, içmeğe ve eğlenmeye yönelik bir gelenektir. Bu toplantılar aynı zamanda dostlukların ve yardımlaşmanın pekiştirildiği, gençlerin, yeni evlilerin vb. toplumsal kurallar çerçevesinde yiyecek-içecek hazırlama, ikram etme becerisinin geliştirildiği, hem erkek hem kadınlar için giyim kuşam, saygı ve görgü kurallarının vb.nin aktarıldığı, oyunların öğretildiği ortamlardır.

Kadınlar ve erkekler ayrı gezek yapar. Derlenen bir bilgiye göre, gezekler önceden sadece erkeklere yönelikmiş. Sonradan kadınlar da haftanın uygun olan belli bir gününü tespit edip gezekler yapmaya başlamışlar. Erkekler uzun kış gecelerini gezeklerle değerlendirirken kadınlar gezeklere gündüz öğleden sonra gidiyormuş.

Gezekler, genellikle kış aylarında yapılır. Kütahya-Merkez’de derlenen bir bilgiye göre, bazı gezek gurupları, okulların tatil olduğu yaz döneminde evlerde yapılan gezeklere 3-4

ay ara verirken, bir başka bilgiye göre de Hıdrellez ile birlikte kır gezekleri başlar ve yaz boyu bu gezekler devam eder.

Kadınlar ve erkekler gezeği dışında, genç kızlar gezeği, genç delikanlılar gezeği, arkadaş gezeği, akraba gezeği de sözü edilen diğer gezek türleri arasındadır.

Gezek grupları akran kişilerden oluşmakla birlikte, kendi gezek gruplarını oluşturmada önce kızlar, annesinin; oğlanlar, babasının; gelinler kayınvalidesinin gezek gruplarına katılarak, bu toplantılarla ilgili geleneksel kuralları öğrenmiş olurlar. Örneğin, gelinler önce kayınvalideleri ile birlikte gezeklere gider, kayınvalideler izin verdikten sonra kendi gezek gruplarını oluştururlar.

Gezek grupları en azı 7 kişi olmak üzere 30 kişiye kadar çıkabilen kalabalık gruplardan oluşur.

Kadın gezeklerinde, gezek grubunu ağırlayacak ev sahibi gezek günü öncesinde evini temizler, ikram edeceği yiyecekleri hazırlar. *Kütahya-Merkez*'de derlenen bilgiye göre, eskiden gezekler, takım yemekli yapılmış. Özellikle erkeklerin gezekleri “dört dörtlük” takım yemekli olmuştur. Günümüzde ise daha çok pasta, kurabiye, su böreği, gözleme, bisküvi, çerez, çay, meyve suyu vb. yiyecekler ikram edildiği belirtilmiştir.

Ayrıca, kadın gezeklerinde eskiden deblek çalarak türküler söylenir, kadın oyunları, fincan oyunu vb. oyunlar oynanmış; ancak günümüzde bu gelenek kalmamış. (Fincan oyunu, iki gruba ayrılmak suretiyle fincanın altına yüzük koyup saklamak ve onu bulmak şeklinde oynanan bir oyundur.) Herhangi bir düğünde, bir gencin oyun bilmediği fark edilirse, o gencin oyun bilmediği “Cuma debleği görmemiş” şeklinde ifade edilir. Mustafa Salün'ün kitabında yer alan bir bilgiye göre de, gezek ortamına girenlere “Cuma debleği çalmış” gezek ortamına girmemiş ve toplum içine fazla sokulmayanlara “Cuma debleği çalmamış” ya da “Cuma debleği görmemiş” denir.

Erkek gezeklerinin ise kadın gezeklerine göre hala zengin bir içerikle yapıldığı, sazlı, sözlü olarak devam ettiği belirtilmiştir.

KAYNAK KİŞİLER

Ahmet İNCE, 1947 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, emekli öğretmen, ilçenin yerlisi. (Kütahya-Emet ilçesi)

Ahmet SOLMAZ, 1953 doğumlu, evli, yüksekokul mezunu, kütüphane müdürü, ilçenin yerlisi. (KK2: Kütahya-Tavşanlı ilçesi)

Ahmet AKISKA, 1930 Eymir-Altıntaş doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi. (Kütahya-Altıntaş-Eymir köyü)

Ali BENLİ, 1952 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi (Kütahya-Altıntaş-Altıntaş köyü)

Ali İS, ilkokul mezunu, evli, emekli memur. (Kütahya-Şaphane ilç.)

Ali Sami SANCAKLI, 1930 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi (Kütahya-Altıntaş-Eymir köyü)

Ayşe CAN, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 1 çocuk sahibi, 2 çocuğu yaşamamış, eşi vefat etmiş, beldenin yerlisi. (Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi)

Ayşe TAŞKIN, 1932 doğumlu, 3 yıllık ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş, ev hanımı (Kütahya-Altıntaş- Karaağaç Köyü)

Ayşe TEZCAN, 1934 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev kadını (Kütahya-Merkez)

Durkadın AYYILDIZ, 1940 doğumlu, okur-yazar değil, evli, 4 çocuk sahibi, köyün yerlisi. (Kütahya-Hisarcık-Çatak köyü)

Fatma KARADAL, 1936 doğumlu, okur-yazar değil, eşi vefat etmiş, 3 çocuk sahibi, ilçenin yerlisi. (Kütahya-Çavdarhisar ilçesi)

Feride ŞAHİN, 1929 doğumlu, okur-yazar, evli, iki çocuk sahibi (biri vefat etmiş), ilçenin yerlisi. (Kütahya-Pazarlar ilçesi)

Gazi ERDOĞMUŞ, 1962 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, üç çocuk sahibi, köyün yerlisi, çiftçilik yapıyor. (Kütahya-Merkez- Kös Köyü)

Gülistan UÇAR, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuk sahibi, ev hanımı, beldenin yerlisi (Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi)

Halil GİRĞİN, 1928 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi (Kütahya-Altıntaş-Eymir köyü)

Hasibe ÇUBUK, 1948 doğumlu, okur-yazar, eşi vefat etmiş, 4 çocuk sahibi, köyün yerlisi. (KK2: Kütahya-Hisarcık-ÇatakKöyü)

Cemalettin ERKUN, 1938 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi. (Kütahya-Altıntaş ilç.)

Emine ÖZKUL, 1940 Emet doğumlu, ilkokul mezunu, dul, ev kadını. (Kütahya-Emet ilç.)

İbrahim AY, 1968 İnköy doğumlu, lise mezunu. Evli. (Kütahya-Merkez)

İbrahim KAHRAMAN, 1953 Altıntaş doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, evli. (Kütahya-Altıntaş-Çayırbaşı köyü)

İbrahim ÖZYURT, 1932 doğumlu, yüksekokul, evli, öğretmen. (Kütahya-Emet ilç.)

İbrahim SAZER, 1924 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, esnaf. (Kütahya-Aslanapa ilç.)

İnayet ÇELİK, 1941 doğumlu, okur-yazar değil, evli, üç çocuk sahibi, ev hanımı, Kütahya-Merkeze 1956 yılında Gumarı köyünden gelmiş. (Kütahya-Merkez)

İnayet YÜZÜAK, 1963 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı (Kütahya-Altıntaş-Karaağaç köyü)

İsmail ŞAHİN, 1933 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi. (Kütahya-Altıntaş ilç.)

Kadri DEĞİRMENCİ, 1933 Emet doğumlu, ilkokul mezunu, evli, muhtar. (Kütahya-Hisarcık ilç.)

Kamil MUŞTU, 1926 doğumlu, hayvan sağlık meslek lisesi mezunu, evli, kırtasiyeci. (Kütahya-Simav ilç.)

Mehmet ÖNAL, 1914 doğumlu, okur-yazar, evli, din adamı. (Kütahya-Aslanapa ilç.)

Mevlüt YÜCEL, 1931 doğumlu, okur-yazar değil, evli, çiftçi (Kütahya-Altıntaş-Karaağaç köyü)

Musa AKÇA, okur-yazar değil, çiftçi, evli (Kütahya- Altıntaş-Alibey köyü)

Mustafa KALYON, 1931 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, dört çocuk sahibi, ticaretle uğraşmış ve emekli olmuş, hat çalışıyor, Kütahya'nın yerlisi. (Kütahya-Merkez)

Mustafa TAŞTEKİN, ilkokul mezunu, evli, çiftçi. (Kütahya-Şaphane ilç.)

Münire ŞEN, 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, iki çocuk sahibi, ilçenin yerlisi. (Kütahya-Şaphane İlçesi)

Necmettin ÇETİNTAŞ, 1939 doğumlu, fakülte mezunu, evli, 2 çocuk babası (Kütahya-Merkez)

Nidai ÖZBAY, 1939 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuk sahibi, ticaretle uğraşıyor. (Kütahya-Altıntaş-Gecek köyü)

Nilgün ZEYREK, 1964 doğumlu, bekâr, Lisede usta öğretici, yörenin yerlisi. (Kütahya-Tavşanlı ilçesi)

Osman İŞAL, 1910 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, çiftçi. (Kütahya-Dumlupınar ilç.)

Salih ÖZERDEM, ilkokul mezunu, evli, esnaf. (Kütahya-Tavşanlı ilç.)

Salim GÜMÜŞTEPE, 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, nalburiye hırdavat ticaretiyle uğraşıyor. (Kütahya-Simav ilç.)

Suna SOYDAN, 1947 doğumlu, Kız Meslek Lisesi mezunu, evli, iki çocuk sahibi, 1967 yılında Hatay'dan gelin gelmiş, annesi ve eşi Kütahyalı.

Ümmü KARTAL, 1934 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, beldenin yerlisi. (Kütahya-Hisarcık-Şeyhler beldesi)

YAZILI KAYNAKLAR

BATUR, Dr. Atilla; DADAŞ, Yrd. Dç. Dr. Cevdet; METE, Dr. Zekai: Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya'da Sosyal Hayat III/1, Kütahya Belediyesi Kültür Yayınları.

KAĞNICIOĞLU, Celal: Tarihi ve Turistik Yönü ile Kütahya, Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi, Sayı:14176

KARATAŞ, Mehmet: Her Yönüyle Pazarlar, Kayseri 1993

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi: YB1990.0202 (Hıdrellez geleneğinin derlenmesi konulu proje çerçevesinde Kütahya'da gerçekleştirilen çalışmaya aittir.)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: MD2006.0002, MD2006.0004, MD2006.0006, MD2006.0007, MD2006.0008, MD2006.0010

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: YB2006.0204, YB2006.0205, YB2006.0207, YB2006.0209, YB2006.0211, YB2006.0212, YB2006.0213, YB2006.0215,

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: MD2007.0016, MD2007.0017 (*Kütahya-Merkez*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen: Bircan DURDU: YB2007, YB2007.0042

MEYDAN, Filiz: Kütahya'da Hıdrellez Geleneği, Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1990 Hıdrellez Özel Sayısı, Neyin Matbaası, S.113–122, Ankara 1990

SALÜN, Mustafa: Kütahya Gezek Geleneği İle Törellerimiz, Oyunlarımız, Ekspres Matbaası, Kütahya, 2001

Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, Ankara 2000

Yurt Ansiklopedisi: 7 cilt, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1982-1983, S.5369-5370

<http://www.kutahyakultur.gov.tr>

KÜTAHYA'DA ÖLÜM İLGİLİ BAZI GELENEK VE İNANIŞLAR

Bircan KALAYCI DURDU*

Yaşamın temel geçiş dönemlerinden biri olan ölüm, geleneksel ve dini inanışlarla işleyen bir süreç olarak halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ölüm geçişine ilişkin gelenek ve inanışlar temel işleyiş açısından benzer olmakla birlikte bu geleneklerin her yörede çeşitlendiğini görürüz. Kütahya yöresi de bunlardan biridir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan derleme bilgileri, 16-27 Mayıs 2006 tarihleri arasında *Kütahya -Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Gediz-Eski Gediz beldesi, Gediz-Akçaalan beldesi, Pazarlar ilçesi, Şaphane ilçesi, Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilçesi, Tavşanlı ilçesi, Simav ilçesi ve Domaniç-Çukurca köyü* ile 08-14 Nisan 2007 tarihleri arasında *Kütahya-Merkez*'de yapılan halk kültürü konulu alan araştırması sonucu elde edilmiştir.

ÖLÜM ÖNCESİ

Ölüm Belirtileri

Çevredeki bazı olağan dışı olayların ölüm belirtisi olarak değerlendirilmesiyle ilgili inanışlar yaygındır. Bunlar arasında hayvanlar, rüyada görülenler, yiyecekler, göz seğirmesi, cenazeye vb. ile ilgili yapılan yorumlar vardır.

Hayvanlarla ilgili olanlar;

Derlenen bilgilere göre, köpek uluması iyi sayılmaz. (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Köpek uluduğu zaman ölüm olacağına (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilç., Kütahya-Merkez*), köyden bir cenaze çıkacağına ya da köyün başına, sahibinin başına bir iş geleceğine yorulur. (*Kütahya-Merkez* Köpek ulurken, ağzını hangi yöne çevirmişse, o yöndeki evden ölüm olacağına yorulur. Köpek, bir atasözünde şöyle yer alır. Köpekte keramet vardır bilinmez ürüşünden, kadında keramet vardır bilinmez gülüşünden" (*Merkez-Körs köyü*) Kapı önünde ya da mahallede köpeğin geceleyin acı acı sürekli uluması karşısında "kendi başını yersin" denilerek ölümün köpeğin kendi başına gelmesi dlenir. (*Emet ilç.*)

Köpeğin ölüm haberi vermesiyle ilgili bir rivayet şöyledir: Bir gün Harun Reşit'in köpeği uluyormuş. Harun Reşit, pervıldaneye köpek niye uluyor diye sormuş. Pervıldane de çevreyi soruşturunca, birisi, köpeğin Harun Reşit'in sarı öküzü ölecek de yiyeceğim diye uluduğunu söylemiş. Harun Reşit öküzü çekmiş, kesmiş. Köpek ikinci gün de ulumağa devam etmiş. Niye uluduğu sorularak gereği yerine getirilmiş. Köpek üçüncü gün yine ulumaya başlayınca, Harun Reşit pervıldaneye bizim köpek yine niye uluyor diye sormuş. Pervıldane de, aғam yarın ölecek de bolca bir helva yiyeceğiz diyor demiş ve Harun Reşit birkaç gün sonra ecelin elinden kurtulamamış, ölmüş. (*Merkez-Körs köyü*)

Tavuk öterse iyiye yorulmaz (*Çavdarhisar ilç., Domaniç-Çukurca köyü*), başını yiyecek, kesin başını denir. (*Çavdarhisar ilç.*) Horoz öterse askere istenecek denir. (*Pazarlar ilç.*) Horoz vakitsiz öterse ölüm olacak denir. (*Şaphane ilç.*)

Baykuşun, eve konması (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Kütahya-Merkez*), ötmesi (*Hisarcık-Çatak köyü*) iyi sayılmaz. Ötmesi, ölüm olacağına yorulur. (*Çavdarhisar ilç., Şaphane ilç.*) Çatıya konarsa eve bir felaket ya da ölüm geleceğine yorulur. (*Emet ilç.*) Baykuş, konduğu yerden kovalanır, taşlanır. (*Çavdarhisar ilç.*) Baykuş ötünce hayıra ötsün denir. (*Pazarlar ilç.*) Bazı yerde de baykuş ötmesi yağmura, kışın geleceğine işaret sayılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

* Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı

Baykuşun viran yerlerde yaşamasının baykuşla ilgili inanışlarda etkili olduğu görülür. Baykuşun viran yerleri tercih etmesiyle ilgili bir rivayet şöyledir: Bir gün bir hükümdar veziriyle gezerken bir binanın damında iki baykuş görür. Bunların ne yaptıklarını vezirinden sorar. Vezir de birinin oğlu, diğerinin kızı olduğunu ve dünür olmaya çalıştıklarını söyler. Oğlu olan, kızı olandan kızını oğluna istemektedir. Kızı olan, kızını vereceğini ama karşılığında yüz viran yer istediğini belirtmektedir. Hükümdar, “kızı veriyor mu” diye vezirine sorunca, vezir “sizin hükümdarınız gibi hükümdar olduktan sonra yüz değil beşyüz tane viran yer verebileceğini söylüyor” der. Bunun üzerine hükümdar, ben bu kadar adaletsiz miyim diyerek, adil bir insan olacağı konusunda kendine söz verir.

Kargalar çok ötünce ölüm olacağına yorulur (*Çavdarhisar ilçesi, Şaphane ilç., (Domanıç-Çukurca köyü)*) ve kargaya başını ye denir. (*Çavdarhisar ilçesi*) Bu tür inanışlar batıl kabul edilmekle birlikte bazen gündelik yaşamda sözü edilen inanışla ilgili gözlemlerden de söz edilir. Konuyla ilgili geçmişte yaşandığı belirtilen bir olaya göre; görüşme yaptığımız hanım, bir gün katıldığı mevlit sonrasında evine dönmek üzere yola koyulur. Dönüş yolunda önüne bir ala karga çıkar ve karga üç defa öter. Eve ulaştığında çok sevdiği bir hocanın ölüm haberini alır. (*Şaphane ilç.*) Kargayla ilgili bir rivayete göre; Allah “cenazeler kırk gün dursun da kırk günden sonra çıksın” diye kargalarla haber yollar. Karga da haberi doğru iletmez ve cenazelere “kırk gün durup kırk günden sonra çatlayacaksınız” der. Bu nedenle cesedin kırk günden sonra çatladığı söylenir. Karga, kendisine verilen haberi doğru iletmediği için cezalandırılır. Bu ceza nedeniyledir ki kargalar, gündönüm ayında (Haziran), mısırların olgunlaşma zamanında kırk gün su içmezler çünkü o süre boyunca baktıkları su, gözlerine kan olarak görünür.

İnek, öküz, at vb. ev hayvanlarının aniden hırçınlaşması, evden kişileri dahi yanına yaklaştırmaması ölüme yorulur. (*Emet ilç.*) Ölecek bazı hastaları da bit sardığından da söz edilir. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Rüyada görülenlerle ilgili olanlar;

Rüyada, evin bir kerpicinin düşmesi hayra yorulmaz. (*Şaphane ilç.*) Ev yıkıldığını görmek ölüm olacağına (*Çavdarhisar ilçesi*), evin çatısının göçtüğünü görmek evin büyüğünün öleceğine (*Kütahya-Merkez*), minare yıldığını görmek hükümetin yıkılacağına yorulur. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Rüyada diş düşmesi, diş çektirmek ölüme yorulur. (*Emet ilç., Kütahya-Merkez*) Yan taraftan diş düşerse, çekilirse akrabalarından (*Merkez-Körs köyü*) ya da komşulardan (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), ön diş düşerse aileden, aile yakınlarından (*Çavdarhisar ilçesi, Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*), azı diş düşerse komşulardan (*Çavdarhisar ilç.*) ölüm olacağına yorulur. Diş kökten çıkarsa evden ölüm çıkacağına inanılır. (*Şaphane ilç.*) Diş düşerken acıdıysa acı yaşanacağına, kanadıysa düşün bozulacağına inanılır. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Rüyada saç dökülmesi ölüme yorulur. (*Emet ilç.*)

Rüyada manda görmek kaygıya (*Pazarlar ilç.*), ölüme (*Merkez-Körs köyü*) yorulur. Deve görmek ölüme yorulur. (*Pazarlar ilç.*) Yük götüren deve görmek evden ölüm olacağına yorulur. (*Çavdarhisar ilçesi*) Devenin Hz. Ali (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), Hz. Ali'nin meleği olduğu söylenir. (*Pazarlar ilç.*)

Rüyada toprakla uğraşmak (*Merkez-Körs köyü*), çapa-kürekle toprak kazmak (*Hisarcık-Çatak köyü*), tabut, kazan (*Kütahya-Merkez*) görmek ölüme yorulur.

Rüyada bulanık su görmek hayra yorulmaz. (*Şaphane ilç.*)

Rüyada düğün (*Emet ilç.*), gelinlik (*Emet ilç., Kütahya-Merkez*) görmek iyi sayılmaz. Gelinlik kefene yorulur. (*Pazarlar ilç., Domanıç-Çukurca köyü*) Eve gelinlikli birinin girmesi iyi sayılır, gelinlikli birinin evden çıkması ölüme yorulur. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) Giyinmiş kuşanmış Yörük kadını görmek ölüme yorulur. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Rüyada kalabalık görmek ölüme yorulur. (*Şaphane ilç.*)

Rüyada ayakkabı görmek ölüme (*Şaphane ilç.*), ayakkabı kaybetmek darlığa (*Hisarcık-Çatak köyü*) yorulur.

Rüyada demir para görmek devire ya da kazaya yorulur. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Araba, öküz arabası görmek (*Domanıç-Çukurca köyü*), uçurumdan motorun düştüğünü görmek (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), bir eve araba dayandığını görmek (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), uçak görmek (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) ölüme yorulur.

Rüyada siyah bir şey (kurum vb.) görmek kaygıya yorulur. (*Şaphane ilç.*)

Rüyada kadın avret yerini görmek erkek cenaze, erkek avret yerini görmek kadın cenaze çıkacağına yorulur. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Rüyada sık sık ölmüş kişileri görmek (*Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç.*), ölenin bir şey istemesi (*Emet ilç.*), ölene bir şey vermek (*Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç.*) ölüm olacağına yorulur. Ölendenden bir şey almak iyi sayılır. (*Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç.*) Rüyada tabut, mezarlık görmek iyi sayılmaz. (*Emet ilç.*)

Kötü düş görüldüğü zaman kimseye anlatmadan ertesi gün suya anlatılır. (*Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Şaphane ilç.*) Akansuya (*Hisarcık-Çatak köyü, Çavdarhisar ilç., Kütahya-Merkez*) ya da evdeki musluk açılarak ona (*Çavdarhisar ilç.*) anlatılır.

Düş suya anlatılmadan önce üç defa tükürüp (*Şaphane ilç.*), rüya hayra yorulur. (*Şaphane ilç.*) Suya anlatırken “Allahım ben bir rüya gördüm, hayır olsun Fadime Anamızın gördüğü, efendimizin gördüğü rüyalardan olsun, hayırlara tebdil et” denir. (*Çavdarhisar ilçesi*) “Allahım hayırsa bize gelsin, şer ise şu akan suyun hürmetine aksın sıyrılsın gitsin” (*Hisarcık-Çatak köyü*) denir. Üç defa “lahavle vela guvvete illa billahil Aliyilazim” okunarak her defasında sol kolun altından tükürülür. Böylece şer olan rüyanın hayra çevrileceğine inanılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Rüyanın işaret ettiği kötülüğü savmak için suya anlatma dışında başvurulanan başka pratikler de vardır. Düşün görüldüğünün ertesi gün, 7 Fatiha, 7 İhlâs ve Ayetel kürsü vb. okunur, düş “hayırsa hayıra delalet olsun, hayır değilse başka yere gitsin, başımıza gelmesin” denir. Düş herkese anlatılmaz. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Kırk Yasin okunur, ölenin ruhuna hediye edilir. (*Emet ilç.*) Asr suresi okunur, Asr suresi okunduktan sonra “Allah’ım beni şeytandan irak et, onun şerrinden koru” diyerek üç kere sol tarafa nefes verilir. (*Kütahya-Merkez*)

Kötü düş görünce sadaka verilir (*Domanıç-Çukurca köyü*), bir fakire un, tuz verilir. (*Çavdarhisar ilçesi*) Rüyada deve görülürse sadaka verilir. (*Merkez-Körs köyü*) Rüyada, ölen kişi bir şey isterse, hayır istiyor düşüncesiyle kurban kesilir. Kurbanın eti, derisi dağıtılır. Kurban dışıya, fakirlere ekmek, şeker vb. dağıtılır. (*Emet ilç.*)

Ev, yiyecek ve beklenmedik olaylarla ilgili olanlar;

Evde yatan bir hasta varken, evin tavanının gıcırdaması, Azrail’in gelişine ve ayak seslerine yorumlanır. (*Emet ilç.*)

Fırına ekmek, pide vb. koyarken kömürün üstüne düşerse birinin öleceği söylenir. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Geceleyin beklenmedik bir zamanda yaşlı bir kişinin gelmesi ya da telefon etmesi kötüye yorulur. (*Emet ilç.*)

Cenazeye ilgili olanlar;

Cenaze tabutla götürülürken yan yan giderse (*Şaphane ilç.*), tabut gıcırdarsa (*Domanıç-Çukurca köyü*) arkasından birinin daha öleceği söylenir. Cenazenin başı, yıkarken sol tarafa dönerse sol yandan, sağ tarafa dönerse sağ yandan biri gidecek denir. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Tabutu ağır olursa ölenin günahının çok olduğuna yorulur. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Cenazenin gözleri açıksa, geriye doğru bakıyorsa arkasından gidecek var denir. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Salı günü cenaze olursa, arkasından yine bir ölüm olacağı söylenir. (*Kütahya-Merkez*)

Diğerleri;

Sol gözün seğirmesi ölüm belirtisi olarak yorulur. (*Emet ilç.*)

Yıldız kaydığı zaman vatandan büyük bir adam öleceği ya da öldüğü söylenir. (*Merkez-Körs köyü*)

Kulak çınlaması, öte dünyada bulunan yapraklı bir zatin, düşen yaprağının, kulağı çınlayanların yaprağına değmesi (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) ya da kulağı çınlayanın öte dünyada bulunan Tuğba ağacındaki yaprağının düşmesi (*Kütahya-Merkez*) olarak değerlendirilir.

Psikolojik ve Fizyolojik Belirtiler;

Ölüm belirtilerden bir bölümü doğrudan hasta üzerindeki değişikliklerle ilgilidir. Hastanın rengi, hareketleri, yiyip-içmesi, gözleri, bilinç durumu vb. ile ilgili bazı değişimlere bakılarak ölüm ile ilgili yorumlarda bulunulur. Sözü edilen belirtiler şunlardır:

Ölümü yaklaşan kişi, uzaktaki yakınlarını, sevdiklerini görmek ister, geldiklerinde onlarla helalleşir. Dünya gözü ile onları görmek ister. Evinden ayrı ise, doğduğu yere gitmek ister. (*Emet ilç.*)

Ölümü yaklaşan hastanın bedeni sararır (*Emet ilç.*), yüzü, benzi sararır (*Merkez-Körs, Çavdarhisar ilçesi*), yüzü siyah sarı bir hal alır (*Hisarcık-Çatak köyü*), ölüm suratu vurulurken (*Çavdarhisar ilçesi*) bazısında da sararma olmaz. (*Şaphane ilç.*)

Ölümü yaklaşan hasta halsiz olur (*Domanıç-Çukurca beldesi*), yatağa kaynaşmaz yani yatağında rahat hareket edemez. Ellerde, ayaklar şiştiği gibi erkek ve kadında avrat yerlerinde şişlik meydana gelir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Bazılarının gözlemlerine göre hasta böbrek rahatsızlığı çekiyorsa ayakları ya da ayak tabanları şişer. (*Merkez-Körs*) Hastanın ayaklarının şişmesi, ölümün bedene girdiğine işaret sayılır. (*Emet ilç.*)

Ölümü yaklaşanlardan bazılarının iştahı birden bire açılır ve buna “hamalını topluyor” denir. (*Emet ilç.*) Bazıları da yemeden-içmeden kesilir. (*Kütahya-Merkez*)

Ölümü yaklaşan hastanın burnu sararır (*Emet ilç.*), burnunun tepesi ağarır (*Çavdarhisar ilçesi*), burun deliklerinde genişleme (*Hisarcık-Çatak köyü*), burnunda kısılma (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) meydana gelir. Kulakları sararır. (*Çavdarhisar ilç.*)

Ölümü yaklaşan hastanın gözleri hafif görür (*Pazarlar ilçesi*), örümceklenir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Gözlerinde 15-20 gün öncesinden itibaren şıllıntı (ışıklanma) meydana gelir. Gözlerinin, feri dökülür (*Domanıç-Çukurca beldesi, Kütahya-Merkez*), cevheri gider (*Kütahya-Merkez*), etrafı kararır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Ölümü yaklaşan hastanın bakışları belli bir noktaya sabitlenir. (*Kütahya-Merkez*) Bazı hastalar gözlerini evin köşelerine (*Merkez-Kör köyü*), astara (*Pazarlar ilç.*) yani tavana (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Domanıç-Çukurca beldesi*), kapıya (*Kütahya-Merkez*) diker. Sağına, iki tarafına bakar. (*Çavdarhisar ilç.*) Hastanın ölüm haliyle ilgili Suna hanımın aktardığı bir gözlemi şöyledir: Ölüm anında, hastanın nefes alış-verişleri sıklaşmış, hasta, biri geliyormuş gibi sağ tarafa bakmış ve yattığı yerde doğrulmak istemiş. Hasta, derin bir nefes aldıktan sonra aldığı nefesi sakın bir şekilde verirken, hastanın başı sağa doğru düşmüş. (*Kütahya-Merkez*)

Hasta gözlerini diktiğinde verdiği sadakaların, kıldığı namazların, iyi geçindiği kişilerin gözünün önüne geldiği söylenir. (*Pazarlar ilç.*)

Hastanın son anlarında yanındakileri tanımadığı (*Pazarlar ilçesi*), unutkan olduğu, aklının gittiği (*Şaphane ilç.*) söylenir. Bazılarının dili tutulur ya da ne dediğini pek bilmeden anlamsız konuşur (*Merkez-Körs köyü*), sayıklar. (*Domanıç-Çukurca beldesi, Hisarcık-Çatak köyü, Domanıç-Çukurca beldesi*) Ölen akrabalarıyla konuşur (*Hisarcık-Çatak köyü*,

Domanıç-Çukurca beldesi), onların eve geldiğini (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), rüyasında kendisini almaya geldiklerini görür. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Zekaretil mevt durumunda olan kişilerin bilincini yitirmesiyle ilgili Hasan Beyin bir gözlemi şöyledir: “Kel Emmi” lakaplı bir hasta son günlerinde, başına çağrılan Hasan Bey’e, “Hasan ağa o kadar tuzu ne yapacaksın” demiş. Hasan bey de “satacağım” demiş. Kel emmi “kime vereceksin” demiş. Hasan ağa “Şahanların Ahmet Ağaya vereceğim, vereyim mi?” demiş. Kel emmi “ondan iyi adam mı bulacaksın, ver “ demiş. Oysa Şahanların Ahmet ağa, öleli 15–20 sene olmuş. (*Merkez-Körs köyü*)

Ölümü yaklaşan hastanın bedeni soğumaya başlar. Beden önce ayaklardan itibaren soğumaya başlar. (*Merkez-Körs, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*) Ayakları gibi elleri de soğur. (*Çavdarhisar ilçesi, Kütahya-Merkez*) Eli, ayağı soğuyunca elinden ayağından can çıkmış, ölümü yakın denir. (*Emet ilç.*) Can da ayaklardan itibaren kesilerek göğse gelir (*Merkez-Körs, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilçesi*) ve nefesi göğsünde toplanır. (*Pazarlar ilçesi*) Nefes alıp vermesi zorlaşır. (*Emet ilç.*) Nefesi sıklaşır, idrarının tutamazsa ölümü yakınlığı düşüncesiyle hazırlıklara girilir. (*Emet ilç.*) Hastanın kısa aralıklarla nefes alıp vermesinden sonra nefesi kesilir. (*Merkez-Körs, Çavdarhisar ilç.*) Hasta ölüm anında sık sık terliyorsa, “**ecel teri döküyor**” denir. (*Emet ilç.*)

Hastanın nasıl can vereceğinin ameliyle ilişkili olduğuna inanılır. İnanişe göre, hasta iyi amelliye Allah onu sağ yandan alıp gidecek ve güzel ölecektir, kötü amelli ise çırpına çırpına, acı çekerek ölecektir. (*Çavdarhisar ilç.*) Ölüm çabuk ve kolay gerçekleşmişse, Azrail’in canını alırken hastaya gösterdiği makamının cennet olduğuna inanılır ve makamı cennetmiş ki hemen gidiverdi denir. Ölüm geç ve zor gerçekleşmişse, “Allah günahlarını affetsin, dünyada çok çekti, ahirette çekmez inşallah” denir. Ceset güler bir yüze sahipse cennetlik olduğu, ölümün gerçekleştiği gün üç aylar, kandil, perşembe akşamı, cuma günü gibi kutsal günler ise ölenin hayırlı insan olduğu söylenir. (*Emet ilç.*)

Kişinin ölüm halinin ameline göre değişebileceği ile ilgili Fatma hanımın bir gözlemi şöyledir: Fatma hanımın eşinin üstüne, ölümü sırasında bir “şavk” inmiş ve eşi çırpınmadan ölmüş. Bu durum, Azrail’in ve sorgu meleklerinin ışığı ile birlikte gelmesinin ve ölenin iyi amelli birisi olmasının işareti olarak değerlendirmiş. (*Çavdarhisar ilçesi*)

ÖLÜM SIRASI

Ölüm anında hastanın durumu zekaret, ölüm anındaki hasta da “zekaretil mevt” olarak ifade edilir. (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Bir hastanın ölümü yaklaşmışsa başında ölümü kolaylaştırmak amacıyla dini ve geleneksel içerikli bazı uygulamalara gidilir, bazı kaçınmalara da dikkat edilir. Ölümü yaklaşan hastanın başında yerine getirilen uygulamalar ve kaçınmalar şunlardır:

Helalleşmeye yönelik uygulamalar;

Ağırlaşan hastanın uzakta yakınları varsa çağrılır. (*Genel*) Tek başına ölmesin diye başında beklenir. (*Emet ilç.*) Yakınları ve komşuları tarafından sık sık yoklanarak helalleşilir. (*Çavdarhisar ilç.*) Hastayı, kadın, erkek fark etmeksizin herkes ziyaret eder. (*Çavdarhisar ilç.*) Dargın, küs olan kişiler böyle durumlarda küslüğünü unuturlar, hastanın başına gelirler, iyiliklerinden konuşulur. (*Emet ilç.*) Hastanın istediği bir şey kalmasın diye, istediği yemekler varsa onlar yapılır. (*Emet ilç.*) Ziyaretlerde küçük hediyeler götürülür (*Emet ilç.*) ve hasta kötü de görünse yüzüne karşı kötü görüldüğü söylenmez, iyi görüldüğü söylenerek moral verilmeye çalışılır. (*Çavdarhisar ilç.*) Helalleşme de sağlık helalleri olsun diyerek yapılır. (*Emet ilç.*)

Ölümü yaklaşan hasta hastanedeysen ve doktor da ümit yok diyorsa, evine getirilerek rahat etmesi ve evde vefat etmesi sağlanır. (*Emet ilç.*) Hasta ruhunu teslim edene kadar yanında beklenir. (*Kütahya-Merkez*)

Dini uygulamalar;

Ölümü yaklaşan hastanın başında Kuranı Kerim okunur, salavatı şerife (*Pazarlar ilçesi*), kelime-i şahadet (*Pazarlar ilçesi, Emet ilç., Kütahya-Merkez*), kelime-i tevhit (*Kütahya-Merkez*), tekbir getirilir, ezan (*Emet ilç.*) okunur. Yasin (*Domanıç-Çukurca beldesi, Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Fatiha (*Merkez-Körs köyü*), İhlâs (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü*), Nas, Felak, Ayetel Kürsi (*Hisarcık-Çatak köyü*) sureleri okunur. Oniki İmamların yüzü suyu hürmetine merhemini çalması ve rahmetinden vermesi için (*Merkez-Körs köyü*), ölenin kusurunu affetmesi, iyi ölüm vermesi için Allah'a dua edilir. (*Pazarlar ilçesi*)

Su vermeyle ilgili uygulamalar;

Ölümü yaklaşan hastaya su (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç. Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca beldesi, Kütahya-Merkez*), ebu zemzem verilir. (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca beldesi*) Hasta suyu bardakla içemiyorsa, su kaşıkla (*Şaphane ilç.*), kahve kaşığı ile verilir. (*Merkez-Körs köyü*) Vücudunda ebuzemzem bulunan kişinin 40 gün içinde ölmesi halinde imanıyla gittiğine inanılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Hastanın ağzına su çalınmadığı zaman da melekler tarafından su çalındığı söylenir. (*Domanıç-Çukurca beldesi*)

İmanın kuvveti ve tazeleyicisi olarak görülen su, şeytan kandırmasın, hasta imanını şaşırmamasın diye verilir. (*Şaphane ilç., Pazarlar ilçesi, Kütahya-Merkez*) Şeytanın sudan kaçtığına inanılır. (*Şaphane ilç.*) Bir başka açıklamaya göre, ölüm anında ecel teri döken hastaya hararetini gidermek amacıyla (*Merkez-Körs köyü*) ve yakınları, komşuları tarafından helalleşmek (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç.*) amacıyla verilir. (*Çavdarhisar ilç.*)

Ölüm döşeğindeki hastanın ağzına, su dışında çörekotu atılır. Çörekotu, sevap diyerek atılır ve ölünce o kişinin yanına şeytan gelmeyeceğine inanılır. (*Çavdarhisar ilç.*)

Çekinmeyi önlemeyle ilgili uygulamalar;

Ölümü yaklaşan kişinin, arzuladığı uzakta bir yakını, akrabası varsa çağrılır. Hasta ölemiyorsa ve uzakta arzu ettiği bir yakını var da gelemiyorsa ona çekindiği düşünülerek bazı uygulamalara gidilir.

Hastanın yanına, üzerine, uzakta olan yakınına ait entari, gömlek, tülbent vb. elbise (*Çavdarhisar ilç., Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Merkez-Körs köyü, Domanıç-Çukurca beldesi*), fotoğraf (*Merkez-Körs köyü*) ya da yeşil yaprak (*Kütahya-Merkez*) konur. Bazı yerlerde de hastanın üzerine hem kıyafet hem de yeşil yaprak da atılır. (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç.*)

Hastaya hakkı geçen ama dargın olan kişiler varsa onun da kişinin ölümünü geciktirdiğine inanılır. Bununla ilgili *Hisarcık-Çatak köyünde* anlatılan bir olay şöyledir: Kaynak kişinin kaynatası Kamil beyin, zamanında ortak çalıştığı, karşılıklı olarak birbirlerine hakkının geçtiği arkadaşıyla aralarında bir tartışma yaşanmış ve tartışma sonucunda dargınlık oluşmuş. Gün gelmiş, Kamil bey ölüm döşeğine düşmüş. Arkadaşı Kamil Beyin hastalandığını duyunca yanına gelmiş. Gelince “Kamil Ağa ben geldim, geçmiş olsun, tanıdın mı beni” deyince, Kamil bey de “tanıdım, hakkını helal et” demiş. Arkadaşı “helal olsun” dedikten sonra o saate kadar yatırın beni, kaldırım beni diyerek sürekli rahatsızlık çeken Kamil bey ruhunu teslim etmiş.

Ayakucunda kaçınmayla ilgili uygulamalar;

Ölümü yaklaşan hastanın yanında beklemeyele ilgili kaçınmalardan biri, hastanın ayakucunda durulmaz, ayakucunda oturanlar kaldırılır şeklindedir. (*Domanıç-Çukurca köyü, Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Merkez-Körs köyü*) İkincisi, hastanın ayakucunda oturanlar yanında sağ tarafında oturanlar da kaldırılır (*Çavdarhisar ilçesi*) ve hasta odasının kapısı açık bırakılır (*Pazarlar ilç.*) şeklindedir. Bir diğeri ise, hastanın başucunda beklenmez, ayakucunda beklenir şeklindedir. (*Kütahya-Merkez*)

Ölecek hastanın ayakucunun boş, kapısının açık bırakılmasının nedeni, oradan gelip giden olacağı (*Merkez-Körs köyü*), melekler (*Pazarlar ilç.*), Azrail geleceği (*Çavdarhisar ilç.*) için gelen meleklerle yol vermektir. (*Pazarlar ilç.*) Aksi halde, meleklerin gelemeyeceği (*Hisarcık-Çatak köyü*), Azrail'in sokulacak yer bulamayacağı (*Çavdarhisar ilç.*) söylenir. Bir inanışa göre, hastanın canını almaya üçyüzaltmış melek gelir. Gelen meleklerden kimi hastanın başının tacını, üstünü-başını giydirir, kimi de canını alır, hesabını sorar. (*Pazarlar ilç.*)

Ölüm anında nasıl ki kişinin canını almaya Azrail geliyorsa, öldükten sonra da gelen meleklerin olduğundan söz edilir. Kişinin, özellikle de iyi bir kul ise sağlığında olsun ölümünde olsun boş olmadığı, onun yanına gelip gidenlerin, onu ziyaret edenlerin olduğu söylenir. Rivayete göre; Hz. Hüseyin öldükten sonra onun başını götüren keşişi, oradaki kadınlar “gel de bak” diyerek çağırmışlar. O keşiş bakınca, yerdeki ve gökteki meleklerin saflar oluşturarak Hz. Hüseyin'in başına toplandıklarını ve dua ettikten sonra gittiklerini görmüş. Bunun üzerine keşiş, Hz. Hüseyin'in başını, Yezit askerlerine vermek istememiş. Onun yerine yani Hz. Hüseyin'in başı diyerek kendi yedi oğlunun başını vermiş; ancak Yezit askerlerini ikna edememiş ve en sonunda Hz. Hüseyin'in başını vermek zorunda kalmıştır. (*Merkez-Körs köyü*)

Ağlamaktan kaçınmayla ilgili uygulamalar;

Ölüm anı yaklaşan hastanın yanından ağlamaktan kaçınılır, ağlayanlar dışarı çıkartılır. (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) Ölüm anında hastanın yanında ağlanırsa, hastanın ölemeyeceğine, hortlayacağına (*Çavdarhisar ilç.*), ruhunun ölmüş olsa bile geri döneceğine (*Hisarcık-Çatak köyü*) inanılır. Ruhunu geri dönen hastanın, ölemeyerek yirmidört saat ya da üç gün o halde kalacağına (*Çavdarhisar ilç.*), 2-3 gün ızdırap çekeceğine (*Hisarcık-Çatak köyü*) inanılır.

Ölenin ruhunun geri dönmesiyle ilgili bir anlatı şöyledir: Köyde bir çocuk ölür. Çocuğun çenesi çatılır, ayakları bağlanır. Bekletilirken başında bağırsarak ağlaşırlarken çocuk kalkar ve oturur, ruhu geri döner. Çocuğu, salavat getirerek tekrar yatırılır; ancak çocuk ertesi gün ölür. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Fotoğraf bulundurmaktan kaçınmayla ilgili uygulamalar;

Bazı yerlerde ölecek kişinin bulunduğu odadaki fotoğraflar, melekler girmez (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Kütahya-Merkez*), şeytan girer (*Kütahya-Merkez*) inancıyla kaldırılır ya da üzeri kapatılır. (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Kütahya-Merkez*) Özellikle hastanın bulunduğu odada kible tarafında fotoğraf bulundurulmaz. (*Kütahya-Merkez*) Bazı yerlerde de fotoğrafların üzeri, ölüm anında değil, cenazenin ardından Kırkbir Yasin okunurken kapatılır. (*Çavdarhisar ilç.*)

Fotoğraf ya da resim olan yerde can verememiş hastalarla ilgili bazı rivayetlerden söz edilir. *Pazarlar ilçesinden* derlenen anlatıya göre, ölüm döşeğine düşen bir hoca varmış. Bu hoca bir türlü ruhunu teslim edemiyormuş. Yanındakiler, bunun nedenini bulmak için etrafa bakarken, hocanın altında gazete kâğıdı ve üzerinde de fotoğraf olduğunu görmüşler. Hemen gazete kâğıdını çekmişler. Gazete kâğıdını çeker çekmez de hoca ölmüş.

Şaphane ilçesinden bir anlatıya göre, ölüm döşeğindeki bir kadın, “geliyorlar gitmiyorlar, gelmiyorlar gitmiyorlar” diye sürekli söyleniyormuş. Yanındakiler ne demek istediğini anlayamamışlar. Caminin hocasına haber vermişler. Hoca gelmiş, hastanın yanında okumuş; ancak hasta yine aynı şekilde geliyorlar gitmiyorlar diye söylenmeye devam etmiş. Bunun üzerine hoca araştırmış, etrafa bakmış, duvarlarda hiçbir fotoğraf görememiş. Sonra hastanın yorganındaki çarşafta bulunan kuş resmini görmüş. Hoca, hastanın yakınlarından bu çarşafı kaldırmalarını istemiş. Çarşaf kaldırılınca kadın da ölüvermiş.

Fotoğrafla ilgili kaçınma kapsamında Hz. Muhammed’le ilgili anlatılan bir rivayete göre, Peygamber kendi resminin yapılmasını, fotoğrafının çekilmesini istememiş, kendisine ait bir resim görülürse yırtıp atılmasını söylemiş. (*Şaphane ilçesi, Kütahya-Merkez*)

Fotoğrafın olduğu yere melek girmez inancını lehine kullanmak isteyen Bektaşî’nin biri de bir gün “yahu, benim şu başucuma birkaç tane resim getirin asın” demiş. Yanındakiler “ya, Bektaşî baba ne olacak” diye sorunca Bektaşî babası “ya, Azrail de bir meleykedir, resim vardır deyi girmez, ben de birkaç sene daha yaşarım” demiş. (*Merkez-Körs köyü*)

ÖLÜM SONRASI

Ölmek, “hakka yürümek” hakka teslim olmak (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü*) “vefat etmek” (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*), ruhunu teslim etmek (*Kütahya-Merkez*) şeklinde ifade edilir. Ölümün gerçekleştiği vaktin uygunluğuna bağlı olarak da ölünün defni yapılır.

Gömme Zamanıyla İlgili Uygulamalar

Sabahtan ölen cenaze öğleden sonra (*Gediz-Akçaalan beldesi, Emet ilç.*) ya da ikinci vakti (*Emet ilç.*) gömülür. Öğlen ölen, ikinci ezanından sonra gömülür. (*Çavdarhisar ilç., Emet ilç.*) İkindiden sonra (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca beldesi*) ya da akşam ezanından sonra ölen cenaze (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Emet ilç., Kütahya-Merkez*) o gün gömülmez, ertesi gün öğle namazından sonra (*Çavdarhisar ilç.*) gömülür. Nadiren akşam vakti gömüldüğü de olur. *Merkez-Körs köyünde* söylenene göre, Eskişehir’den hazır bir cenaze gelmiş ve akşam ezanından sonra gömmüşlerdir. Ayrıca yabanda insanı olan cenaze, ikindiden önce ölse de bekletilir. (*Domanıç-Çukurca beldesi*)

Cenaze, vasiyeti varsa evinde bir gece bekletilir. (*Kütahya-Merkez*) Bazı yerlerde ölünün bir gece evinde bekletilmesinin sağlığında helalleşemeyenlerin helalleşebilmesi için (*Gediz-Akçaalan beldesi*) ya da dinlenmesi için iyi olduğu (*Emet ilç.*) ve gözünün açık gitmemesi için dışardan gelecek kimsesi varsa bekletilmesi gerektiği söylenir. (*Emet ilç.*) İlçenin dışında vefat eden kişiler de mümkünse memleketine getirilir. (*Emet ilç.*) Söylendiğine göre, oğlu yabanda olan bir cenaze iki gün morgda bekletilmiştir. (*Domanıç-Çukurca beldesi*)

Cenaze Bekletilirken Yerine Getirilen Uygulamalar

Elbiselerin çıkarılmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenaze gece bekletilecekse elbiseleri çıkarılır (*Pazarlar ilç., Çavdarhisar ilç., Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Emet ilç., Kütahya-Merkez*) ya da isteyen çıkarır isteyen elbiseleriyle bekletir (*Hisarcık-Çatak köyü*) Bazı yerlerde cenazenin elbiseleri çıkarılır, iç çamaşırları kalır (*Merkez-Körs köyü*) ya da temiz çamaşır giydirilir. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Cenazenin üzerindeki çamaşırların çıkarılma nedeni, vücudu katılaştıkça çıkarması zor olacağı içindir. (*Çavdarhisar ilçesi, Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Ölünün yere indirilmeden üzerinden çıkarılan çamaşırları, Azrail’in değdiğine inanıldığı için hemen yıkanır. (*Emet ilç.*) Cenazenin Azrail elinden geçtiği için her yerinin acıdığına inanılarak, gerek üzeri soyulurken gerekse yıkanırken incitilmemesine dikkat edilir. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Cenaze bekletilirken üzerine temiz bir çarşaf örtülür. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Kütahya-Merkez*)

Özel temizlik ve ön yıkamayla ilgili uygulamalar;

Cenazenin gece bekletilirken özel temizliği konusunda farklı uygulamalara gidilir. Bu uygulamalardan ilki, ölüm sonrasında özel temizlik yapılmaz şeklindedir. (*Kütahya-Merkez, Şaphane ilç.*) Ölüye özel temizlik (traş, bölgesel temizlik, tırnak kesme vb.) yapılması halinde günaha girileceği (*Kütahya-Merkez*), ölenin öte dünyada kesenden hak

alacağı söylenir. (*Şaphane ilç.*) Doğru olan tutum kişinin kendisinin hazırlıklı olması ve kendisini temiz tutması olarak görülür ve bunun için “bedeni temiz tut ölüm geliveri, evini temiz tut misafir geliveri” atasözü kullanılır. (*Şaphane ilç.*) İkincisi, özel temizliğin, ölüm sonrasında yapılmasının doğru olmadığına bilinmesine karşın (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç.*) cenaze tenesire çıktığında topluma rencide olmasın diye yapılması (*Merkez-Körs köyü*) ve tırnak, kıl vb.nin kefeninin içine konulması gerektiği şeklindedir. (*Pazarlar ilç.*)

Cenaze akşam bekletilirken bazı yerlerde özel temizlik dışında, “rahat suyu” olarak ifade edilen bir ön yıkamaya tabi tutulurken (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), bazı yerlerde bu uygulama önceden olmasına karşın sonradan kalkmıştır. (*Şaphane ilç.*)

Cenaze yatağının değiştirilmesiyle ilgili uygulamalar;

Ölü, yattığı rahat yataktan alınıp altına kilim, battaniye, çarşaf, pike vb. serilerek yere yatırılır. (*Emet ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez, Simav ilç.*) Bazı yerlerde ölünün yatağı kirlenmişse değiştirilir (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*) ya da ölünün altında sünger, naylon vb. varsa onlar çekilir (pamuk, yorgan vb. varsa çekilmez); aksi halde cenazeyi karartacağı söylenir. (*Çavdarhisar ilçesi*) Ölünün sert zemin üzerine yatırılmasının nedeni, şeytanın ölüyü rahatsız etmesini önlemek (*Hisarcık-Çatak köyü*) ve ölünün vücudunun eğri donmasını önlemek (*Kütahya-Merkez*) olarak açıklanmıştır.

Çene ve ayakların bağlanması, yön verme, gözleri kapama ilgili uygulamalar;

Ölen kişinin bir tülbent (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Emet ilç. Simav ilç.*), yazma ya da mendil ile (*Merkez-Körs köyü*) çenesi bağlanır. Çenesi açık kalmışsa bağlanır. (*Şaphane ilç.*) Çenenin bağlanması “çene çekilir” şeklinde (*Merkez-Körs köyü, Simav ilç.*) ve çeneyi bağlamanın nedeni de cenazenin tenesirde güzel görünmesi olarak ifade edilir. Çene yanında bir bezle veya ipe cenazenin ayak başparmakları da yan yana getirilerek bağlanır. (*Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., Pazarlar ilç., Emet ilç.*) Kolları yanlara uzatılır (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*), başı kibleye çevrilir, elleri yana veya göbek üstüne konur. (*Emet ilç.*)

Ölünün gözleri açık kalmışsa, ardında bıraktığı çocukları, uzakta göremediği yakınları vb.den dolayı gözünün ardında kaldığı, dünyadan arzu malını alamadığı (*Çavdarhisar ilçesi*) gözünün dünyada kaldığı, arkada kalanlarını düşündüğü ve üzüldüğü (*Emet ilç.*) gibi değerlendirmeler yapılır.

Cenazenin üstüne demir alet koymayla ilgili uygulamalar;

Cenaze bekletilirken karnının üstüne şişmesin diye (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç.*) maşa (*Merkez-Körs köyü*) tabak (*Çavdarhisar ilç.*), bıçak (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domaniç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*), makas (*Şaphane ilç., Emet ilç.*), tırpan (tahra) (*Hisarcık-Çatak köyü*) vb. bir demir alet konur. (*Genel*) Yanında ateş yakılmaz. (*Merkez-Körs köyü*) Yaz mevsimiyse ölünün yanında pervane çalıştırılır. (*Pazarlar ilç.*)

Cenazenin beklenmesiyle ilgili uygulamalar;

Cenaze bekletilirken ayrı bir odaya, morga konması ve başında beklenmemesi ya da başında beklenmesi şeklinde temelde iki farklı uygulama gözlenir.

Bazı yerlerde cenazenin yanında, yakınlarınca (*Merkez-Körs köyü*), iki kişi tarafından (*Hisarcık-Çatak köyü*) beklenir ya da isteyen bekler. (*Çavdarhisar ilç.*) Hisarcık-Çatak köyünde eskiden cenaze camide bekletilir, başında da bir kişi kalırmış. Cenazenin başında kadınsa kadınlar, erkekse erkekler bekler. (*Domaniç-Çukurca beldesi*)

Bazı yerlerde cenazenin yanında beklenmez, cenaze yalnız başına bir odaya konur (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*), odanın pencereleri açılır, ışık açık bırakılır (*Emet ilç.*), bekleyenler de başka bir odada olur. (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez*) Cenazenin yanında beklemenin bir sakıncası olmadığı da söylenmiştir. (*Kütahya-Merkez*)

Bazı yerlerde de cenaze başında eskiden beklenirken sonradan bu uygulama kalkmıştır ve cenaze ayrı bir odaya konmaktadır. (*Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca beldesi*)

Cenazenin ev dışında, morgda bekletildiği de olur. (*Kütahya-Merkez'de, Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Cenaze beklenirken yanına kedi girmesin diye gözlenir. (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez*) Şeytanın kedi kılığında gelebileceği (*Kütahya-Merkez*), kedi girse cenazenin hortlayacağı (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) söylenir. Bununla ilgili geçmişte yaşandığı belirtilen bir anlatıya göre, üstünden kedi atlayan bir cenaze camide bekletilirken hortlamış. Yanında da bir kişi bekliyormuş. Cenaze kalkınca, başındaki kişi de korkudan caminin direğine sarılmış. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Ölü rahatsız olmasın diye yanında ağlanılmaz. (*Emet ilç.*) Ölüyü görmek isteyenler, son kez yüzüne bakar (*Emet ilç.*) çünkü ölü yıkanıp da abdest verildikten sonra abdesti bozulmaması için hiç kimseye gösterilmez. (*Emet ilç.*)

Dini uygulamalar;

Cenaze başında beklenirken kimi dini uygulamalar gidilir. Cenazenin başında, yıkanmadan Kur'an-ı Kerim, okunmaz; ayrı bir odada okunabilir. (*Şaphane ilç., Pazarlar ilç. Emet ilç., Domanıç-Çukurca beldesi, Kütahya-Merkez*) Kuran-ı Kerim cenazenin yanına şeytan gelmesin diye konur. (*Emet ilç.*)

Cenaze başında yerine getirilen uygulamalardan bir diğeri Alevi-Bektaşî geleneğinde cenaze başında nefes, duvaz imam söylenmesidir. (*Gediz-Akçaalan beldesi, Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*) Ayrıca cenaze başında üç tane çırak evliya (mum) uyandırılır. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Ölen kişi, hizmet sahibi biriye yanında 5, 7, 9 gibi daha çok sayıda, hizmet sahibi değilse 3, 5 tane nefes, duvaz imam okunur. Cenaze gece boyunca beklenmeyecekse, bir nefes 3 duvaz imam okunur. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Cenaze beklenirken söylenen nefeslerden bazı örnekler şöyledir:

Ol ahret evinden gel oldu bize
Can fani dünyadan göçtüğü için
Elettiler teneşire yumağa
Yakasız gömleği geydiği için.

Adem oğlu gıblesini bitirdi
Ol ahret evine geçdi oturdu
Zebaniler otdan topuz getirdi
Süvalini sorup da çal olduğu için.

Alim eder ulu divan gurur
Orada yetmişüç millet derilir
Yerin göğün arasından sürülür
Suali sorulup da çal olduğu için. (*Merkez-Körs köyü; Söyleyen: Aşık Hasan YAŞAR.*)

İşte geldim işte gittim
Yaz çiçeği gibi bittim
Şu dünyada ne iş etdim
Ömür gün geçdi gitdi.
İşte geldi yuyucular
Tenime su goyucular
Kefinimi alıcılar (?)
Kefincimi biçdi gitdi.

Elettiler mezarıma
Sığındım gani kerime
Toprak açtılar serime
Tedbilciğim şaştı gitti.

İmam telkine başladı
Bir sevapcık iş işledi
Gomşular bizi boşladı
Geri durup gaçdı gitti.
Teslim Abdal oldu tamam
İşte geldi ahir zaman
Yardımcımız Oniki İmam
Ten turaba garıştı gitti. *(Merkez-Körs köyü; Söyleyen: Aşık Hasan YAŞAR)*

Hani bizim ile yiyip içenler
Yiyip içip hal yoldaşı galmadı hüüü
Azgın yaralara melhem çalanlar
Halden bilen hal yoldaşı galmadı hüüü.
Hani bizim ehbablarım var idi
Ecel yeli esti yağım eridi hüüü
Şu dağlara karlar yağdı eridi
Güvenip gezecek yaşım galmadı hüüü.
Evel ağlamışım şimdi gülemem
Eşkinim kilaldı menzil alamam hüüü
Nimetlerin lezzetini bulamam
Gevhere çalacak dişim galmadı hüüü.

Yeşil yaprak indim dalda buruşdum
Dostlarım ağlaştı düşmanlarım gülüşdü hüüü
Sene vardı dokuzana yanaştı
Güvenip gezecek yaşım galmadı hüüü.

Bezirganlar gelir kendi şarından
Gelir bezirganlar hintden yemen'den hüüü
Üç Sultan'ın sevdası var serimde
Benim hoplarının işim galmadı hüüü.

Aşık Ahmet söyler bunu sözünden
Irakları yakın eder özünden hüüü
Uçurdum yavrularımı elimden

Tükendi cümbüşüm kalmadı coşum hüüü. *(Kütahya-Gediz-Akçaalan beldesi; Söyleyen: Aşık Veli BEKTAŞ)*

Tütsü yakılmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenazeyle ilgili olarak yerine getirilen uygulamalardan birisi de tütsü/buhur yapmaktır. Buhur bazı yerlerde cenaze bekletilirken bazı yerlerde yıkama sırasında yapılır. *Şaphane ilçesinde*, cenaze bekletilirken köz üstüne kuru fesleğen ve çörekotu atılarak tütsü yapılır. *Emet ilçesinde*, cenaze yıkamak için teneşir tahtasına yatırıldığında, közün içine çörekotu atıp dumanını gezdirmek suretiyle tütsü yapılır. *Simav ilçesinde*, cenaze yıkanırken

kafur otu yakılarak çevreye koku vermesi sağlanır. *Kütahya-Merkez*'de yine cenaze yıkanırken bir kap içinde buhur yakılır. Buhur, cenazeye şeytan yaklaşmasın diye yakılır. (*Kütahya-Merkez*)

Ölüm Duyurusu

Ölüm haberi yakın komşulara, cenaze evindekilerin ağlaşmalarıyla duyurulmuş olur. Cenaze evinde ölüm olduğu anda erkek yoksa erkeklere ve çocuklarına haber verilir. (*Emet ilç.*) Cenaze haberinin çevreye duyurulması genelde, cenaze yıkanırken, namaz vaktinden önce sala verilerek yapılır.

Sala verme uygulaması, *Kütahya-Merkez*'de yoktur. Ölüm haberi, belediyeden ilan edilerek duyurulmaktadır.

Yıkama

Cenaze defnedilmeden bazı hazırlıklara tabi tutulur. Bunlardan ilki cenazenin yıkanmasıdır. Yıkama için suyun, yıkamada kullanılacak malzemelerin, yıkayıcıların hazırlanması ve yıkama sonrasında artan suya ilgili çeşitli uygulamalara gidilir.

Yıkama suyunun hazırlanmasıyla ilgili uygulamalar;

Yıkama suyu olarak, *Emet ilçesinde* sıcak su kaynakları olduğundan önceden bu sulardan bidonlarla at arabasına yüklenip eve getiriliyormuş. *Çavdarhisar ilçesinde* eskiden çaydan getirilen sulardan yararlanılırken günümüzde evdeki şofben sularından yararlanılmaktadır. *Merkez-Körs köyünde*, kazan kurularak ısıtılan su ya da güneş enerjisiyle ısınan evdeki sulardan kullanılır. *Çavdarhisar ilçesinde*, *Şaphane ilçesinde*, *Hisarcık-Şeyhler beldesinde*, *Domanıç-Çukurca köyünde* eskiden kazanda ısıtılan sıcak su kullanılırken günümüzde cenaze aracındaki şofben suyuyla yıkama yapılmaktadır. *Kütahya-Merkez*'de gasilhanede şofben suyu kullanılmaktadır.

Yıkama suyu kazanda ısıtılacaksa, bir kazan sıcak su için bir kazan da soğuk su için konur. Sıcak sudan soğuk suya konularak ılıştırılır, eli yakmayacak şekilde ılık su hazırlanır. (*Merkez-Körs köyü; Çavdarhisar ilçesi*) Üç tane kova olur. (*Çavdarhisar ilçesi*) Suyu aktarmak için saplı taslardan (*Genel*), kevgirlerden (*Çavdarhisar ilçesi*), sübek denilen su kabağından, kullanılmamış hamam taslarından (*Emet ilç.*) yararlanılır. *Hisarcık-Çatak köyünde* saplı kabaklar eskiden kullanıyormuş.

Su ısıtılırken, koku versin diye kazanın altına naftalin atılır. (*Merkez-Körs köyü*) Suya, çörekotu, üzerlik, fesleğen atılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Benzer uygulamalar bazı yerlerde önceden olmasına karşın sonradan kalkmıştır. Önceden yapılan uygulamaya göre, suyun içine *Hisarcık-Şeyhler beldesinde* çiçek, *Domanıç-Çukurca köyünde* fesleğen atılmıştır.

Cenazenin sabunlamasında kullanılmak üzere bir leğen içinde sünger, lif ya da Fadime Ana saç denilen lifle sabun köpürtülür. (*Çavdarhisar ilçesi*) Bir başka uygulamaya göre, bir kese hazırlanarak içine sabun ve yine "Ana Saçı" denilen liften bir miktar konularak köpürtülür. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Lif olarak Fadime Ana Saçı kimi yerde eskide kalmış, yerini süngere bırakmıştır. (*Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Domanıç-Çukurca köyü*) Yaygın olarak karşılaşılan ve Hacıya gidenler tarafından getirilen (*Şaphane ilç., Çavdarhisar ilçesi*) Fadime Ana Saçıyla cenaze yıkamanın sevap olduğuna inanılır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Sabunun sözü edildiği gibi liflerle köpürtülmesi dışında, bazı yerlerde doğrudan suyun içine rendelenerek sabunlu su hazırlandığı da olur. (*Hisarcık-Çatak köyü, Domanıç-Çukurca köyü*) ve cenaze yine sünger yardımıyla sabunlanır. Bazı yerlerde sabun yerine sabun tozu kullanılır. (*Emet ilç.*)

Cenaze yıkamayı, aileden kişilerin yapması gerektiğine inanılmasına karşın genelde belli kişiler yapar. (*Emet ilç.*) Yıkamaya, 2-3 kişi (*Pazarlar ilç.*), 3-4 kişi yardım eder. (*Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Bunlar arasında, su taşıyan, su döken, hizmet eden, cenazeyi kaldırırken yardımcı olan ve cenazeyi yıkayan kişi olur (*Çavdarhisar ilçesi*,

Kütahya-Merkez) ya da iki yıkayan, bir suyunu döken ve yaşlılardan da suyunu ılıştıranlar olur. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Cenazenin suyunu kimi yerde cenazenin kızı, gelini döker. (*Şaphane ilç.*)

Cenaze yıkayan kişi, muşamba önlük, çizme kullanır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Bazıları eldivenle yıkar (*Çavdarhisar ilçesi*), bazıları da makbul görülmediği için eldiven kullanmaz. (*Kütahya-Merkez*)

Cenaze yıkayana ve yardım edenlere daha sonra 20–30 YTL (*Çavdarhisar ilç.*, *Şaphane ilç.*, *Hisarcık-Çatak köyü*, *Emet ilç.*, *Pazarlar ilç.*), 20-50 YTL (*Kütahya-Merkez*) civarında para ya da altın (*Kütahya-Merkez*) verilir. Ayrıca, basma, tülbent, çay, şeker vb. (*Pazarlar ilç.*) verilir. *Domanıç-Çukurca köyü*nde eskiden tülbent veriliyorken günümüzde basma ve para verilmektedir. Yıkayıcılar da aldıkları bu hediye hayra verirler. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Yine cenaze sahibinin, ölünün giyecekleri, kalan kefenlik patiska vb.ni yıkayana vermesi halinde, bunlar yıkayıcı tarafından kullanılmaz; bir başkasına verilir. (*Kütahya-Merkez*)

Cenaze için verilecek para konusunda pazarlık yapılmaz. Para verildikten sonra helalleşilir. (*Emet ilç.*)

Bazı yerde, cenaze yıkayanlara, definin ikinci günü mezar kazanlara ve hocalara olduğu gibi cenaze evinde yapılan gözlemeden gönderilir. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Cenazenin Yıkanmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenaze, altındaki battaniye ya da kilimle (*Hisarcık-Çatak köyü*) yıkanacağı zaman teneşir üstüne alınır. (*Merkez-Körs köyü*, *Çavdarhisar ilç.*, *Pazarlar ilç.*, *Hisarcık-Çatak köyü*) Teneşire yatırılan cenazenin üstüne bir bez örtülür. (*Genel*) Cenazenin üstüne örtülen beze “sıtır bezi” denir. (*Merkez-Körs köyü*, *Emet ilç.*) Bu bez kefenden kesilir. (*Merkez-Körs köyü*, *Çavdarhisar ilçesi*). Bez, bir metre uzunluğunda, 50-60 cm. genişliğinde, cenazenin dizlerine kadar (*Merkez-Körs köyü*) ya da boynundan topuklarına kadar (*Çavdarhisar ilçesi*) örtülür. Bazı yerlerde, kadın cenazenin üstüne örtülen bez ince gelirse mahrem bölgeye bir bez daha örtülür. Sıtır bezi yıkayanın hakkı diye düşünülerek önceden yıkayanlara verilirken artık alan olmamaktadır. (*Emet ilç.*)

Cenaze camiden alınan teneşir tahtası ya da morg olarak ifade edilen cenaze aracında yapılır. Her ikisi de cenaze evinin avlusuna getirilir ve yıkama avluda yapılır. Yıkama, gasilhanede yapılıyorsa, cenaze gasilhaneye götürülür.

Simav ilçesinde, erkek cenaze bahçede, kadın cenaze kapalı bir yerde yıkanır. *Merkez Körs köyü*nde “salhane” olarak ifade edilen gasilhane olmadığı için her cenaze, türbenin avlusunda bekletilen teneşir ağacı cenaze evinin önüne getirilir ve orda yıkanır. *Akçaalan beldesinde*, cenaze eskiden etrafı bir örtüyle çevrilerek evin avlusunda yıkanırken artık camide bulunan gasilhanede yıkanmaktadır. Cenaze, camide yıkandıktan sonra kendi avlusuna getirilir, kendi evinden kaldırılır. *Kütahya-Merkez’de* cenaze gasilhanede yıkanır; ancak yıkandıktan sonra tekrar evine götürülmez. *Pazarlar ilçesinde*, cenaze kendi evinin avlusunda çadır kurularak yıkanır. Teneşir tahtası camiden alınır. *Hisarcık-Çatak köyü*nde ve *Emet ilçesinde* yine cenaze kendi avlusunda teneşirde yıkanır. *Emet ilçesinde*, yıkama sırasında kadın namahrem diye ve abdesti bozulmasın diye etrafı örtülerle çevrilir. Teneşiri camiden alınır. *Çavdarhisar ilçesinde* cenaze önceden teneşirde yıkanırken artık morg olarak ifade edilen cenaze aracında yıkanmaktadır. Vasiyete bağlı olarak cenaze yine teneşir üzerinde de yıkanabilmektedir. *Domanıç-Çukurca beldesinde*, *Hisarcık-Şeyhler beldesinde* ve *Şaphane ilçesinde* cenaze eskiden evinin avlusunda yıkanırken artık morg olarak ifade edilen cenaze aracında yıkanmaktadır. Teneşir ya da morg olarak ifade edilen cenaze aracı cenaze evinin avlusuna getirilir ve cenaze kendi avlusunda yıkanır.

Cenazenin yıkanması, önce taharet ve abdest vererek sabunlanması ya da önce sabunlanması sonra taharet ve abdest verilmesi, taharet ve abdestin belli sayılar çerçevesinde

tekrar edilmesi, yıkama sırasında okunan dualar vb. uygulamalar açısından farklılıklar gösterir. Yıkamayla ilgili uygulamalar şunlardır:

Yıkamaya, besmele çekip, “gufraneke ya rebbena” diyerek başlanır. Cenaze önce temizce yıkanır. Sonra 3 kere taharet verilir. Taharet için kefinden kesilen 25-30 cm.lik bezlerden ele sarılır. Her defasında bez değiştirilir. Taharetten sonra abdest verilir. Abdest verirken cenazenin ağzına, burnuna su verilmez. (*Merkez-Körs köyü*)

Yıkamaya, önce sabunlayarak başlanır. Sabunlamadan sonra durulanarak üstündeki çarşafı değiştirilir. Karnına hafifçe basılır. 7 kere taharet verilir. Her defasında ele geçirilen bezler değiştirilir. Taharetten sonra abdest verilir ve cenazenin her yeri durulanır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Cenaze önce baştan ayağa kadar ıslatılır. Vücut katılaştığından, yumuşayınca kadar sıcak su dökülür. Vücut yumuşayınca, başı yıkanır. Saçları örgü ise açılır, sonra örülür. 3 defa başı yıkanır, bol su ile durulanır. Vücudu yıkanır. Ölü taharet ettirilir, içi boşaltılır, pamuk yerleştirilir. Sonra gusül abdesti aldırılır. Tekrar baştan ayağa kadar yıkanır. (*Emet ilç.*)

Önce sabun suyla cenazenin başı yıkanır. Vücudu, sola döndürülerek sağ tarafı, sağa döndürülerek sol tarafı sabunlanır. Başı biraz kaldırılarak herhangi bir akıntı varsa çıkması sağlanır. Kefenden hazırlanan taharet bezleri ele geçirilerek 3 defa taharet verilir. Taharet yerine gerekiyorsa pamuk konur. Taharetten sonra abdest aldırılır, yeniden durulama yapılır. Bazen iki defa abdest verilir. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Cenazeye önce üç kere cenazenin sol tarafına geçilerek taharet verilir. Sonra cenazenin sağ tarafına geçilerek gusül abdesti aldırarak üzere niyet edilir ve abdest aldırılır. Elleri yıkanır. Ağzı yıkanırken, “Allah’ım bu mevtanın ağzına kevser taslarından ebuzemzem suları nasip eyle” denir. Burnu yıkanırken “Allah’ım cennet kokulandan nasip et” denir. Yüzü yıkanırken “Allah’ım cehennem ataşlarından irak et” denir. Başı mesh edilirken “Allah’ım cenneti alada çınar ağaçlarının gölgesini nasip et” denir. Kulaklarını yıkarken “Allah’ım kötü sözle duyurma” denir. Sağ kolunu ve sol kolunu yıkarken “cehennem ateşlerinden, halkalarından irak et” denir. Sağ ve sol ayağını yıkarken “Allah’ım sağ ayağını sırat köprüsünden geçirme nasip et, ardından sol ayağını nasip et, çektirme” denir. Abdestten sonra başından başlayarak cenazenin her uzvu sabunlanır, durulanır. Sonra tekrar taharetine bakılır. Kabir abdesti için diyerek niyet edilerek tekrar abdest verilir. Cenazenin sağından, solundan, başından su dökülür. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Ölüye önce taharet ve abdest verilir. Cenaze abdest verilirken, abdest dualarını bilen abdest dualarını okur. Bilmeyen, “Niyet ettim Allah rızası için bu cenazeyi yıkamaya, Allah’ım cenazeyi noksansız olarak yıkatmayı nasip et” diyerek niyet edilir. Ölünün ellerini yıkanırken “Allah’ım ellerine cennet köşelerinden tutmayı nasip et”, sağ kolunu yıkarken “amel defterimizi sağ elimizle almağı nasip eyle, solumuzdan aldırma yarabbi” ağzına su verirken “Allah’ım bu ağzımızla abı kevserinden gani gani nasip eyle”, burnuna su verirken “Allah’ım cennet kokularını duyurmayı nasip eyle, cehenneminkini değil”, gözlerini yıkarken “cemalini göster, yüzümüzü iki cihanda ak eyle yarabbi, ak yüzleri huzuruna elet, başımıza nurdan taşlar giymek nasip eyle, Peygamberimizin sancağının altında gölgelenme nasip eyle”, kulaklarına mesh verirken “Allah’ım öbür âlemde Habeşi Bilal efendimizin sesini duyurmayı nasip eyle”, boynu mesh ederken “boynumuzu yakma yarabbi” ayaklarını yıkarken “ayaklarımızı sırat köprüsünde sabit eyle Allah’ım, yakma, ağlatma, ütületme, korkutma yarabbi” denir. Abdest bittikten sonra “gufraneke ya rahman, gufraneke ya rahman deyin, bismillahi vebillahi milleti resulullah” diyerek ölünün başından başlayarak, sağ yanı, sol yanı her uzvu üçer defa olmak üzere sabunlanır, durulanır. Abdest bittikten sonra “gufraneke ya rahman, gufraneke ya rahman, bismillahi vebillahi milleti resulullah” diyerek ölünün başından başlayarak, sağ yanı, sol yanı her uzvu üçer defa olmak üzere sabunlanır, durulanır. Sonra

tekrar taharet verilir. Taharet için daha önce kefinden hazırlanan iki bezden biri ilk taharette, ikincisi, ikinci taharette kullanılır. Tahareten sonra niyet ettim Allah rızası için ehli gubur abdestini aldirmaya” denilerek niyet edilip, ikinci defa abdest verilir. Bu abdest “ehli gubur abdesti” olarak adlandırılır. (*Kütahya-Merkez*)

Cenazenin üzerine önce soğuk su dökülür. Taharet verilir. Temizse taharet 3 defa, kirliyse 5-7 vb. gerektiği kadar verilir. Tahareten sonra abdest verilir, sonra üç defa sabunlaması yapılarak yıkanır, durulanır. Sonra tekrar taharet ve abdest verilir. (*Pazarlar ilç.*)

Cenazenin üzerine örtülen bez ıslatılır. Sonra sol tarafına geçilerek ele dolanan kaput bezi ile taharet verilir. Taharet 2 defa verilir. İyice temizlenmesine dikkat edilir ki, gündelik yaşamda da taharet temizliğinin önemli olduğu çünkü kişinin kabirde tahareten sorgulanacağı söylenir. Cenaze taharetlendirildikten sonra abdest aldırılır. Ağzına, burnuna su verilir, kolları, ayakları yıkanır. Cenazenin sabunlaması bittikten sonra abdesti bozulmuşsa tekrar abdest aldırılır. (*Şaphane ilç.*)

Cenaze, ementü, la havle ve Fatiha suresi okunarak yıkanır. İki kere abdest verilir, iki kere de yıkaması yapılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Cenazenin yıkanması bitince, üzerindeki sırtı düzeltilir (*Merkez-Körs köyü*), Cenazeye, önce günahı üstümde kalmasın diyerek yıkayan kişi sağından, solundan ve başından su döker. Yıkayan (*Çavdarhisar ilçesi*) dışında, isteyen yakınları baştan ayağa (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü*) ya da sadece ayağına (*Kütahya-Merkez*) birer tas (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü*) veya üç tas (*Kütahya-Merkez*) su (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü*) döker. Su olarak kâfurlu su dökülür. (*Emet ilç.*) Su döken kişilerin abdestli olması gerekir. (*Pazarlar ilç.*)

Cenaze üzerine su dökmedeki amaç, bir saygı gereği son vazifeyi yerine getirmek (*Merkez-Körs köyü*) ve yakınlarının, komşularının elinden su nasip olmasını sağlamak içindir. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Cenazenin üzerine yakınları da su döktükten sonra üstündeki ıslak bez alınarak, kuru bir bezle (*Pazarlar ilç.*) ya da havluyla (*Emet ilç., Kütahya-Merkez*) kurulaması yapılır. Bazıları, hacca gittiğinde kullandığı ya da hiç kullanılmamış bir havluyu ölümlük havlusu olarak önceden hazırlamış olur. (*Emet ilç.*)

Cenaze suyunun kalanı, korkuyu giderme, sevap kazanma gibi inanışlarla abdest alma, el-yüz yıkama, cenazede kullanılan çamaşırları yıkama vb. şekilde değerlendirilir. Cenaze suyundan artanla, ağlayan yakınları (*Merkez-Körs köyü*), korkanlar (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) ellerini, yüzlerini yıkar ya da bu sudan korkanlara içirilir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Artan suyla abdest alınması sevap kabul edildiği gibi ölüden korkmayı önlediğine inanılır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Cenaze suyundan, içki alışkanlığı olanların alışkanlığını, içirmek suretiyle gidermeyi sağlamak amacıyla isteyenler olduğu da derlenen bilgiler arasındadır. (*Kütahya-Merkez*) Bir diğer uygulama, guatr hastalığı olan kişilerin boğazına, doğrudan ölünün elinin dokundurulması şeklindedir. (*Kütahya-Merkez*)

Kazanda kalan suyla cenazeyi yıkarken kullanılan taharet bezleri (*Çavdarhisar ilç., Emet ilç.*) üzerine serilen çarşaflar, (*Çavdarhisar ilç.*) battaniyeler, ölünün üstünden çıkan giysileri, teneşir tahtası vb. (*Emet ilç.*) yıkanır. Bazı yerlerde cenaze yıkamada kullanılan çarşaflar, üstünden çıkan elbiseler vb. yıkamadan artan suyla yıkanabildiği gibi çamaşır makinesinde ya da çayda da yıkanabilmektedir.

Cenazenin eşyalarından kullanılacak olanları yıkanır, kullanılmayacak olanları yakılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Cenazenin üstünden çıkanlar, yıkarken kullanılanlar eskiden yıkanıp dağıtılıyorken günümüzde alan olmadığı için yakılmaktadır. (*Merkez-Körs köyü*)

Yıkamada yararlanılan **kazanlar** (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç.*) ve kovalar (*Çavdarhisar ilçesi*) ters çevrilir. Ters çevrilen kova ve kazanların üstüne kerpiç (*Çavdarhisar ilçesi*) ya da sadece ters

çevrilen kazanın üstüne taş (*Hisarcık-Çatak köyü*) konur. Kazanın ters çevrilip üzerine taş konulması geleneği bazı yerlerde de geçmişte kalmıştır. (*Şaphane ilç.*) Kazan ters çevrilmez ve kulpları dikili kalırsa arkasından cenaze çıkacağına inanılır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Ters çevrilen kazanlar ertesi gün kaldırılır, başkasından alınmışsa yerine verilir. (*Çavdarhisar ilçesi*) Kazanın altındaki ateş kendi kendine söner. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Kefenleme

Kefen hazırlığı ile ilgili uygulamalar;

Kefen için beyaz amerikan bezi (*Emet ilç.*), patiska (*Kütahya-Merkez*), hasa vb. kumaşlardan yararlanılır. Yaşlılar kefenini genelde önceden hazırlarlar. (*Pazarlar ilç., Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Bazısı kefenini önceden alır ama bir civana nasip olabilir diye pek iyi sayılmazken (*Merkez-Körs köyü*), bazı bilgiler de kefeni önceden hazırlamakta bir sakınca olmadığı yönündedir. (*Kütahya-Merkez*).

Hazırlanan kefenliğinin içinde, kınası, çörekotu, fesleğeni, sabunu, süngeri (*Çavdarhisar ilç.*), kınası, çörekotu, ana saçı (*Domanıç-Çukurca köyü*), çörekotu, kına, ölü lifi, sabun, havlular (*Kütahya-Merkez*) vb. olur.

Hacca gidenlerden bazıları kefenliğini hacdan getirir. Hacdan getirilen kefenlik kumaş, zemzem suyuna batırılmış olur. (*Kütahya-Merkez*) Hacca giden bazı erkekler de hacca giydikleri ihramı kefen olarak kullanırlar. Eşine, erkeğin ihram olarak kullandığı kumaşın yarısı ayrılır. Hacca gidenlerin ihramı, izar ve rida olarak iki parçadır. Bu parçalar eşlere iç gömlek olarak kullanılır. Yeterli değilse içe giydirilen gömleğin parçası olacak şekilde eklenerek dikilir. (*Emet ilç.*)

Kefen önceden alınmışsa, sahibinin boyundan biraz fazla olacak şekilde kesilir. Her sene sahibi onun içine birer defa girer ve aynı ölü sarılır gibi kefene sarılır. Sonra kefenin içine kokuları atılarak kaldırılır. (*Çavdarhisar ilç.*) Ayrıca, önceden alınan kefenin her sene zekâtının verilmesi gerektiği söylenir (*Domanıç-Çukurca köyü, Hisarcık-Çatak köyü*), ancak bu uygulama gelenekte pek yoktur. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Kefeni önceden alanların bazıları, senesi gelince sadaka olarak gül dağıtır. (*Kütahya-Merkez*)

Kefen ölçüsü, doğrudan cenaze ölçülerek ayarlanır. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Domanıç-Çukurca beldesi*) Kadın cenazede, 12–13 metre çift en (*Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*), 9 metre çift en, 13 metre tek en (*Kütahya-Merkez*) kefen bezi kullanma gibi uygulamalar vardır.

Kefende çift en olduğu için genelde dikiş olmaz. (*Merkez-Körs köyü*) Dar olursa dikiş olur. (*Hisarcık-Çatak köyü*) İç gömlek, eğer ihramdan yapılıyorsa dikişli olur. İç gömleğin yanları açık, yakası yuvarlaktır. Göğüsün açık kalmaması için bu yuvarlaklık çok geniş olmaz. Fakat başın geçmesi için yakanın önü biraz açılır. (*Emet ilç.*) Erkek kefenini erkekler, kadın kefenini kadınlar hazırlar. Erkeklerin bilmediği yerde kadınlar tarif eder (*Merkez-Körs köyü*) ya da dikiş gerekiyorsa kadınlar diker. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Kefende dikiş olursa, ipi kefenden çıkarılır ve ipin ucu düğüm yapılmaz, ip ağza alınıp ıslatılmaz. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Cenaze yıkamaya başlamadan önce kefeni, tabutun içine (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Şaphane ilç.*) ya da uygun bir köşede (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez*) hazırlanır.

Kefenin altına, halı (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü*), kilim (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Domanıç-Çukurca köyü*), battaniye (*Domanıç-Çukurca köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*) serilir. Battaniye son zamanlarda yaygınlaşmıştır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Cenaze yıkandığı yerde kefenlenirken altına peşkir serilir. (*Pazarlar ilç.*)

Kefenin altına konulan halı, kilim daha sonra tekkeye (*Merkez-Körs köyü*), camiye (*Çavdarhisar ilç.*) verilir.

Cenazenin kefene sarılmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenaze kurulandıktan sonra yıkandığı yerde (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez*) tabutun içinde (*Çavdarhisar ilç. Hisarcık-Çatak köyü, Domaniç-Çukurca köyü, Merkez-Körs köyü*) ya da avlunun uygun bir köşesinde havluya sarılı şekilde alınarak (*Emet ilç.*) kefene sarılır. *Çavdarhisar ilçesinde* eskiden çarşafı yere alınıyor, yerde kefenleniyormuş. *Domaniç-Çukurca köyünde* cenaze yıkandığı yerden kefenlemek için tabuta alınırken belinin altına tülbent konularak taşınır.

Cenaze kefenlenirken bilinen dualardan, İnna enzelna (Kadir suresi), Allahü la, (Ayete'l kürsü) vb. okunur, tekbir getirilir (*Çavdarhisar ilç.*), ementü okunur. “Kabire vardığım gece yalnız kaldığım gece bekçim Allah, bekler inşallah otuziki melekeler dinimize imanımıza şahit olsun inşallah. Kabirdeki toprağımıza, ağaçtaki yaprağımıza er dolandım mor dolandım Muhammed Mustafa’dan selam getirdim, Alikimselam bu duaların başı budur, bunu bilen hayli cennet kuşudur” diyerek kefen sarılır. “Rabbim kim, Rabbim Allah, dinim İslam, kitabım Kuran, ezim nişan kiblem Kabey-i şerif itikattan mezhebim ehli sünnet veli cemaat, kimin ümmetisin, Muhammed ümmetiyim, kimin milletisin ebu Hanife’nin milleti, hak Müslüman elhamdülillah” denilerek kefen kapatılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Kefenleme, dışa sarılan iki kat kefen ve içe giydirilen göynek dışında erkek ve kadında farklı parçalardan oluşur. Kefenlemeyle ilgili uygulamalar şunlardır:

Erkek cenaze kefeninde;

Dış kefen, onun altına dış kefenden biraz daha kısa olan ikinci kefen ve ayrıca gömlek yani yakasız gömlek olmak üzere üç parça yapılıdır. Gömleğin uzunluğu dizden biraz aşağıda olacak şekildedir. (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Bazı yerlerde sözü edilen parçalara ek olarak erkeğin başına terlik (*Çavdarhisar ilç.*), takka (*Hisarcık-Çatak köyü*) ya da şapka (*Emet ilç.*) olarak ifade edilen başlıklardan konur.

Dışa ve onun altına sarılan kefen kimi yerde iç ve dış çadır (*Hisarcık-Çatak köyü*) ya da iç ve dış kefen (*Emet ilç.*) olarak kimi yerde ise her ikisi de dış kefen (*Çavdarhisar ilç.*) olarak adlandırılır.

Kadın cenaze kefeninde;

Kefen bezinden kilot, yakasız göynek, iki tane çadır (dış kefenler), tülbent gibi kefenden başörtüsü ve başörtüsüne eklenen saç bağı olur. Gömlek uzunluğu şimiğe (topuğa) kadardır. (*Merkez-Körs köyü*)

“Sıtır bezi” (mahrem bölgeye konur) denilen kefen bezi (gömleğin arka iç yüzüne dikilir), gömlek, yaşmak (kefenden üçgen şeklinde kesilen ve can evine yani göğsüne örtülen bez), tülbent ve kefenden koca bez (başına örtülür) olur. Ekonomik durumu iyi olanlar dışa sarılan kefeni 3 kat yapar, iyi olmayanlar 2 kat yapar. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Don, (kefenden hazırlanan ve mahrem bölgeye konulan bez), gömlek, tülbentten ya da kefenden iki yaşmak ve duvak (üçü de başı örtmek için kullanılır), iç çadır ve dış çadır olur. Başa sarılan örtülerden ilki başa sarıldıktan sonra uçları göğsün üstüne getirilir ve göğsü kapatır. İkinci örtü yüzün boyundan burna kadar olan alanı kapatacak şekilde sarılır. Duvak da burnu ve gözleri kapatacak şekilde sarılır. (*Pazarlar ilç.*)

Don (pijama şeklinde), önlük (donun üstüne sarılır), gömlek, ak bez (göğsüne örtülür), takka, tülbent ve çekki (üçü de başı örtmek için kullanılır) kuşak (beline konur), iç ve dış çadır olur. Başa sarılan tülbentin uçları çene altından geçirilip serbest bırakılır, cenazenin yüzünü örtmez. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

3-4 katlı bez (mahrem bölgeye konur), don (mahrem bölgeye konulan bezin üstünden, karından dizlere kadar olan alanı örtecek şekilde sarılan kefen bezi), gömlek, göğüs örtüsü (bezden ya da kefenden yapılan bu bezin uzunluğu dize kadar olup sadece ön tarafı

kapatır), örtme (başa örtülen tülbent), iki kat kefen (dış kefenler) olur. (*Domanıç-Çukurca beldesi*)

Pamuk ve üstüne bez (mahrem bölgeye konur), gömlek, tülbent (başı sarmak için kullanılır), iki kat kefen (dış kefenler) olur. Baş bezi, sert olduğu için kefenden tercih edilmez. Kefenin dışından, namahrem diye basma sarılır. Bu basma, cenaze mezara indirildikten sonra çekilir, yıkayana ya da bir fakire verilir. (*Şaphane ilç.*)

7 kat “yedilik” (mahrem bölgeye konur), gömlek, ikinci yedilik (boynundan göbeğe kadar olan alanı örtmek için kullanılır), takka, tülbent ve yaşmak (takkadan itibaren üçü de başı örtmek için kullanılır), iç çadır ve dış çadır olur. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

7 kat “üzengi bezi” (mahrem bölgeye konulan bu bezin arasına pamuk konur ve arka kısmı gömleğe dikilir), gömlek (boyundan ayaklara kadar uzanır), göğüs bezi (yakası oyulur, gömleğin üstünden sarılır), baş bezi (kefenden kesilir ya da ipek olmayan, ipeğin kâfirlere helal olduğu söylenmiştir, hacıdan getirilmiş namaz örtüsü kullanılır.), duvak (bir metre kadar kefen bezinden dikilir ve başörtüsünün üstünden örtülür), iç çadır, dış çadır olur. Kefenlemede kullanılan duvakla ilgili gelenek bir atasözüne şöyle yansımıştır: “Duvağını alarda alarda gel, ağarda ağarda git” Duvağı örtülmeden önce ölünün yüzünü görmek isteyen olup olmadığı sorulur ve bakmak isteyeneye gösterilir. Kapatıldıktan sonra tekrar açılmaz. Çadırları sarılırken önce sol kenarı sonra sağ kenarı kapatılır. (*Kütahya-Merkez*)

İç gömlek, tülbent, namaz örtüsü gibi kalın bir örtü, iç kefen, dış kefen vardır. (*Emet ilç.*)

Kefenleme yapılırken kadın cenazenin saçları uzunsa arkasına bırakılır. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Kefenlemede pamuk kullanılmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenazenin gözlerine, ağzına, kulaklarına, burnuna, parmaklarının arasına, bileklerine, dirseklerine, ayaklarına, topuklarına (*Çavdarhisar ilçesi*), el ve ayak parmaklarının aralarına, koltuk altlarına, diz kapaklarına (*Emet ilç.*), dizlerine, ayaklarına, ellerine (*Pazarlar ilç.*) ya da ayak başparmaklarına (*Şaphane ilç.*) pamuk konur. Pamuk bazı yerlerde aralarına kâfur konularak küçük toplar halinde hazırlanır ve bunun cenazenin çabuk çürümesi için konulduğu söylenir. (*Emet ilç.*)

Kefenin içine ya da ölüye serpilene maddeler;

Kefen hazırlığı kapsamında yerine getirilen uygulamalar arasında kefenin içine çeşitli kokular, koku veren çiçekler, çörekotu, zemzem suyu vb. serpmeye geleneği yaygındır. Kefenin içine atılanlar erkek ve kadın cenazede genelde farklı iken ortak uygulamalara da rastlamak mümkündür. Söz edilen gelenekle ilgili uygulamalar şunlardır:

Kefenin içine, kadın ve erkek cenazede çörekotu, kına, gül suyu, kolonya serpilir. (*Merkez-Körs köyü*). Çörekotu, kına, ebuzemzem serpilir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Çörekotu (kefenin sağ tarafına gelen kısımda iç ve dış kefen arasına atılır ve yüze çörekotlu pamuk konur), kına (kefenin sağ tarafına gelen kısımda iç ve dış kefen arasına atılır), gül suyu (kefenin üstüne), zemzem suyu (kefenin üstüne) serpilir. (*Emet ilç.*) Kına, ebuzemzem serpilir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Kadın cenazede, gül suyu, pamuk içine konulmuş kâfirun (kulak arkasına, koltuk altlarına, gözlere, ağza), çörekotu (alına, yanaklarına, göğsüne, ağzına, göz pınarlarına), günlük/buhur (göğsüne) konur. (*Kütahya-Merkez*) Çörekotu, hacı kokusu, kâğıt fesleğen, kına atılır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Kına (başa sarılan tülbende) ve çörekotu (başa sarılan tülbende) atılır. (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca köyü*)

Erkek cenazede hacı kokusu, çörekotu ve fesleğen atılır. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Kefenin içine çörekotu, kına, zemzem vb. atılırken bazı yerlerde cenazenin belden aşağısına gelmemesine dikkat edilir. Şeytan yaklaşmasın diye kullanılan (*Kütahya-Merkez*) çörekotu belden aşağı gelirse, yere düşerse günah olacağına inanılır. Çörekotu, günlük yaşam

içinde, çocuklara nazar değmesin diye bir bez içine çıkılarak bir boncukla beraber çocuğa nazarlık olarak asılır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Kefene zenzem suyu serpilmesiyle, zenzem suyunun ziyan olduğu da inanışlar arasındadır. (*Emet ilç.*)

Kına yakmayla ilgili uygulamalar;

Cenazeye ilgili hazırlıklardan bir diğeri kadın cenazeye **kına yakılmasıyla** ilgilidir. Kına, cenaze gece bekletilirken ya da yıkandıktan sonra yakılır. Yakıldığı uzuvlar açısından da çeşitlilik gösterir. Kına yakılmasıyla ilgili uygulamalar şunlardır:

Kadın cenazeye gece bekletilirken (*Pazarlar ilç., Şaphane ilç.*) ya da yıkandıktan sonra kefenlenirken (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Kütahya-Merkez*) kına yakılır. Kına, cenazenin ellerine, ayaklarına (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç.*), ellerinin parmak uçlarına ve ayak başparmaklarına (*Şaphane ilç.*), avuçlarına ve tepesine (*Çavdarhisar ilç., Kütahya-Merkez*) ya da ellerine, ayak parmak uçlarına ve alınına (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) konulur. Bazı yerlerde cenazede ya da yıkayanın ellerinde varsa kına konulmaz. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Kınanın sünnet olduğu, cennet sıvası olduğu söylenir. (*Kütahya-Merkez*)

Kefenlerken cenazenin yanına konulanlarla ilgili uygulamalar;

Kefenin içine ya da cenazenin yanına vasiyet üzerine ya da geleneğe göre yukarda sözü edilenler dışında bazı malzemeler daha konulduğu olur.

Ölen kişinin yanına kemerbesti konulur. Kemerbest, ikrar verirken kesilen kurbanın yününden yapılır. Kemerbest, harama, ırza, namusa gidilmeyeceği, gidilirse Peygamberden şefaathçi olması istenemeyeceği vb. konusunda verilen sözler ve yeminleri temsil eder. (İkrar sırasında Kemerbest, “ya Allah, ya Muhammed ya Ali” diyerek iki kere dolanıp çekildikten sonra üçüncüde belden yukarı göğüs hizasına bağlanır ve üç düğüm atılır. İkrardan sonra her ceme kemerbest bağlı olarak girilir. Kemerbestin belden yukarı bağlanmasının nedeni, Cebrail aleyhisselamin, Allah’tan İsmail aleyhisselama koç kuzu kurban getirmesi olarak açıklanır. Allah’ın gönderdiği kurbana saygı ifadesi olarak, tıpkı Kuranı Kerimin belden yukarda tutulması gerektiği gibi ikrar verirken o kurbanın tüyünden yapılan kemerbestin de belden yukarda olması gerektiğine inanılır.) İkrarı temsil eden kemerbestin, ölenin yanına konulmasıyla, ölene şahitlik edeceğine inanılır. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Cenazenin ağzına, ellerine hurma verilir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Kadın cenazenin bileğine “ana saçı” denen hacdan getirilen hurma lifi gibi olan lif sarılır. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Çavdarhisar ilçesinde, hacı olarak bilinen bir kadının sağlığında çektiği tespihe göre düğüm attığı ip ve can evine koyulması için vasiyet ettiği kâğıt ölünce kefeninin içine konulmuştur.

Pazarlar ilçesinde, eskiden cenazenin göğsüne iman kâğıdı konurmuş.

Ölen kişinin vasiyet etmişse, biriktirdiği saçları ve tırnakları, takma dişleri yanına konur. Ayet, kabir duası vb. yazılı kâğıt varsa göğsüne konulur. Ölünün zinet eşyasıyla gitmesi ise genel olarak günah kabul edilmekle birlikte nadiren farklı uygulamalar da olabilmektedir. Bununla ilgili bir örnek; ölen genç bir kızın parmağındaki yüzüğün, ölü sahibinin isteği üzerine çıkarılmamasıdır. (*Kütahya-Merkez*)

Kefenleme sırasında cenazenin yanına ayet, iman kâğıdı vb. koymak yerine, cenaze yıkayan kadın hocanın, göğüs bezini sardıktan sonra, elini ölünün göğsüne koyarak kelimeyi tevhit, duvağını örtmeden de şahadet parmağını ölünün alınına koyarak kelimeyi şahadet yazması, sözü edilen uygulamalar arasındadır. (*Kütahya-Merkez*)

Bir diğerk uygulama, cenazenin yanına bir şey konulması değil cenazeye ait bir eşyanın bir başkasına gönderilmesiyle ilgilidir. Cenazenin parmağındaki yüzük hapishanedeki birine gönderilirse o kişinin kurtulacağına inanılır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Kefen sarma işleminin tamamlanmasıyla ilgili uygulamalar;

Kefen sarıldıktan sonra baş, orta ve bel kısmından bağlanır. (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez, Emet ilç.*) Kefen namahreme gözükmessin diye, kefenin dışına renkli, siyah örtme, atkı (*Kütahya-Merkez*), çarşaf (*Emet ilç.*) vb. sarılır. Kefenin dışına sarılan örtüler, cenaze mezara indirilirken alınır. (*Emet ilç., Kütahya-Merkez*)

Cenazeyi kefenleyen kişi, “hakkımı helal ediyorum, sen de hakkını helal et üzdüysem, incittiysem” der. Allah’a, ölen için cennet bahçelerinden bir bahçe ayırması, mevtanın günahlarını affetmesi için dua eder. (*Çavdarhisar ilç.*)

Kefen, altındaki halıya (*Merkez-Körs köyü*), kilime (*Çavdarhisar ilçesi*) ya da battaniyeye (*Domanıç-Çukurca beldesi*) sarılır.

Çocuk cenazede kefenleme;

Çocukların kefenlemesi, kimi uygulamada yeni doğanlar ve birkaç aylık olanlar hariç (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç.*), kimi uygulamada da doğduğu gün ölen çocuk da dahil olmak üzere (*Kütahya-Merkez*) yetişkinler gibi yapılır. Büyüklerde olduğu gibi kız çocuklarında da yine, sıtır bezi, gömleği, can evine konulan yaşmağı, başının tülbenti, koca bezi, 2-3 kat dış kefeni (*Çavdarhisar ilçesi*) ya da donu (mahrem bölgeye konulan bez), yakasız gömleği, başına ve yüzüne konulan yaşmakları ve iki çadırı olur. (*Pazarlar ilç.*)

Çocukların da yetişkin gibi kefenlenmesinin nedeni, doğduğu gün ölen bir çocuğun da mahşer günü 32 yaşında kalkacak olmasıyla ilişkilendirilir. (*Kütahya-Merkez*)

Cenazenin Taşınması (Tabut/Sal)

Cenaze tabut ya da sal aracılığı ile taşınır. Tabut kapaklı, sal kapaksız olmakla birlikte her ikisine tabut dendiği de olur. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*) Tabut ya da sal olarak ifade edilen sandığın üzeri bazı yerlerde açık (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*) bazı yerlerde kapalıdır (*Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez*) olur.

Tabutun kapaklı olması bazılarınca tercih edilmeme nedenidir. Örneğin, *Merkez-Körs köyü*nde önceki yıllarda kapaklı tabut yapılmış; ancak köylü tarafından uygun görülmemiş, kadınlardan biri “buna konursam bunalırım, şart olsun ben buna girmem” diye vasiyet edince tabutu kaldırmışlardır.

Tabut, genelde mezarlık yakınsa omuzda, uzaksa araçla götürülür. Tabutun üstüne hacıdan getirilen (*Pazarlar ilç.*), camide bulunan ya da ölü sahibine ait yeşil örtülerden (*Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Kütahya-Merkez*) ya da namazlık (*Domanıç-Çukurca beldesi*) örtülür. Bazı yerde de (*Merkez-Körs köyü*) tabutun üstüne bir şey örtülmez. Tabut örtüsü, ölü ya da ölü sahibine aitse, defin sonrasında camiye bırakılır. (*Kütahya-Merkez*)

Tabutun üstüne, kadını-erkeği ve ölenin genç olduğunu belli etmek amacıyla örtüler atıldığı da olur.

Kadın cenazede tabutun baş tarafındaki çıkıntıya (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) ya da tabutun üstüne (*Kütahya-Merkez*) dane/oyalı tülbent bağlanır; erkekte bir şey konulmaz. (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez*) Kadında yeşil örtü ve onun üzerinden beyaz namazlık, erkekte seccade örtülür. (*Emet ilç.*)

Doğum yaparken ölen kadında tabutun üzerine, alını aldıramadı, yeşilini solduramadı diye al örtülür. (*Merkez-Körs köyü*)

Genç kızlarda (*Şaphane ilç., Çavdarhisar ilçesi*), gelinlerde, tabutun üstüne oyalı yazma (*Şaphane ilç.*) ya da dane olarak ifade edilen tülbent (*Çavdarhisar ilçesi*) bağlanır

Gençlerde (kız-erkek) tabutun üstüne, gelin olurken gelinin başına örtülen al-yeşil emirlerden (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Hisarcık-Çatak köyü*) örtülür ya da renkli bezlerden bayrak gibi hazırlanan bezlerle birlikte çiçek (*Domanıç-Çukurca köyü*) konur. 12-14 yaşlarında ölen kız çocuklara özenci vardır diye yine al emir örtülür. (*Pazarlar ilç.*)

Tabutun üstüne örtülen dane yani tülbent (*Çavdarhisar ilçesi*), oyali yazma (*Şaphane ilç.*) daha sonra fakir birine verilir. Tabutun üstüne örtülen emir, definden sonra mezar tahtasına bağlanır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Tabutun üstüne, tabut örtüsü dışında bir başka uygulama, mendil ya da havlu açılması ve bu örtünün üstüne isteyenin para atmasıdır. Toplanan para defin sonrasında camiye vb. verilir. Ayrıca, cenazenin başucuna sini konur ve buna “talgın, dalgın tepsisi” denir. Talgın olarak adlandırılan sini, hocaya verilir. Talgın tepsisinin büyük olması tercih edilir; aksi halde ölünün ayaklarının tepsinin içine sığmayacağı (*Domanıç-Çukurca köyü*), sırat köprüsünde iyi basamayacağı (*Merkez-Kumarı köyü*) gibi inanışlar vardır. Bu gelenek, geçerli olduğu yerlerde eskiden yaygınken, günümüzde ölü sahibi isterse uygulanmaktadır. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Cenaze tabuta yerleştirildikten sonra tabutu götürmek için erkekler gelir. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*) Tabut kaldırılmadan önce cenaze evinde helalleşme yapılır. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*) Vakit namazından 15–20 dakika önce erkekler cenaze evine gelirler. Hoca eşliğinde gelen cemaat evin bahçesinde toplanır. (*Emet ilç.*) Helalleşme, cami imamı tarafından (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç.*) ya da bilen bir başkası tarafından (*Merkez-Körs köyü*) yaptırılır.

Helalleşme sırasında tabut evin avlusunda orta bir yere konur. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*) Tabutun etrafından halka olunur. (*Merkez-Körs köyü*) Erkekler önde, kadınlar arkada durur. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Cenazeye katılan topluluğa, 3 defa cenazeyi nasıl bildikleri, haklarını (*Çavdarhisar ilçesi*), hukuklarını (*Merkez-Körs köyü*) helal edip etmedikleri sorularak helallik alınır. Helalleşmeden sonra hoca ve topluluk duasını eder. (*Çavdarhisar ilçesi*) Cenaze evinde yapılan helalleşmeden sonra tabut, cenaze namazının kılınacağı yere götürülür. (*Genel*) Bazı yerde yakınlarıyla ilk helalleşme, cenaze gasilhaneye götürülmeden önce yapılır ve cenaze gasilhanede yıkandıktan sonra tekrar evine götürülmez; cenaze namazının kılınacağı yere götürülür.

Cenaze, tekbirle omuzlarda taşınarak camiye götürülür. Topluluk, önden arkaya, elden ele geçirerek cenazeyi taşır. (*Emet ilç.*) El değiştirme, arkadan birinin öne geçerek öndekinin bir arkaya geçmesiyle olur. Elden ele değiştirmeye ölünün günahlarının döküldüğü ve rahat taşındığı söylenir. Cenazenin başı önde olacak şekilde taşınır. (*Emet ilç.*)

Bazı cenaze törenlerinde olduğu gibi cenazenin önünde veya katılanların yakasında resim taşınması günah sayılır. (*Emet ilç.*)

Cenaze alayına genelde kadınlar katılmazken (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Kütahya-Merkez*), nadiren gelenlerin olduğu (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*), bunların da daha çok dışardan gelen kişiler olduğundan söz edilir. (*Kütahya-Merkez*) Bazı yerde kadınlar, cenazeyi geçirmek için ardından köy dışına kadar gider; ancak bunun günah olduğu söylenir. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Bazı yerde de cenaze törenine kadınlar asla gitmez. (*Emet ilç.*)

Tabut geçerken herkes saygı gösterir, sağ elini göğsüne koyar (*Merkez-Körs köyü*), cenazenin ardından bakılmaz, erkekler işleri yoksa cenazenin ardından giderler, işleri varsa cenaze gidinceye kadar beklerler. (*Emet ilç.*)

Dışardan gelen cenazelerde, cenazenin tabutunun yanında bir miktar toprak getirilir. Toprak olmazsa taksi yürümez denir. Cenazeyle getirilen toprak daha sonra mezarının üzerine atılır. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Tabutla ilgili kaçınmalar;

Tabut giderken bazı kaçınmalara dikkat edilir. Bunlar genelde ölü basmasın diye yapılan uygulamalardır. Cenaze giderken kırklı kadın çocuğunu kundağı ile alır, cenazeyi geçirmeye kapıya çıkar. Kırklı gelin de kapıya çıkar. (*Merkez-Körs köyü*) Evde uyuyanlar varsa uyandırılır, eli yüzü yıkanır. (*Emet ilç.*)

Cenaze Namazı

Cenaze namazı mezarlıkta (*Merkez-Körs köyü*), caminin önünde (*Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) ya da köy meydanında kılınır. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Domanıç-Çukurca köyü*)

Cenazenin, cenaze namazı sırasında üzerine konulduğu taşa “musalla taşı” (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Kütahya-Merkez*) ya da “meyit taşı” (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*) denir. Cenaze namazı cami imamı (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*) ya da gelenekten yetişmiş kişiler (*Merkez-Körs köyü*) tarafından kıldırılır. Cenaze namazı, vakit namazından sonra topluluğun, cenazenin önünde toplanmasıyla kılınır. (*Genel*)

Cenaze namazı dört tekbirle kılınır. Müezzin kamet getirir. Kamet sonunda er veya hatun kişi niyetine der. İmam, tekbir alınıp eller kulağa götürülüp, göbeğin altında bağlanır. Sübhanke duası okunur. Sonra imam ellerini kaldırmaksızın tekrar tekbir alır ve fatiha suresi okunur. Cemaat içlerinden tekrar eder. İmam ve cemaat yine ellerini kaldırmadan tekbir alır ve cenaze duası okur. Bu dualar kadın için ayrı erkek için ayrıdır. Ayrıca Subhanke duası okunurken de vecelle senayüke bölümü kadınlar için okunmaz. 3. tekbir sonunda konut duaları okunduğu da olur. Dördüncü tekbirde eller kaldırılmaz, bu sefer hiçbirsey okumadan eller salıverilir. Önce sağa sonra sola selam verilir. (*Emet ilç.*) Selamdan sonra imam cemaate döner ”er kişi veya hatun kişi hakkında ne dersiniz” der. Cemaat “Allah rahmet eylesin” derler. Daha sonra imam “ hakkınızı helal ediyor musunuz” der. Cemaat de hep birlikte “bizden yana helal olsun” veya sadece helal olsun derler. (*Emet ilç., Merkez-Körs köyü*)

Cenaze namazından sonra tabut omuzlarda ya da araçla mezarlığa götürülür, defin işlemi yapılır.

Cenazenin Gömülmesi

Mezar hazırlığı ile ilgili uygulamalar;

Mezar daha önceden kazılmış olur. Mezar kazmaya, cenazenin gömüleceği gün komşu ve akrabalardan 3–4 kişi (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*), hava soğuksa üç kişi, sıcaksa iki kişi gider (*Çavdarhisar ilç.*) ya da mezar belediyeden görevli (*Şaphane ilç.*), belli mezarlıklar (mezar kazıcılar) tarafından (*Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) kazılır. Onlar yoksa akraba, komşu vb. gider. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Ölmeden önce genelde mezar hazırlama yoktur. Bununla ilgili bir açıklama, kişinin nerde öleceğinin belli olmayacağı (*Kütahya-Merkez*) şeklindedir.

Mezar kazanlara daha sonra (*Hisarcık-Çatak köyü*) definin ikinci gün (*Çavdarhisar ilç.*) para (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) verilir. Bazı yerlerde parayla birlikte gözleme gönderilir. (*Çavdarhisar ilç.*) Mezar kazanların, ölünün mezar evini yaptığı için hakkının verilmesi gerektiğine inanılır. (*Çavdarhisar ilç.*) Para, yevmiye hesabı üzerinden (20 YTL) verilir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Bazıları da parayı almazlar. (*Pazarlar ilç.*)

Mezar boyunu ayarlamak için bazı yerlerde cenazenin boyu ipe ölçülür. Bu ölçüden biraz daha uzun olacak şekilde de mezar boyu ayarlanır. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*) Bazı yerlerde de mezar için ölçü alınmaz. (*Pazarlar ilç.*)

Mezar kazarken mezardan kemik çıkarsa, kemikler mezarın ayakucuna gömülür (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*), mezarı satın almak için para atılır ya da mezar kapatılır ayrı bir yere açılır. (*Çavdarhisar ilçesi*) Kemik çıkan mezara para atılması geleneği bazı yerlerde gelenekte olmasına karşın sonradan kalkmıştır. (*Merkez-Körs köyü*) Mezar kazarken yılan çıkarsa, o kişinin amelinin kötü olduğuna yorulur. (*Merkez-Körs köyü*)

Mezar derinliği erkekte göbek hizasında, kadında göğüs hizasında olur. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç. Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Domaniç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Derinliğin erkekte göbek, kadında göğüs hizasında olması namaz kılarken ellerin konulduğu yerle ilgili görülür. (*Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez*)

Mezar içine kible tarafına ayrı bir oygu yapılır. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç., Kütahya-Merkez*) Oygu için mezarın kible tarafı 15-20 cm oyulur. (*Merkez-Körs köyü*) ve bu oyguya sapma (*Merkez-Körs köyü*) denir. Bazı yerde de mezar içine ayrı oygu yapılmaz. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Cenazenin mezara indirilmesiyle ilgili uygulamalar;

Tabut mezarlığa getirildikten sonra cenaze yakınları tarafından mezara indirilir. Kadın cenazeyi oğlu, kardeşi, amcası, dayısı, kocası vb. indirir. (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç. Şaphane ilç.*) Cenaze mezara indirilirken mezarın içinde baş ve ayakucunda iki kişi olur. Yukarıdakiler de indirmeye yardımcı olur. (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç. Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü*)

Cenaze mezara yatırılırken, başının altına toprakla yastık gibi yükselti verilir. (*Çavdarhisar ilçesi, Domaniç-Çukurca köyü*) Aynı şekilde sırtının altına da toprakla destek verilir. (*Çavdarhisar ilçesi*) Cenazenin yönü kibleye çevrilir. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi, Pazarlar ilç., Emet ilç.*) Cenaze “Allahu Taalanın ismi ve Resulullah’ın ümmeti üzerine seni defnediyoruz” denilerek defnedilir. (*Emet ilç.*)

Cenaze mezara yatırıldıktan sonra kefenin baş, orta ve ayakucunda olan bağlar çözülür. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*) Çözülen bağlar mezar içinde bırakılır. (*Merkez-Körs köyü*)

Mezar tahtası arasına bazılarınca azabını azaltacağı inancıyla kabir duası konur. Bu duayı daha önceden kişinin kendisi hazırlar ve ölünce kefenine konur. (*Emet ilç.*)

Mezar üstünün kapatılmasıyla ilgili uygulamalar;

Cenaze mezara yerleştirildikten sonra üzeri vev dizilen tahtalarla (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç. Hisarcık-Çatak köyü, Emet ilç.*), ardıc ağaçlarıyla (*Kütahya-Merkez*), kestane ağaçlarıyla (*Simav ilç.*) kapatılır. Mezarın üzerini kapatılan tahtalarla ilgili bir isimlendirme “mertek” şeklindedir. (*Pazarlar ilç.*) Tahtanın üzerine naylon (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) ya da hasır (*Çavdarhisar ilç., Kütahya-Merkez, Simav ilç.*) kapatılır. Eskiden hasır kullanımı yaygınken (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç.*) sonradan naylon kullanımı yaygınlaşmıştır. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) Hasırın açık kalan yerleri olursa otlardan konur. (*Çavdarhisar ilç.*) Hasır ya da naylonun üzerinden toprak atılır. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez*)

Bazı yerlerde de mezar üzeri sadece tahtayla kapatılır, üzerine naylon hasır vb. konulmaz. Toprak tahtanın üzerinden atılır. Tahtanın açık kalan yerleri olursa yeşil ağaç dallarıyla destek yapılır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) Mezarın üstüne beton kapak yapılması da günah kabul edilen inanışlardan biridir. (*Kütahya-Merkez*)

Mezara toprak atılırken kürek elden ele verilmez, yere bırakılır yerden alınır. Elden ele verilirse arkası ürer yani arkasından cenaze çıkar (*Merkez-Körs köyü*), ölüm elden ele geçer (*Emet ilç.*) diye düşünülür.

Mezarın baş ve ayakucuna geçici başlıklar konur. (*Genel*) Bu başlıklar genelde ağaçtan olur. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Ardıc ağaçlarından hazırlanan kazıklardan kullanılır. (*Çavdarhisar ilç.*) Bazı yerlerde mezara konulan başlıklara yazma, kefen bağı vb. bezlerden bağlanırken bazı yerlerde başlıklar cinsiyete göre şekillendirilir. *Hisarcık-Çatak köyünde*, gençlerde tabuta bağlanan al-yeşil renkli emir denilen örtü, defin sonrasında mezar başındaki tahtaya bağlanır. *Simav ilçesinde*, mezarın yeni olduğunu belli etmek için başına beyaz kefen parçasından ip asıldığından söz edilmiştir. *Hisarcık-Şeyhler beldesinde*, gençlerin mezarlarına yapay çiçeklerden sokulur. *Domanıç-Çukurca köyünde* kadın mezarının ayakucu tahtası kertikli, erkekinki kertiksiz olur.

Mezar üstüne su dökmeyele ilgili uygulamalar;

Tabut mezarlığa götürülürken bir güğüm ya da bir ibrik de su götürülür. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Bazı yerde güğümün sapına havlu bağlanır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Mezara toprak atma işi bitince, üzeri kürekle hafifçe çizilerek, ölü yakını tarafından bir ibrikle ya da testiyle yönü kibleye doğru olmak üzere (*Merkez-Körs köyü, Simav ilç.*), baştan ayağa doğru su dökülür. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*) Mezarın üzerine su dökme geleneği, söylenene göre *Çavdarhisar ilçesinde* önceden yokken sonradan geleneğe girmiştir. *Domanıç-Çukurca köyünde* su dökmede kullanılan kap daha sonra okula ya da camiye bırakılır.

Mezarın üzerine su dökmenin amacı mezarın toprağı çabuk tozmasın diyedir. (*Merkez-Körs köyü*)

Yaygın olan mezar üstüne su dökme geleneği dışında, bazı yerlerde mezar üstüne su kabı bırakma geleneği de vardır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Mezar başında dua okunması ve telkin verilmesiyle ilgili uygulamalar;

Defin işleminden sonra (*Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilç.*), mezar üstüne su dökülürken (*Merkez-Körs köyü*) dua, sure ve ayetlerden okunur. (*Merkez-Körs köyü*) Bunlar arasında Yasin suresi (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*), Allahümme barik, Allahümme mesalli duaları, Ali İmran suresinden ayetler, (*Merkez-Körs köyü*), İhlas suresi, Mülk suresi (*Emet ilç.*), Fatiha suresi (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Simav ilç.*) vardır. Fatiha okunduktan sonra okunan dua ve surelerin ölenlerin ruhuna gitmesi için cenaze duası (*Merkez-Körs köyü*), kabir duası (*Emet ilç.*) yapılır.

Cenaze duası ile ilgili *Merkez-Körs köyünden* derlenen bir örnek şöyledir: “Kuranı Kerimin sevaplarından devri Ademden devri hateme, devri hatemden devri, Allaha kul, Peygambere ümmet, Ali’ye talip, Hüseyin’e (....?....), mümin olanlar, cümlesinin ruhlarına hediye eyledik, kabul ve makbul eyle ve anarşisi kaybolmuş, üzeri çimenle dolmuş ismi mungarız olmuş, nesilleri kesilmiş ve de Fatiha okuyacak yok mu diyen kulların cümlesinin ruhlarına hediye eyledik, kabul ve makbul eyle, ruhlarına şadı handan eyle. Yarabbi, şu okumuş olduğumuz Kuranı Kerim sevaplarından aramızdan ayrılan mevtamızın ruhlarına hediye eyledik kabul et, makbul eyle, ruhlarını haberdar eyle, kabirini cennet bahçelerinden bir bahçe eyle. Ordularımızın başkumandanı aziz Atatürk’ün ve yakın silah arkadaşlarının ruhlarına da hediye eyledik kabul et, makbul eyle. Ordularımızı karada, denizde, havada, her yerde muzaffer eyle, vatanımızı, milletimizi birlikten, dirlikten ayırma. Cumhuriyetimizi koruyan devlet büyüklerimizin sözlerini üstün, kılıçlarını keskin eyle. Ölen mevtamızın yüzü suyu hürmetine gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyle.”

Mezar başında telkin verilir. Telkinde amaç, ölenin sorgu sual sırasında vereceği cevapları hatırlatmak ve ölüye kolaylık sağlamak içindir. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Emet ilç., Kütahya-Merkez*) Telkin, “dalgın” (*Çavdarhisar ilç.*,

Hisarcık-Şeyhler beldesi, Kütahya-Merkez), telgin (*Kütahya-Merkez*) olarak isimlendirilir. Telkin sırasında hoca yalnız kalır (*Kütahya-Merkez*) ya da yanında bir-iki tane cenaze yakını kalır. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Telkin sırasında, cenazenin mezarında oturduğuna, kafasını üstündeki tahtaya vurunca öldüğünü anladığına ve hocanın da ölen kişinin korkmaması için telkin verdiğine ilişkin inanışlardan söz edilir. Cenazenin ruhunun da baştan göbeğine kadar olan kısmına girdiğine inanılır. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Mezarlıktan ayrılmayla ilgili uygulamalar;

Hoca telkin verirken, cenazeye katılan topluluk da mezarlıktan ayrılır. Bu arada cenaze sahiplerine mezarlıktan ayrılmadan önce baş sağlığı dilenmesi de yaygın uygulamalardandır.

Taziye/Baş Sağlığı Dileme

Definden sonra yerine getirilen uygulamalarda bir diğeri cenaze yakınlarına baş sağlığı dileme ve taziye ziyaretinde bulunmadır. Konuyla ilgili bazı uygulamalar şunlardır:

Emet ilçesinde, mezarlıktan döndükten sonra erkekler, ailenin erkeğine baş sağlığı diler. Cenaze sonrası eve gelen ve yemeğini yiyen cenaze evi erkekleri dışarı çıkarlar. Esnafsa dükkânını açar veya gidebileceği bir yere gider, orada baş sağlığı dileklerini dinler. İlk bir hafta kadınlar, cenaze evine “baş sağlığına” gider. Kadınlar cenaze evinde, dışarıya çıkarken giydikleri örtme ve peştamallarını çıkarmadan on-onbeş dakika oturup ayrılırlar. Gelirken de yanlarında çocuk getirmezler. Cenazesi olan evin hayvanları varsa bunlarla da komşuları ilgilenir.

Domanıç-Çukurca köyü’nde, baş sağlığı için cenaze evine daha çok Yasin okumasının yapıldığı 7 gün boyunca gelinir. İş durumuna göre isteyen gündüz isteyen gece gelir. Geç kalan daha sonraki günlerde gelebilir.

Kütahya-Merkez’de cenaze sahiplerine taziyeye, derlenen bilgilerden birine göre ilk 7 gün içinde, bir diğerine göre ilk 40 gün içinde gidilir. Cenaze evine gelenlere, yemek vaktiyse eren yemeğinden ikram edilir. Cenaze evine gelenler, en azından bir meyve suyu ikram edilmeden gönderilmez.

Cenaze yakınlarına baş sağlığı dilenirken Ölümün Allahtan geldiğine, üzülmünün boşuna olduğuna dair sözler söylenir. (*Emet ilç.*) Taziyede ve teselli amacıyla kullanılan sözler şunlardır:

“Başınız sağ olsun” (*Merkez-Körs köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*)

“Hüküm Allahın” (*Merkez-Körs köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü, Kütahya-Merkez*)

“Allah gani gani rahmet eylesin” (*Merkez-Körs köyü*)

“Allah rahmet eylesin” (*Emet ilç., Merkez-Körs köyü, Emet ilç., Domanıç-Çukurca köyü*)

“Allah kalanlara uzun ömür versin” (*Emet ilç.*)

“Allah sizlere ömür versin” (*Kütahya-Merkez*)

“O yattıkça Allah sizlere uzun ömür versin” (*Emet ilç.*)

“Allah kalanlarına ömür versin” (*Kütahya-Merkez*)

“Geride kalanlara Allah sabır versin” (*Emet ilç.*)

“Allah ecir-sabır versin” (*Emet ilç.*)

“Allah Fatıma Anamızın sabrını versin” (*Emet ilç.*)

“Allah sabır etsin” (*Domanıç-Çukurca köyü*)

“Allah başka acı vermesin” (*Emet ilç.*)

“Yattığı yerde rahat etsin” (*Emet ilç*)
“Mekânı cennet olsun” (*Emet ilç*)
“Emir büyük yerden” (*Emet ilç*)
“Toprağı bol olsun” (*Emet ilç*)
“Allah taksiratını affetsin” (*Emet ilç*)
“Allah içinizden sevgisini alsın” (*Emet ilç*)
“Allahın emri” (*Domanıç-Çukurca köyü*)
“Allahın emri karşı gelinmez” (*Emet ilç.*)
“Allah iyi kullarını tez alır yanına” (*Emet ilç.*)
“Allah evlat acısını tattırmasın” (*Emet ilç.*)
“Ölenle ölünmez hayat devam ediyor” (*Emet ilç.*)
“Hepimizin gideceği yer” (*Emet ilç.*)
“Gelin çıkmamış ev olur ölü çıkmamış ev olmaz” (*Emet ilç.*)
“Hepimizin başına gelecek” (*Emet ilç.*)
“Allah iyi ölümler nasip etsin” (*Emet ilç.*)
“Üç gün yatak dördüncü gün toprak” (*Emet ilç.*) vb.

Bunların karşılığında cenaze sahipleri de sağ olun, sizler sağ olun, dostlar sağ olsun diye karşılık verir.

Ağıt Yakma, Yas Tutma

Ölüm sonrası içinde yer alan bir diğer gelenek toplumsal kurallar içinde ölenin ardından ağıt/yas yakılması ve yas tutulmasıdır. Ağıt ve yas tutmayla ilgili bazı uygulama ve inanışlar şunlardır:

Cenazenin arkasından ağlaşanlar (*Emet ilç.*), ağıt/yas yakanlar olur. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi, Şaphane ilç.*) Ölenin yakınları, evlatları yas eder. Ağlamazlarsa, “ölü çıktı gitti de ağlamadılar” diyerek ayıplanır. (*Pazarlar ilç.*) Cenazenin ardından özellikle de gençlerde ağıt yakılır. (*Şaphane ilç.*) Çavdarhisar ilçesinde yas önceden her cenazede olmak üzere daha yaygınken sonradan daha çok genç ölenlerde yakılmaktadır. Cenazenin arkasından bazen ağlamayanlar hiç ağlamadı diye, çok ağlayanlar da kendini yerden yere vurdu diyerek ayıplanır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Bir diğer inanış, cenazenin arkasından sessizce ağlanması gerektiği; ancak ağıt yakılmaması gerektiği, ağıt yakmanın günah olduğu şeklindedir. (*Kütahya-Merkez*)

Yas süresi gençlerde daha fazla olur. Yaslı oldukları dönemde kadınlar süslenmeden kaçınırlar. (*Çavdarhisar ilçesi*) 10 gün, 20 gün ya da kırkına kadar televizyon açılmaz. Televizyon açılrsa bile eğlence programı seyredilmez. Akrabalarda düğün olan varsa, davul çalınmaz. (*Şaphane ilç.*) Cenaze yakınları ilk 40 gün boyunca evden çıkmazlar. Çıkanlar ayıplanır. Taziye gelenler beklenir. Çok süslü giyimler tercih edilmez, makyaj yapılmaz. (*Kütahya-Merkez*)

Bazı yazılı kaynaklarda ağıtlarla ilgili örneklerle yer verilmiştir. Bunlardan biri olarak, 1965 tarihli Aksu dergisinde yer alan ağıtlar, öyküleriyle birlikte şöyledir:

Gökçümen ve Sultanbağı mahallesi arasında, çocukların taş ve sopalarla başlattığı bir kavga, delikanlıların katılmasıyla silahlı, bıçaklı bir dövüşe dönüşür. Dövüşte, Hasan’ın elindeki silah düşürülünce, Hasan kamasını çekerek etrafındakilere sarılırken, bunlardan biri olan Kazım’da kamadan nasibini alır. Kazım, kanlar içinde yere serilir ve ölür. Bunun üzerine, halk tarafından şu ağıt yakılır:

Mezar arasında harman olur mu
Kama kurşun yarasına derman olur mu
Kamayı vuranda din iman olur mu

Arslanım Kazımım nerelerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Mezar arasında kanlı kasaplar
İnsan ahabına kama mı saplar

Mezar arasında kanlı kasaplar
İnsan ahabına kama mı saplar

Mezar arasından atlayamadım
Cephanem döküldü toplayamadım
Zalım düşmanımı paklıyamadım

Arslanım Kazımım nerelerde yatıyor
Kaytan bıyıkları kana batıyor

Emet ilçesine 14 km. uzaklıkta olan Dereli köyünde, iki genç birbirine sevdalanır. Oğlan, sevdiği kızın babasına kız istemeğe gider. Kızın babası, öfkeden deliye döner ve kızını ortakçısı Gır Kamil'e vereceğini söyler. Oğlan perişan bir şekilde evden ayrılır. Araya girenlerin babayı ikna etme çabaları da sonuç vermez. Bunun üzerine kız, kendisinden 25 yaş büyük Gır Kamil'e varmamak için babasına kendisi yalvarır. Baba yine öfkelenir ve kızına dayak atar. Bu olayın ertesi sabahı, Dereli köylüleri çığlık sesleriyle uyanırlar çünkü kız kendini evin önündeki dut ağacına asmıştır. Bu olaydan etkilenen köy halkı şu ağıdı yakar:

Yer altında böcekler
Eller bize gülecekler
Neye asılmayayım
Gır Kamil'e verecekler

Mezarımın başına
Kuşlar konar başına
Asdı deyin de yazıverin
Mezarımın taşını

Mısır ekdim azmasın
Gelen geçen kazmasın
Astımsa kendim astım
Allah günah yazmasın

Nohut ekdim bitmedi
Dibine sular gitmedi
İki senelik yarime
Allah nasip etmedi

Kütahya'da bir polis memuru, karısının üstüne bir başka kadını sever. Karısının akrabaları Üçler Üstü denilen yerde pusu kurup, adamı öldürmeye karar verirler. İntikam almak isteyen delikanlılar, Üçler tepesinde silahlarını çekerek polisi vururlar. Polis, hastanede ifadesini veremediği için ölür. Bu olayla ilgili olarak yakılan ağıt şöyledir:

Eridi mi maşrapamın kalayı
Bozuldu mu güzellerin alayı
Bu dürzüyü öldürmenin kolayı

Dalgın uykulardan uyanamadım
Yarım yangın imiş ben bilemedim

Bir incecik yolum gider Yemen'e
İlgıt ılgıt kanım damlar çimene
Behey dinsiz iymana gel iymana

Dalgın uykulardan uyanamadım
Yarım yangın imiş ben bilemedim

Üçler yolunda şişelerim doldu mu
Acep yarım asker oldu mu
Benim yarım dünyasına doydu mu

Dalgın uykulardan uyanamadım
Yarım yangın imiş ben bilemedim

Kütahyalı bir ailenin temiz kalpli, yakışıklı bir oğlu vardır. Bu oğlan, bir başka ailenin uzun saçlı, uzun boylu, güzel ama aynı zamanda ele avuca sığmayan ve biraz da “hoppa” olduğu için arkadaşlarınca “deli düve” olarak isimlendirilen kızına sevdalanır. Oğlan tarafı kızı ister, kız tarafı ilkin kızı vermese de gençlerin gizli buluşmaları devam edince, durumu öğrenen aileler gençlerin evlenmesine izin verir ve gençler evlendirilirler. Evlenmelerine rağmen bu gençlerin mutluluğu çok uzun sürmez. Kızın güzelliğini bilen ve reddedilen delikanlılar, kızın eşini kıskanırlar, kin tutarlar. Delikanlılar, genç gelini “kocanın gözünü kör ederiz, seni dağa kaldırırız” diyerek tehdit etmeğe başlarlar. Gelin, kocasına bir kötülük gelmesini istemediği için delikanlılara “kocama dokunmayın, ne isterseniz yaparım” diye haber yollar. Delikanlılar, tuzak kurarak, gelini çeşme başına çağırırlar ve istediklerini çeşme başında söyleyecekleri haberini yollarlar. Gelin çeşme başına gelince, ata atıkları gibi kaçırmaya çalışırken, gelinin attığı çığlıkları duyan kocası Asalıoğlu yardımına koşar; ancak delikanlılarla aralarında geçen dövüş sonucunda ölür. Oğullarını kanlar içinde yatarken gören anne-baba, saçlarını, başlarını yolarlar. Bu acı olay üzerine genç kızların yaktığı ağıt şöyledir:

Salım geldi musallaya dayandı
Boz pantolonum al kanlara boyandı
Seni vuran zalim nasıl dayandı

Amanın da deli düve öyle de böyle olur mu
Kız ben ölürsem dünya sana kalır mı

Kütahya'nın sığırları akışır
Zaptiyeler kol kol olmuş bakışır
Asal ı oğluna cuha şalvar yakışır

Amanın da deli düve öyle de böyle olur mu
Kız ben ölürsem dünya sana kalır mı

Defin Sonrası

Dini uygulamalar;

Cenaze adına yapılan uygulamalardan bir bölümü dini uygulamalar bir bölümü de hayrı cenazeye gitmesi için yemek verilmesiyle ilgilidir.

Pazarlar ilçesi'nde cenaze gideceği zaman ve gittikten sonra kadınlar toplanır, Kur'an okunur sonra herkes dağılır. Akşamüstü tekrar toplanılır, Kur'an okunur. Cenazenin ardından 3 gün boyunca Yasin, Tabereke, Amme vb. okunur.

Tavşanlı ilçesi'nde ve *Çavdarhisar ilçesi*'nde cenazenin ardından 7 gün boyunca Kur'an okunur. Okuma için hoca çağrılır. (*Tavşanlı ilç.*)

Şaphane ilçesi'nde ilk günden itibaren Kur'an'dan Yasin, Tabereke vb. sureler okunur. Okuma 3 ya da 7 gün devam eder ama üç gün mutlaka okunur.

Hisarcık-Çatak köyü, *Domanıç-Çukurca köyü*'nde cenazenin ardından ilk gün akşamdan başlayarak 7 gün boyunca her akşam kırkbir Yasin okunur. Cenazenin ardından 7 gün boyunca okunacak Yasin bazen 3-4 günde tamamlanır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Emet ilçesi'nde cenaze evden çıkınca Kuran hatmi yapılır. Kur'an okumasını bilmeyenler tevhid, tesbih çekerler, ruhuna bağışlarlar. Ölümünden sonraki ilk 7 gün okuma yapılır. Gündüz baş sağlığına gelenlere akşam okumamız var denir, gündüzden cüzler dağıtılır. Akşam namazından sonra kadınlar toplanır, önce Yasin okunur, kalabalığa göre 2-3 tane 40 Yasin hatmi yapılır. Herkes Yasin suresi okuduktan sonra Tebareke, Amme, Fetih surelerini okur. Daha sonra bir tesbih ihlas, 21 adet Kureyş, 41 tane Fatiha, 21 ayet Ayetel Kürsü okunur. Hoca, bütün okunanları ölenin ruhuna hediye eder. Önce dua ederler. Bakara Suresinin ilk beş ayetini, sonra son ayetleri okunur, 11 adet ihlas, arkasından Felak ve Nas surelerini okur, herkesin Fatiha okuması istenerek amin sesleri ile ruhlarına hediye edilir. Bakara suresi Kuran-ı Kerim-in Fatihadan sonraki suresi olması, Nas ve Felak suresinin son sure olması nedeni ile hatim yapılmış gibi olduğu için böyle yapılır. Bu sırada erkekler dışarıda bulunur, eğer okudukları hatimler varsa bu okumalar için de duası edilir.

Kütahya-Merkez'de cenaze kabire götürülürken, evde kalan kadınlar tarafından Yasin, Tebareke (Mülk suresi), Amme (Nebe suresi), Fetih suresi, Duhan, Duha, Tekasür, Asr, Kureyş suresi okunur. Kureyş suresi üç defa okunur. Söylenene göre, Kureyş suresi, ölüyü, kabirde gureyş yılanlarının şerrinden korumak için okunur. Sonra İhlas, Fatiha suresi okunur, duası yapılır. Cenaze sahibi isterse mevlit de okunur.

Okuyan hocaya (*Şaphane ilç.*) ya da okuyanların hepsine (*Hisarcık-Çatak köyü*) son gün para verilir.

Yemek verilmesiyle ilgili uygulamalar;

Defin günü dini uygulamalar yanında yemek verilmesiyle ilgili olarak;

Merkez-Körs köyünde **sin kurbanı** kesilir. Ayrıca akşamüstü herkes cenaze evine yemek getirir.

Domanıç-Çukurca köyünde defin günü, sabahleyin komşular yemek getirir, yemek verilir. Akşam komşular tekrar yemek getirir.

Şaphane ilçesinde cenazeden dönen hocaya ve yanındaki erkeklere yemek verilir. Yemeği komşular getirir. Çiğ yiyecekler getirip cenaze evinde de pişirilebilmektedir. Akşama tekrar yemek verilir, bu yemekte kadınlar da olur. *Pazarlar İlçesinde* yemek sadece akşamüstü verilir.

Emet İlçesinde ölü evinin yakınları akrabaları, komşuları cenaze yıkayıp evden gider gitmez hemen evlerine gidip yemek yapar, ölü evine getirir. Konu komşu, akraba bir hafta-10

gün cenaze sahiplerine yemek yaptırmaz. Mezarlıktan sonra ailenin erkekleri topluca eve gelir. Hemen tarhana yapılır. Tarhana acımızı alsın denir. Yemeğin yanında, acı acımızı alsın diye soğan da yenebilir. Sofra kurulur. Sofra kurulduğunda evde baş sağlığı için gelenler de oturur ve ölenin ruhuna okunur. Evdekilerin hepsi sofraya buyur edilir. Evdeki kadınların da oturup yemesi için “acımız başka yerde, acıktığımız yer başka, oturun sofraya” denir.

Simav ilçesinde, komşu ve akrabalar, cenaze evine üç öğün yemek getirirler; cenaze evinde yemek yapılmaz.

Kütahya-Merkez’de, cenazeye katılanlara evde ve mezarlığa göndermek suretiyle cenaze sahipleri tarafından pide, ayran ve helva verilir. Cenaze evinde, ilk gün bacadan bir koku çıksın diye helva yapılır. Sonrası için, cenaze sahiplerinin hatırına, zenginliğe göre her gün bir akrabası yemek getirir. Derlenen bilgilerden birine göre, cenaze sahibinin akrabaları sırayla 40 gün boyunca cenaze evine yemek getirirler

Cenaze evinde ilk gün komşuların ya da akrabaların getirdikleri ve evde hazırlanan yemeklerin verilmesiyle ilgili uygulama genel olarak “**eren yapma**” şeklinde ifade edilir. Defin günü verilen yemeğe “**eren**” (*Çavdarhisar ilç., Emet ilç.*), “**eren aşı**” (*Pazarlar ilç.*) ya da “**eren yemeği**” (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez* Defin gününe “**eren günü**”, ölü evine “**eren yeri**” (*Çavdarhisar ilç.*) ya da “**eren evi**” (*Pazarlar ilç.*), cenaze evine yemek götürmeye de “**erene gitme**” (*Simav ilç.*) denir. Çalışma yapılan yerlerden sadece *Domanıç-Çukurca köyünde* ilk günkü yemeğe eren denilmediği, cenaze evine de ölü evi denildiği belirtilmiştir.

Çavdarhisar ilçesinde eren yemeğini önceleri komşular getirirken sonradan cenaze evinde yapılır olmuştur. *Hisarcık-Çatak köyünde* komşular eren yemeği getirirken bu uygulama sonradan kalkmıştır. Onun yerine cenaze evi tarafından isterse yemek yapılmakta, isterse pide yaptırılmakta ya da bisküvi vb. verilmektedir.

Cenaze evine komşuların yemek getirdiği yerlerin çoğunda, cenaze evinde de yemek yapılır. (*Çavdarhisar ilç., Pazarlar ilç., Merkez-Körs köyü, Emet ilç.*) Getirilen yemekler arasında çorba, ekmek, hamur, erişte (*Çavdarhisar ilç.*) çorba, pilav, turşu, salata, hoşaf (*Emet ilç.*) vb. olur.

Kütahya-Merkez’de derlenen bilgi, akrabalar tarafından cenaze evi için hazırlanan eren yemeğinin takım yemeği şeklinde olduğudur. Hazırlanan yemekler arasında çorba (yoğurtlu çorba/çevirme çorba/düğün çorbası, mercimekli çorba vb.), pilav, et (kırmızı et ya da tavuk eti), mutlaka olur. Onun dışında tatlı, sarma, sebze yemeği, salata, börek ekmek, (genelde su böreği yapılmakla birlikte ıspanaklı börekler vb. de yapılabilir) vb. de olabilir.

Yemek verme dışında, daha çok yapılan dini uygulamalar sonrasında olmak üzere çeşitli yiyecek ve içeceklerden dağıtılması da yaygındır.

Cenazenin ardından, *Pazarlar ilçesinde* cenaze evinde Kur’an okuyan kişilere ikinci günden itibaren üçüncü güne kadar lokum, bisküvi, gofret, kola vb. ikram edilir.

Çavdarhisar ilçesinde, okumaya gelenlere 7 gün boyunca çay, pasta, börek; *Hisarcık-Çatak köyü’nde* bisküvi, gofret, şeker, kek vb.; *Domanıç-Çukurca köyünde* bisküvi, pasta, çay ya da meyve suyu; *Şaphane ilçesinde* şerbet, meyve suyu, lokum vb. verilir. *Emet ilçesinde* 7 gün yapılan okumanın bitiminde bisküvi ve çay dağıtılır. Çaylar içildikten sonra tekrar baş sağlığı dilenir. *Tavşanlı ilçesinde* 7 gün boyunca çağrılan hocaya yemek verilir.

Diğer uygulamalar;

Cenazenin ardından ilk gün pencerenin önüne bir bardak su konur. Ölünün gelip o sudan içeceğine inanılır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Ölünün ruhu geldiğinde evi karanlık olmasın diye ölü çıkan evin lambası Işık 3 (*Şaphane ilç.*) ya da 7 gün (*Şaphane ilç., Domanıç-Çukurca köyü*) açık bırakılır. Ölenin ayakkabıları kapının önüne konur. (*Şaphane ilç.*)

Cenaze Adına Yapılan Günler

Merkez-Körs köyünde, defin günü yapılan sin kurbanı ve eren yemeğinden sonra cenazenin 7'sinde adak yapılır. Cenaze sahibinin ekonomik durumu uygunsa kurban keser, değilse et alır. Yedisinde verilen yemeğe herkes çağrılır. Yemek olarak; fasulye, et yemeği, pilav, salata olur, helva, hoşaf vb. yapılır. Sonra 40'ı yapılır. Kırkında da aynı yemekler hazırlanır, helva yapılır. Kurban kesilmez. Kırkıdan sonra da yılı yapılır. Yılında yine adak yapılır, helva pişirilir, Kur'an okutulur. Yedisinde ve kırkında yapılan helvadan, kokusu ölenin ruhuna gitsin diye ocağa da atılır.

Çavdarhisar ilçesinde, defin günü yapılan eren yemeğinden sonra 2. gün gözleme yapılır. Mezar kazan iki ya da üç mezarcıya ve cenazeye kaç tane hoca katılmışsa, genelde üç hoca olur, o hocalara parayla (10-40 YTL arasında) birlikte gözleme gönderilir. Buna "cenazenin ağzını açma" denir. Aynı gün cenaze yıkayanlara da gözleme gönderilir. Ayrıca cenazenin çamaşırları yıkanarak bohça yapılır ve takım takım ayrılarak fakirlere verilir. 7 gün okunduktan sonra 7. gün duası edilir, koku duası yapılır. Gelenlere, üzerlik ya da fesleğen dağıtılır. Yemek verilir. Yemek için et, tavuk vb. alınır, helva yapılır. 7. gün dua yapıldıktan sonra çörekotu, un, tuz, şeker dağıtılır, herkes bunlardan ağzına atar. Ayrıca lokum ya da çikolata dağıtılır. Sonra da yemek verilir. 7 gün boyunca okuyanlara birer tane dane (tülbent) hediye edilir. Yedisinden sonra 40'ı yapılır. Kırkında komşulara, akrabalara haber verilerek gözleme yapılır, tavuklar alınır, helva basılır. Çocuklara hep birlikte verilir. Komşu ve akrabalara dağıtılır. Okuma yapılmaz. Ellibirinci gün, hocaya, öldüğü saatte "burun duası" yaptırılır. O gün yine gözleme yapılabilir ya da hocaya ekmek, yemek ve para verilir. Yılında isteyen koyun, keçi vb. keser, alamayacak olan tavuk alır yemek verir. Kırkbir Yasin indirilir ya da mevlit okutulur. Ondan sonraki zamanlarda da Cuma akşamları yani Perşembe günü isteyen şeker, un, fırında yapılan hamursuzlardan (mayasız hamurdan, soda katılarak ekmek hamuru gibi hazırlanır, tepsiye yayılır, fırına verilir) dağıtır. Bu tür hayırlara "adak" denir. Perşembe günü adak yapılamadıysa bir fakire un, tuz vb. verilir. Eskiden ocağa un, tuz atılmış. O gün mevtaların Cuma akşamlığını istemeğe geldiklerine, herhangi bir şey yapılmamışsa ilenerek gittiklerine inanılır. Yapılan adakların başın gözün zekâtı olacağına inanılır.

Hisarcık-Şeyhler beldesinde, ikinci gün cenaze evinin durumu uygunsa dardan indirmesi yapılır. Onun için kurban kesilir. 52'sinde burun duası yapılır, o gün de kurban kesilir. Yılında mevlit okutulur, Kur'an okunur kurban kesilir, yemek verilir.

Şaphane ilçesinde, ölenin arkasından 3 gün ya da 7 gün boyunca Kur'an okunduktan sonra dağıtılan şerbet, meyve suyu ve lokum dışında, 3. gün ekmek ve çörek dağıtılır. 3 ya da 7.gün mevlit yapılır, mevlit yemekli olur. 40'ında, 52'sinde yemek yapılır. Kırkına herkes çağrılır, elliikisinde, elliikinci gece duası okunur. Yılında mevlit okutulur, yemek yapılır. Cuma günleri ölenler için helva vb. yiyecek dağıtıldığı olur.

Simav ilçesinde, cenazenin 3. günü helva ve ekmek dağıtılır. Hatim indirilerek ruhuna hediye edilir. 7. günü yedi mevlidi, 52'sinde geniş kapsamlı hayır yapılır, Kur'an okunur. Ölünün seneyi devriyesinde mevlit okutma, Kur'an okuma, hayır yapma gelenekleri tekrarlanır.

Pazarlar ilçesinde, cenazenin ardından 3 gün boyunca Kur'an okunduktan sonra 3. gün duası yapılır. İkinci günden itibaren okuyanlara ve gelenlere dağıtıldığı gibi bisküvi, lokum, gofret, pasta, kola vb. verilir. 50, 51 ve 52'sinde olmak üzere üç gün kadınlar cüz paylaşarak Kur'an okur. 52. günü komşular davet edilerek yemek verilir. Yemek için, et pişirilir, çorba, nohut, turşu, hoşaf, tatlı vb. hazırlanır. Yılıni isteyen yapar. Ekonomik duruma göre Kur'an okutur, yemek verir.

Hisarcık-Çatak köyünde, cenazenin ardından 7 gün Kırkbir Yasin okunduktan sonra, 52. gecesinde yine kırkbir Yasin okunur. Okuyanlara yemek verilir. Yılında önce ya da sonra

isteyen yine okutur. Katılanlara bisküvi, gofret, lokum, şeker vb. dağıtılır. İsteyen dana keser, Kur'an kursunun olduğu yerde tüm köye yemek verir. Daha sonraki günlerde ölenin ruhu için Perşembe ya da Cuma günleri pide, gözleme, bisküvi, lokum, şeker vb. dağıtılır.

Domanıç-Çukurca köyünde, cenazenin ardından 7 gün kırkbir Yasin okuduktan sonra 7'sinde ikindiye kadar konu komşunun getirdiği un, yağ ve evden katılanlarla beraber gözleme yapılır. Gelene, gidene, camidekilere dağıtılır. Yemek yapmak isteyen yemek verir. 40'ında Yasin okunur yine. Fırında besemet (lokum) yaptırılır. Besemet, içine haşhaş konulan küçük hamur bezelerinin tepsiye dizilip pişirilmesiyle yapılır. İsteyen yemek yapar. 7'sinde ve kırkında helva basılır, "ura kokusu olsun" derler. Ura kokusu, sac vurulup üstünde gözleme yapılırken oluşan koku manasındadır. 52'sinde elliiki duası yapılır, büyük yemek verilir. Ekonomik duruma göre isteyen hayvan keser. Yemek için yahni yapılır, pilav üstüne et yapılır. Yılında da yine büyük yemek olur. İsteyen her sene Yasin okutur, yemek verir. Durumu uygun olmayan lokum, şeker vb. dağıtır. Daha sonraki günlerde Perşembe günleri bütün geçmişlerin ruhuna diyerek "adak" dağıtılır. Adak olarak kapartma, pasta vb. olur. Ruhların her Cuma geldiği, kendisinin arkasından okuyanı okumayanı bildiği, ardından okuyan hayırlı evladı varsa amel defterinin kapanmadığı söylenir.

Tavşanlı ilçesinde, ölünün ardından 7 gün okuma yapıldıktan sonra 7'sinde gelenekte olmamasına karşın sonradan helva basılmaya başlanmıştır. 40'ı, 52'si ve yılı yapılır. Kırkında küçük çaplı yakın çevreyi içerecek nitelikte yemek verilir, helva yapılır. 52'sinde 52 duası yapılır, büyük yemek verilir. Yıl dönümünde erkekler için camide, kadınlar için evde hatim yapılır, hatim hayrı yapılır.

Emet ilçesinde, ölünün ardından yapılan dini vecibelerin yaşarken kendi yaptığı dini vecibeler kadar makbul olmadığı bilinse de ailenin ekonomik durumuna göre 7, 40, 52, her yıl dönümünde hayvan kesilerek et, ekmek, şeker vb. hayır yapılır ve fırsat buldukça Yasin, Kuran tevhit hatmi yapılarak ruhuna hediye edilir. Yedisinde gündüz, öğleden sonra okuma yapılır. Akşam okumalarında okunanlar okunur. Fakat okumaya gelenler daha çok olduğu için akşam okumalarında bir hatim oluyorsa yedisinde 2-3 tane olur. Okuma sonunda evde ya da çarşı fırınlarında yaptırılan haşhaşlı lokum ve çay dağıtılır. Bunları yiyen yer, yemeyen evden dağıtılan naylon torbalara koyar ve evine götürür. Okumalar arasında gülsuyu ve şeker dağıtılır. Okuma bitip dağılınırken, bir ekmek, bir kg.lık toz şeker, duruma göre kesilen hayvanın eti naylon torbalara koyularak dağıtılır. Bunlardan artarsa, gelemeyen tanıdıklara da verilir. Yedisinden sonraki günler içinde ölünün anılıp, okunduğu ve adak dağıtıldığı özel günler vardır. İlçede kadınlar, özel bir güne gerek olmadan her zaman okunması gerektiği, adak dağıtılması gerektiği, günün önemli olmadığını söylerler. Buna rağmen, kırkına, elliikisine yakın günlerde, yedisinde olduğu gibi okuma yapılır. Okumalarda mevlit okuma âdeti yoktur. Onun yerine Kur'anı Kerim okunur.

Kütahya-Merkez'de, defin günü yapılan dini uygulamalar ve yemek verme dışında, cenazenin 7'si, 40 ve yılı yapılır. 7 gün cenaze evine okuması için bir hoca (kadın cenazede kadın hoca, erkek cenazede erkek hoca) çağrılır. Tebareke (Mülk suresi), Yasin, Amme (Nebe suresi) okunur. Cenazenin, okumayı bilen kendi yakınları varsa Kur'an'ı onlar okur. Yedinci günü duası yapılır. Cenaze sahibi isterse mevlit okunur. Sonra da yemek vermek isteyen yemek verir, yemek yapmayan pide-ayran verir. Bir başka bilgiye göre, ölünün yedisinde Kur'an hatmi yapılır, mevlit okunur. Cenaze sahibinin isteğine göre yemek, pide, helva verilir. Kırkında da aynı şekilde okuması yapılır, duası yapılır, isteğe göre mevlit okutulur. Dua sonrasında yemek ya da pide-ayran ikram edilir. Derlenen bir diğer bilgiye göre de, bazı cenaze sahipleri kendisi takip etmek suretiyle cenazenin ardından 40 gün boyunca okutarak Kur'an hatmi yaptırır. Yine cenaze sahibinin isteğine göre ölünün yılında mevlit okutulur. Cenazenin ardından yapılan mevlitlerde okumaya başlamadan önce okumanın yapılacağı odada rahlenin önüne bir sürahi su ile çörekotu konur. Mevlit bittikten sonra da mevlit

okunurken okunmuş olduğu kabul edilen bu su ve çörekotundan almak isteyenler alır. Bu tür günler düzenlemenin İslamiyet'te yeri olmadığı; ancak atalardan beri gelen bir gelenek olduğu da aktarılan bilgiler arasındadır.

Kütahya-Merkez'de, cenaze adına düzenlenen günler yanında, Perşembe akşamları, pazartesi akşamları gibi mübarek gecelerde ölümler için okunması gerektiği söylenir. Cuma akşamı (Perşembe akşamı) fakirleri sevindirmek, öksüzleri sevindirmek güzel ve mükâfatı olan davranışlar olarak değerlendirilir. Pazartesinin kutsallığı, Hz. Muhammed'in, dünyaya gelişinin, miraca çıkışının, Mekke'den ayrılışının pazartesi günü olmasıyla ilişkilendirilir. Cumanın kutsallığı da, cumanın müminlerin bayramı olması nedeniyle cumaya hürmet etmekle ilişkilendirilir. Kurban Bayramı arifesinde ölümler için kurban kestirildiğinden söz edilmiştir. Kurban etinden eve hiç alınmaz; ihtiyacı olan yerlere dağıtılır. Kandillerde lokma (mayalı hamur bezeleri kızartılır, şerbetli ya da şerbetsiz olur) helva, susamlı minik ekmekler, haşhaşlı pide yaptırılır, dağıtılır. Verilen bilgiye göre, bu yiyecekler dağıtılırken ölenler için olduğu söylenmez; ancak karşıdaki kişi bunların mevtalar için yapıldığını bilir.

Cenazenin ardından Kur'an hatmi yapıldıktan ya da belli sureler okunduktan sonra hayrını ölenlere bağışlamak için duası yapılır ki, bununla ilgili bir bilgi şöyledir: "Ya rabbi okumuş olduğumuz bu ayetleri, Yasin suresini, tebareke, amme surelerini, bütün yapmış olduğumuz duaları, ihlasları, fatihaları yüce katında kabul eyle yarabbi, onlardan hasıl olan sevapları evel Allah'ım senin rızayı barın için okuduk, resulullah efendimizin ruhuna hediye eyledik rabbim hasıl eyle. Bütün peygamberlerin, peygamberimizin en yakınlarının ruhuna hediye eyledik ya rabbim hasıl eyle. Enbiyaların, evliyaların, şehitlerin, şühedaların, kırkların, yedilerin, üçlerin, birlerin, piri Piran efendimizin ruhlarına hediye eyledik rabbim hasıl eyle. Ya rabbi (yedi ya da kırk gün önce vb.) senin huzuruna varmış olan (örneğin; İna'yet) kulun ruhuna hediye eyledik rabbim hasıl eyle, kabir azabından emin eyle, imanını, Kuranını yanına yoldaş eyle, kabirini cennet bahçelerinden bir bahçe eyle, cehennem çukurlarından bir çukur eyleme. Onun bütün sülalesinde olanı, kendi ev sahibinin geçmişlerine, burada bulunanların bütün geçmişlerimizin, geçmişlerinizin ruhuna hediye eyledik rabbim hasıl eyle" diyerek dua edildikten sonra fatiha suresi okunarak bitirilir. (*Kütahya-Merkez*)

İskat, Devir, Dardan İndirme

İskat, devir ile ilgili uygulamalar;

Ölünün arkasından yapılan uygulamalardan bir diğeri ıskat, devir ve dardan indirme olarak ifade edilen pratiklerdir. İskat, ölenin sağlığında yapamadığı dini vecibelerin yerine fakirlere verilen paraya denir. Bu para, ölenin tutamadığı oruçlara ve yeminlere karşılıktır. Kişinin yaşı esas alınarak hesaplanır. Devir, hoca ve onun yanında birkaç kişi arasında ıskat parasının devredilmesiyle gerçekleşen bir uygulamadır.

Devir uygulaması çoğu yerde yapılırken (*Domanıç-Çukurca köyü, Emet ilç., Şaphane ilç., Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez*) bazı yerlerde isteyen (*Çavdarhisar ilçesi*), varlıklı olan (*Simav ilç.*) yaptırır

Devir işlemi, defin günü (*Emet ilç., Kütahya-Merkez*), defin sonrasında mezar başında (*Simav ilç.*) ya da cenaze sahiplerinin uygun gördüğü bir zamanda (*Şaphane ilç.*) yapılır. Devirde dağıtılacak para, ölenin kocası, oğlan çocukları vb. tarafından karşılanır. (*Şaphane ilç.*) Ölen kişi sağlığında yıkayana, devrine oturanlara verilmek üzere ölümlük diye bir miktar para saklamışsa bu para harcanır (*Emet ilç., Pazarlar ilç., Kütahya-Merkez, Simav ilç.*), para ayrılmamışsa ailesi karşılar. (*Emet ilç., Pazarlar ilç.*) Para yerine ekin verildiği de olur.

Devir için 3-5 hoca gelir. Cenaze sahibi ne kadar para dağıtırsa onu hocaya verir. Hoca da devri yaptıktan sonra dağıtmasını yapar. (*Çavdarhisar ilç., Emet ilç., Kütahya-Merkez*)

Devirin söylenene göre, Kur'anı Kerim'de, Hadisi şeriflerde yeri yoktur. Diğer İslam ülkelerinde böyle bir uygulama yoktur. Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhülislamı İmam Birgivi hazretleri ihtiyaten bunu koymuş, böyle de gitmektedir. Herkes faturanın altından kalkamamakta, bu gelenek de gittikçe zayıflamakta ve kalkacağı düşünülmektedir. (*Emet ilç.*)

Iskat hesaplamasıyla ilgili bazı örnekler şöyledir:

Iskat, 61 oruç kefareti ve 1 yemin kefareti esas alınarak hesaplanır. Fitrenin 4 milyon olması halinde bu miktar 244 YTL. dir. (Fitre miktarı bir Ramazandan diğer Ramazana kadar geçerlidir.) Bunun yanında 50 YTL (4 YTL. olarak) fakir ve dul kadınlara, 50 YTL (1 YTL. olarak) çocuklara dağıtılır (2005 yılı itibariyle). Buna “**tam devir**” denir. Cenaze sahibi bunun yarısını dağıtacaksa buna “**yarım devir**” denir. Bir diğer hesaplama şekli, borç miktarının, kişinin yaşına göre hesaplanmasıdır ki, o zaman da ortaya büyük rakamlar çıkacağı için ödenmesi mümkün olmayacağından bu yola başvurulmaz. Buna da “**koca devir**” denir. Ergenlik yaşı erkeklerde 12, kadınlarda 9 kabul edildiğinden hesaplama yapılırken bu kadar yıl çıkarılır. Devir yapılırken, kimin için yapıyorsa onun adı belirtilerek verilir, alan da “Allah kabul etsin, mizanına konsun” der. (*Emet ilç.*)

Devir 61 oruç, 10 yemin ve kişinin yaşı esas alınarak hesaplanır. Hoca tarafından hesaplanan para ne kadarsa (1-3 milyar vb.) cenaze sahibi onu dağıtır. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Yazılı kaynaklardan ulaşılan bir bilgiye göre, devir, yapıldığı günün rayiç bedeli üzerinden 340 fitrelik paranın yoksullara dağıtılmasıyla gerçekleşir. Mezarlığın bir kenarında halka şeklinde dizilen yoksul, kimsesiz ve muhtaçlar kişiler bir beze sarılı parayı üç kez elden ele dolaştırırlar. Dolaştırırken de “aldım kabul ettim, Allah razı olsun” derler. Devir parasından eve gelen yoksullara da verilir. (*Simav ilç.*)

Devir için verilen paradan fakirlere (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Domaniç-Çukurca köyü, Hisarcık-Çatak köyü*), Kuran kurslarına, camilere vb. dağıtılır. (*Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Çatak köyü, Domaniç-Çukurca köyü, Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) Bazı kişiler de ölenin günahını ödeyemem diyerek devir için dağıtılan parayı almazlar. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Dardan indirme ile ilgili uygulamalar;

Ölenin arkasından Sünni gelenekte yaygın olan iskat ve devir uygulaması dışında, Alevi/Bektaşî geleneğinde de “dardan indirme” yapılması yaygındır. Dardan indirme, belli hizmetlerin yürütüldüğü bir cem töreni kapsamında yerine getirilen bir uygulamadır. Bazen 12 hizmetin tamamını bazen de bir kısmını içerir. Dar hizmeti, cenaze sahiplerinin isteğine göre, definin ertesi gün, 2-3 gün sonra (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*), cenazenin yedisinde, kırkında, yılında, vb. (*Merkez-Körs köyü*) olabilir. Muhammed Ali yoluna ikrar vermiş, belibest demiş kimselerin darı yapılır ama ikrar vermeden öldüyse o kimseye dar hizmeti yapılmaz. (*Merkez-Körs köyü*)

Dardan indirmede amaç, cenazenin alacağı-vereceği (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Gediz-Akçaalan beldesi*), küs olanı varsa (*Merkez-Körs köyü*) bunları tüm taliplerin önünde ortaya koyup halletmek; bunun için dara durmak da, ölenin alacağına, borcuna vekilim demektir. (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi, Gediz-Akçaalan beldesi*) Ölen kişi, biriyle hukuklaşmadan evvel öldüyse ve ölenin, birine borcu varsa onu meydana çıkarmak için dar vazifesi mutlaka yapılır.

Ölenin darına evlatları, kardeşi, yakın akrabaları (*Merkez-Körs köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi*), musahibi (*Merkez-Körs köyü*) ya da erkek cenazede erkek, kadın cenazede kadın durur, ölenle aynı cinsten, örneğin erkek cenazede oğlu yoksa kız evlatları, o da yoksa akrabalarından biri (*Gediz-Akçaalan beldesi*) vb. durarak ölenin borcuna-alacağına kefil olur.

Dar hizmeti, cem çerçevesinde gerçekleşir. Cenaze sahibi dar hizmeti için dedeye sorar. Gün verilir. Dar hizmeti Cenazenin sahibinin evinde, dedenin evinde (*Gediz-Akçaalan*

beldesi) ya da cemevinde (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) görülür. Dar hizmetinin görüleceği gün, bele ya da köy halkına haber yollanır.

Dar hizmetinin yapılacağı cemde oniki hizmetin hepsi yerine getirilir. Mürşit, rehber olur, döşek (post) atılır, süpürge çalınır, çırak uyarılır, tarikat abdesti alınır, saka suyu dağıtılır, kurban (koç, kuzu) kesilir, nefesler, duvazlar söylenir, dar duası okunur, semah dönülür. (*Gediz-Akçaalan beldesi*, *Merkez-Körs köyü*). Kurban dualanır. “Kesilen kurban, İmam Hüseyin efendimizin sürülerine dahil olsun, ölenimizin ruhuna hediye olsun, Kerbela Şehitlerinin, gök kubbenin altında yeşil seccadenin üstünde Kerbela şehitleriyle cem yapmak nasip olsun” diye dua edilir. (*Gediz-Akçaalan beldesi*) Dar hizmeti için kesilen kurban yendikten sonra kemikleri, köpeklerin vb. yememesi için toprağa gömülür. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Cemde, ikrar verecek varsa, dara duran kişi ikrarlı değilse önce ikrar verilir, görgü hizmeti yapılır. Sonra dar hizmeti yapılır ya da ikrar ve görgü hizmeti yoksa doğrudan dar hizmeti görülür.

Dara, eller yanda, ayaklar mühürlü ve baş hafif bükük şekilde (*Merkez-Körs köyü*) ve bir seccade üzerinde (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) durulur. Bu seccade, İmam Ali Efendinin üstünde namaz kıldığı seccadeyi temsil eder ki, ikrar da aynı seccade üzerinde verilir. Ölene kefil olan kişiler seccade üzerinde dara dikildiği zaman “Bismişah Allah Allah seccadeleri ak ola, kalpleri hak ola, yüzleri pak ola, tuttukları seccade Hünkar Hacı Bektaş Veli’nin darı, üzerindeki namaz kıldığı seccadenin yerine dahil ola, tuttukları seccadeye binip Sıratı geçmek, ebu kevserden kana kana içmek, cenabı Hakkın huzuruna ak yüzle çıkmak nasip eyleye. Allah bu aylara bu günlere yine hayırlısıyla erdirip göstere, dil bizden nefes Hazreti Pirden ola, erenler demine gerçekler keremine, gerçeğe hü” denir. (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*)

Dar hizmetinde mürşit, “ey cemaati Müslüman, aramızdan ayrılan, örneğin Mehmet Ağanın bugün darı var. Gök kubbenin altında, yeşil seccadenin üstüne, Allah Muhammed Ali yolunda buradan öbür dünyaya göçen Mehmet ağadan ağrınmış, incinmiş, gücenmiş, darılmış varsa dil olsun meydana gelsin”. Cemaat, “bizim bu mevtada alacağımız-vereceğimiz yok, hakkımız helal olsun” derse, dede, ölenin darına duranlara “buradaki canlara sorduk, hepsi haklarını helal etti. Alacağı-vereceği olan yok ama dışarıda ehlibeyt din kardeşimizden biri gelir de benim bunun babasında alacağım vardı veyahut dargındım barışacaktım, gelemedim. Ben onun namına şimdi barışacağım veyahut da alacağımı istiyorum derse ne dersin?” Dara duran kişi de “Allah eyvallah. Alacağını vermeye hazırım, borcu varsa da almaya hazırım” der. Önceden, dara dikilirken, ölenin temiz kıyafetlerinden paket hazırlanır ve Hacı Bektaş’dan gelen dedelere verilir, dedeler de paketkileri fakirlere dağıtırmış. Sonradan ölenin kıyafetleri yerine basma, kumaş vb. alınır olmuştur. Yine eskide kalan bir gelenek, ölenin ruhu için köpeklere üç okka ekmek, fakirlere, yetim çocuklara bir okka leblebi dağıtılması şeklindedir. (*Gediz-Akçaalan beldesi*)

Ölenin Geride Kalan Eşyalarıyla İlgili Uygulamalar

Ölenin kıyafetlerinden hiçbirisi evde bırakılmaz; dağıtılır (*Şaphane ilç.*, *Emet ilç.*, *Kütahya-Merkez*, *Simav ilç.*) ve kullanılmayacak olanlar da yakılır. (*Şaphane ilç.*, *Pazarlar ilç.*) Dağıtılan eşyalar arasında ölenin yatağı, yastığı, çarşafı, havluları vb. de vardır. (*Kütahya-Merkez*) Çarşaf lar gasilhaneye, havlular cenazeyi yıkayan hocaya verilir. (*Kütahya-Merkez*) Bazıları, defin günü ölenin ayakkabısını kapıya koyar. (*Şaphane ilç.*, *Kütahya-Merkez*, *Simav ilç.*)

Ölenin eşyaları, hemen (*Emet ilç.*), bir hafta içinde (*Pazarlar ilç.*) ya da kırk gün içinde (*Kütahya-Merkez*) dağıtılır. Ölenin defin günü kapıya konulan ayakkabısı, 3 gün sonra başkasına verilir. (*Şaphane ilç.*) Ölenin eşyası dağıtılmazsa, eve ağırlık çökeceğine (*Emet ilç.*), ölünün gittiği yerde rahatsız olduğuna, dağıtılan eşyaların öleni öteki tarafta çıplak kalmaktan

kurtaracağına inanılır. Yakınlarınca eşyası dağıtılan ve sadece başörtüsü kalan bir ölünün, yakınının rüyasına girerek, “başörtüm yok onun için gelemiyorum” dediği aktarılan bilgiler arasındadır. Ölenin eşyaları abdestli, fakir insanlara dağıtılır. (*Emet ilç.*) Alan kişi “Allah kabul etsin, mizanına konsun” diyerek alır. (*Emet ilç.*)

Kaçınmalar

Çevredeki bazı alışılmışın dışındaki olayların ölüm belirtisi olarak değerlendirilmesi gibi, bazı olaylardan da ölüm ya da herhangi bir yıkım, zarar getirebileceği inancıyla sakınmaya çalışılır. Bunlardan bir kısmı doğrudan cenaze ve mezarlıkla ilgili bir kısmı da genel nitelikte olan kaçınmalardır.

Cenazeye ilgili kaçınmalar;

Cenazenin olduğu yere hamile kadın (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilç., Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü*), kırklı çocuğu olan loğusa (*Pazarlar ilç., Hisarcık-Çatak köyü*), adetli kadın (*Şaphane ilç., Hisarcık-Çatak köyü*) girmez. Hamile kadın cenazeye bakarsa, çocuğunun hareketsiz kalacağına, doğum yapınca bayılgan olacağına (*Hisarcık-Çatak köyü*) kırklı çocuğu olan loğusa cenazeye bakarsa sütünün kesilebileceğine (*Hisarcık-Çatak köyü*) inanılır.

Hamile kadın ve loğusa, cenaze yıkarken akan suyun üstünden atlamaz; atlarsa çocuğunda bir hastalık olabileceği söylenir. (*Pazarlar ilç.*)

Ölenin ardından çok üzülmenin de çok sevinmenin de o kişiye ölüm getireceğine inanıldığından tasvip edilmez. (*Emet ilç.*)

Cenazenin kalktığı yer ve evle ilgili kaçınmalar;

Cenazenin ardından, cenaze evi ve yedi komşu evdeki sularını yeniler. (Çavdarhisar ilçesi) Evdeki sulara Azrail’in kılıcını yıkadığına ve suların kanlı olduğuna inanılır. Evin her tarafının kan içinde kaldığına inanıldığından definin ertesi gün hem gözleme yapılır hem de ölenin yatağı, çarşafı, giysileri yıkanır, ev badana edilir. (*Çavdarhisar ilçesi*) *Merkez-Körs köyü*nde önceden cenazenin ardından ev süpürülmez ve evdeki sular dökülür, dökülmezse de içine oklava sokulurken bu gelenek sonradan önemini yitirmiştir.

Cenazeden sonra eve ağırlık çökmesin diye ölünün yatağı toplanır. (*Emet ilç.*)

Ölü evinden dönenler kendi evine gittiğinde tuvalete gider, elini-yüzünü yıkar, daha sonra evdekilerle konuşur. (*Emet ilç.*)

Mezarlıkla ilgili kaçınmalar;

Mezar çiğnenmez, mezarlığa hayvanlar sokulmaz, mezarlıkta yetişen ağaçların meyveleri yenmez. (*Merkez-Körs köyü, Kütahya-Merkez*) Mezarlıkta yetişen ot, mantar vb. yenmez. (*Merkez-Körs köyü*) Mezarlıkta yetişen ot ya da meyvelerin, ölenlerin yağıyla beslendiği için yenilmediği (*Merkez-Körs köyü*), mezarlıkta yetiştiği için insanın içinin çekmediği (*Kütahya-Merkez*) söylenir.

Mezarlıkta yetişen ağaçların (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilçesi*), ulu ağaçların (*Merkez-Körs köyü*) odunu şahıs olarak yakılmaz (*Merkez-Körs köyü, Pazarlar ilçesi*); ortak kullanılan köy odalarda yakılır. (*Merkez-Körs köyü*) Mezarlıktaki ağaçların odununu kesip evde yakmanın günah olduğuna (*Pazarlar ilçesi*) inanılır.

Mezarlık parmakla işaret edilmez, edilirse günah denir. (*Kütahya-Merkez, Çavdarhisar ilçesi*)

Mezarlığa bir adım girince selam verip okuduktan sonra mevtanın yanına gidilmesi gerektiği söylenir. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Defin günü cenazeden dönen kişiler başkasının evine uğramaz; aksi halde uğursuzluk sayılır. (*Simav ilç.*)

Genel nitelikli kaçınmalar;

Gece vakti soğan, sarımsak, acı biber vb. (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilçesi*), maya (*Çavdarhisar ilçesi*) verilmez ve başkasının acısını getirmemek için başkasından da alıp eve getirilmez. (*Çavdarhisar ilçesi*) Gece evden ateş verilmez; verilirse evin ateşi söneceğine inanılır. (*Emet ilç.*)

Gece sakız çiğnenmez, çiğnenirse ölü eti (*Merkez-Körs köyü, Şaphane ilç., Kütahya-Merkez*) ya da kefeni (*Hisarcık-Çatak köyü*) çiğnendiği söylenir. Cuma akşamı, Pazar akşamı sakız çiğnenirse ölü eti çiğnendiği, tırnak kesilirse şeytan tırnağı biteceği söylenir. (*Domanıç-Çukurca köyü*)

Geceye aynaya bakılmaz; bakarsan uzağa gidersin (*Merkez-Körs köyü*), bahtın kapanır (*Çavdarhisar ilçesi*), deli olursun (*Domanıç-Çukurca köyü*) denir.

Sacda ekmek yapılırken pişen ilk yufka yenmez; köpeğe, kediye ya da mala verilir. İlk yufkayı yersen kocan ölür denir. (*Çavdarhisar ilçesi*) İlk bazlama ya da gözleme bölünmez ya da bir başkasına verelim, kokusu mezara ya da tarlaya varsın da gelsin denir. (*Hisarcık-Çatak köyü*) Yine benzer bir inanış, ilk gözleme bölünürse baban ölecek denmesidir ki bu inanış bazı yerlerde eskide kalmıştır. (*Domanıç-Çukurca köyü*) Ocakta bulunan sacayak işi bitince kaldırılır; aksi halde şeytan bindirir denir. (*Pazarlar ilç.*)

Çok ağlayan çocuğa, anne-babasının başına bir yıkım getireceği düşünülerek kendi başını ye denir. (*Hisarcık-Çatak köyü, Kütahya-Merkez*) Çok ağlayan çocuğun ağzına babasının sağ ayakkabısıyla vurulur. (*Merkez-Körs köyü*)

Mezar Üstünün Yapılması

Mezar üstü genelde mezar çöktükten sonra yaptırılırken yaptırma zamanı ilk 3-5 günden 3-5 sene sonraya kadar değişebilmektedir. Mezar üstünün yapılma tarihinin belirlenmesinde cenaze yakınlarının ekonomik durumu da belirleyicidir. Bununla ilgili uygulamalar şöyledir:

Mezar üstü, 2-3 ay sonra (*Hisarcık-Şeyhler beldesi*) 3 ay sonra (*Çavdarhisar ilçesi*), 3 ay ya da bir yıl sonra (*Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar ilç., Hisarcık-Şeyhler beldesi*), 3-4 ay ve daha çok da 1 yıl sonra (*Kütahya-Merkez*), 3-5 gün sonra ya da 3-5 sene sonra (*Hisarcık-Çatak köyü*) 1 ay sonra ya da 1 yıl sonra yaptırılır. (*Pazarlar ilç.*) Yazılı kaynaklardan ulaşılan bir bilgiye göre, mezartaşı *Simav ilçesinde* Kurban Bayramında dikilir.

Mezar üstü yaptırılırken yapanlara gözleme vb. yapılarak mezarlığa gönderilir. (*Çavdarhisar ilçesi*)

Mezar üstü yaptırmanın maliyetiyle ilgili olarak, Merkez-Körs köyünde mermer bir mezarın maliyeti, taşı ve işçiliği dahil olmak üzere Eskişehir'den getirilen mezar ustasına ödenen ücretle birlikte 2006 yılı nisan sonunda 550 YTL olarak belirtilmiştir. Mezarın sadece baş ve ayakucu taşı alınacaksa bunun maliyeti 40-50 YTL 'dir. Emet ilçesinde, tek mezartaşı 25 YTL, çift mezartaşı 35 YTL'dir.

Derlenen bazı bilgilere göre, mezar etrafının beton ya da mermer yaptırılması günah sayılır. Baş ve ayakucuna birer mezartaşı konulması yeterlidir. Bazı bilgiler de, mezar etrafının yaptırılabilceği, ölünün rahmetle buluşabilmesi için mezar üstünün mermer ya da beton vb. malzemelerle kapatılmaması gerektiği şeklindedir. (*Kütahya-Merkez*)

Mezara ağaç, çiçek vb. dikmeyle ilgili uygulamalar;

Mezarlığa çeşitli çiçeklerin ve ağaçların dikilmesi yaygın bir gelenektir. Mezara ağaç, çiçek dikilmesine özen gösterilir. (*Genel*) Bu gelenek kapsamında Hz. Muhammed'le

ilgili bir rivayetten söz edilir. Bir rivayete göre, Hz. Muhammed bir gün mezarlıktan geçerken birinin ahirette çile çektiğini duyunca, mezarlığa ağaç dikin demiştir. (*Merkez-Körs köyü*)

İnaniş'a göre, mezarlıktaki ağaçlar sallandıkça, altında yatanlar azaptan kurtulur (*Kütahya-Merkez*) ya da ölünün azabı eksilir (*Pazarlar ilç.*)

Mezar Ziyaretleri

Merkez-Körs köyünde, mezar ziyaretlerine Cuma akşamları (Perşembe), Kurban ve Ramazan Bayramında arife günleri, Hıdrellezde yani 6 Mayıs'ta gidilir. Hıdrellezde, Hüseyin Gazi Türbesinin olduğu mezarlıkta toplanılarak Hıdrellez kutlaması yapılır, ortak alınan kurban kesilerek gün doğmadan yemek hazırlıklarına girilir, adak yapılır. Bir taraftan da mezar ziyareti yapılır. Yemek hazırlıkları kapsamında helva, pilav hazırlanır. Yemekler yenirken duası edilir.

Çavdarhisar ilçesinde Cuma akşamları (Perşembe), Cuma günleri, Ramazan ve Kurban Bayramında arife günü mezar ziyaretine gidilir. Mezar başında dua edilir, bilenler Mushaf okur, bilmeyenler Fatiha ve İhlas surelerini okur, ağlar. Arife günü öğleden önce kadınlar, öğleden sonra erkekler gider. Mezarlığa girerken besmele çekilir, “selamün aleyküm elhukuk el verdim sana mevlü dünya” diyerek selam verilir.

Pazarlar ilçesinde, Perşembe günleri, Cuma günleri, Ramazan ve Kurban bayramı arifesinde gidilir. Ziyaretlerde Yasin, Nebe, Mülk suresi vb. okunur, dua edilir.

Domanıç-Çukurca köyünde, Cuma günleri ve Ramazan ile Kurban bayramı arifesinde mezar ziyaretine gidilir. Sabahtan erkekler gider, toplanıp dua ederler, öğleden sonra kadınlar komşularıyla, akrabalarıyla beraber giderler. Yasin, Fatiha, İhlas vb. sureler okunur.

Şaphane ilçesinde Kurban ve Ramazan Bayramı arifesinde gidilir. Kadınların mezar ziyaretine gitmesi şart görülmez. Erkekler arife günleri ikindi namazından sonra kadınlar bir gün önce ya da arife günü erkeklerden önce gider.

Simav ilçesinde, Kurban ve Ramazan Bayramında, arife günleri gidilir. Mezar başında dua edilir, mezar temizliği yapılır.

Hisarcık-Çatak köyünde Kurban ve Ramazan bayramı arifesinde gidilir ve genelde erkekler gider. Ziyarete ikindi namazından sonra gidilir. Mezarlık yol kenarında olduğu için tarlaya, pazara giderken isteyen mezarı ziyaret edip duasını eder.

Hisarcık-Şeyhler beldesinde Perşembe, Cuma günleri, Ramazan ve Kurban bayramı arifesinde ve bayramın üçüncü günü gidilir. Mezar ziyaretlerine gidilirken lokum, bisküvi, gofret, şeker vb. dağıtılır. Bayramlarda mezara bırakıldığı da olur. Mezar üstündeki su kapları doldurulur.

Emet ilçesinde defin ertesi gün başlayarak bir hafta sonra, ilk cuma günü, kırk gün sonra, arife günü, kandillerde, bayram sabahı gibi günlerde mezar ziyaret yapılır. Kadınlar, erkekler ayrı ayrı ziyaret ederler. Arife günü kadınlar ve çevre köylerden gelenlerden mezar ziyaretine gidenler olur. Erkekler bayram namazından çıktıktan sonra giderler. Ellerinde Kuranları ile giderler. Mezarlığın ayakucunda çömelerek Yasin, tebareke, Amme suresi okunur. Bütün ölmüş akrabaların başında okunur ve mezar üstlerine basılmadan dolaşılır. Mezarın üzeri, toprağı düzeltilir. Yanındaki ağaçlar sulanır.

Kütahya-Merkez'de, mezar ziyaretine, derlenen bilgilerden birine göre Regaip kandilinde ve Ramazan Bayramı arifesi ya da bayram namazından sonra olmak üzere iki defa gidilir. Kurban Bayramında gidilmez. Mezar ziyaretine kadınlar gitmez. Bir diğer bilgiye göre, kadınlar önceden mezar ziyaretine gitmezken günümüzde isteyen gidebilmektedir. Mezar ziyaretine, isteğe göre genelde arife günleri, kandillerde ve cuma günleri gidilir. Kadınlar daha çok arife günleri, erkekler de bayram namazı sonrasında gider. Kabir

ziyaretinde mezarın sağ ayakucuna oturarak, Kuran okunur, ölünün ruhuna hediye edilir. Mezarın üstüne dökülür.

Mezarlıktan yararlanmayla ilgili uygulamalar;

Mezarlık ziyaretlerine, yukarıda sözü edilen günler dışında, hastalık, felaket, evlenme gibi çeşitli durumlar karşısında yararlanma amacıyla gidildiği de olur. Hasan Beyin anlattığına göre, dedesi, deprem olduğu zaman mezarlığa gitmelerini söylemiş. Mezarlık toprağı Kur'an ile yoğrulduğu için her yer çökse de mezarlıkların çökmeyeceğine inanılır. (*Merkez-Körs köyü*)

Nazar olan çocuk için 7 mezar tahtasından parça alınır. Çocuğı yıkamak için ısıtılan suyun altında yakılır. Kırk basan çocuk, (zayıf ve gelişmemiş olur) annesi dışında bir yakını tarafından mezara yatırılıp 10-15 dakika bekletilir. Fatıha ve ihlâs okunur. "Seviyorsan bize ver, alcaksan al" denilerek geriden bakılır. Çocuk uyursa öleceğine, bağırırsa yaşacağına işaret sayılır.

Ölen kadının kocası yeniden evleneceği zaman, ağrına gideceği inancıyla kadının mezarına gidilerek su dökülür. (*Pazarlar ilçesi*) Aynı uygulamanın bir başka şekli, karısı ölen erkeğin bekar bir kızla evlenmesi durumunda geçerlidir. (*Hisarcık-Çatak köyü*)

Merkez-Körs köyünde, önceden gelin "gelin hatun mezarlığı hatırla" anlamında 2-3 sefer mezarlığın etrafında dolaştırılıp, mezarlık içinde bulunan tekkenin önünde kibleye karşı dönülerek dua edildikten sonra uğurlanırken bu gelenek sonradan pek uygulanmaz olmuştur.

Ruh, Öte Dünya ve Kıyamet ile ilgili inanışlar

Genel inanış, ömrü biten kişinin, fani olan bu dünyadan ayrılacağı ve ölümle bedeninin yok olacağı; ancak ruhunun ise yaşamaya devam edeceği şeklindedir. Konuyla ilgili bazı inanışlar şunlardır:

Bazı rivayet ve inanışlara göre;

Bir çocuk ana rahmine düştükten sonra 5 aylık olunca, Melekler çocuğun üzerine toprak dökerek çocuğa can verilir. Melekler, o kişinin ne kadar yaşayacağı, nasıl öleceği gibi geleceği ile ilgili bilgileri ana rahmindeyken beyan ederler. Kişinin ömrü, bu tayin edilen zamandan ne aşağı ne de yukarıdır. Sadece, Allah rızası için verilen sadakalar (yiyecek, giyecek, para vb.) ömrü uzatabilir. Sadaka verilen kişi "Allah senden razı olsun" "Allah ömrüne ömür bereketi versin" dediği zaman Allah o kişinin ömrünü uzatabilir.

Bu dünya fani, öte dünya bakidir. Bu dünyanın bir senesi, öte dünyanın bir günü kadardır. Bu dünya hayatı, sıcaktan bunalan birinin bir ağaç gölgesinde gölgelenip sonra kalkıp gitmesi gibidir. (*Kütahya-Merkez*)

Cennette kökü yukarıda, dalları aşağıda bir ağaç olan Tuğba ağacı vardır. Tuğba ağacının yaprakları dökülünce de insanın ömrü biter. (*Kütahya-Merkez*)

Dışarıda ölen birisinin ruhu, tabutu gelmeden önce kendi evine gelir. (*Çavdarhisar ilç.*)

Ölüm sonrasında ruh, melekler tarafından ruhlar menziline gider. (*Kütahya-Merkez*)

*Hisarcık-Çatak köyü*nde, ölüm anında, bir hastanın başucundan ince bir duman gelip gittiğinin görüldüğünden söz edilmiştir.

Kişinin imanına bağlı olarak mezarı genişler ya da daralır. Tıpkı Yunus aleyhisselamın balığın karnında bir evde gibi yaşaması ve sonra karaya çıkması gibi, imanı iyi olan insanlar için de mezarlık ne kadar dar olursa olsun bir ev gibi geniş olacaktır. (*Kütahya-Merkez*)

Amele bağlı olarak kişinin yeri kabirde hazırlanır; iyi kişiler döşeğe konulurken, kötü olanların yeri ateştir. (*Şaphane ilç.*)

Ölüyü, ilk girdiği zaman mezar sıkır. Bu sıkma, Allah'ın sevgisinden ileri gelir. Allah o kişiyi sen bana geldin, hoş geldin demek için sıkır. İkinci sıkması ise azaptan dolayıdır yani o kişinin cehennemlik olmasından dolayıdır. *(Kütahya-Merkez)*

Mahşer gününe kadar, ölen kişi cennetlik biri ise mezarda sağ tarafından bir pencere açılır ve ona mahşere kadar cennet gösterilir. Tersisi durumda da cehennem gösterilir. *(Kütahya-Merkez)*

Ruhlar menzilindeki kimi ruhlar gecenin gündüzün ne zaman olduğunu bilir ve her gün, kimi ruhlar haftada bir gün, kimi ruhlar da senede bir gün evine ziyarete gelir. *(Kütahya-Merkez)*

Ruhlar, Cuma akşamları, dini bayramlarda evine ziyarete gelir. Gelen ruhları, okuyup dua ederek, hayır yaparak boş çevirmemek gerekir. *(Genel)*

Ruhlar, Kıyamet gününe kadar ruhlar menzilinde bekleyecektir. Kıyamet gününe kadar cennet ve cehennem boş olacak, İsrail elinde suru ile bekleyecektir. *(Kütahya-Merkez)*

Ruhla ilgili yaygın bir inanış da, ruhun uçucu bir öz olarak algılanmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda, sinek, kelebek, arı, kuş gibi hayvanların ölmeden önce ya da öldükten sonra eve gelmesi ruhla ilişkilendirilir.

Cenaze arkasından Kur'an okunurken sinek gelirse bu ölenin ruhuna yorulur. *(Çavdarhisar ilç.)* Cuma günleri kelebek gelirse eskiden ölen kişilerin (anne, baba vb.) ruhuna yorularak, yakınlarına bakmağa, kendisi için okuyup okumadıklarını kontrol etmeğe geldiklerine inanılmış. *(Domanıç-Çukurca köyü)* Uçan bir böcek gelse, kuş gelse ölünün ruhuna yorularak, onlara dokunulmaz. *(Şaphane ilç.)*

Bir arının vızıldayıp gelmesi ya da kelebek gelmesi bir ölüm olduğunun ya da olacağının habercisi olarak görülür. Yabanda biri varsa ve bu kişinin daha sonra ölüm haberi alınmışsa, gelen arının ya da kelebeğin bunu işaret ettiğine yorulur. *(Pazarlar ilç.)* Yatağa düşen bir hasta varken sinek *(Hisarcık-Çatak köyü, Hisarcık-Şeyhler beldesi)*, arı *(Hisarcık-Şeyhler beldesi)* gelir de dönmeye başlarsa, bu o kişinin öleceğine işaret sayılır.

Sinek ya da kelebek gelip kişinin başı üzerinde dönüyorsa, kuş gelip camı tıklatıyorsa ölenin ruhuna yorulmakla birlikte, bu tür şeylere inanılmaması gerektiği de aktarılan bilgiler arasındadır. *(Kütahya-Merkez)*

Ruhla ilgili bir diğer inanış, amele bağlı olarak ruhun değişik kalıplarda insan, hayvan, bitki vb. dünyaya gelip gitmesiyle ilgilidir.

Dünya gelimli gidimlidir. Kimi doğar kimi ölür ama ruhlar ölmez. Yağmur yağar gibi gökten yere yağarlar. İnsanlarda olduğu gibi ağaçlarda, taşlarda, mallarda vb. aynı ruh vardır. İnsanı insan yapan o ruhu nasıl kullandığıdır. İnsanlığını nasıl kullanmışsa, ruhunun gireceği kalıp da o şekilde olacaktır. İnsanoğlu eğer iyi bir insanlık yapamadıysa, konu komşuya eza cefa ettiyse, Allah'ın verdiği şükretmediyse insan ölür yılan gelir, insan ölür tosa gelir, insan ölür domuz gelir. İyi bir insan olursa koyun olarak gelir, at olarak gelir, beygir olarak gelir ya da insan olarak gelir. İnsan ruhunun farklı kalıplara girerek ne kadar gelip gideceği ise bilinmez. Kamil insanlar bazı Ali oluyor görünüyor, bazı Hacı Bektaş Veli oluyor görünüyor, bazı Seyidi Battal oluyor görünüyor. Bunlar ayrı bir varlık değildir. İnsan olan insan geliyor, veli olan veli geliyor. *(Merkez-Körs köyü)* Konuyla ilgili verilen bazı şiir örnekleri şöyledir:

Fena mülküne çok geldim gittim/Yağmur olup yağdım/Ot olup bittim/Urum diyarını ben irşat ettim/Horasan'dan gelen Bektaş idim ben. *(Merkez-Körs köyü)*

Kahı veli kahı nebi göründüm/Kahı uslu kahı deli göründüm/Kahı Ahmet kahı Ali göründüm/Kimse bilmez sırrım/Galle aşdım ben. *(Merkez-Körs köyü)*

Şu dünyayı kuran mimar/Ne hoş sağlam temel atmış/İnsanlığı ibret için/Kısım kısım kul yaratmış. Şu dünyaya gelen gülmez/Bir yol vardır giden gelmez/Bu hikmeti kimse bilmez/Ona sır demiş kapatmış. Ustası yok çırağı yok/Kazması yok küreği yok/Gök kubbenin

direği yok/Muallakta bina çatmış. Bu nizamı böyle kurmuş/Kendi çekilmiş oturmuş/Türlü türlü dertler vermiş/Veyssel'e derman aratmış. *(Merkez-Körs köyü)*

Kıyamet ve mahşer günüyle ilgili inanışa göre;

Ölüm sonrasında ceset çürüse de, omurganın uç kısmı çürümeyecek, Allah insanı tekrar oradan yaratarak mahşere çağıracaktır. Kıyamet günü Allah, İsrail'e elindeki suru üflemesini söyleyecektir. İsrail'in sura birinci üflemesinde dünya batacak, her yer düzlenecek, gökyüzü inecek, denizlerde sular çekilecek; sura ikinci üflemesinde Adem Peygamberden itibaren ne kadar ruh varsa hepsi ekin biter gibi yerden çıkacaklardır. Mahşer günü, Allah'ın emrinde, Peygamberin sünnetlerini yapan kişiler, Peygamberin "libailham sancağı" olarak adlandırılan büyük sancağının altında gölgelenecekler, güneşten korunacaklardır. Allah'ın emrine uymayan ve Peygamberin sünnetlerini yerine getirmeyenlerin de, başlarının bir karış yukarısında olan güneşin altında beyinleri kaynayacaktır. Öyle ki, bu insanlar ne zaman sıram gelecek de cehenneme gideceğim diyerek cehennemi bile arzu edeceklerdir. Oysa cehennem ondan daha kötü bir yerdir. Mahşere ulaşan ruhların, Allah'ın huzuruna çıkması hemen gerçekleşmeyecektir. En yakını, 40 yıl sonra Allah'ın huzuruna çıkabilecektir. *(Kütahya-Merkez)*

Allah, mahşerde huzuruna çıkan ruha beş tane soru soracak, cennet ya da cehenneme ondan sonra gidilecektir. Allah huzuruna gelen ruhlara, "Ey kulum dünya yüzüne nasıl geldin? Ömrünü ne ile yıprattın, neyle geçirdin? Malını nerden kazandın, nereye harcadın? Ne öğrendin, Öğrendiğinle ne amel işledin?" diye soracaktır. Ruh, "Allah'ım sen beni dünya yüzüne getirdin. Senin verdiğin ömrümü ilimle irfanla, namazla, abdestle, oruçla, sadakatle, zekatla geçirdim. Malımdan hayır ettim, hasanet ettim, bildiğimi amel ettim, geldim huzuruna" diye cevap verirse Allah o ruhu melekleriyle cennete gönderecek, aksi halde zebaniler cehenneme götüreceklerdir. *(Kütahya-Merkez)*

Atasözü, Deyim ve Beddualar

- Ölüm dirim bizim için.
- Ölümden öte köy yok.
- Dügünsüz ev olur, ölümsüz ev olmaz..
- Mal sahibi mülk sahibi hani bunun ilk sahibi.
- Duvağını alarda alarda gel, ağarda ağarda git.
- **Teneşir paklar.**
- Kabir suali gibi.
- Cehenneme kadar yolu var.
- Cehennemin dibi.
- Canı cehenneme.
- **Allah canını alsın.**
- Boyu devrilesice.
- Cehennem tıkaçı ol.
- Cehennem dibine git .
- Cehennem çırası olaydın.
- Civan sırtın yere gelsin.
- Defteri dürülesice.
- Gara topraklara giresice.
- Gidişin olsunda gelişin olmasın.
- Hotum hotum hortla.
- Saman doldursunlar derine, öl gerine gerine.
- Teneşire gelesice.

- Teneşir paklasın.
- Urganlara gidesice.

MEZARTAŞI YAZILARI

Hüvelbaki

Medet ya Allah

Ya Muhammet Ya Ali

Gülseren Özcan

R.Fatıha

D.1979

Ö.1986 (*Kütahya-Merkez-Hacı Evran Mezarlığı*)

Severdim sevilirdim

İnsandı benim servetim

Herşiyimdi çekiç örs

Demirlerim sanaptım

Bilindi çok şükür

Hayatta iken kıymetim

Medet ya Allah

Ya Muhammed

Ya Ali (*Kütahya-Merkez-Körs Köyü; Hüseyin Gazi Türbesi Haziresi*)

Ey Muhammet

Ümmeti ölünün

Diriden bir

Fatihadır minneti

Bana fatiha

İhsan eden

Bulur cenneti

Hüseyin oğlu Halil Kök

Ruhuna fatiha. (*Kütahya-Çavdarhisar ilç.*)

Neyleyim köşkü

Neyleyim sarayı

Bu dünya bana

Yar olmayınca (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Haktan geldi bir nida

Hakka ettim

Canım feda

Maksut-o

Hüseyin

Erkan

R.fatiha. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

La ilahe illallah

Allah sır Muhammet

Resulullah emrettin

geldim dünyaya çağırdın

geldim huzuruna
Ya mümin fanidir dünya
İnancım Allahıma
Mustafa kızı
Zehra Turan
D. 3.1906
Ö. 3.1963 (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)
Ali Osman Alper
Mezarda
Unutmuyor
anne seni
Oldu mütala
Gül gibi gonca
İdin bir kalp
Hastalığından
göç ettin. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Hüvelbaki
Osman oğlu Zafer Özçelik
Namazın uluydu pek çokmuş seven
İrfan ordusuydu kaprine gelen
Otuzikisinde toprağa giren
Haline bakıp da ağladı kefen
Ruhuna fatiha Zafer öğretmen.
D.21.6.1955/Ö.7.10.1987 (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Hüvel baki
Kalplerde gizlenen gonca bir gül
İdim. Gurbet elde ani olarak
Soldum. Bir fatihadır benim
Sizden minnetim
Kıcıroğlu Mehmet kızı Necati eşi
Safinur Erhan
D.1.7.1959. Ö.9.1.1975 (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Solan bir güz gülüsün
Sevilen bir ölüsün
Kara toprakta değil yavrum
Kalbimizde gömülüsün. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Hüvelbaki
İsmail eşi
Zeynep Kıcıroğlu
Ruhuna fatiha
D.T.1954
Ö.T.14.7.1972
Solan bir güz gülüsün
Sevilen bir ölüsün
Kara toprakta değil

Gönlümüzde gömülüsün. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Bir mezarın taşına
İşte baban dediler ağladım
Elime hep resmini verdiler
Sordum çaresi nedir
Dönmez artık dediler
Dönülmez gidişin böyle mi baba. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)
Anam:
Başımızın tacı Kuran
Gelip geçiyor zaman
Yaklaşıyoruz sana
Anbian
Rabbim cenneti sana
Yapsın mekan
Amin. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)

Ana başa tac imiş
Her derde ilaç imiş
Bir evlat Pir olsa da
Anaya muhtac imiş.
Sebiha. (*Kütahya-Gediz-Eski Gediz beldesi*)
Allah bir
Ana rahminden geldim
İki kapılı pazara
Yakasız kefenimi aldım
Hemen mezara eline
Sağlık kabrimi kazana
Ruhuna fatiha, ... Avşar
D.1928 Ö. 8.1990 (*Kütahya-Gediz-Akçalan beldesi*)
Mehmet Oğlu Hasan Bubik
1959-1996

Ruhuna Fatiha
Ne yapsak gönlümüz seni arıyor
Yıllardır seninle sensiz yaşıyoruz
Her zaman yüzüne gülen gözlerimiz
Yıllardır ardından sana ağlıyor
Canımız kardeşimiz (*Kütahya-Merkez-Musalla Mezarlığı*)
Kabr-ı Humamı görüp kıl intibah
Say ile bu fanide ömrün oldu
Tebah
Günahın çok magrifet kıl la ilahe
İllallah
Demircili Şerif Bozatlı (*Kütahya-Merkez-Sultanbağı Mezarlığı*)
Hüvelbaki
Hacı Bakizade
Emekli nüfus
Baş memuru
Mehmet Nafis

Ağarlı
R. Fatıha
D 1332
Ö 13.08.1972 (*Kütahya-Merkez-Sultanbağı Mezarlığı*)

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Ahmet ER, 1963 doğumlu, evli, 2 çocuk sahibi, imam, hatip, ilçenin yerlisi. (Kütahya-Emet ilçesi)

Ahmet İNCE, 1947 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, emekli öğretmen, ilçenin yerlisi. (KK3: Kütahya-Emet ilçesi)

Ali Rıza GÜNDÜZ, 1932 doğumlu, ortaokul mezunu, eşi vefat etmiş, emekli (Kütahya-Emet ilçesi)

Arife TÜFEKÇİ, 1908 doğumlu, okur-yazar değil, eşi vefat etmiş, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Ayşe CAN, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 1 çocuk sahibi, 2 çocuğu yaşamamış, eşi vefat etmiş, beldenin yerlisi, cenaze yıkıyor. (KK1: Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi)

Durkadın AYYILDIZ, 1940 doğumlu, okur-yazar değil, evli, 4 çocuk sahibi, köyün yerlisi, cenaze yıkarken yardım ediyor. (KK1: Kütahya-Hisarcık-Çatak köyü)

Emin YAVUZ, 1958 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 2 çocuk sahibi, inşaat ustası, mezar kalıbı da yapıyor, Eğriöz köyünden gelmiş. (Kütahya-Emet ilçesi)

Emine KURT, 1935 doğumlu, ilkokul mezunu, dul, cenaze yıkayıcısı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Emine TÜFEKÇİ, 1948 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Fatma AKBIRAK, 1931 doğumlu, okur-yazar değil, evli, 6 çocuk sahibi, köyün yerlisi, ev hanımı. Sürekli olmamakla birlikte, cenaze yıkama, kefenleme gibi işlemleri yapmış. (KK2: Kütahya-Merkez- Körs Köyü)

Fatma KARADAL, 1936 doğumlu, okur-yazar değil, eşi vefat etmiş, 3 çocuk sahibi, ilçenin yerlisi. Cenaze yıkama işlerini yapıyor. (Kütahya-Çavdarhisar ilçesi)

Feride ŞAHİN, 1929 doğumlu, okur-yazar, evli, iki çocuk sahibi (biri vefat etmiş), ilçenin yerlisi, cenaze yıkıyor. (KK: Kütahya-Pazarlar ilçesi)

Gazi ERDOĞMUŞ, 1962 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, üç çocuk sahibi, köyün yerlisi, çiftçilik yapıyor. (KK3: Kütahya-Merkez- Körs Köyü)

Gülten TABAK, 1944 doğumlu, ilkokul mezunu, dul, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilç.)

Gülistan UÇAR, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 4 çocuk sahibi, ev hanımı, beldenin yerlisi (KK2: Kütahya-Domaniç-Çukurca beldesi)

Halil Toprak, 1951 doğumlu, Endüstri Meslek Lisesi mezunu, evli, 2 çocuk sahibi, İşçi emeklisi olup esnafılık yapıyor, yazılı mezartaşı da sattığı malzemeler arasında yer alıyor. Yağcık köyünden gelmiş. (KK2: Kütahya-Emet ilçesi)

Hasan YAŞAR, 1938 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 5 çocuk sahibi, köyün yerlisi, marangozluk mesleğiyle uğraşmış. Daha önce aşık olarak hizmet yaparken artık dedelik hizmetini de yürütmektedir. Gerekğinde cenaze yıkama, kefenleme gibi işlemleri de yapıyor. (Kütahya-Merkez-Körs Köyü)

Hasibe ÇUBUK, 1948 doğumlu, okur-yazar, eşi vefat etmiş, 4 çocuk sahibi, köyün yerlisi. Cenaze yıkıyor. (KK2: Kütahya-Hisarcık-ÇatakKöyü)

Hasibe BAHÇECİ, 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, bekar, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Hatice BAHÇECİ, 1040 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Havva OKYAY, 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, dul, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Hüseyin KAHRAMAN, 1956 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, 3 çocuk sahibi, köyün yerlisi, inşaat ustalığı, doğramacılık, kaynakçılık, sıhhi tesisatçılık işleri yapmış ve daha önce Belediye'de çalışmış. 5 senedir dedelik hizmetini yürütüyor. (KK: Kütahya-Gediz-Akçaalan beldesi)

İnayet ÇELİK, 1941 doğumlu, okur-yazar değil, evli, üç çocuk sahibi, Kütahya-Merkeze 1956 yılında Kumarı köyünden gelmiş. (Kütahya-Merkez)

Mustafa KALYON, 1931 doğumlu, ortaokul mezunu, evli, dört çocuk sahibi, ticaretle uğraşmış ve emekli olmuş, hat çalışıyor, Kütahya'nın yerlisi. (Kütahya-Merkez)

Münire ŞEN, 1931 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, iki çocuk sahibi, ilçenin yerlisi, cenaze yıkıyor. (Kütahya-Şaphane İlçesi)

Nermin GÜNDÜZ, 1942 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı (Kütahya-Emet ilçesi)

Nesime KURNAZ, 1928 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı (Kütahya-Emet ilçesi)

Recep KÖK, 1934 doğumlu, okur-yazar, evli, dört çocuk sahibi, köyün yerlisi. (Kütahya-Merkez- Körs Köyü)

Suna SOYDAN, 1947 doğumlu, Kız Meslek Lisesi mezunu, evli, iki çocuk sahibi, 1967 yılında Hatay'dan gelin gelmiş, annesi ve eşi Kütahyalı. (Kütahya-Merkez)

Sündüz GÜNDÜZ, 1974 doğumlu, ortaokul mezunu, bekar, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Şaziye ERTUNÇ, 1924 doğumlu, ilkokul mezunu, dul, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Ümmü KARTAL, 1934 doğumlu, evli, iki çocuk sahibi, beldenin yerlisi. (KK1: Hisarcık-Şeyhler beldesi)

Zehra AKÇAY, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

Zehra SAĞIROĞLU, 1969 doğumlu, ilkokul mezunu, evli, ev hanımı. (Kütahya-Emet ilçesi)

YAZILI KAYNAKLAR

AKSU DERGİSİ, Cilt: 1, Sayı:4, Ocak 1965

AKSU DERGİSİ, Cilt: 1, Sayı:5, Ocak 1965

AKSU DERGİSİ, Cilt: 1, Sayı:6, Ocak 1965

AKSU DERGİSİ, Cilt: 1, Sayı:7, Ocak 1965

AKSU DERGİSİ, Cilt: 1, Sayı:8, Ocak 1965

KARATAŞ, Mehmet: Her Yönüyle Pazarlar, Kayseri 1993

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: MD2006.0001, MD2006.0002, MD2006.0003, MD2006.0004, MD2006.0005, MD2006.0006, MD2006.0007, MD2006.0009, MD2006.0010 (*Kütahya-Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar İlçesi, Gediz-Akçaalan Beldesi, Hisarcık-Çatak Köyü, Hisarcık-Şeyhler Beldesi, Domaniç-Çukurca Köyü, Tavşanlı İlçesi, Şaphane İlçesi, Pazarlar İlçesi, Emet İlçesi*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: YB2006.0204, YB2006.0204, YB2006.0206, YB2006.0207, YB2006.0207, YB2006.0208, YB2006.0209, YB2006.0210, YB2006.0211, YB2006.0212, YB2006.0213, YB2006.0214, YB2006.0215 (*Kütahya-Merkez-Körs köyü, Çavdarhisar İlçesi, Gediz-Akçaalan Beldesi, Hisarcık-Çatak Köyü, Hisarcık-Şeyhler Beldesi, Domaniç-Çukurca Köyü, Tavşanlı İlçesi, Şaphane İlçesi, Pazarlar İlçesi, Emet İlçesi*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: MD2007.0015, MD2007.0016 (*Kütahya-Merkez*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Bircan DURDU: YB2007.0042 (*Kütahya-Merkez*)

Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi; Derleyen; Mukaddes BİÇER: YB1992.0027 (*Kütahya-Emet ilçesi*)

ÖRNEK, Doç. Dr. Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm. DTCF Yayınları, Ankara 1971, 149 s.; Türk Halk Bilimi. Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, II. Basım, Ankara 2000, 262 s.

ÖZTÜRK, Dr. Abdülvehhap: Kur'an-ı Kerim ve Meali, Emek Ofset matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara

PALA, Cihat; AYDOĞDU, Ertuğrul: Doğası, Tarihi ve Folkloruyla Simav. Simav ilçesi Halk Eğitim Hizmetlerini Geliştirme ve Folklor Araştırma Derneği Yayınları no:1, Ankara 1991

ZAPSU, Abdurrahim: Cenaze Ahkamı. Ehli Sünnet Yayınları, İstanbul 1985, 72 s.

<http://www.kutahyakultur.gov.tr>

<http://www.kuran.gen.tr>

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü folklor araştırmacıları tarafından, 2006-2007 yıllarında, Kütahya merkez, ilçe ve köylerinde yapılan halk kültürü alan araştırmaları sonucu elde edilen veriler kitap haline getirilmiştir.